

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DİL YANLIŞLARI / ÖMER ASIM AKSOY

**ÖMER ASIM
AKSOY**

2000 Sözün Eleştirisi

**DİL
YANLIŞLARI**

Dil Yanlışları / Ömer Asım Aksoy

© Ömer Asım Aksoy Varisleri

© 2008, İnkılâp Kitabevi

Yayın Sanayi ve Ticaret A.ř.

Sertifika No: 10614

*Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince
İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.ř. 'ye aittir.*

Dizgi Meline Pamukçuoğlu

Kapak uygulama Sayat Ayık

Düzelti Recep Coşkun

Yayıma hazırlayan Tansel Mumcu

ISBN: 978-975-10-2662-0

08 09 10 11 12 9 8 7 6 5 4 3 2 1

Gözden Geçirilmiş Yeni Baskı

Baskı

İNKILÂP KİTABEVİ BASKI TESİSLERİ

Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8

34196 Yenibosna - İstanbul

Tel: (0212) 496 11 11 (Pbx)

Faks: (0212) 496 11 12

posta@inkilap.com

www.inkilap.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Ömer Asım Aksoy

Dil Yanlışları

(2000 Sözün Eleştirisi)

İÇİNDEKİLER

Son Baskı İçin Birkaç Söz	. 5
İlk Baskıdaki Önsöz	6
BİRİNCİ BÖLÜM: TÜRKÇE YANLIŞLARI	
I. Yapıları Yanlış Olan Sözcükler	13
II. Birbirleriyle Karıştırılan Sözcükler	22
III. Okuma, Yazma, Söyleme Yanlışları	. 44
IV. Yazım Yanlışları	. 51
V. Yanlış Anlamla Kullanılan Sözcükler	73
VI. Gereksiz Sözcükler	99
VII. Yinelemeler	114
VIII. Gereksiz Yardımcı Eylemler	128
IX. Çelişen Sözler	132
X. Tamlama Yanlışları	139
XI. Özne Yanlışları	148
XII. Tümleç Yanlışları	155
XIII. Yükleme Yanlışları	169
XIV. Yanlış Yerde Bulunan Sözcükler	184
XV. Çeviri Kokan Sözler	197
XVI. Bozuk Anlatımlar	205
XVII. Özentiler	224
XVIII. Atasözlerinde Yanlışlar	.. 230
XIX. Deyimlerde Yanlışlar	.. 232
İKİNCİ BÖLÜM: OSMANLICA YANLIŞLARI	
XX. Yapıları Yanlış Olan Sözcükler	244
XXI. Birbirleriyle Karıştırılan Sözcükler	258
XXII. Okuma, Yazma, Söyleme Yanlışları	274
XXIII. Yanlış Anlamla Kullanılan Osmanlıca Sözler	297
XXIV. Osmanlıcadaki Kalıplaşmış Sözler	311
XXV. Aruz Yanlışları	333
ÖZEL BÖLÜM: TÜRKÇE SÖZLÜK'ÜN YANLIŞLARI	
Çevriyazı ABC'si	356
İki Ses Eksikliği	357
Çeşitli Çevriyazı Yanlışlarından	360
Bileşik Sözcükler	372
Çelişkiler	373

SON BASKI İÇİN BİRKAÇ SÖZ

Düşünme, duyma, düşleme yeteneklerimizin geniş boyutlar kazanmasına yardım ettiği için seçkilere (antolojilere) hep başarılı yazılardan örnekler alınır.

Kötü yazılar da –sakınmamız gereken nesnelerle yüklü olmaları dolayısıyla– bizi olumlu sonuçlara ulaştırmada, başarılı yazılardan geri kalmaz. Yani yazılacak biçimi bilmek kadar yazılmayacak biçimi bilmek de önemlidir. Bu nedenle başarısız, kötü, yanlış yazılardan oluşan seçkiler ortaya koymak da bir dil ve yazım hizmetidir. Bu yapıt böyle bir amaç gütmektedir.

“Dil Yanlışları”, ilkin 1980’de Atatürk’ün Türk Dil Kurumu’na basılmıştı. İçinde 1957-1980 yılları arasında derlediğim 900 sözün eleştirisi vardı. Daha sonra saptadığım 270 yanlışın eleştirisi de 1985’te “Yine Dil Yanlışları” adıyla “Öğretmen Yayınları” arasında çıktı.

Yeni yanlışlarla sayısı 1800’ü bulan eleştiriler de –eski baskılardaki 24 ayrım 25’e çıkarılarak– 1990 yılı başında yayımlandı.

Elinizdeki kitapta ise eleştirilen sözler 2000’i aştı. Daha önce iki bölümden oluşan kitaba bir “Özel Bölüm” de eklendi.

Eleştirilerimi, eleştirilere açık olarak sunuyorum.

Haziran 1991
Ömer Asım Aksoy

Not: Eleştirilen sözler **siyah** harflerle dizilmiştir.

İLK BASKIDAKİ ÖNSÖZ

Dil ve Düzeni

Düşüncelerimizi, duygularımızı belirten imlere, geniş anlamıyla “dil” denir. Bu imler, ya davranış ya ses ya çizgi biçiminde olur. Davranış imi (mimikler, el kol işaretleri) konumuz dışındadır. Ses imi, gelişerek söz, çizgi imi gelişerek yazı olmuş, sonunda söz-yazı birliği kurulmuştur. Nitekim sözleri yazı durumuna getiriyor, yazıları da sese, söze çevirerek okuyoruz.

Dil, toplu yaşamının doğurduğu en önemli olay ve bu yaşamının gerektirdiği en yararlı araçtır. Öğretim ve öğrenimin anahtarı, bilgi aktarmanın ve biriktirmenin biricik sağlayıcısıdır. Dil olmadı, uygarlık olmazdı.

Bu denli önemli bir değer, görevini gereği gibi yapabilmesi, bir düzen içinde işlemesine bağlıdır. Bu düzenin adı “dil kuralları”dır.

Dil kuralları, öğretim kurumlarında öğretilir. Ancak, düzenli ve sağlıklı yazı yazabilmek için kuralları öğrenmiş olmak yetmez. Bu bilgilere, uygulamalarla işlerlik ve canlılık kazandırılması gerekir.

Yeterince dil eğitimi almadıkları halde düzenli ve sağlıklı yazı yazan kişiler de vardır. Bu, dil kurallarını öğrenmenin gerekmediğine kanıt olarak gösterilemez. Çünkü dil kuralları, yalnız dil öğrenimi görerek değil, düzenli yazıları okuyarak, dolaylı yoldan ve kural bilinmeden de öğrenilebilir.

Dil kuralları, kamunun ortak bilinciyle oluşmuştur. Dolaşan dilin herkesçe doğru sayılan işleyişleri, zamanla kural niteliğini almış, bundan sonra dil ürünlerinin sağlıklı olup olmadığı bu kurallarla ölçülür olmuştur. Dil dolaşımındaki yeni gelişmelerin yeni kurallara ortaya çıkarabileceği de unutulmamalıdır.

Yazı Dilinde Üç Aşama

Yazı dili, anlatımın özelliğine göre üç aşama gösterir. Doğru yazı, iyi yazı, güzel yazı.

Doğru yazı, (içindeki düşünce yanlış da olsa) anlatmak istediğini dil kurallarına uygun olarak anlatan yazıdır. Niteliği, sağlıklı olmaktır. Doğru yazıda sözcükler, kavramları aşağı yukarı değil, tam olarak karşılar, tümcenin öğeleri yerli yerinde bulunur. Yazının hoş giden biçimde olması gerekmez.

“Doğru” olmak, yazı dilinin ilk koşulu ve ilk basamağıdır. Özel mektuplardan resmi kararlara, gazete haberlerinden bilimsel yapıtlara değin bütün yazılar doğru yazılmalıdır.

Bu kitapta eleştirme konusu olan örneklerin büyük çoğunluğu doğru olmayan yazılardır. Bunların neden yanlış oldukları açıklanmış, nasıl düzeltilebilecekleri gösterilmiştir.

İyi yazı, doğru yazının güzel yazıya giden yolu üstündedir. Bir konu, doğru olarak çeşitli biçimlerde yazılabilir. İyi yazı, bu biçimlerin en uygunu, en çok beğenilecek olanıdır.

İyi yazıda konu, bütün boyutlarıyla ele alınmış olmakla birlikte, uzun, karışık, dolambaçlı tümceler yoktur. Söz yapısı o denli sağlam, anlatış öyle derli topludur ki okuyanlar, “konu bundan daha uygun biçimde anlatılamaz” diye düşünürler.

Gerekli araştırmalar yapılmadan, bilgi, düşünce kafa içinde evrilip çevrilerek her yönüyle olgunlaştırılmadan iyi bir yazı ortaya çıkmaz. Bu nedenle yazmaya başlamadan önce bilgi toplamak ve kafa hazırlığı yapmak gerekir.

İyi yazmak, doğru yazmaktan daha çok çaba ister. Sürekli yazı yazan her aydın, bu aşamaya ulaşmak, bunun için yorulmak zorundadır.

Anlatımın “doğru” ve “iyi” olması için ne gibi inceliklere dikkat edilmesi gerektiği, bu kitaptaki eleştirilerde daha ayrıntılı olarak görülecektir.

Güzel yazı, yazın ustalarının yarattıkları sanat ürünleridir. Bunlar, doğru ve iyi olduktan başka özgün buluşlar ve imgelerle süslüdür. Güzel yazı, konumuzun dışındadır. Çünkü belli kuralları bulunan doğru ve iyi yazma, çalışmakla elde edilir. Kesin kuralları bulunmayan sanat ürünü yaratma, (çalışma ile birlikte) özel yetenek de ister. Yetenek ise Tanrı vergisidir.

Her Yazardan Beklenen

Açıklamalarımız şu gerçeği ortaya koymaktadır: Güzel, ustaca yazı yazmak herkesten beklenemez. Ama doğru ve iyi yazmak, belli bir eğitim görmüş herkesten beklenir. Kimi kişiler ve bilim adamları, yazar ya da sanatçı olmadıkları için kendilerinden doğru ve iyi yazmanın beklenemeyeceğini ileri sürerler.

Bu, kabul edilebilecek bir “mazeret” değildir. Yazı yazan herkes anadilini iyi bilmeli, doğru ve iyi yazmalıdır. Gazete haberlerinin, teknik ya da bilimsel yapının sanat ürünü olması beklenemez. Tartışmasız olan, bunların doğru ve iyi yazılmasıdır.

Kendimizi Denetlemek

Bir kimsenin dil yanlış yapmayacak yeterlikte olması, yazılarını her zaman doğru yazacağını güvencesi değildir. Tanınmış yazarlar ve sanatçılar da dalgınlıkla, dikkatsizlikle zaman zaman dil yanlışları yapmaktadırlar. Örneklerimiz arasında böyleleri oldukça çoktur. Neden ileri gelirse gelsin, okuyucu için yanlış yanlıştır. Bundan dolayı yazar, kafasındakini kâğıt üzerine döktükten sonra işini bitmiş saymamalı, yazısını bir kez, iki kez, gerekirse daha birkaç kez ve başkasının yazısını okuyormuş gibi –eleştirci gözüyle– okumalıdır. Her okuyuşta dalgınlıktan, dikkatsizlikten ileri gelen yanlışları görüp düzeltecek, düşünme ve araştırma eksiklerini tamamlayacak, gerekli olmayan parçaları çizecektir.

Atalarımızın “boğaz kırk boğumdur” sözü, konuşmalardan çok yazılar için geçerlidir. Çünkü konuşurken uzun uzun düşünüp uygun sözü ve biçimi bulmaya vakit yoktur. Ama yazarken uzun uzun düşünme ve en uygun sözü, biçimi buluncaya değin yazılanları değiştirme olanağı vardır. Kısacası her yazar, yazısını gün ışığına çıkarmadan önce, döne döne denetlemelidir.

Yazı heveslileri şu soruları uslarından hiç çıkarmamalıdır:

Dil öğrenimim yeterli mi?

Bunu uygulamalarla geliştirdim mi?

Yazacağım konu üzerinde yeterince bilgi edindim mi?

Yazacaklarımı iyi düşündüm ve sıraladım mı?
Bunları eksiksiz yazdım mı?
Yazımda gereksiz şeyler var mı?
Dil yanlış yapmamaya dikkat ettim mi?
Anlatıma en iyi biçimi verdim mi?
Kullandığım dilin temiz Türkçe olmasına özen gösterdim mi?

Bu Yapıt Üzerine

Bu yapıttaki alıntılar, 1957-1980 arasında geçen yirmi dört yıl boyunca kitaplarda, gazete ve dergilerde, radyo ve televizyon konuşmalarında rastladığım dil yanlışları örnekleridir.

1964 yılına değin topladıklarımı, o yıl ikinci baskısı yapılan “Dil Üzerine” adlı yapıtımın “Düzeltilmeler” bölümüne almıştım. Bundan sonra fişlediğim yanlış örneklerinin çoğalmış olması dolayısıyla eski ve yeni derlemelerimi bir araya getirerek ve eski baskılardaki bölümlemeyi genişletip geliştirerek bu kitabı düzenledim.

Kitapta “Osmanlıca Yanlışları” adıyla bir bölüme yer vermemin gerekçesi, –o bölümün başında da açıkladığım gibi– şudur: Osmanlıca’yı kullananların çoğu, kullandıkları dilin yanlışlarla dolu olduğunu bilmezler. İstedim ki bunları görsünler de Türkçeye yönelerek hem ulusal görevlerini yerine getirsinler, hem de yanlış yapmaktan kurtulsunlar.

Her dilin, saptanmış, kitaplara geçmiş kurallarından başka, adı konulmamış bir düzeni de vardır. Bu düzen anadilini öğrenme çağından başlayan ve yaşam boyu süren bir dil duygusu ve beğenisi olarak kişinin benliğine yerleşir. Kimi yazılarda kural dışı yanlışların yanı sıra bu duyguyu ve beğeniyi inciten pürüzler, aksaklıklar da bulunur.

Bu yapıtta eleştirilen örneklerle her çeşit yanlış gösterilmiş olmuyor. Kuşkusuz, gözüme çarpmamış olan daha birçok yanlış çeşidi vardır.

Taramalarım, 1957’den başladığına göre kimi örneklerin dili, –taşıdığı yanlıştan başka– Osmanlıcaya daha yakındır. Bunlardaki

yanlışları gösterirken, dikkati dağıtmamak için, dillerine ilişmedim.

Bir yanlış için kimileyin çokça örnek verdim. Nedeni, bu yanlışın türlü biçimlerde ortaya çıkabildiğini göstermek ve onu değişik kullanışlar içinde daha iyi tanıtmaktır.

Kitaba aldığım örneklerin yazarlarını bildirmeyi de –sakinca görmediğim birkaçı dışında– uygun bulmadım.

Eleştiri konusu olan örnekleri siyah harflerle gösterdim ve bir takım yararlar sağlayacağını düşünerek numaraladım.

Eleştirilerimin büyük çoğunluğu nesnel nitelikte olduğundan bunlara ilişkin yargılarımı herkes doğru bulur kanısındayım. Sayıları çok az olan kimi eleştirilerimi ise haklı görenler de, öznel sa-yanlar da bulunabilir. Yargılarım nasıl karşılanırsa karşılansın, bu yapıt, yazı yazarlarda eleştirel düşünme, doğruyu, iyiyi arama alışkanlığını oluşturmaya yardım ederse görevini yapmış olacaktır.

Ankara, 29 Ekim 1980

Ömer Asım Aksoy

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇE YANLIŞLARI

I

YAPILARI YANLIŞ OLAN SÖZCÜKLER

Dilbilgisi kurallarına aykırı olarak biçimlendirilmiş sözcükler, Osmanlıcada da Türkçede de vardır. Osmanlıcadaki yanlış sözcükleri kitabımızın ikinci bölümünde ele alacağız. Burada yanlış yazılıp kullanılmış Türkçe sözcüklerden örnekler vereceğiz.

olabilmemeleri

1. **Demek ki incelemede partinin “veto” edilmesi söz konusu değil, kişilerin kurucu olabilip olabilmemeleri ilk ağızda düşünülen şey.**

“Olabilmeleri” eyleminin olumsuz biçimi, günümüz Türkçesinde “olabilmemeleri” değil, “olamamaları”dır.

verebilir

2. **Şimdi bu kişi ne dese, on katı yanıt verebilir: “Başımızı bu derde sen sokmadın mı?” diye.**

“Verebilmek”, bir yeterlik birleşik eylemdir. “Vermek” eyleminin e’li ulacı ile “bilmek” eyleminin birleşmesinden oluşmuştur. Kuralara göre çatı eki “ver” köküne, kişi ve zaman eki de “bil” köküne gelir. Yani örneğimizdeki yeterlik eyleminin edilgen çatılı geniş zaman üçüncü tekil kişisi “verilebilir” olacaktır; “verebilir” değil.

alınabiliniyor

3. **İthalat piyasayı kontrol edenlere bırakılmazsa fiyat denetim altına alınabiliniyor.**

“Verebilir” örneğinde açıkladığımız nedenlerle buradaki “alınabiliniyor”un doğrusu “alınabiliyor”dur.

tasavvur olunabilinecek

4. **Toplum üzerinde doğrudan doğruya etken olacak kuruluşların, yollarını çizirken bu ağır ve tasavvur olunabilineceğin**

de üstünde sorumluluk yüklü konu üzerinde her türlü kişisel eğilimlerden uzaklaşarak büyük bir ciddiyetle durmaları gerekir.

“Verebilir” örneğinde açıklanan nedenlerle, buradaki “tasavvur olunabilececek”in doğrusu “tasavvur olunabilecektir”tir.

geçebilemez

5. **Washington’un İran’a askeri müdahalesi de bu gidişin önüne geçebilemez.**

Türkiye Türkçesinde “geçebilemez” yok, “geçemez” vardır.

geliştirebilmemiş

6. **Türkçeyi yeterince öğrenememiş ya da öğrendiğini geliştirebilmemiş yurttaşlarımızın bu önemli sorunu çözülecek.**

Yeterlik eyleminin “geliştirebilmemiş” biçiminde oluşturulması eski yazımızda geçerli idi. Azeri ağzında bugün de kullanılan “geliştirebilmemiş” biçimi, şimdiki Türkiye Türkçesinde kullanılmaz. Kullandığımız biçim, “geliştirememiş”tir.

çekilmeyebilemez

7. **“Evet”ler % 35’in altına düştüğünde, Özal çekilmeyebilemez.**

Bir yazarın 21 Eylül 1988 günlü bir gazetedeki yazısından aldığımız yukarıdaki tümcenin son sözcüğü yanlış kurulmuştur. Yeterlik bileşik eylemindeki “bilmek” yardımcı eylemi, olumsuz çekimlerde (Türkiye Türkçesinde) olumlu kalır. Olumsuzluk asıl eylemle sağlanır. Yani “çekilebilir”in olumsuzu Türkiye Türkçesinde “çekilemez”dir; “çekilebilemez” Azeri lehçesinde kalmıştır. Örneğin Fuzuli, “Her uzun boylu şecaat edebilmez dava” demiştir.

Ancak örneğimizdeki “çekilmeyebilemez” sözcüğü “çekilemez”den ayrı bir kavram taşımaktadır. “Çekilmek” olumlu eyleminin değil “çekilmemek” olumsuz eyleminin “bilmek” yardımcı eylemi ile birleşmesinden doğacak bir kavram. İşte bu, “bilmek” eylemine olumsuz biçim vererek değil, başka yollarla sağlanmalıdır. “Çekilmemek edemez”, “çekilmemeyi yapamaz”, “çekilmemezlik edemez”, “çekilmek zorunda kalır” gibi.

nitelendirilebilinir

8. (Bir radyo konuşmasından) nitelendirilebilinir.

Anlaşıyor ki “nitelendirebilir”in edilgeni kullanılmak isteniyordu. Bir yeterlik eylemi edilgen durumuna getirilmek istendiğinde edilgenlik eki sadece birinci eyleme eklenir; “bilmek” eyleminin edilgen yapılması gerekmez. Yani sözün doğrusu “nitelendirilebilir”dir. Bu nedenle “görülebilir”, “yazılabilir” gibi kuruluşlar yanlıştır.

kaçtırıldı

9. Banker ... kaçtı mı, kaçtırıldı mı?

Geçişsiz olan “kaçmak” eyleminin geçişli biçimi “-tır” eki ile değil, “-ır” eki ile yapılır. Yani “kaçtırıldı” yanlıştır. Doğrusu “kaçırıldı”dır.

yiymek

10. Çekirdek yiyilip gazoz içilen, bol bol ıslık çalınıp tempo tutulan ve arada bir nara atılan bir gazino...

“Yemek” eyleminin edilgeni “yiymek” değil “yenilmek”tir. Bu nedenle “yiyilip” yanlıştır. Doğrusu “yenilip”tir.

arıtlanmak

11. Bütün engeller, bütün kısır ölçüler, bütün yanlış ve zıt kurumsallaşmalar hızla arıtlanmalıdır. Yerlerine çağdaş olanaklar ... getirilmelidir.

“Arıtmak” eyleminin edilgeni “arıtılmak”tır. “Arıtlanmak” diye bir sözcüğümüz yoktur.

erdemlik

12. Solon, mutluluğu ve erdemliği yaşamın her kesiminde değil tümü içerisinde değerlendiriyordu.

13. Hoşgörünün erdemlik olduğunu bilmek ve söylemek başka şey, hoşgörülü olmak ise bambaşka bir şeydir.

“Erdem”, Osmanlıca “fazilet”in karşılığı olan Türkçe bir sözcüktür. “Faziletli olmak”ın Türkçesi “erdemlilik”tir. Burada ya sa-

dece “erdem” ya da “erdemlilik” demek gerekirdi. “Erdemlik” yanlış bir sözcüktür.

güvencelik

- 14. Sosyal huzurun bozulmaması, yargıç güvenceliğinin zedelenmemesi, büyük önem taşır.**

“Güvence” diye bir sözcüğümüz var. Buna Osmanlıcada “teminat” denilirdi. “Güvenlik” diye de bir sözcüğümüz var; Osmanlıcadaki karşılığı “emniyet” Ama “güvencelik” diye bir sözcüğümüz yok. Olmasına gerek de yok. Çünkü “güvencelik” ile anlatılmak istenen kavram, “güvence”dir.

Öyle görünüyor ki yazar, “-lik” ekini gerekli yere koymakta yanlışlığa düşmüştür: “Yargıçlık güvencesi” diyeceği yerde “yargıç güvenceliği” demiştir.

askercil

- 15. İster sivil olsun ister askercil olsun bir yönetim ekonomik sorunları çözemedi mi sorunlar o yönetimi çözer.**

“-cil” eki, eklendiği sözcüğe alışkanlık, düşkünlük ya da azlık, benzerlik anlamı katar: “Bencil, adamcıl, balıkçıl, kırçıl, ölümcül” örneklerinde görüldüğü gibi. Örneğimizdeki “askercil” sözcüğünde böyle bir anlam söz konusu değildir. Bu nedenle sözcüğün yapısı yanlıştır.

bezimsenmek

- 16. Amerika, ne ilk gelenlerin kapılıverdikleri ne de çok kalanların bezimsendikleri şeydir. (Falih Rıfkı Atay, 1951)**

“-imse-” eki, bir sözcüğe isteme, kendisinin sayma, kendisininmiş gibi görme anlamları katar: “Gülümsemek” gülme istemek, güler gibi yapmak, “benimsemek” kendisininmiş gibi davranmak demektir. Örneğimiz “bezimsedikleri” olsaydı, “kendilerini bezmiş gibi gördükleri” ya da “bezmişliği istedikleri” gibi yakışıksız anlamlar belirtecekti. Bu nedenle dilimiz, “bez-” köküne –ve türevleri böyle yakışıksız anlam taşıyacak başka eylem köklerine– “-imse-” eki getirmeyi kabul etmemektedir. Kaldı ki “bezimsendikleri” söz-

cüğünde bir de büsbütün gereksiz dönüşlülük eki vardır. Bu biçimiyle örneğimiz, yapısı yanlış bir sözcüktür.

iyim, kötüm

17. **Acaba bunların iyim sesleri Şile’ye su verecek, kötüm sesleri de bu su için para verdirecek olanların mühendisleri mi? (Faliş Rıfkı Atay, 1951)**

“İyimser, kötümser” gibi bir anlam için türetilmiş oldukları anlaşılan bu iki sözcüğün yapıları dilbilgisi kurallarına uymamaktadır. Tutunamamış olmaları da dilin sağduyusuna ters düşüklerini göstermektedir.

iyilemek

18. **Var olan ulaşım sistemlerini kent yapısına göre modernleştirmek ve en iyilemekten başka bir çözüm yolu kalmamaktadır.**

“-lemek” ekinin, çeşitli görevleri arasında “bir nesneyi, eklendiği sözcük durumuna getirmek” görevi de vardır: “Yenilemek” bir nesneyi yeni duruma getirmek demektir. Ancak dilimiz, bu kurallı her sözcüğe uygulamayı kabul etmemiştir. “İyi duruma getirmek” anlamını belirtmek için “iyilemek” değil, “iyileştirmek” dememiz gerekmektedir. Bundan başka, “en iyileştirmek” de olmaz; “en iyi duruma getirmek” deriz. Kısacası “iyilemek” yanlış bir türetmedir.

kokturmak

19. **Buzdolabı, kokmuş yemek yememek ve yemekleri kokturmamak için en lüzumlu bir ev eşyasıdır.**

Türkçede “kokturmak” diye bir sözcük yoktur. “Kokmak” eylemliğin ettirgen biçimi “kokutmak”tır.

payandaladığı

20. **Çeşitli cereyanların at oynattığı o ülkede en güçlü partinin devlet başkanını ne nispette payandaladığı büyük bir istifham olarak duruyor.**

“Payandaladığı”nın dilimizde yeri yoktur. Anlaşıyor ki “desteklediği” denilmek istenmiştir.

alıkoymuş

21. İstediklerinin ellerini sıkmaktan alıkoymuş olanlar...

“Alıkoymak” eylemliğinin edilgen çatısı “alıkonulmak”tır. Bu nedenle “alıkoymuş” sözcüğü yanlıştır.

koyuluverenler

22. Hapishane kapılarından dışarıya koyuluverenlerin büyük bir kısmı...

“Koyuvermek” (yani salıvermek) eylemliğinin edilgeni “koyuluvermek” değil “koyuverilmek”tir.

olasız

23. Sıkıyönetim uygulamalarının sola ya da sağa karşı yürütülmesi olasıdır.

24. Ekonomik alanda taze para konusunda toptan bir çözüme varmak olası görünüyor.

25. Her silaha sarılanın iktidarı ele geçirmesi nasıl olası değilse, iktidarların sürekli biçimde süngünün üstünde durması da olasıdır.

26. Mehmet Ali Ağca, Maltepe Askeri Cezaevi’nden kaçırıldı. Dışarıdan yardım ve destek görmeyen kişinin o hapishane-den kaçması olasıdır.

27. Emek-sermaye dengesi kurulmadan bunalımdan çıkmanın olasılığını, CHP, devletin ve halkın etkin kesimlerine anlatabilir.

28. Yaşadığımız hayatın gerçeklerini yadsımak olasıdır.

29. Bu görevi yerine getirmediğe terörü durdurmak olasıdır.

30. Dünya bu gelişme içinde iken bizim geride kalmamız olasıdır.

31. İki üç ilde milletvekili seçimi kazanmakla ülkeyi... ye döndürmek olasıdır.

32. Umut muhalefетinin koşulları bitmiştir. Umut iktidarının olasılığı da deneyimlerle anlaşılmıştır.

33. **Dünyadan soyutlanmak olasıdır.**

34. **Atatürk'ün Ankarasında böyle bir plana evet demek olasıdır.**

Bu örneklerde görülen “olası” sözcüğü, hem yapısı hem anlamı yönünden eleştirilebilir.

a) Yapı bakımından: “Olası” sözcüğü, “olası değil”in yerine kullanılıyor. Yani “olası”ya “-sız” olumsuzluk eki getirilerek yapılıyor. Buna göre sözcüğün “olasısız” olması gerekir. Ama kullananlar, kuraldan biraz saparak “olası” diyorlar. Neden? Çünkü son iki hecede art arda gelen “-sı, -sız” sesleri kulağı tırmalıyor.

Yanlışlık şöyle de açıklanabilir: “-sız” eki, genel olarak adlara gelir, sıfat yapar. Oysa “muhtemel” karşılığı olan “olası” zaten sıfattır. “Muhtemelsiz” denemeyeceği gibi “olasısız-olası” da denemez. “-sız” eki “olasılık” (ihtimal) sözcüğüne gelerek “olasılık-sız” olmalı idi. Bu da kulağa hoş gelmediğinden, kısaca “olası” deniyor.

Bu yapı yanlış için yargımız ne olacak? Dil, kimi zaman bu gibi kural sapmalarına izin vermekte, daha ileri giderek bu sapmaları kurallaştırmaktadır; “kutlulamak-kutlamak”, “gereklilik-gereklik”, “küçükçük-küçücük” örneklerinde olduğu gibi.

b) Anlam bakımından: “Olası”, Osmanlıcadaki “muhtemel”in karşılığı olduğundan “olası”ın –yapı yanlışlığı hoş görülse bile– “muhtemel değil”, “ihtimali yok” anlamıyla kullanılması gerekir. Oysa yukarıdaki örneklerde “imkânsız” anlamına kullanılmıştır.

(Bundan sonraki “Birbiriyle Karıştırılan Sözcükler” ayrımında da görüleceği gibi “olası”, “mümkün”ü karşılayacak yolda da kullanılmıştır. O sayfalardaki “olası, olası değil” örneklerine bakınız.)

geçtirilmiş

35. **Aydınları, Batı'nın yalnızca afyonlu nitelikleriyle kendinden geçirilmiş, çağdışı inanışların büyüüne kendini kaptırmış bir ulus, bir ülke olmamız isteniyor.**

“Kendinden geçmek” deyiminin ettirgeni, “kendinden geçirmek”tir. Bundan dolayı çekim, “kendinden geçirilmiş” değil, “kendinden geçirilmiş” olmalıdır.

hoşgörülük

36. **Başkasıyla oynayan bir çocuk, ister istemez hoşgörülük kazanır.**

Anlayışla karşılama, hoşgörme durumunu bildiren sözcüğümüz, “hoşgörü”dür. Buna “-lük” eklenemez. “Hoşgörüsü olan” anlamındaki “hoşgörülü” sözcüğüne “-lük” eklenebilir. Bu anlam için “hoşgörülük” de kullanılabilir. Gerek “hoşgörülülük”, gerekse “hoşgörülük” –çok ince ayrımlarla– “hoşgörü” demektir.

pahalılatmak

37. **Halkı kandırma yarışına çıkanların ağızındaki parolalardan biri nedir bilir misiniz? Şehirlerdeki ekmeği ucuzlatmak ve köylerde buğdayı pahalılatmak.**

“Ucuzlamak”ın ettirgeni “ucuzlatmak”tır. “Pahalılamak” diye bir eylemlik bulunsaydı bunun ettirgeni de “pahalılatmak” olurdu. Ama dilimizde “pahalılamak” yok, “pahalılaştırmak” vardır. Bunun ettirgeni ise “pahalılaştırmak”tır.

çirkinletmek

38. **Yeni lisanın bais-i tevellüdü büyük bir mefkûre-i milliye imiş. Memleketimizi ben de severim. Fakat icabat-ı siyasiyeye göre lisanımızı çirkinletmeğe aklım ermez.**

“Çirkin duruma getirmek” anlamında olan sözcüğümüz “çirkinletmek” değil, “çirkinleştirmek”tir.

arınlayacak

39. **Türk Dil Kurumu, çalışmalarıyla Türkçeyi özleştirecek, arınlayacak ve zenginleştirecektir.**

“Temizlemek” anlamına “arıtmak”, temiz duruma getirmek anlamına “arılaştırmak” diye sözcüklerimiz vardır. “Arınlamak” yanlış bir türetmedir.

razılar mıdır

40. Gensorular gündemde beklediği sürece yasama çalışmaları için gece çalışmasına razılar mıdır?

“Razılar mıdır” yapısı mı doğru, “razı mıdırlar” yapısı mı?

bölgevi

41. Hükümet Doğu’daki bazı bölgevi meseleleri ele aldı.

“Bölgevi” sözcüğü, Osmanlıcadaki “mıntıkavi”nin karşılığı olarak düşünülmüş. Ancak buradaki Arapça nispet (ilişki) eki olan “-vi”nin Türkçe bir sözcüğe eklenmesi yanlıştır. Osmanlıcada kullanılan “ayriyeten, emektar, gidişat, işgüzar, kardeşane, kurşuni, otlakıyye, variyet, verimkâr, yakinen...” sözcüklerinde olduğu gibi. (Bu tür sözcükler için “İkinci Bölüm”deki “Yapıları Yanlış Osmanlıca Sözcükler” ayırımına bakınız.) Türkçe sözcüklere Arapça ve Farsça ekler getirilmesi yanlışı, yeni türetilen Türkçe sözcüklerde de sürdürülmemelidir. Hele “bölgesel” demek varken.

önemiyyet

42. Bu toplantıda ödül işleri de önemiyyetle ele alınacak ve 35.000 lira dağıtılacaktır.

Bu örnekteki “önemiyyet” de “ehemmiyet”e benzetilerek yapılmış, özenti bir sözcüktür. Biraz önce “bölgevi” için söylediklerimizi burada da yinelemek gerekiyor.

okunulması

43. Bu gibilerin kimlerin torunu olduklarını anlamak için Söylev’in dikkatle okunulması gerekir.

“Okunması” demek gerekmez miydi?

yesyeni

44. Yirmi bin köylü genç, gittikleri köylerde alışlagelmiş “memur” çalışmasının çok üstünde bir etkinlik gösterdiler; yesyeni bir hizmet kavramı geliştirdiler.

Sözcüğün doğrusu “yepyeni” değil mi?

II

BİRBİRLERİYLE KARIŞTIRILAN SÖZCÜKLER

Anlamları ayrı olan birtakım sözcükler vardır ki, kimileyin biri öteki yerine kullanılıyor. Bunlar ya aynı kökten çıkmışlardır ya kökleri ayrıdır ama birbirlerini andırırlar; ya da bu nitelikleri taşımamakla birlikte aynı anlama gelir sanılırlar. Bu gibi sözcükler arasındaki anlam ayrılığına dikkat etmemek, kullanmada yanlışlıklara yol açar. Örnekler görelim:

ivecenlik - ivedilik

45. **Yasa çıktı. İvecenliğe getirilen bu yasa, Çankaya'dan dönebilir diye düşündü yakından izleyenler.**

“İvecen”, iven kişi demektir. Buna göre “ivecenliğe getirmek”, “iven kişiliğe getirmek” gibi anlamsız bir sözdür. Kullanılması gereken söz ise “ivediliğe (aceleye) getirmek”tir.

ivecen - ivedi

46. **Bu yasa gücündeki kararname yeni hükümetin ivecen işlevinin ilk ürünlerinden biridir.**

Bu örnekteki “ivecen” sözcüğü, “ivedi” ile karıştırılmıştır. Kullanılması gereken sözcük “ivedi” idi.

tanıştırdı - tanıttı

47. **Turist kılıklı bir adam çıkageldi; kendini tanıştırdı.**

“Tanıştırmak”, birbirlerini tanımayanların tanışmalarını sağlamaktır. Bir kimsenin kendisini, ya da başkasını tanınır duruma getirmesi ise “tanıtmak” sözcüğü ile anlatılır. Buna göre yukarıdaki örnekte “kendini tanıttı” denilmesi gerekirdi.

öğretim - öğrenim

48. **(Filan kimse) o yıl ... okulunda öğretim görüyordu.**
49. **Kurtuluş Savaşı nedeniyle kesintiye uğrayan ilköğretimini**

1923'te tamamlamış, ortaöğretim için İstanbul Erkek Lisesi'ne yatılı olarak girmiştir.

“Öğretim”, bilgi vermedir; bilgilendirme, ders vermedir. Osmanlıcası “tedris”tir. “Öğrenim” bilgi edinme, ders almadır. Osmanlıcası “tahsil”dir. Yukarıdaki örneklerde söz konusu olan durum “öğretim” değil “öğrenim”dir.

bağımlı - bağlı

50. Zirvede tarafların çekişeceği en önemli konuların başında anayasal sorunlar ve buna bağımlı olarak Türk Cumhurbaşkanı yardımcısının yetkileri, Türklerin elindeki veto olanakları, yürütme ve yasama organının yapısı bulunuyor.

“Bağımlı”, özerkliği, özgürlüğü olmayan demektir. Burada özerklik, özgürlük söz konusu değildir. Sadece “bağlı” denilmesi gereken bir durum vardır.

görülüyor - görünüyor

51. Rapordaki istatistikler iç açıcı nitelikte görülüyor.

“Görülme” ve “görünme” çoğu kez birbirine karıştırılır. “Görülme”, bilinmeyen kimselerin gözü, bir şeye, bir kişiye çevrilmiş olmaktır. Dilbilgisine göre edilgen bir eylemdir. Yani öznesi belli değildir. “Görünme” ise kendisini göstermektir. Dönüşlü bir eylemdir. Öznesi bellidir. Örneğimizde, istatistikleri iç açıcı nitelikte görenlerin belli olmadığı gibi, istatistiklerin kendini iç açıcı nitelikte göstermediği belirtilmektedir. Bu nedenle “görülüyor” yerine “görünmüyor” kullanılması gerekirdi.

Aşağıdaki örneklerde de “görünme” denilmesi gerekirken “görülme” denilmiştir:

52. Öyle görülüyor ki yer yüzünde terör ve suikast, dünya kapsamında bir siyaset aracına dönüşmüştür.

53. Bu durum, sonucu etkileyecek nitelikte görülüyor.

54. Güney Afrika'daki ırkçı beyaz azınlık yönetiminin kara derililere reva gördüğü zulmün sürüp gitmesi, öyle görülüyor ki büyük bir başkaldırıya neden olacaktır.

görünmek - görülmek

55. İslam, radikalleşmekte ve devleti yönetme görevini üstlenmek istemektedir. Geçmişte görünmediği boyutlarda din, siyasi örgütlenmeye gitmektedir.
56. Günümüzde ülkücü insan aptal değil midir? İdealist genç alay konusudur. Öğretmen denen yaratık, hayatta başarı kazanamamış kişidir..... Para kazanmak saygınlık kazanmanın tek yolu gibi görünmüyor mu?

Birinci örnekteki “görünmediği”, hiç kimsenin görmediği anlamını taşıyor. Öyleyse öznesi belli olmayan eylem olarak söylenmeli, yani “görülmediği” olmalıydı.

İkinci örnekteki “görünmüyor mu” sözcüğü, herkes böyle görmüyor mu? demektir. Öyleyse bu eylem de öznesi belli olmayan (edilgen) eylemle, yani “görülüyor mu” diye söylenmeliydi.

fiyat - ücret

57. (Başlık:) Görele’de otobüs fiyatları yeniden belirlendi.
(Altındaki yazı:) Görele ilçesinde şehirlerarası otobüs ücretleri yeniden belirlenerek uygulamaya konulmuştur.

Başlıkta “fiyat” aşağıda “ücret” kullanılmış. Hangisi doğru? “Fiyat”, bir nesnenin para olarak değeridir. “Ücret” ise bir hizmetin karşılığı olan paradır. Burada otobüsün alım-satım değeri değil, otobüste taşıma hizmetinin karşılığı olarak ödenecek para söz konusudur. Bu nedenle başlıktaki “fiyat” yanlış, metindeki “ücret” doğru kullanılmıştır.

26 Mayıs 1984 günü televizyonun 20.30 haberleri arasında şöyle bir tümce okundu:

58. Çocuklara ücretsiz süt dağıtıldı.

Burada da “parasız” dağıtılan süt için “ücretsiz” kullanılması yanlış olmuştur.

ücret - bedel

59. Von Papen, Etibank Genel Müdürüne soruyor: Ücreti karşılığında bir ton bakır alabilir mi?...

**(Yanıt) Von Papen’in istediği bir ton bakır nereden verelim?
Ücreti yok. Bakanımızın bir armağanı bu.**

“Ücret”, yapılan bir iş karşılığı olan paradır. Bu örnekte söz konusu olan “karşılık”, yapılan bir işin değil, verilen bir malın karşılığıdır. Buna (Arapça) ücret denmez, “bedel” yani “değer, eder” denir. “Ücreti yok” yerine “parası, karşılığı söz konusu değil”, gibi bir anlatım kullanılmalıydı.

azımsamak - küçümsemek

60. **Kemalizmi kendi açılarından değerlendirecekler. Kimi yüceltmeye çalışacak, kimi azımsayarak Atatürk’ün bir küçük burjuva devrimcisi olduğunu söyleyecektir.**
61. **Bizde devrimci geçinen bazı kişilerin burjuva devrimcilerini azımsamaları, koyu bir bilinçsizliğin ürünüdür... Sol kesimin bazı kanatlarında gelişen bir yadsıma eğilimi var: Mustafa Kemal Paşa mı? Bırakın canım şu küçük burjuva devrimcisini.**
62. **Alışılmış değerleri yerip çoğunluğun azımsadığı genç edebiyatçıları öven.....**
63. **Başbakan... bir devlet bakanı için yolsuzluktan dolayı Yüce Divan yolunu aralarken bile partisi ve hükümeti açısından gelişmeleri sanki azımsıyormuş gibidir.**
64. **İlk bakışta koskoca Aristo’yu azımsamak insana aykırı geliyor. Ne var ki bu bilgeyi azımsayan yalnız Balıkcı mı?**
65. **Bu koşullar altında Sayın Başbakan’ın konseyi azımsaması, zorluk çıkarırlarsa biz de onlardan kopar, ayrılırız demesi...**
66. **14 Mayıs, ülkemizde siyasal yelpazenin netleşmesi, biraz daha oturması açısından azımsanmaması gereken bir tarih.**
67. **Polonya sanat alanında azımsanacak bir ülke değildir.**
68. **Rahmetli Peker’in bir gün nasılsa boş bulunup “kasketliler” sözcüğüyle azımsar görüldüğü kalabalık, orada gerçekten bir bayram havası yaşıyordu.**

“Azımsamak”, bir şeyi umduğundan az bulmak demektir. Yukarıdaki örneklerde “az bulmak” değil, “küçük görmek” söz ko-

nusudur. Bu nedenle kullanılması gereken sözcük, “küçümsemek” eylemliğinin türevleridir.

olumlu tepki - olumlu karşılık

69. Suriye, Ermeni tedhişine ilişkin tavrımıza olumlu tepki gösterdi.

“Tepki”, bir duruma karşı gösterilen ters davranıştır; olumsuz davranıştır. Yani tepkinin olumlusu olmaz. Bu nedenle yukarıdaki “tavrımıza olumlu tepki gösterdi” sözünü, “tutumumuzu, davranışımızı olumlu karşıladı” diye düzeltmek gerekiyor. (“Çelişen Sözler” ayrımında da başka bir “olumlu tepki” örneği vardır.)

70. Kennedy 22 Ekimde Başbakan İnönü’ye bir mesaj gönderiyor; Türklerin NATO ve Birleşmiş Milletler’de kendisine muzahir olmasını istiyor. İnönü 23 Ekimde Kennedy’ye verdiği cevapta olumlu tepki gösteriyor ve Paris ve New York’taki daimi temsilcimize ABD’yi desteklemeleri için talimat gönderiyor.

Burada da “tepki” kavramının yeri yoktur. “Verdiği cevapta olumlu tepki gösteriyor”u, “olumlu karşılık veriyor” biçiminde değiştirmek gerekiyor.

tepki - karşılama

71. Kimilerine ilginç ve ihtimal dışı gelen olay ise Amasya’da söylediklerimize halkın fevkalade tasvipkâr tepki göstermesi olmuştur.

“Tepki”, bir eyleme, bir olaya karşı gösterilen olumsuz davranıştır; geri tepme eylemidir. Bu nedenle “tasvipkâr tepki göstermesi” (doğru bulma tepkisi göstermesi) denilemez. “Tasvipkâr karşılması” denilmesi gerekirdi.

“Tepki”nin doğru kullanıldığı bir örneği buraya eklemekte yarar görüyorum:

72. Örgüt, kendi bölgesindeki kontenjan adayını öğrenir öğrenmez çoğunlukla tepkisini dile getiriyor ve “o olmamalıydı, bu olmalıydı” doğrultusunda bir tepki.

tepki - etki

73. Genel Başkanın... kongresinde yaptığı konuşma... çevrelerinde müspet tepki yarattı.
74. Mustafa Reşit Paşa tarafından “Gülhane Kasrı”nda okunan ferman, 1789 Fransız Devrimi ile Avrupa’da yapılan fikir ve hareketlerin Osmanlı İmparatorluğundaki ilk tepkisini teşkil etmektedir.

“Tepki”, bir olaya, bir güce karşı olan geri tepmedir. Bu nedenle birinci örnekteki müspet (olumlu) ile uyuşmayan bir kavramdır. İkinci örnekteki “Tanzimat Fermanı” Fransız Devrimi’nin yurdumuzda yarattığı bir “karşı davranış”ın değil, olumlu etkinin belgesidir. Bundan dolayı “tepki” değil, “etki”dir.

tepki - yankı

75. (Gazetede başlık:) Başbakanın mesajının tepkileri. (Altındaki haber:) Başbakanın radyolarda okunan mesajı, muhalefet çevrelerinde de memnuniyet yaratmıştır.

Haber okununca, başlıktaki “tepkileri” sözcüğünün yanlış kullanılmış olduğu anlaşılıyor. Mesaj, muhalefet çevrelerinde de memnuniyet yarattığına göre bunun “tepkileri” değil, “yankıları” olabilir.

sakınılmaz - kaçınılmaz

76. Anayasa’nın kimi maddelerinin değiştirilmesinin sakınılmaz olduğunu bir kez daha hatırlatmak isterim.

“Sakınılmaz” yerine “kaçınılmaz” kullanılması gerekmez miydi?

ilâ - ile

77. Memurlara on iki bin ilâ bin lira arasında tazminat ödenecek.

Arapça olan “ilâ” iki sayı arasında kullanılırsa “...den ...e değin” anlamı taşır. Buna göre örneğimizde iki türlü yanlış vardır: 1) Azdan çoğa değin kavramı “on iki binden bine değin” diye değil,

“binden on iki bine değin” diye söylenir. 2) “Binden on iki bine değin” denildikten sonra “arasında” sözcüğüne gerek kalmaz.

Örneğimizde, üzerinde durulacak bir nokta daha var: “İlâ” sözcüğüyle “ile” sözcüğü birbirine karıştırılmış, “ile” denileceği yerde “ilâ” kullanılmıştır. “İlâ” düzeltilerek “ile” yapılırsa, “arasında” sözcüğü de gerekli olur.

ta ki - ta

78. (Bu kişi) unutulmuştu; ta ki 3 Aralık 1979 günü... olarak görevi başlayana kadar.
79. Tarım uzmanları, çay yetiştirilmesi için çok uğraşmışlardır. Ama bir türlü bu istek, uygulama alanına geçirilememiştir. Ta ki ülkücü bir tarım uzmanı çay işine gönül verip el atasına kadar.
80. Terör dalgaları yükseldikçe yükseldi. Ta ki sıkıyönetim ilan edilinceye kadar.
81. Başlamışlar çalışmaya. Bir saat, bir gün, bin saat, bin gün. Bu günler yıllar olmuş. Ta ki kusursuz, olgun, kemal ortaya çıkıncaya kadar.
82. Adam vergi kaçırmayı kafasına koymuşsa kaçırır; ona kimse engel olamaz, ta ki yakalanıncaya kadar.
83. Ankara’ya döndükten sonra bu temaslarımız daha da düzenli biçimde devam etti. Ta ki tedavi için yurt dışına giderken görevini (filan kişiye) devredip Ankara’dan ayrılıncaya kadar.

Bu örneklerde “ta” kullanılması gerekirken “ta ki” kullanılmıştır. “Ta” belirteci, uzun süren bir durumun sonunu belirtmek için “...e kadar”, “...inceye değin” ile birlikte ya da bu durumun başladığı zaman ve yeri belirtmek için “...den beri” ile birlikte kullanılır.

“Ta ki” ise “yeter ki” anlamını taşır. Olması beklenen bir ereğin tümcesinin başına getirilir ve emir-istek eylemiyle birlikte kullanılır.

Bir örnek: “Bütün koşullarını kabul ettim; ta ki üstlensin.”

ta ki - vakta ki

84. **Sünni padişahların hoşgörüsüz yönetimi altında Aleviler ikinci sınıf insan sayıldılar. Ta ki bir Atatürk çıktı, halifelîği kaldırdı; laik cumhuriyeti kurdu ve Aleviler soluk aldılar.**

“Ta ki”nin bağlanacağı eylemler “kurdu”, “soluk aldılar” olabilir mi? Anlaşıyor ki “vakta ki” yerine “ta ki” kullanılmış.

çarptırmak - çarpıtmak

85. **Şimdiye kadar sustum. Birçok haksızlığı sineme çektim. Ama tarihin bu kadar çarpıtılmasına izin vermeye de hakkım olmadığına karar verdim.**

“Çarpıtmak”, çarpmasına yol açmak, çarpma işini yaptırmak demektir. Burada öyle bir anlam gözetilmemiştir. Gözetilen anlam, “çarpık duruma getirmek” yani “ters, yanlış, gerçeğe uymayan bir duruma getirmek”tir. Bu anlamı belirten sözcük ise “çarpıtmak”tır. Bu nedenle yukarıdaki örnekte bulunan “çarpıtılmasına” yerine “çarpıtılmasına” denilmeliydi.

saymaca - görece

86. **Dostuma göre saymaca bir durumdur kitabın pahalılığı: Bir çamaşır suyunun TV reklamlarında beş yüz lira olarak duyurulması, halkımızda “ucuz” izlenimini uyandırmasına karşın, fiyatı beş yüz lira olan bir kitap ona pahalı gelmektedir.**

“Saymaca”, Osmanlıca “itibari”yi; “görece” Osmanlıca “iza-fi”yi karşılamak üzere türetilmiş yeni sözcüklerdir. Bu örnekte “öyle olmadığı halde öyle sayılan” bir kavram mı, yoksa belirtilen “bir şeye göre başka bir şeyin niteliği” mi anlatılmak isteniyor? Yani “saymaca” demek mi gerekir yoksa “görece” demek mi?

geneline - tümüne

87. **Sosyal ve ekonomik bölümlerinden bir kısmına katıldığım ama geneline hiçbir zaman evet diyemeyeceğim bir dosya.....**

“Genel”, Osmanlıcadaki “umumi” sözcüğünün karşılığıdır; “hepsini içine alan” demektir. Burada sadece “hepsi” anlamına (Arapçadaki “umum” karşılığı olarak) kullanılmıştır. Bu kullanım

yanlıştır. “Geneline” değil, “tümüne, hepsine, bütününe” sözcüklerinden biri kullanılmalıydı.

sömürge - sömürü

88. İngiliz sömürgesi altında yaşadığı dönemden Cinnah’ın yürüttüğü bağımsızlık hareketine ve oradan da günümüze uzanan tarih, Pakistanlı insanın yüzündeki tek tek çizgilere, gözlerine yansıyor.

“Sömürge”, sömürülen ülke demektir. Bundan dolayı “İngiliz sömürgesi altında” sözü yanlış kullanılmıştır. Kullanılması gereken sözcük “sömürme eylemi” demek olan “sömürü” idi.

kışkırtan - özendiren

89. Okul yapımları azalmıştı... Vatandaşın okul yaptırmasını kışkırtan davranışlarla sosyal devlet savı nasıl bağdaşabiliirdi?

“Kışkırtmak”, bir kimseyi kötü bir şey yapmaya itmektir. Osmanlıcada bu anlam için “tahrik” (harekete geçirmek) kullanılırdı. Okul yaptırmak, kötü bir şey değil, iyi bir şey olduğundan “vatandaşın okul yaptırmasını kışkırtan” anlatımı yanlıştır. Anlaşıyor ki yazar, burada eskiden “teşvik” sözcüğünün kullanıldığını düşünmüş ve “kötü bir şey yapmaya itmek” anlamına da gelen “teşvik” yerine bunun Türkçesi olan “kışkırtma”yı koymuştur. Oysa örneğimiz için “teşvik”in “iyi bir şey yapmaya itmek” anlamı geçerlidir. Bu da “özendirme” ile belirtilir. Yani yukarıdaki parça “vatandaşları okul yaptırmaya özendiren” biçiminde olmalı idi.

güçlendiren - güçleştiren

90. Çoğunun sınıf geçmesini güçlendiren birçok neden vardır. Sözgelişi sorular, tam da onun çalışmadığı konudan gelmiştir; ya da hastalığı dolayısıyla izleyemediği bir derste anlatılanlardır.

“Güçlendiren”, güçlü duruma getiren demektir. Burada sözü edilen durum, sınıf geçmeyi “güçlü duruma getiren” değil, “güç duruma getiren” yani “güçleştiren”dir.

olası - olanaklı

91. Yunanistan'ın Ermenileri desteklemesini Kıbrıs sorunu ile açıklamak olasıdır.
92. NATO ülkelerinin bu tutumlarını hangi siyasal ve ideolojik gerçek ile açıklamak olasıdır?
93. Bir yabancı, Amerikan Cumhurbaşkanı öldürsün? Amerikalılar dururken olası mı?
94. ...ın çantasında, ceplerinde hatta şapkasının içinde bir eczaneyi birkaç gün idare edecek kadar ilaç bulmak olasıdır.
95. Gerilla savaşı için çok elverişli bir konuma sahip olan dağlık Afganistan'da kış ortasında kısa sürede kesin zafer sağlamak pek olası görünmüyor.

“Olası”, Osmanlıcadaki “muhtemel”in Türkçesidir. “Olacağı sanılan, olabilirliği bulunan” demektir. Yukarıdaki örneklerde ise, “olması daha güçlü bulunan” anlamına kullanılmıştır. Bu anlam “olanaklı (mümkün)” sözcüğü ile belirtilir. Ne var ki kullanışta “olanaklı”dan çok “olası”ya yer verilmesi yaygınlaşmaktadır.

sonucunda - sonunda

96. Uluslararası üne ulaşmış sanatçılarımız vardır. Ne yazık ki özellikle edebiyat alanında bu sanatçılar azımsanmaz olmuş, bunun sonucunda da bugüne değin görülmemiş bir değer karmaşası ortaya çıkmıştır.
97. Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk'ün önderliğinde yürütülen Kurtuluş Savaşı sonucunda kurtulmuştur.
98. İzmir olaylarının gerçek yüzü, yapılan kovuşturma sonucunda ortaya çıkacaktır.
99. Bu konuda yapılmakta olan çalışmalar sonucunda, turistlere uygulanmakta olan turist dövizinin Fransız frangı için tatbik edilmesi kararının alınacağı belirtilmektedir.
100. O tarihten bu yana, zihnimde beliren düşünceler sonucunda bu açıklamayı kamuoyuna yapmam gerektiğine inandım.

101. Bir manyağın Köln'deki bir ilkokula alev püskürtme makinesi ile hücum etmesi sonucunda yaralanarak hastaneye kaldırılan 28 çocuktan biri daha ölmüştür.
102. Anarşik eylemler sonucunda bir polisimiz yaşamını kaybedince...
103. İran'da geniş kitlesel eylemlerin sonucunda monarşinin yıkılmasını tanımlamak için devrim sözcüğünü kullanmakta tereddüt edenler...

Yukarıdaki örneklerde görülen “sonucunda” sözcükleri yanlış kullanılmıştır. Bu, “sonuç” ve “son” sözcükleri arasındaki ince anlam ayırımına dikkat etmemekten ileri geliyor. “Son” biten, arkası olmayan (nesne, zaman, olay)dır. “Sonuç” ise “biten şeyden çıkan durumdur”. Yani bir şeyin sonunda “sonuç”a ulaşılır. Başka bir anlatımla, “sonuç” süren işin ürünüdür. “Süren işin ürününde” denilemeyip ancak “süren işin bitiminde” denilebileceği için “sonucunda” demek yanlıştır. “Sonunda”, ya da “sonucu olarak” denilmelidir.

“Sonuç”un doğru kullanılışından örnekler görelim:

104. Şekerli ekmek, sistematik tecrübelerin verdiği sonuca göre nümune olarak yapılmıştır.
105. Fabrikaların yaydıkları gaz ve dumanların halk sağlığı yönünden zararlı olduğu sonucuna varılmıştır.
106. Kullanılan oylar, sonucu tayin etmiyordu.
107. Kilyos yolunda ölümle sonuçlanan bir trafik kazası olmuştur.
108. Bunun aksini savunmak, doktrin için bilimsel olmamak gibi ağır sonuç doğuruyor.
109. İnşaat konusu ile ilgili müfettiş raporları ...e ulaşmıştır. Sonuç ne olmuştur?.. Evet, ne oldu bu soruşturmalar, ne gibi bir sonuca varıldı?

Aşağıdaki örnekte doğru ve yanlış kullanım bir aradadır.

110. **Hücre mahkûmları üzerinde yapılan bir araştırma ilginç sonuçlar vermiş ve günlerce karanlıkta kalan mahkûmların izlenmesi sonucunda yapay uyku ritminin bozularak yeniden bebeler çağlarındakine döndüğü saptanmıştır.**

saplantı - saptama - sapma

111. **Burada ileriye dönük bir saplantı yapmadan geçemeyeceğim.**
112. **Birkaç sayfa önce, ileriye dönük bir saplantı yapacağımı söylemiştim. Şimdi o bölümü bitirdik. Yine kaldığımız yere dönelim.**

Bir kitaptan aldığımız bu yazıda, asıl konu bir yerde kesiliyor ve “ileriye dönük bir saplantı” yapılacağı söyleniyor. “Saplantı” diye nitelenen birkaç sayfalık olay anlatıldıktan sonra asıl konuya dönülüyor.

“Saplantı” sözcüğü, Osmanlıcada “fikrisabit”, Fransızcada –Türkçe yazımı ile– “idefiks” diye anılan kavramın Türkçesidir. Burada “saplantı” denecek bir şey anlatılmıyor; bir olay anlatılıyor; bir “saptama” yapılıyor. Anlaşıyor ki yazar, “saptama” demesi gerekirken “saplantı” demiş; anlattığı olaydan önce ve sonra bu sözcüğü yinelemiştir.

Bir olasılık da “sapma” demek istediğidir. “Sapma” sözcüğünü şimdi kimi yazarlar, Osmanlıca “istitrat” (antrparantez: söz arası) yerine kullanmaktadırlar.

“İleriye dönük” sözü de, yersiz olarak “daha önce geçmiş” anlamına kullanılmıştır.

zorunlu - zorunda

113. **(Filan kişinin) önünde zaman kısa, çözmeye zorunlu olduğu sorunlar dağlar gibi büyük.**

Tanınmış bir yazarımızdan aldığımız bu tümcede geçen “zorunlu” sözcüğü, Osmanlıcadaki “mecburi” (zaruri) karşılığıdır. Burada “mecbur” karşılığı olarak kullanılmıştır. Oysa “mecbur”un karşılığı “zorunda”dır. Yani “çözmeye zorunlu olduğu” demek yanlıştır, “çözmek zorunda olduğu” demek gerekir.

algılanmak - değerlendirilmek

114. Binlerce memur ve işçi, bu arada yüze yakın öğretim üyesi bu hükmün kurbanı olmuş... söz konusu ek fıkraya dayanılarak yapılan işlemler kamuoyu ve bilimsel çevrelerde hukuk devleti ilkesinin büyük bir yararı olarak algılanmıştır.

Osmanlıca karşılığı “idrak etmek” olan “algılamak”, bir durumu duyum yoluyla kavramak, anlamak, sezmek demektir. Yukarıdaki örnekte algılanan değil, eylem olarak açıkça ortada bulunan bir olay (kamu görevlilerinin işlerine son verilmesi, bir daha kamu hizmetlerinde çalıştırılmamaları durumu) vardır. Bunu “hukuk devleti ilkesinin yararı olarak” nitelemek, bir algılama değil, bir değerlendirmedir.

karmaşa - karmakarış

115. ...şehir yönetimini ele alalı büsbütün karmaşa olan İstanbul, ülkemiz sorunlarının bütünleştiği bir odak noktası.

“Karmaşa”, karışıklık, karışık olma durumu demektir. Bu nedenle “karmaşa olan” denemez; “karmakarış olan” demek gerekir.

ayrıntı - ayırım

116. Sovyet sınırını geçer geçmez dikkat kesilmiştik. Aradaki ayrıntıyı görüp karşılaştırmak ihtiyacını duymuştuk. (Zekeriyâ Sertel)

Yazar, iki ülke arasındaki “ayrılık”ı, “ayırım”ı karşılaştırmak, diyeceği yerde “ayrıntı”yı karşılaştırmak, diyor. “Ayrıntı”, bir bütün parçası demek olduğu için “ayırım” yerine kullanılamaz.

117. Bu iki kavramı birbirine karıştırıyoruz. Oysa aralarında küçük de olsa bir ayrıntı vardır.

Burada geçen “ayrıntı” da yanlış kullanılmıştır. Kullanılacak doğru sözcük “ayırım” idi.

ayraç - ayırım

118. Ulusal ile ulusal olmayan arasındaki ayraç, Anayasa tasarısını onaylamak ya da karşı çıkmak olabilir mi?

“Ayrac” bir yazım terimidir. Bir sözcüğü, bir düşünceyi açıklayan sözün başına ve sonuna konan () iminin adıdır ki, burada söz konusu değildir. Burada belirtilmek istenen şey, “ulusal olan” ile “ulusal olmayan” arasındaki ayrım (fark)dır. (Örnekteki başka yanlışlar “Bozuk Anlatımlar” bölümünde gösterilmiştir.)

ayrıcalık - ayrılık

119. Köy ve kent arasındaki ayrıcalığı kısaca belirtelim.
120. Şu iki olay arasında hiçbir ayrıcalık yoktur.
121. ..İnsanın yararına olan işlerde parti, mezhep, din, ırk gibi ayrıcalıkların akla getirilmemesi gerçeğini herkese kabul ettirmişti.

“Ayrıcalık”, Arapça “imtiyaz”ın karşılığıdır ki başkalarından üstün tutulma durumudur. Oysa burada, iki kavram arasındaki “fark”, yani “ayrılık, ayrım” belirtilmek istenmiştir. “Ayrılık” yerine “ayrıcalık” kullanılmıştır.

Şu iki örnekte “ayrıcalık” doğru anlamla kullanılmıştır:

122. Tarih, yazın, sanat, ansiklopedi gibi ekin kitaplarının kâğıdını pahalılaştır, gazete kâğıdına dokunma. Bu ayrıcalık neye?
123. Başbakan Ecevit, Dr. Sükan’a hiçbir bakana ve başbakan yardımcısına tanınmamış yetkiler vermiştir... Sükan hükümetten ayrıldığı güne kadar bu ayrıcalığını hiç kötüye kullanmadı.

ayrıcalık - ayrım

124. Bu ortamda “kınama”nın “kına yakmak”tan bir ayrıcalığı kalmamıştır.

Bu örnekteki “ayrıcalık” da, yanlış olarak “ayrım” yerine kullanılmıştır.

çekimserlik - çekingenlik

125. Bu parti, kabuğuna çekilmiştir. Ölçüyü çok aşan bu çekimserliğin, bu içe kapanışın karşıdan gelen tesirlerle beslendiği inkâr edilemez. (Bedii Faik)

126. ...ın saldırı taktiklerine karşı...ın sert bir karşı saldırıya geçmesi doğal ve gereklidir...yöneticilerinin suskunluk ve çekimserlikleri, yılgınlığa ve yetersizliğe bağlanmakta...

“Çekimserlik” oy vermemek, yani ne olumlu ne de olumsuz davranmaktır. Arapça “istinkâf”ın karşılığıdır. Yukarıdaki iki örnekte belirtilmek istenen durum ise bu değil, “çekingencilik”tir ki iş yapmaya eli varmamak, ürkek davranmaktır.

fotoğraf - resim

127. (Filan kişinin) ressamımız tarafından çizilmiş bir fotoğrafı.

“Fotoğraf” makine ile çekilen resimdir. Ressamın çizdiği “resim”e fotoğraf denilmez.

yankılanma - yansıma

128. “Ayinedeki aksine naz eyleyen âfet” günümüz Türkçesine şöyle çevrilmiş: “Aynada güzelliğinin yankısına bakıp nazlanan âfet.”

129. Rönesansın penceresinde ümanizmanın ışıkları yankılandı.

“Yankılanma”, sesin bir yere çarpıp geri dönmesidir. Işık, yankılanmaz, “yansır”

yaklaşık - yakın

130. Yeni kurulmakta olan mahallelerde büyük apartmanları birbirine yaklaşıp olarak kurmaktayız.

“Yaklaşık olarak”, aşağı yukarı demektir. Az artık ya da az eksik bir nicelik bildirir. Örneğimizde böyle bir kavram yoktur. Ancak apartmanların birbirine “yakın”, “yaklaşmış” ya da “bitişik” olarak kurulduğu söylenmektedir.

yayın - yayım

yayınlamak - yayımlamak

131. Kıbrıs olayları ile ilgili olarak aşağıdaki tebliğin yayın ve ilânına karar verilmiştir.

“Yayın”, gazete, kitap, radyo gibi araçlarla yayılan haberler, bilgilerdir. Osmanlıcada buna “neşriyat” denilir ve yukarıdaki söz-

ler “...tebliğin neşriyat ve ilanına...” biçiminde söylenmezdi; burada “neşir” sözcüğü kullanılırdı. “Yayma işi” demek olan “neşir”in Türkçesi “yayım”dır. Onun için “...tebliğin yayım ve ilanına” denilmesi gerekirdi. Ancak, “yayımlanmasına” sözcüğü kullanılsaydı “yayım ve ilanına” demeye de gerek kalmazdı.

Şunu da ekleyelim ki “neşretmek” karşılığı olan sözümüz “yayımlamak”tır. Bunun yerine “yayınlamak” kullanılmamalıdır. Ne var ki yazarlar daha çok “yayınlamak” kullanmaktadırlar.

güçlenmekte - güçleşmekte

132. Uyku arasında horlama, yumuşak damar kaslarının gevşemesi ve solunum hareketine paralel olarak bir perde gibi sallanması neticesi olmaktadır. Uyku ağırlaştıkça horlama daha da artmakta, böylece nefes alış veriş de güçlenmektedir.

“Güçlenmekte”, güçlü duruma gelmekte demektir. Örneğimizde nefes alıp vermenin güç kazandığı değil, “zorlaşmakta” olduğu söylenmek isteniyor. Bu durum, “güçlenmekte” diye değil, “güçleşmekte” diye anlatılır.

arık - arı

133. Arık bir dille kavuşmak için yirmi beş yıldan fazla uğraştığımızı...

134. Arık bir dile kavuşmanın en titiz savaşçılarından merhum Ataç...

“Arık”, zayıf, cılız demektir. Yukarıdaki iki örnekte kullanılmak istenen sözcük, temiz demek olan “arı”dır.

onanmaz - onulmaz

135. Bir militanın silahından çıkan küçük bir kurşunun yarattığı onanmaz yarayı, dost eller, yürekler, bilimin ışığında aylardır düzeltmeye, hafifletmeye çalışıyorlar.

Buradaki “onanmaz” sözcüğü, “onulmaz” olacaktır. Bir dizi yanlışı değilse, iki sözcüğün söyleniş yakınlığı yazarı yanıltmış demektir.

136. Ya gayet mihribandır ya ziyade bi-hakikattir.

Bizim İstanbul'un afetlerinde orta babet yok. (Sabit)

Bir inceleyici(*) bu beyitteki “babet” sözcüğünün anlamını “kapı” diye göstermiş. Anlaşıyor ki sözcüğü, kapı demek olan “bab” sanmış. Oysa burada kapı kavramının yeri yok. “Babet” çeşit demektir. Tarama Sözlüğü’nde başka tanıkları da vardır.

çelişki - çatışma - anlaşmazlık

137. Yörede birçok çelişkiler vardı: Ağalık çelişkisi vardı. Aşiret çelişkisi vardı. Siyasal çelişkiler... Bakan, bunları yerinde görüp izleyecekti. Öyle görünüyordu ki kan gütme davasını, aşiret kavgalarını, aşiret çelişkisiyle başka çelişkileri bir arada görüp...

Bu örnekteki “çelişki” sözcükleri doğru anlamda kullanılmamıştır. “Çelişki”, Arapça “tenakuz”un karşılığı olarak en çok şu anlamda kullanılır: Bir kişinin, birbirine ters düşen sözleri, davranışları. Örnekte böyle bir durumdan değil, ayrı ayrı kuruluşlar arasındaki “çatışma”dan ya da “anlaşmazlık” (ihtilaf)tan söz ediyor.

kalkınamaz - kalkılamaz

138. İç sorunlarımız gittikçe altından kalkınamaz boyutlara doğru uzanırken...

“Kalkınmak”, kötü olan ekonomik durumunu düzeltmek anlamındadır. Bu örnekte geçen “altından kalkınamaz” sözcüğünün doğrusu “altından kalkılamaz”dır.

yapılacağını - yapılmasını

139. Artık her türlü yayın ve neşriyatın uydurma kelime ile yapılacağını temin edecekler.

“Yapılacağını” yerine “yapılmasını” denilmesi gerekmez miydi? (Bu örnek, “yayın ve neşriyat” sözcükleri dolayısıyla “Yinelemeler” ayrımında da görülecektir.)

(*) Rüştü Şardağ.

-e dek, -e değin; ne dek, ne denli

140. ...ın Şimdiye dek hiçbir kız arkadaşı olmamıŐtır.

141. TŰrkiye bu çapta bir yŰnetici kadro deđiŐikliđi gŰrmemiŐtır, Őimdiye deđin.

“-e dek”, “-e deđin” ile “denli” sŰzcŰklerini birbirine karıŐtır-
anlar çoktur. “-e dek”, “-e değin” aynı anlamadır: “-e kadar” karşı-
lığıdır ki sŰrmekte olan zamanın, uzaklığın, iŐin sonunu bildirir:
“Ű gŰne dek, İstanbul’a deđin, bitene dek” gibi. GŰrŰlŰyor ki bu
sŰzcŰkler “-e durumu”ndaki sŰzcŰklerden sonra gelir. Yukarıdaki
iki Űrnekte, bu açıklamaya uygun olarak, dođru kullanılmıŐlardır.

“Denli” sŰzcŰđu ise, azlık, okluk bildiren “kadar”ı karŐılar;
ne kendisi “-e durumu”ndadır, ne de kendisinden Űnceki sŰzcŰk.
Çoğu kez, “bu denli, o denli, ne denli, -ecek denli” diye kullanılır.

142. Bakın ne dek çok mısır satıcısı var.

143. Ne dek katı yŰreklisin dondurmacı.

144. Ahmet Hamdi, Yahya Kemal’e ne dek hayransa yeni Őiirimi-
zi de o dek severdi.

145. Međer sen ne deđin gŰlŰymŰŐŐŰn.

146. ŰzgŰrlŰđu anlatan beyaz, ne deđin gŰzel.

Biraz Űnce belirttiđimiz gerekçe dolayısıyla, bu Űrneklerdeki
“ne dek”, “o dek”, “ne deđin” sŰzcŰkleri yanlış kullanılmıŐtır. “Ne
denli”, “o denli” olarak dŰzeltilmeleri gerekir.

147. BugŰn Űđrenciysek gŰnŰmŰz edebiyatını bilmeden de Űđret-
men olabiliriz. Yarın Űđretmensek bilmeden de kitap hazır-
layacak deđin yetkili profesŰr vs. olabiliriz.

“Hazırlayacak değin” olmaz. Burada “hazırlayacak denli” bi-
le yakıŐık almıyor. “Değin”i hiç kullanmayarak “hazırlayacak yet-
kili” demek daha uygun dŰŐŰyor.

değin - denli

148. Her Őeyi yazabilecek deđin kendini ŰzgŰr buluyor musun?

Burada “değin” kullanılması yanlıştır. “Yazabilecek denli”,
“yazabilecek Űlde” denilmeli idi.

denli - gibi

149. Ünsal'ın emekli general...için “CIA ajanı” denli sözleri, salonda görüşmeleri izlemekte olan...in... biçiminde sözleriyle karşılanmıştır.

Buradaki “denli”, yanlış olarak “gibi” anlamına kullanılmıştır.

son denli - aşırı ölçüde

150. Filmlerinde son denli seksi, ancak aptal sarışın rolleri oynuyordu.

Bu örnekteki “son denli”, eski dildeki “son derece” yerine kullanılmıştır; çirkin bir çeviridir. “Aşırı ölçüde” denilebilirdi.

ne denli - ne türlü

151. Bu vatanın madenlerini ele ne denli geçirdiğini bilmediğimiz çevrelerle bu madenlerin devlet tarafından işletilmesini isteyen bakan, bir yüce mahkeme önünde karşı karşıya geleceklerdir.

Bu örnekteki “ne denli” sözü, “nasıl”, “ne türlü”, “ne yolla” anlamına kullanılmış. Bu kullanım yanlıştır.

olası, olası değil, olasılık

152. Ormanda dinlence orman yasasının dışına çıkarak ağaçları seyretmekle, toprak kokusunu soluk soluk içmekle, kuş seslerini dinlemekle olası.
153. İlaç sayısını indirmek, şişeleme ve kutulama masraflarını azaltarak ambalaj konusunda lüksten, reklam masraflarından kaçınmak olasıdır.
154. Hafta içinde kimi gelişmeler, bu konudaki anlamlı ipuçları sayılmalıdır. Bir bütünün parçaları niteliğindeki son olayları şöyle sıralamak olasıdır.
155. Türk Makedonya’da Türkçe konuşarak gezmek olasıdır.
156. Bilimsel yapıtlarda, özel bir çevriyazı uygulanması olasıdır.
157. Her yeni gün, Türkiye biraz daha değişti. Bu değişikliği... li-

deriyle... liderinin televizyon ekranında değişen suratlarından izlemek olasıydı.

158. Bu zorlamalar olmasa geniş tabanlı bir hükümet kurmak olası değildir.
159. Yurdumuzun geçirmekte olduğu bunalımlı dönemde bu desteğin önemini yadsımak olası değildir.
160. Kuşkusuz Türkiye'nin içinde bulunduğu darboğazlardan kurtulması, bu alışılmış ve bilinen yöntemlerle olası değildir.
161. Bu hesaba göre 1950'den bu yana Türkiye'de kurulan tüm hükümetlere hükümet demek olası değil.
162. Hiç odacı müdürden daha çok aylık alır mı? Üstelik adamı çalıştırmak olası değil. Sabahtan akşama kadar oturur.
163. Devrimci birikimi böylesine az bir ülkede (Afganistan'da) feodalitenin gücünü kırmak, hele hele bir halk cumhuriyetine sıçrayacak şekilde aşamalar yapmak ne derece olasıdır, bunu bize önümüzdeki günler değil, yıllar gösterecektir.
164. Bugün son yirmi yıl öncesine bakıp çok daha büyük bir böbürlenme duygusuna kapılmak olasıdır.
165. Atatürk'e sağlıklı yaklaşım, onu yaşadığı tarih sürecinde çağdaş bilim yöntemleriyle değerlendirmekle olasıdır.
166. Bıraktığı yapıtı bir türlü yıkamadık. Orasından burasından kemirdik, ama öyle sağlam öyle güçlü bir temele dayanmış ki ortadan kaldırmak olası değil.
167. "Terör silah ile yapıyor. Öyleyse silah kaçakçıları ile teröristler arasına amaç birliği söz konusudur" demek ve bundan hukuksal sonuçlar çıkarmak olası mıdır? Yoksa bu amaç birliği için somut kanıtlar mı istenir?
168. Devletçiliğe karşı çıkarak Atatürkçülük olası mı? Laikliği çiğneyerek Atatürkçülük olası mı? Halkçılığa karşı olunarak Atatürkçülük olası mı? Emperyalizmle işbirliği yaparak Atatürkçülük olası mı? Yabancı bir devletin güdümüne girerek Atatürkçülük olası mı? Devrimciliğe karşı direnerek

Atatürkçülük olası mı? Dil devrimine saldırarak Atatürkçülük olası mı?

- 169. Yıkmadan, eskisini ortadan kaldırmadan, yenisini, daha iyisini yapmak olası değildir.**

“Olasılık (ihtimal)” ile “olanak (imkân)” arasında ince bir ayırım vardır. Yukarıdaki örneklerde kullanılan “olası” ve “olası değil” sözcükleri “ihtimal” anlamıyla değil, “imkân” anlamıyla kullanılmışlardır; sırasıyla “mümkün”, “mümkündür”, “mümkündü”, “mümkün değildir”, “imkânsızdır” anlamına gelmektedirler. Bu yanlış kullanma, son zamanlarda yaygınlaşmakta, “mümkün değil”, “imkânsız”ı karşılamak üzere “olası değil”, “olasız” denilmektedir. (Bundan önceki ayırmada geçen “olasız” örneklerine de bakınız.)

“Mümkün değildir”, “imkânı yoktur” anlamına kullanılan “olası değildir” sözleri yerine aşağıya aldığımız örneklerde olduğu gibi “olanak yoktur” sözü kullanılabilirdi.

- 170. Bu halkayı kırmadan, içinde bulunduğumuz durumdan kurtulmaya olanak yoktur.**

(Yukarıdaki “olası değil” örneklerinden ikisini bu yazar kullanmıştır.)

- 171. Irak... Suriye karşısında güçlü bulunmak zorundadır. İçeride mutfağına çekidüzen vermeden dışarıya güçlü görünmesinin olanağı yoktur.**

Aşağıdaki örneklerde de “olasılık” ve “olası” doğru olarak “ihtimal” ve “muhtemel” anlamlarıyla kullanılmıştır.

- 172. ETA’nın bu eylemleri, kendilerine ve Bask halkına bir şey getirebilecek midir? Yoksa birçok yerde görüldüğü gibi, özerklik konusunda ödün vermeye yanaşan bir merkezi hükümetin tutumu sertleştirmesine mi yol açacaktır? İkinci olasılığın gerçekleşmesi, hem Bask hem de İspanyol demokrasisinin geleceği bakımından sanırız ki hiç de olumlu sonuçlar getirecek nitelikte olmayacaktır.**

- 173. Bu karara, Türkiye’nin içinden herhangi bir tepki gelmesi**

olasılığı pek bulunmuyor.

174. 1 Mayıs'ta her türlü gösteri ve toplantı olasılığını ortadan kaldırmak amacıyla sokağa çıkma yasağı konmuştu.
175. Dünyadaki iki büyük gücü bir kez daha karşı karşıya getirme olasılığı bulunan (Afganistan'daki) bu iç savaş, genellikle devrim-karşı devrim, ilerici-gerici, Marksizm-İslam çatışması olarak sunuluyor.
176. Bu olası gelişmelere karşı... ne yapar?
177. ...ve arkadaşlarının böyle bir olasılığa karşı tavır alacakları öteden beri söylenmektedir.
178. Öyle görünüyor ki Saddam Hüseyin, Devrim Konseyi'ne dek yansıyan Şii kıpırdanışları ile Alevi azınlığın yönetimde bulunduğu Suriye ile birleşmenin olası sonuçlar arasında ilinti görmüş ve kaygılanmıştır.

olası - mümkün

179. Kısa dönem içinde birbirini izleyen üç kanlı darbeyi nasıl açıklamak olası?

süreç - süre

180. Götürebilen, toplumu erken seçime götürür. Götüremeyen doğal sürecin dolmasını bekler.

“Süreç”, “olay ve hareketler dizisi”; “süre”, “bir olayın başı ile sonu arasında geçen zaman” demek olduğuna göre kullanılacak sözcük “süreç” değil “süre” olmalıydı.

özetle - özellikle

181. Hepimiz biliyoruz, Boğaz trafiği sıkışık durumdadır. Gelip geçen gemiler, özetle tankerler büyük tehlikeler yaratmaktadır.

Burada bir “özet” söz konusu değildir; özellik, denilecekti.

III

OKUMA, YAZMA, SÖYLEME YANLIŞLARI

A. Arap harfleriyle yazılmış olan eski yapıtlardaki kimi Türkçe sözcükler –o yazıda Türkçenin bütün seslerini belirtecek harfler, imler bulunmadığından– birkaç türlü okunabilir. Örneğin, Arap harfleriyle بوز biçiminde yazılan sözcüğü, tek başına olduğu zaman “boz”, “buz”, “büz” diye; گل biçiminde yazılan sözcüğü, “gül”, “gel”, “kel” diye okuyabiliriz. Tümce içinde olunca, okuyan tümcenin gidişinden o sözcüğün nasıl okunacağını anlar. Bu durum Türkçe olmayan sözcükler için de söz konusudur. Türkçe olmayan bu gibi sözcüklerin örnekleri, kitabımızın ikinci bölümündeki “Okuma Yazma Yanlışları”nda görülecektir. Burada yanlış okunmuş ve Türk harfleriyle yazıya yanlış geçirilmiş Türkçe örnekler göreceğiz.

B. Bir yazı okunurken –noktalama imlerine göre– az durulacak, çok durulacak, hiç durulmayacak yerler vardır. Yazarken de okurken de bu imlere dikkat edilmelidir.

C. Okurken bir sözcüğün vurgusunu, gereken hece üzerinde belirtmeyip başka bir hece üzerine vermek ve tümce içinde daha belirgin söylenmesi gereken sözcüğü çarpıcı biçimde söylememek de yanlışlar arasına girer.

Ç. Sesuyumu kuralına aykırı söyleyişleri ve doğrusu kısa olan sesleri uzatmayı da buraya ekleyebiliriz.

A. ARAP HARFLERİYLE YAZILMIŞ SÖZCÜKLERİN YANLIŞ OKUNUP YAZILMASINA ÖRNEKLER

borç - burç

182. Deveye borç gerekirse boynunu uzatır. (*)

Buradaki “borç” yanlıştır. Kaynakta Arap harfleriyle بوزج

biçiminde yazılı olan sözcük böyle okunmuştur. Oysa sözcüğün “burç” okunması gerekirdi. Burç, ağacın filizi demektir. Anlaşıyor ki okuyucu “burç” sözcüğünü bilmiyormuş.

el - al

183. El ile arslan tutulur, güç ile güç tutulmaz. (*)

Bu atasözünün birinci sözcüğü “el” değil, hile demek olan “al”dır. Aslı Arap harfleriyle yazılı olduğundan yanlış okunmuş, yazıya da yanlış geçirilmiştir.

bal - yal

184. Köpek bile bal yediği çanağa pislik etmez. (*)

Bu sözdeki “bal”ın doğrusu “yal”dır. Arap harfleriyle “yal” diye yazılı olan sözcük, –birinci harfin altındaki iki nokta, bir nokta gibi görüldüğünden– “bal” okunmuştur.

dayanır - tayınır

185. Küçük işer, büyük dayanır düşer. (*)

Arap harfleriyle “tayınır طایر” biçiminde yazılı olan bu Türkçe sözcüğü bilmeyen kişi, onu “dayanır” okumuştur. “Tayınmak” kaymak demektir.

üsrük - esrük

186. Üsrük devenin çulu eğri gider. (*)

“Sarhoş” demek olan sözcüğün Türkçesi “üsrük” değil, rük, esrik”tir. Eski harflerle yazılı biçimi yanlış okunmuştur.

gür - gever

187. Eş-şerebe (Ar.) Bağ ve bostanlarda cedvelden veya nehirden su salıverecek gediğe denir. Bazı diyarda كور tabir olunur.

Tarama Sözlüğü için taratılmış olan Kamus Çevirisindeki كور sözcüğünü tarayıcı “gür” diye okumuştur. Doğru okuyuş “ge-ver”dir.

(*) Bu örnekler Milli Kütüphane Genel Müdürlüğünce hazırlanıp Milli Eğitim Bakanlığıınca “Bin Temel Eser” dizisi arasında 1971 yılında yayımlanan “Türk Atasözleri” adlı kitaptan alınmıştır

görlü - gerekli

188. El-ehemm (Ar.) Ziyade كر كلو ve lazım nesne.

Tarama Sözlüğü için taratılmış olan Ahteri sözlüğündeki كر كلو sözcüğünü tarayıcı “görlü” diye okumuştur. Doğru okuyuş, “gerekli”dir.

obaz - öyez

189. En-nu're (Ar.) Eşek sineği ki gözleri gök ve kendi yeşil büyük sinektir ki kuyruğunun ucunda olan nişteri ile hayvanatı sokar. Türkide ارياز derler.

Tarama Sözlüğü için taratılmış olan Akse'l-İreb sözlüğünde tarayıcının “obaz” diye okuduğu sözcüğün doğru okunuşu “öyez”dir.

bir yırın - yer yerin

190. Kaçan Meryem, İsa'yı götürüp kavmi içine geldi. Pes ميريمن taş aldılar kim Meryem'i sengsare kılalar.

Tarama Sözlüğü için taratılmış olan Kısas-ı Enbiya'da tarayıcının “bir yırın” diye okuduğu ميريمن sözünün doğru okunuşu “yer yerin”dir.

eyp, ep - ip

191. Sebeh: Ep, eyp.

Arapçadan Türkçeye eski sözlüklerde “sebeb” sözcüğünün Türkçesi Arap harfleriyle “اب، ايپ” biçimlerinde yazılı olduğundan tarayıcılar bu iki yazımı “ep, eyp” diye okumuşlar. Tarama Dergisi'ne de “sebeb”in Türkçesi “ep, eyp” olarak geçmiştir. Oysa eski yapıtlarda “اب، ايپ” biçimlerinde yazılı olan bu sözcüklerin “ip” okunması gerekirdi. Arapçada “sebeb” sözcüğü “ip” demektir. (Bir şeye ulaşmanın aracı olduğu için Araplar sebeple ipi bir saymışlar.)

Nurullah Ataç, Tarama Dergisi'nde gördüğü “ep” sözcüğünü, “sebeb” yerine birçok yazısında kullanmıştır da. (Bkz. H. Dizdaroğlu'nun hazırladığı ve Dil Kurumunun bastırdığı “Ataç” kitabının 171, 182, 189, 287. sayfalarındaki örnekler.)

necib - biçip

192. Terzi Necib dikmemiş tonını Muhammed'ün.¹

Yunus Emre

Profesör Faruk Timurtaş'ın hazırladığı Yunus Emre Divanı'nda geçen bu dizedeki "Necip" sözcüğü, eski yazının nasıl yanlış okunduğuna ve yanlış yazıldığına çarpıcı bir örnektir. "Necip" diye okunmuş olan sözcüğün doğru okunuşu "biçip"tir. Dize, yukarıdaki biçimiyle "Muhammed" in giysisini Necip adlı terzi dikmemiş" anlamını verdiği halde, doğru biçimiyle "Muhammed" in giysisini terzi biçip dikmemiş" anlamınadır.

yed-i tûlânın bârısın - yedi dolanan yöresin

193. Yed-i tûlânın bârısın - görmez cehennem sûrısın.²

Yine Profesör Timurtaş'ın hazırladığı Yunus Emre Divanı'nda geçen bu dizede de Türkçe sözcükler, Arapça ve Farsçaya benzetilerek yanlış okunmuş, yanlış yazılmıştır. Doğrusu şudur: "Yedi dolanan yöresin - görmez cehennem sorusun."

önini - ögünü, düşirdi - döşürdü

194. O saatte giru önini derdi

Düşirdi kendüyi vü sabri gördi.³

(Yunus)

Birinci dizedeki "önini" sözcüğü, eski yazıdaki "k-g" harfinin birkaç sesi bulunması yüzünden yanlış okunmuştur. Doğru okunuşu "ögini-öğünü"dür ki aklını demektir.

İkinci dizedeki -bugün "devşirdi" diye kullandığımız- "düşirdi" sözcüğünün de doğru okunuşu "döşürdi (döşürdü), deşürdi, deşirdi"dir. "Düşirdi" biçimi yoktur.

erdi - ırdı

195. Gayrı geyecek geydürdi ve hem durduğum yerden erdi.⁴

(Âşıkpaşazade)

^{1,2} Bu iki örnek Hikmet İlaydın'ın Türk Dili, Nisan 1973'te yayımlanan eleştirisinden alınmıştır. (Yunus Emre Divanı, Hazırlayan: Faruk K. Timurtaş, s. 128)

Buradaki “دی” sözcüğünün doğru okunuşu “ırdı”dır ki “ayırdı”, “uzaklaştırdı” demektir.

ulu - ölü

196. Âşık Çelebi Tezkiyesinden alınan metindeki “ulu helvası”nın doğru okunuşu “ölü helvası”dır.⁵

ki - key

197. İmdi anda bir ada var ki ulu.⁶

Burada Arap harfleriyle “كى” biçiminde yazılı olan sözcük “çok” demek olan “key” okunmalı idi. Yanlış olarak “ki” okunmuştur.

sanık - sınık

198. Dehr ara ger bir sanık divar görsen öyle bil
Ol Süleyman mülküdür kim çerh viran eylemiş

(Fuzuli)

Bir inceleyici⁷ bu beyitteki “صق” sözcüğünü yanlış olarak “sanık” okumuştur. Doğru okunuşu “sınık”tır ki “yıkık, kırık” anlamlarına gelir. Duvarın sanık olamayacağı bellidir. Ayrıca onu feleğin viran ettiği ikinci dizede söylenmiştir.

B. NOKTALAMA İMİ KULLANILMAMASINDAN DOĞAN YANLIŞLAR

199. Yurdumuz üzerinde bulunan rutubetli havanın tesiri altında bulunmaktadır.

Spiker, “yurdumuz” ve “üzerinde” sözcüklerini, “yurdumuzun üzerinde” anlamına gelecek biçimde birleştirerek okudu. Tümce bitince anlaşıldı ki “yurdumuz” sözcüğünden sonra biraz durmak gerekiyor. Yani “yurdumuz” sözcüğünden sonra konulması gereken virgül yazılmamış olacak ki hem okuyanın doğru okumamasına yol açtı, hem de dinleyenleri şaşırttı.

^{3,4,5} Bu üç örnek Hikmet Dizdaroğlu’nun Türk Dili, Ağustos 1979’da çıkan ve “Eski Türk Metinleri” adlı kitabı eleştiren yazısından alınmıştır.

⁶ Bu örnek, Orhan Şaik Gökyay’ın, Türk Dili, Ocak 1975’te çıkan “Kebikeç Duası” başlıklı eleştirisinden alınmıştır.

⁷ Rüştü Şardağ.

C. VURGU YANLIŞLARI

Spikerlerin, tiyatro artistlerinin okumaları, konuşmaları, sadece yanlışsız değil, her yönüyle güzel ve örnek olmalıdır. Dinlediğimiz spikerlerden biri, “güney”, “kuzey” sözcüklerinin ikinci heceleri üzerinde bulunan vurguyu, birinci heceleri üzerine verdi.

Radyoda ve televizyonda izlediğimiz kimi konuşmacılar, “değerli yurttaşlarım” derken “de” hecesini vurguluyorlar. Oysa doğru vurgu “li” hecesi üzerindedir.

Ç. SÖYLEYİŞ YANLIŞLARI

Kimi kişiler, Türkçe sözcükleri ses uyumu kuralına aykırı biçimde söylüyorlar: “Yapacağım”, “olacağını” denecek yerde “yapacağım”, “olacağını” diyorlar.

Kısa heceleri uzatanlar da görülüyor: Örnek olarak “dahi”yi “dâhi” diye söylemeyi, “umudunu” sözcüğünün “mu” hecesini, Farsça “ümit”in uzun söylenen “mi”si gibi uzatmayı, “bâş üstüne”yi, “yazıklâr olsun”u, “vâr olunuz”u, “kesîn olarak”ı gösterebiliriz.

Bir yanlış yazış ve söyleyiş örneği de “folklor”dür. Kimi dergilerde, gazetelerde, kimi radyo ve televizyon konuşmalarında bu biçimde söylenen sözcüğün doğrusu “folklor”dur.

gûya kim

200. Bûydan hoş renkten pakizedir nazik tenin Beslemiş koynunda gûya kim gül-i rânâ seni

Dilimizde bağlaç olarak kullanılan “ki” sözcüğünün eski metinlerdeki biçimi “kim”dir. Dilimizde bir de “hangi kişi” anlamına gelen “kim” vardır. Yukarıdaki “gûya kim” sözünde geçen “kim”, bugün “ki” olarak kullandığımız bağlaçtır. Radyoda Nedim’in bir beyti olan örneğimizi okuyan kişi, “gûya” deyip biraz durdu. Sonra “kim gül-i rânâ seni” dedi. “Kim” sözcüğünü, “hangi kişi” anlamına imiş gibi, soru sesiyle söyledi. Oysa “gûya”dan sonra ara verilmeden söylenmeliydi.

iksir

201. Bakışın gönlümü öldürmeyi ister gibidir,
Kirpiğin gönlüme saplanmada iksir gibidir.

Bir yazıya alınmış olan bu beyitte “enser” okunması gereken sözcük, eski yazının yetersizliği yüzünden “iksir” okunmuştur. “Enser” çivi demektir; “iksir” ise eskilerin hayal ürünü olan ve sözde olağanüstü etkinliği, iyileştirme gücü bulunan bir nesnedir.

(Orhan Şaik Gökyay, okumanın yanlışlığını, Türk Dili dergisinin Ocak 1970 sayısında şöyle kanıtlamaktadır: 1) Şair, gazelinin yalnız Türkçe sözcüklerle yazıldığını söylemiştir. “İksir” Türkçe değil “enser” Türkçedir. 2) “İster”in kafiyesi “iksir” olamaz, “enser” olur. 3) Anlam da sözcüğün “enser” olmasını gerektirir.)

dâhi

202. 20 Kasım 1985 akşamı televizyonda konuşan bir kişi, bağlaç olan Türkçe “dahi” sözcüğünü, “olağanüstü akıllı ve yaratıcı” anlamındaki Arapça “dâhi” gibi söyledi.

yarârına

203. Bir devlet büyüğü, televizyon konuşmasında “memleket yararına değil” derken “yararına”nın “ra”sını uzatarak söyledi.

IV

YAZIM YANLIŞLARI

Yazım Kılavuzu'ndaki kurallara ve bu kılavuzun "Sözcükler dizelgesi"ndeki yazıma uymayan yazılar, yazım yönünden yanlıştır. Yazım yanlışı çok çeşitlidir. Biz gazete ve kitaplarda gördüğümüz yazım yanlışılarından örnekler vermekle yetineceğiz. Bunlar arasında Anayasamızdan çokça örnek almış olmamızın nedeni, dizgi yanlışı söz konusu olmayan bir metni, Yazım Kılavuzu ile karşılaştırmanın, sağlam bir karşılaştırma olmasıdır.

kesme imi

204. Ignas, 1962 de Debrecende dünyaya gelmiş.

205. Bu eser 1925 te, İstanbulda eski harflerle basılmış.

Bu iki örnekte birbirine benzeyen ikişer yanlışı var. Biri şu: Sayılardan sonra gelen eklerin kesme imiyle ayrılması bir yazım kuralı iken her iki örnekte de bu kurala uyulmamıştır. İkinci yanlışı şu: Özel adlardan sonra gelen ekler de kesme imiyle ayrılmamıştır. Bu dört yanlışı yazımın doğruları şöyle: 1862'de, Debrecen'de, 1925'te, İstanbul'da.

büyük harf ve kesme imi

206. Sadece anayasanın çıkarılmasını emrettiği birkaç kanuna değinmekle...

207. Buna karşılık, anayasada öngörülmeven birçok kanun çıkarılıp...

Bilimsel bir yazıdan aldığımız yukarıdaki örneklerde "anayasa" sözcüklerinin büyük harfle başlatılmamış ve sonlarına gelen eklerden kesme imiyle ayrılmamış olması yazım yanlışılarıdır.

düzeltme (inceltme ve uzatma) imi

"K, g" harfleri kalın ünlülerle birleşince kalın, ince ünlülerle birleşince ince ses verir. Arapça ve Farsça kimi sözcüklerde, kalın ünlüden önce geldiği halde ince söylenen "k, g" vardır. Bunların in-

ce söyleneceğini belirtmek için birlikte kullanıldıkları ünlü üzerine “ ^ ” imi konulur. “Olabilir, olanaklı” demek olan “kabil”deki “k” kalın sesli olan “a” ile birlikte kalın söyleneceğinden im kullanılmasına gerek yoktur. Ama Afganistan’ın başkenti olan “Kâbil”deki “K” ince sesli olduğundan “a” üzerine inceltme imi olarak “ ^ ” konulması gerekir.

208. 16 Şubat 1989 tarihli büyük bir gazetenin “Kabil, kaderiyle baş başa” başlıklı uzun bir haberinde yedi kez geçen başkent “Kabil” sözcüğü, inceltme imi kullanılmayarak yazılmıştır. Tanınmış iki yazarın 20 Şubat 1989’da büyük bir gazetede çıkan yazılarında da bu kentin adı birkaç kez “Kabil” olarak geçmektedir.

209-268. İdâre, kasîde, teksîr, Yahya Gâlip, Mustafa Kemâl, Nâmık Kemâl, gâzi, ziyâret, manzûme, riyâziye, edebiyât, tesâdüf, mütenâkız, muâsır, temsîl, nâzik, sûret, ifâde, îman, işgâl, şimâlden, cenûba, refikâları, endâm, sarîh, ihtivâ, memnûniyet, izhâr, ferâgat, tecelli, hitâbet, timsâl, emânet, dâvet, ziyâde, sâhip, sürûr, simâ, beyannâme, esîr, dâima, istiklâl, mevcûdiyet, tesbit, mâlik, sâdece, zâbit, kâni, vücût, dâimâ, nâtika, istifâde, dakîka, husûsiyet, isyân, siyâsî, vesikâ, zarîf, iştigâl, manzûme.....

Hiçbir yazım kılavuzunun doğru saymayacağı im kullanımlarıyla dolu yukarıdaki sözcükler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kültür Merkezi’nce yayınlanan Erdem dergisinin Eylül 1987 sayısındaki bir incelemede geçmektedir.

269-270. Bâzı kelimeleri yanyana dizdiğinizde ortaya çıkan mânâ, düşünülenenden farklı olabilmektedir.

271-272. Araçların imâli, tâdili ve montajı...

Bu iki örnekteki “bâzı, mânâ, imâli, tâdili” sözcüklerine, Yazım Kılavuzumuza aykırı olarak uzatma imi konulmuştur. Doğru yazımlar “bazı, mana, imali, tadili”dir.

(Birinci örnekteki “yanyana” için “Bitişik Olmayanlar” başlıklı örneklerle bakınız.)

273-279. Cârî, fanî, halî, mer'î, mugaddî, naşî, sâri.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun bir bölümü olan Türk Dil Kurumu'nun Eylül 1988'de yayınladığı Türkçe Sözlük, Arapçanın uzun olan "î"lerinden nispet "î"leri üzerine uzatma imi koyma yöntemi i izlemektedir. Ancak uygulamada nispet "î"si olmayan kimi uzun "î"leri nispet "î"si sanarak uzatmalı yazmıştır. Örneğin "Cani, baki, mermi, mürebbi, saki..." sözcüklerini uzatmasız "î" ile yazdığı halde yukarıda sözcükleri uzatmalı yazmıştır.

düzeltilme imi

Yazım Kılavuzu'na göre düzeltme imi almaması gereken kimi sözcükler, Anayasa (1961)'nın aşağıda gösterilen maddelerinde düzeltme imi kullanılarak yazılmıştır.

- 280. **adâlet:** Başlangıç, 10, 11, 41, 45, 109, 143, 144
- 281. **ibâdet:** 19
- 282. **dâva, dâvacı, dâvalı:** 31, 57
- 283. **iptâl:** 81, 149, 150, 152, geçici 4, 9
- 284. **tâkibat, tâkibeden:** 79, geçici 1 (82. maddede: **takibeden**)
- 285. **derhâl:** 157
- 286. **tâtil:** 83, 92
- 287. **sâbit:** 119
- 288. **usûl:** 14, 15, 16, 26, 38, 56, 65, 123, 126, 127, 136, 140, 141, 143, 145, 148
- 289. **kabûl:** Başlangıç, 34, 92, 93, 94, 109, 128, 155, 157, geçici 5, 7, 11

1969'da yayımlanan Hayat Büyük Türk Sözlüğü'nden:

- 290. **nukûd, ukûd, ukûl, ukûbet, ukûbetli**

"Nakit" in çoğulu "nukud, نَقُود", "akit" in çoğulu "ukud عَقُود", "akıl" in çoğulu "ukul, عَقُول" sözcükleri ile "cezalı" anlamına gelen عَقُوبَتِلِي (ukubetli) sözcüklerinde "u"ların üzerine –yazım kuralımıza aykırı olarak– düzeltme imi konulmuş, böylece kalın sesli olarak

söylenmesi gereken “k” harfleri ince sesli olmuştur.

Yine bu sözlükte “كرب ekûl” (çok yiyen) sözcüğünün “k”si-
ni inceltmek için “u” üzerine düzeltme imi konulmuştur. Bununla
yukarıdaki yazımların yanlışlığını sözlüğün kendisi de kanıtlamış-
tır.

“mi” soru eki

291. Alıcılara inşaat yapılamayacağı söylenmişmidir?
292. Anıldığını, övüldüğünü, takdir edildiğini hiç görüyormusu-
nuz, duyuyormusunuz?
293. Konya’da, Samsun’da, Diyarbakır’da böyle liseler açılmaz-
mı?

“mi” soru eki, kendisinden önceki sözcüğe bitleştirilmez; ayrı
yazılır. Yani yukarıdaki örneklerde bitişik yazılan sözcüklerin doğ-
ru yazımları şöyledir: “söylenmiş midir”, “görüyor musunuz”, “du-
yuyor musunuz”, “açılmaz mı”.

soru imi ve eki

294. Midelerini doyuranlar, akıllarını mı? Asgari hayat şartları-
nımı karşılāsınlar; yoksa aklın suallerine cevap verecek
eserlerimi temine çalışsınlar?

Tümce daha bitmemişken “akıllarını mı”dan sonra “?” imi
kullanılmış olması ve “asgari” sözcüğünün büyük harfle başlatılmış
bulunması yanlış olduğu gibi, ayrı yazılması gereken “mi” soru ek-
lerinin bitişik yazılması da yanlıştır.

C. Tesi

295. (Bir imza günü duyurusu:) (Filan yazar) kitaplarını imzala-
yacak. 5. Nisan. 1986 C. Tesi (şu adreste).

Bu örnekte birkaç yazım yanlış vardır: 1) “5.Nisan.1986” bi-
çiminde gösterilen tarih, sayılarla sözcük arasına nokta konulmadan
yazılacaktı. 2) “C.Tesi”nin “Cumartesi” demek olduğu anlaşılma-
kıdır. “Cumartesi”nin iki ayrı sözcük olarak yazılması düşünülmüş
ve “cuma” yerine “C” kısaltması yazılmış olduğuna göre “erte-
si”nin kısaltması gibi kullanılan “Tesi”nin küçük harfle başlatılma-

sı gerekirdi. 3) “ertesi” yerine “Tesi” değil “er” kısaltması daha anlaşılır olurdu. Kaldı ki birleşik bir sözcük olan “cumartesi”nin ikiye ayrılmasına göz yumulsa bile iki kısalma ile gösterilmesi doğru değil.

ayraç imi

296. Her gün saat 13-18 arası akrabalarımız ziyarete geliyordu. Bu, sonradan haftada 3 güne indirildi. Bu kararlar, sanırım bizim (uysal) durmamızla orantılı olarak alınıyordu.

Ayraç imi, bir sözü açıklayan sözün başında açılır, sonunda kapatılır. Örneğimizde (uysal) biçiminde yazılmış olan sözcük, “bizim” sözcüğünün açıklaması değildir, üzerinde önemle durulmak istenen bir sözcüktür. Bu durumu belirtmek için kullanılması gereken im, turnaktır. Yani yukarıdaki örnek... bizim “uysal” durmamızla... biçiminde yazılmalı idi. “Uysal”ın altını çizmek de olurdu.

297. Cemiyetimizin en büyük buhranı (dedikodu) ve (birbirini çekememezliktir).

Ayraç, tümceden çıkarıldığı zaman söz yapısı bozulmayan açıklamaların başına ve sonuna konulur. Burada ayraç içine alınmış olan sözcükleri çıkarırsak ortada tümce kalmaz. Demek ki ayraç yanlış kullanılmıştır. Kullanılması gereken im, turnaktır.

Bir de tümce sonundaki “-tir” ekeyleminin turnak dışında kalması gerekir. Yani yukarıdaki tümcenin doğru yazılışı şöyledir: Cemiyetimizin en büyük buhranı “dedikodu” ve “birbirini çekememezlik”tir.

büyük harfler

298. Çok zengin ve rengin bir dil olan türkçemizi fars ve arap sultanından kurtarmak için hareketler başlamıştır.

Dil ve ulus adlarının büyük harfle başlaması yazım kurallarıımızdandır. Yukarıdaki örnekte yanlış yazılmış olan üç sözcüğün doğruları şöyledir: Türkçemizi, Fars ve Arap.

299. Anayasa (1961), Madde 21 - Özel okulların bağlı oldukları esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen...

“Devlet okulları” özel bir kuruluş adı olsaydı, hem “devlet” hem “okulları” sözcüklerinin ilk harfleri büyük yazılırdı. Böyle bir ad söz konusu olmadığına göre “devlet”in büyük harfle başlatılmasını doğru bulmuyoruz.

300. Anayasa (1961), Madde 70 - ... 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanunun altında bulunan Milli Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleri ile eski Cumhurbaşkanları... Anayasanın 73 üncü maddesinin 1 inci ve 2 nci fıkraları ve 10 uncu geçici maddesinin 1 inci fıkrası...

“Kanun” sözcüğünün büyük harfle başlatılabilmesi için bir özel ad olması gerekir. Burada özelliği “157 sayılı” sözleri sağladığı için “kanun”un büyük harfle başlatılması gerekmez. Nitekim bu maddede geçen “73 üncü madde”, “10 uncu geçici madde”nin yazımında “madde”, “geçici madde” sözcükleri büyük harfle başlatılmamıştır.

“Milli Birlik Komitesi”, özel bir kuruluşun adı olduğu için her üç sözcüğün büyük harfle başlatılması doğrudur. Ancak bu özel addan sonra gelen “Başkanı” sözcüğünün büyük harfle başlatılmasını doğru bulmuyoruz. “Bu sözcük de özel adın içindedir” düşüncesine karşı denilebilir ki “öyle ise “Başkanı ve üyeleri” sözündeki “üyeleri”nin de özel ad içinde sayılması ve büyük harfle başlatılması gerekirdi.”

“Eski Cumhurbaşkanları” tamlamasındaki “Cumhurbaşkanları”nın da büyük harfle başlatılması gerekmez. Çünkü belli bir cumhurbaşkanı söz konusu değildir.

Bir de “73 üncü”, “1 inci”, “2 nci”, “10 uncu”, “1 inci” sözcüklerinde ekler, sayılara bitişik olarak yazılmak gerekirken ayrı sözcüklermiş gibi aralarında açıklık bırakılmıştır.

Yazım Kılavuzu’nda sayılardan sonra gelen eklerin kesme imiyle ayrılacağı belirtilmiştir. Ancak verilen örneklerdeki ekler, “1977’de, 1965’ten” gibi sayının son sesi ile kaynaşmayan eklerdir. “1 inci, 3 üncü” gibi sayının son sesi ile kaynaşan ekler için kesme imine gerek olmadığı düşüncesindeyiz.

- 301. Anayasa (161), Madde 145 - ... Asıl üyelerden dördü Yargıtay, üçü Danıştay genel kurullarınca kendi Başkan ve üeleriyle...**

Buradaki “Başkan” sözcüğünün büyük harfle başlatılmasına gerek yoktur.

- 302. Anayasa (1961), Madde 145 - ... Yasama Meclislerince seçilecek üyelerden birer kişinin, Üniversitelerin hukuk, iktisat ve siyasal bilimler öğretim üyelerinin birlikte toplanarak...**

Burada da “Üniversitelerin” sözcüğünü büyük harfle başlatmak için bir neden yoktur.

- 303. Anayasa (1961), Madde 156 - Bu anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten Başlangıç Kısmı Anayasa metnine dahildir.**

Anayasa’nın “Birinci Kısım, İkinci Kısım... Altıncı Kısım” başlıklarını taşıyan bölümleri vardır. “Başlangıç” sözcüğü de bir bölümün adı olduğundan doğal olarak büyük harfle başlatılacaktır. Ancak Anayasa’nın metninde bu başlığın yanında “Kısmı” diye bir sözcük yoktur. Bu, anlatım sırasında eklenmiş bir sözcüktür. Bundan dolayı büyük harfle başlatılması yazım kuralına aykırıdır.

dil adı

- 304. Paris’te... Erol Celasun’la türkçe konuştuğumuzu duyan sakallı bir adam...**

- 305. Bugün yaşayan ve türkçe yazan yazarlardan...**

Yazım kılavuzumuza göre dil adları büyük harfle başlatılır. Yukarıdaki örneklerde “türkçe” biçiminde küçük harfle başlatılmıştır; yanlıştır.

sözcük sonundaki “d”ler “t”ler

- 306. ... Sulh münasebetiyle hududlar değişmiş olduğundan...**

Türkçede kullanılan Arapça sözcüklerin kendi dilinde “d” ile yazılan son harfi, bizim yazımızda “t” ile gösterilir. Bu nedenle örneğimizde geçen “hududlar” yazımı yanlıştır. Doğrusu “hudutlar”dır.

307. Anayasanın (1961) 96. maddesine göre o (Korutürk), üzerine aldığı görevi yerine getirmek için “bütün gücüyle ve varlığıyla çalışacağına” andıçmıştır. O andda “yapamazsam çekilirim” diye bir koşul yoktur.

Yazım kurallarımıza ve Yazım Kılavuzu’na göre “andıçmıştır” sözü doğru, “andda” sözcüğü yanlış yazılmıştır. Çünkü “ant”ın son harfi bir ünlü ile kaynaşmadığı zaman “t”dir. Gelen ek, bir ünsüzle başlıyorsa “t” ile uyuşmak zorundadır. Bu nedenle “-da” eki “-ta” biçimini alır. Yani doğru yazım “antta”dır. “Andıçmek” bileşik sözcüğünde “ant” ile birleşen “içmek” sözcüğü, ünlü ile başladığından “ant”ın “t” sesi yumuşayarak “d” gibi söylenir. Yazımda “d” ile gösterilmesinin nedeni de budur.

308. Anayasa (1961), Madde 65 - ... Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan iktisadi, ticari teknik veya idari andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluluğu yoktur.

309. Anayasa (1961), Madde 97 - Cumhurbaşkanı... Milletlerarası andlaşmaları onaylar.

Yazım Kılavuzu’nda gösterildiği üzere, Türkçe “ant” sözcüğü “t” ile biter. Bu nedenle yukarıdaki örneklerde geçen “andlaşma” sözcüklerinin “d” ile yazılması yanlıştır. Doğrusu “antlaşma”dır.

310. Anayasa (1961), Madde 77 - Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, görevlerine başlarken şöyle and içerler.

311. Anayasa (1961), Madde 96 - Cumhurbaşkanı, göreve başlarken şöyle and içer.

312. Anayasa (1961), Geçici Madde 5 - Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin andıktıkları toplantının ertesi günü, Cumhurbaşkanı seçimi yapılır.

İlk iki örnekte bitişik olmayarak yazılı bulunan “and içer”in doğru yazılışı, Yazım Kılavuzu’na göre bitişik olarak “andiçer”dir. “Ant” sözcüğü, kendisinden sonra gelen sözcükle kaynaşmadığı za-

man “r” ile yazılır. Üçüncü örnekteki “andiçtikleri” yazımı doğrudur.

sözcük sonundaki “p” ve “ş”lerle benzeşme

313. Çanakkale’de onlardı; İnönü’de, Sakarya’da onlardı; Antep’de Maraş’da döğüşen onlardı.

Bu örnekteki “Antep’de” ve “Maraş’da” yazımlar yanlıştır. Doğruları “Antep’te” ve “Maraş’ta”dır.

bileşik sözcükler

314. Petkim’in 8 milyonluk dış alım yetkisini özel sektöre devreden kararname hazırlandı.

315. Bir yıl içinde resmi kanallardan yapılan dış alımların daha fazlası mal mukabili ithalat adı altında resmi olmayan yollardan yürütölüyor.

316. Yörede bir çok çelişkiler vardı.

317. Anayasa Mahkemesi ve Danıştay’ın Anayasa’dan kaynaklanan yetkileri, öteden beri bir takım çevreleri tedirgin etmektedir.

Yazım Kılavuzumuza göre “dışalım”, “birçok”, “birtakım” sözcükleri bileşik sözcüktür. Bunları ayrı iki sözcük olarak yazmak yanlıştır.

bir takım

318. Artık politik sorumluluk bir takım kulis başarılarının ötesindeki boyutlara ulaşmıştı.

319. Bir ülke bir takım haklı ve milli davalarını milletlerarası forumlarda başarı ile savunup kabul ettirebildiği takdirde dış itibarından göğsünü gere gere söz edebilir.

“İki takım karşılaştılar” gibi bir söz içinde “takımlardan biri” anlamına “bir takım” (ayrı yazılmış iki sözcük biçiminde) yazımı doğru olur. Ancak burada “bir” kavramı yoktur. “Kimi”, “şu, bu” anlamında olan birleşik bir sözcük kullanılmıştır. Bunun doğru yazımı, bitişik olarak, “birtakım”dır.

bir kaç

320. Hastanesine komada bir çocuk getirildi ve nedeni anlaşıl-madan kısa bir sürede hayatını kaybetti. Bir kaç saat sonra diğ-er bir çocuk komada getirildi.

321. Sevdâ Tepesi'nin bir kaç maliki var.

Yazım Kılavuzumuza göre doğru yazım, “bir kaç” değil, bi-tişik olarak “birkaç”tır.

bir çok

322. Ağustos 1981, Polonya'nın bir çok yerinde meydana gelen gösteriler, Dayanışma Sendikası'nın doğmasıyla sonuçlan-mıştır.

323. Kişinin kendisi ve topluma karşı sorumluluklarını yerine ge-tirmesiyle önlenebilecek bir çok kaza “alın yazısı”, “akacak kan damarda durmaz” gibi özürlerle geçiştirmeye çalışmak-tadır.

324. Bir çok aydın ve gazete köşe yazarlarının da işaret ettikleri gibi anarşi ve terörün sorumlusu gençlik değildir.

Yazım Kılavuzumuza göre doğru yazım, “bir çok” değil, bir-leşik olarak “birçok”tur.

el vermek

325. Sayın Başkanımızın can güvenliğini böylesine ucuz bir pilo-ta emanet etmeye milletin yüreği el verir mi?

Örneğimizdeki “el verir mi”, uygun görür mü, anlamındadır. Bu anlamla birleşik sözcük olduğundan ayrı yazılmaz; “el” ile “ve-rir” bitiştirilerek “elverir” biçiminde yazılır.

Bitiştirilmeyerek yazılan “el verme”, bir tarikat terimidir; şeyhin müridine, şeyhlik yapma izni vermesidir.

ön görmek

326. Ceza Kanunumuz ülkemizde işlenen bazı fiilleri ön görmü-yorsa bu fiillerin de cezalandırılması gerekir.

Osmanlıcası (Farsça) “derpiş etmek” olan “öngörmek” söz-cüğü bileşik yazılır.

bileşik olmayan

327. Anayasa (1961), Madde 82 - ... Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin aylık ve ödeneklerine her ne suretle olursa olsun yapılacak zam ve ilaveler ancak bu zam ve ilaveleri takibeden milletvekilleri genel seçiminden sonra uygulanır.
328. Anayasa (1961), Geçici Madde 1 - ... Seçim sonucunun Yüksek Seçim Kurulunca ilanını tâkibeden beşinci gün, her iki Meclis kendiliğinden... toplanır.

Yazım kurallarımıza göre “etmek, eylemek, olmak” yardımcı eylemleriyle bileşik eylemler oluşturan birden çok heceli Arapça sözcükler ayrı yazılır. Bu nedenle yukarıdaki “tâkibeden” bileşik eylemlerinin doğru yazımı “takip eden”dir.

Örneklerdeki iki “takibeden, tâkibeden”den birinin “a”sı üzerine düzeltme imi konması da Yazım Kılavuzumuza aykırıdır.

takipeden

329. ...prensibinden inhiraf eğilimi o gün başlamış ve bunu takipeden yıllarda...

Yazım kuralımıza göre “takip” sözcüğü “etmek” yardımcı eylemi ile birlikte kullanılırken yukarıdaki gibi bitişik değil, “takip eden” biçiminde ayrı yazılır.

330. Anayasa (1961), Madde 102 - ... Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir.
331. Anayasa (1961), Madde 138 - ... Askeri mahkemelerde üyelerin çoğunluğunun hâkimlik niteliğine sahip olması şarttır.
332. Anayasa (1961), Madde 118 - Memurlar ve Kamu Kurumu niteliğindeki meslek teşekkülleri mensupları hakkında yapılacak disiplin kovuşturmalarında, isnadolunan hususun ilgiye açıkça ve yazılı olarak bildirilmesi... şarttır.

Yukarıdaki örneklerde geçen “sahibolanlar”, “sahibolması”, “isnadolunan” yazımları, biraz önce “takibeden” örneğinde açıkladığımız nedenlerle, yanlıştır. Doğruları “sahip olanlar” “sahip ol-

ması”, “isnat olunan”dır.

333. Anayasa (1961), Madde 119 - ... vatandaşlar arasında, siyasi kanaatlerinden dolayı herhangi bir ayırım yapamazlar.
334. Anayasa (1961), Madde 132 - ... görülmekte olan bir dâva hakkında Yasama Meclislerinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.
335. Hastalıklarında ya da mutsuz, mutlu herhangi bir olayda... den bir söz, birkaç satır almadıkları zaman üzülrler.

Yazım Kılavuzumuza göre “herhangi” bileşik sözcüktür, ama “herhangibir” biçiminde bir yazım yoktur. Bu nedenle “bir”in ayrı yazılması gerekir.

336. Programda yeralan proje doğrultusunda...

“Yer alan” ayrı yazılır, bitişik değil.

337. (Jules Verne) ilk kitabının kazandığı başarı üzerine ardarda romanlar yazmaya koyuldu.

Yazım ilkelerine göre “yan yana”, “arka arkaya” gibi “art arda” sözü de ayrı yazılır.

sayılar

Yazım Kılavuzu’na göre banka işlemleri ve para ile ilgili belgeler dışındaki bütün yazılarda sayı adları ayrı yazılır. Bu nedenle Anayasa (1961)nın aşağıda gösterilen maddelerindeki sayı yazımları kurala aykırıdır.

338. Yirmidört: Madde 30
339. Dört yüzelli: Madde 67
340. Yüzelli: Madde 70
341. Onsekiz: Madde 143
342. Onbeş: Madde 145
343. Altmışbeş: Madde 146
344. Anayasa (1982), Madde 75 - Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletçe genel oyla seçilen dört yüz milletvekilinden kurulur.

345. Anayasa (1982), Madde 162 - Bakanlar Kurulu genel ve katma bütçe tasarıları ile milli bütçe tahminlerini gösteren raporu mali yıl başından en az yetmişbeş gün önce Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar... Bütçe komisyonunun ellibeş gün içinde kabul edeceği metin...

Bu maddelerde de bitişik olarak yazılmış olan “dört yüz”, “yetmişbeş”, “ellibeş” sayıları, Yazım Kılavuzumuza göre “dört yüz”, “yetmiş beş”, “elli beş” olarak ayrı yazılır.

1978’de yayımlanan bir önemli Osmanlı Tarihi’nde de ayrı yazılması gereken sayılar bileşik yazılmıştır. İki örnek:

346. Karlofça barışı onaltı sene sürmüş olan büyük harbi sona erdirmiş...
347. Kendilerini emniyet altında sanıp oturan üçyüz kadar İsveç askerini alıp götürmüşlerdir.

8 nci

348. Bu ay dergimizin 8 nci sayısını sunuyoruz.

Sıra sayıları üç biçimde yazılabilir:

1) Sayı, harflerle yazılabilir: “Altıncı” gibi.

2) Sayı, rakamla yazıldıktan sonra bir nokta konulabilir: “6.” gibi.

3) Sayı rakamla yazıldıktan sonra ek getirilebilir. Bu üçüncü biçimde iki duruma dikkat etmek gerekir: a) Sayının son harfi ünlü ise, ek “-nci” olur. “6’nci, 7’nci” gibi. Bu yazımın gerekçesi şudur: “6’nci” harflerle yazıldığı zaman “altı”dan sonra sadece “-nci” gelmektedir. b) Sayının son harfi ünsüz ise, ek “-ıncı, -inci, -uncu, -üncü” olur: “Kırkıncı, beşinci, dokuzuncu, üçüncü” gibi.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere yukarıdaki “8 nci” yazımında ekin “-inci” olması gerekirdi.

’imleri

349. Bereketli Topraklar Üzerinde Erden Kırıl’ın Orhan Kemal’in aynı adlı romanından yararlandığı film...
Bu örnekte, satır sonundaki bir özel addan sonra iki im birlik-

te (’- biçiminde) kullanılmıştır. Yazım kuralımıza göre, özel adlara getirilecek ekler satır sonuna sığmaz da öteki satır başına yazılmak gerekirse, satır sonundaki özel addan sonra yalnız kesme imi kullanılır. Ayrıca kısa çizgi (birleştirme çizgisi) kullanmak gerekmez. Yani örneğimizin yazımı şöyle olmalıydı:

Erden Kırıl’

ın Orhan Kemal’in aynı adlı

hala

350. Şu durumu dış itibarımızın arttığı yolundaki iddia ile bağdaştırmak nasıl mümkün olabilir? Belliki kapitülasyon dönemlerinin alışkanlık ve şımarıklıklarını hala sürdürebilecekleri hayalindeler.

“Hala” bir kişinin babasının kız kardeşidir. Burada “şimdiye değin” anlamına olan sözcük böyle yazılmıştır. Bu yazım yanlıştır; doğrusu “hâlâ”dır.

(“Belliki” için bağlaç olan “ki” örneğine bakınız.)

bağlaç olan “ki”

351. Yeni Türkçeyi de eski Türkçeyi de konuşalım; yeterki doğru ve güzel konuşalım.

352. Şu durumu dış itibarımızın arttığı yolundaki iddia ile bağdaştırmak nasıl mümkün olabilir? Belliki kapitülasyon dönemlerinin alışkanlık ve şımarıklıklarını hala sürdürebilecekleri hayalindeler.

353. Bir milyonda 0.71 kişinin eline bir milyon lira geçecek. Diyelimki bir futbol stadı 40 bin kişi ahyor. 50 maçı dolduracak ölçüde seyirci arasında talih kuşunun başına konabileceği 1.5 kişiden biri ben olabilirim.

354. Lakin bilmiş olki avamın bu kaba dediklerinin... itibarı yoktur.

355. Bir ülkedeki yiyici takımı tıka basa doymuş, okur yazar takımı açtır. O ülkede sistem doğru işliyor denebilir mi?

Bu örneklerde görülen “yeterki”, “belliki”, “diyelimki”, “ol-

ki” yazımları yanlıştır. Çünkü sonlarında bulunan “ki”ler ek değil bağlaç olduğundan ayrı yazılmaları gerekir. Yani doğru yazımlar “belli ki”, “yeter ki”, “diyelim ki”, “ol ki”dir. “Hala”nın doğrusu da “hâlâ”dır.

ek olan “-ki”

356. Bahçede ki arı kovanına ve saldırgan hayvanlara çocukların yaklaşmasını önleyecek tedbirler alınmalıdır.

357. O zaman ki iktidarlar kendilerini ne kadar... görürlermiş.

Ek olan “-ki”lerin eklendikleri sözcüklere bitleştirilmesi gerektiğinden “bahçede ki”, “o zaman ki” yazımları yanlıştır. Doğru ları “bahçedeki”, “o zamanki”dir.

bağlaç olan “de”

358. 1921, 1924, 1961, 1982 Anayasalarında Meclis iradelerinin üstünlüğünü benimsemişlerdir.

359. Göle çalınan mayanın azda olsa yoğurt haline dönüştüğünü görmek istemektedir.

Bağlaç (rabit) olan, yani “dahi” anlamlı “de” kendisinden önce gelen sözcüğe bitleştirilmez. Yukarıdaki iki örnekte bitişik yazıldığı görülmektedir. Doğru yazım “Anayasaları da”, “az da”dır.

360. (Yunanistan’da) Şimdide memurlar grevde.

Büyük bir gazetenin büyük başlığındaki “şimdide” yazımı yanlıştır. Buradaki “de” ek değildir. “Daha önceki eylemlerden başka, onlar gibi” anlamını taşıyan bir bağlaçtır. Bu nedenle ayrı yazılır.

361. 1001 Temel Eser Yayınlarından 127 inciside çıktı.

362. Yolların genişliği tam yirmi metredir. Sokaklarda aynı genişliktedir.

363. Bunun başlıca sebebi, hükümetin yarım asırdan beri bu mühim sınıfı ihmal etmesi ve birde muharebeler esnasında bu süvarilerin...

364. Elektrik direkleri bugünün değil gelecek ihtiyaca göre hesap

ettirilerek ve hemde tek değil çift taraflı olmak üzere diktirilmektedir.

365. Yolladığı namede hem muahedenamenin yeniden tetkikini ve hemde İsveç Kırılma müsaade edilmemesini talep etmişti.

366. Bu toz bulutu içinde zaman zamanda layik muhalefetin, sol grupların sesi yükseliyor.

Bilindiği gibi dilimizde iki türlü “de” vardır. Biri, bağlaç olan “de”dir ki kendisinden önceki sözcüğe bitiştirilmez, ayrı yazılır. Öteki, ek olan “de”dir, kendisinden önceki sözcüğe bitiştirilir. Yukarıdaki örneklerde görülen “de”ler bağlaç oldukları için bitiştirilmeyerek “127 ncisi de”, “sokaklar da”, “bir de”, “hem de”, “zaman zaman da” biçiminde yazılmalı idi.

361’deki, 127 sayısının eki “-inci” değil, “-nci” olmalı idi. Çünkü sayı, harflerle yazılsaydı “yüz yirmi yedinci” diye yazılacaktı. Yani “yedi”den sonra sadece “-nci” eklenecekti.

“Ve bir de” sözünü içeren örneğin “ve”si gereksizdir, çünkü “de” onun görevini yapmaktadır.

“Ve hem de”lerin “ve”leri de gereksizdir; “de” bağlacı zaten “ve”nin görevini yapmaktadır.

yolaçmak

367. Bunalım, Akdeniz’de bir ABD-Libya çatışması çıkması halinde çok daha başka sorunlara yolaçacaktır.

“Yol açmak”, “bir olayın etkeni, nedeni olmak” anlamına gelen bir deyimdir. Deyimi oluşturan sözcüklerin bitiştirilmemesi, ayrı ayrı yazılması gerekir.

kaldırılı verdi

368. Türkiye’de taşınmaz mal edinmelerini engelleyici hüküm kaldırılı verdi.

Kurala göre ulaçlı birleşik eylemler bitişik yazılır. Bu nedenle örnekte ayrı yazılmış olarak görülen “kaldırılı verdi”nin doğru yazımı “kaldırılıverdi”dir.

hergün

369. Hergün oluşan kazaların kayıtları düzenli ve güvenilir biçimde tutulsa, kazaların ne büyük kaygılara neden olduğu ortaya çıkar.

Yazım Kılavuzumuza göre “herkes” bitişik yazılır, ama “her gün” ayrı yazılır. Çünkü “kes”i ayrı bir sözcük olarak kullanmaz, “her” ile birlikte kullanırız; “gün” ise “her”in ayrılmaz bir parçası değildir.

pekçok

370. ...daki kahve toplantımıza pekçok hanım da katıldı.

Derece göstermeye yarayan belirteçler sıfatlarına bitleştirilmez. Bu nedenle “pekçok” yazımı yanlıştır. Doğrusu “pek çok”tur.

ergeç

371. Hesap vermenin ergeç mukadder olduğuna inanılması, insanlıktan sapma eğiliminde bulunanları engelleyecektir. (İşkenceden söz ediliyor.)

“Erken ya da geç” demek olan “er geç”in ayrı iki sözcük olarak yazılması gerekir; bitişik yazmak yanlıştır.

Bitişik yazılan “ergeç” enenmiş keçi ya da erkek keçi demektir.

yanyana

372. Yıllarca bakanlık, milletvekilliği yapmış arkadaşlarımızla nöbet tutan, yasak uygulayan asker yanyana top koşturuyordu.
373. Bâzı kelimeleri yanyana dizdiğinizde ortaya çıkan mânâ, düşünülenden farklı olabilmektedir.

Ad durum ekiyle kurulmuş ikilemelerde sözcükler bitleştirilmez. Bu nedenle yukarıdaki örneklerde “yanyana” biçiminde bitişik yazılmış olan ikilemenin doğru yazılışı “yan yana”dır.

(İkinci örnekte bulunan “bâzı” ve “mânâ” yazımları için “uzatma imi” başlıklı örneklerle bakınız.)

sözetmek

374. Christa, verdiği demeçlerde sık sık uzayın gelecek için taşıdığı önemden ~~sözet~~mişti.

Yazım kurallarımıza göre ad soylu bir sözcüğün “etmek, eylemek, olmak” yardımcı eylemleriyle oluşturduğu birleşik eylemlerde sözcükler ayrı yazılır. Yani örneğimizdeki “sözetmek” yazımı yanlıştır. Doğru yazım “söz etmek”**tür**.

(Birleşirken daha önceki biçimleri değişen örnekler bu kuralın dışındadır: Emir- emretmek, ~~ret- reddet~~mek gibi.)

sertleşen sessizler

375. Verdi açılış kararını ve basdı imzayı...

376. İstanbul Erkek Lisesini Almanca öğretime açdı.

377. Bu liselerin bugünkü başarısı herkesce görölüp takdir edilmektedir.

Yazım kurallarımıza göre sonunda “ç, f, h, k, p, s, ş, t” harflerinden biri bulunan sözcüklere gelen eklerin ön sesleri sert olur. Bu nedenle yukarıdaki üç örnekte bulunan “basdı”, “açdı”, “herkesce” sözcüklerinin yazımı yanlıştır. Doğruları “bastı”, “açtı”, “herkesçe”dir.

378. İnsanı başlangıçta çamurdan halk edip sonra onun soyunu bayağı bir suyun özünden varkılan; sonra da şekillendirip kendi ruhundan ona üfleyen Allah’dır. İşte insanı, öteki bütün varlıklardan ayıran ve şerefli kılan, bu ilâhî ruhdur.

Lise 3’ün “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” kitabından aldığımız bu örnekteki “Allah’dır” ve “ruhdur”un yazımları kurala aykırıdır. Sonlarında sert ünsüzlerden “h” bulunan sözcüklere gelen eklerin sert ünsüzle başlaması gerekir. Yani doğru yazımlar şöyledir: “Allah’tır”, “ruhtur” (“varkılan”ın da ayrı yazılması gerekir.)

379. Asıl olan millettir, cemiyettir. Onun da umumi iradesi Meclis’de (Büyük Millet Meclisi’nde) tecelli eder.

Bu örnekteki “Meclis’de” sözcüğünün yazımı yanlıştır. Sonunda sert ünsüzlerden “s” bulunan “Meclis’e eklenen “-de”nin “-

te” olması gerekirdi.

380. Mehmet Akif Safahat’da şöyle diyor.

Bu örnekteki “Safahat’da” sözcüğünün yazımı yanlıştır. Sonunda sert ünsüzlerden “t” bulunan “Safahat’a eklenen “-da” ekinin “-ta” olması gerekirdi.

sözcük sonundaki “b” ve bağlaç olan “de”

381. Yazıyoruz, çiziyoruz, aldırın yok. Ama tekzib edecek yürekte yok.

Bu örnekte iki yazım yanlışı var: 1) Sözcüklerin sonunda “b, c, d, g” ünsüzleri bulunmaz. Bunlar “p, ç, t, k”ye dönüşür. Bu nedenle Arapça yazımı ile sonunda “b” bulunan “tezkib” sözcüğünün Türkçe yazımı “tezkip”tir. 2) “Yürekte” biçimindeki yazımın doğrusu “yürek de”dir. Ünsüz uyumu kuralına uyularak “yürekte” yazımıyla gösterilen sözcükteki “te” ek değil, sözcüktür; kendisinden önceki sözcüğe bitleştirilmeyecek ve “de” olarak yazılacaktır. Yani doğru yazım “yürek de”dir.

red

382. Anayasa (1982), Madde 152 - Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği red kararının Resmi Gazete’de yayınlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasa’ya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz.

Arapçada “redd” diye yazılan sözcük, bizim yazım kuralımıza göre “ret” biçiminde yazılır. Ünlü ile başlayan bir ek aldığı ya da yardımcı bir eylemle birleştiği zaman “iki d” ile (yani “reddi”, “reddetmek” biçiminde) yazılır.

yemeye - yemeğe

383. ...Eve dönüp hazırlandık ve tekrar otele yemeye geldik.

Bu örnekte geçen “yemeye”nin yalın durumu “yemek”tir. Ancak, eylemlik olan “yemek” değil, yiyecek (taam) anlamına olan “yemek”tir. Bunun -e hali “yemeğe”dir. Yani “bir şeyler yemeye geldik” sözündeki “yemeye” değil, “filan kimsenin verdiği yemeğe

gidiyoruz”daki “yemeğe”dir. Bu nedenle örneğimizdeki “yemeye” yazımı yanlıştır.

Eylemlilik olan “yemek”in -e durumu da “yemeğe”dir. Ne var ki Yazım Kılavuzu “yemeye” yazımını yeğlemiştir. (Bu yazım, “yeme” eylemliğinin -e durumuyla birleşmektedir.)

Yazım Kılavuzu’na aykırı

384. Karadenizlinin biri kalkıp gelmiş; miğdesinden derdi var.

“Mide”deki “i” uzun söylendiği için yazar bu sesi “iğ” biçiminde yazarak belirtmeye çalışmış. Ancak Yazım Kılavuzumuzda bu sözcüğün yazımı “mide” olarak gösterildiğinden başka türlü yazmak doğru değildir.

385. Anayasa (1961), Madde 25 - Basımevi ve eklentileri ve basın araçları, suç vasıtası olduğu gerekçesiyle de olsa zapt ve müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz.

Arapça söylenişi “zabt” olan sözcük, yardımcı eylemle birlikte gelmediği ya da çekime girmediği zaman “zabıt” diye söylenir ve yazılır. Ancak “zaptetmek”, “zaptı” gibi durumlarda “b”nin söylenişi ve yazılışı “p” olur. Yukarıdaki “zapt” sözcüğünün yazımı, bu nedenlerle –Arapçaya göre de Türkçeye göre de– yanlıştır.

386. Akla gelmedik işler tezgâhlıyarak tam bir “korsan devlet” kişiliğini benimsemek, İsrail’in yer yüzündeki görünümünü çiziyor.

Yazım kuralımıza göre “-a, -e” ünlüsü ile biten eylem kök ya da gövdelerine “-a, -e” ünlüleriyle başlayan bir ek gelirse, araya giren “-y”nin, sesi daraltmasına karşın, kök ya da gövde sonundaki “-a, -e” ünlüleri “-ı, -i” olmaz da yine “-a, -e” olarak kalır. Yani söylenişi “tezgâhlıyarak” olan sözcüğün yazımı “tezgâhlıyarak” olur. (Yalnız şimdiki zaman kipinde söylenişe uygun yazılır. Yani doğru yazım “tezgâhlıyor”dur, “tezgâhlıyor” değildir.)

387. Keeler, tevkif-

Edildi sonra

Tahliye oldu

Büyük bir gazetenin tek sütunundaki bir haberine üç satır alarak bu başlık konulmuş.

a) “Edildi”, “tahliye” sözcüklerinin (satır başlarında olmaları dolayısıyla) büyük harfle başlatılmaları yanlıştır.

b) “Tevkif”ten sonra bir kısa çizgi var. Bu, sözcüğün bütünüyle satır sonuna sığmadığını, kalan parçasının öteki satır başında bulunduğunu gösteriyor. Oysa “tevkif” ile “edildi” ayrı ayrı yazılan iki sözcüktür. Bundan dolayı “tevkif”ten sonra çizgi konulması yanlıştır.

c) “Tevkif” ile “edildi” bitişik yazılsaydı bile satır sonundaki çizginin “-kif”ten sonra konulması yanlış olurdu. Çünkü yazım kurallarımıza göre bir sözcük, ancak hece bitimlerinden parçalara ayrılabilir. Buna göre satır, “tev-ki-fe-dil” parçalarından biriyle bitmeli, çizgi konulduktan sonra kalan parça ya da parçalar öteki satıra geçirilmeli idi.

ç) “Tahliye oldu” sözündeki yanlış için “İkinci Bölüm”deki “Yapıları Yanlış Olan Sözcükler”e bakınız.

388. Verilmiş olan teminat mektuplarının nakte çevrilmesini engellemek amacıyla işçi ücretlerinin ödenmesini üstlenebileceğini yetkililere bildirdi... Bankanın nakte çevirme işlemi yapılmamasını istediği teminat mektuplarının toplamı 8.5 milyon dolara ulaşıyor.

Arapçada “nakd” olarak yazılan sözcüğün bizim yazımızdaki biçimi “nakit”tir. Ancak bu sözcük -e haline girince “nakte” olmaz, “nakde” olur.

hayal ile

389. Hayal ile tesellidir gönül meyl-i visal etmez

Gönülден taşра bir yâr olduğun âşık hayal etmez.

(Fuzuli’nin aşk kahramanı Mecnun, sevgilisini öylesine özler ki karşısına çıktığında yadırgar onu.)

Bu örnekteki “hayal ile”nin “hayaliyle” olması gerekirdi. Çünkü söz konusu olan, “herhangi bir hayal” değil “yârin hayali”dir. “Hayal ile” yazımı bu kavrama uymaz. Kavrama uygun olan

yazım, “hayaliyle” (yani “yârin hayali ile”) dir.

anlamıyan, tekrarlıyan

390. İktisattan hiç anlamıyan ve daha çok başkalarının sözlerini tekrarlıyan David Hume’n “para değerini düşürerek ihracatı artırma tavsiyesinin gülünçlüğü çoktan anlaşılmıştır.”

Doğru yazım “anlamayan”, “tekrarlayan”dır.

olmıyan

391. Mevcut yatırımların büyük kısmı da üretken olmıyan bina inşaatıdır.

Doğru yazım “olmayan”dır.

hatırlıyacaklar - kavuşamıyacağı

392. Okurlarım hatırlıyacaklardır, bu politika ile enflasyonun aşağı çekilemeyeceğini ve milli ekonominin sağlıklı bir gelişme iklimine kavuşamıyacağını birçok defalar belirte geldik.

“Hatırlıyacaklar, kavuşamıyacağı” yazımları yanlıştır, doğruları “hatırlayacaklar, kavuşamayacağı”dır.

“Belirte geldik” yazımı da yanlıştır. Doğrusu, bitişik olarak “belirtegeldik”tir.

393. Tarihçilerimize “Tek adam”la pek yeni bir yol açdınız.

394. Bir çok araştırmadan sonra, siz milli mücadelenin başlangıcından başarısına ve yeni türk Cumhuriyetinin kuruluşuna kadar olan devri yeni metodinizle aradınız ve buldunuz.

395. Atatürk’i millete her kesden daha çok anlatmaya muvaffak oldunuz.

396. Türkün tarih boyunca hürriyet ve istiklalini gayip etmediğinden...

Yukarıdaki örnekler, rahmetli General Ali Fuat Cebesoy’un el yazısı ile rahmetli Şevket Süreyya Aydemir’e gönderdiği –fotokopisi “Tek Adam”ın 3. cildi sonuna konulmuş olan– 24.3.1965 tarihli mektubundan alınmıştır. Mektupta daha birçok yazım yanlışı vardır. Okuyucuların kolaylıkla doğrularını bulabileceklerini düşünerek, buraya aldığımız örnekler için açıklama yapmıyoruz.

V

YANLIŞ ANLAMLA KULLANILAN SÖZCÜKLER

Her sözcüğün bir ya da birkaç anlamı vardır. Yazarın anlam inceliklerini iyi tartması ve belirtmek istediği düşünceyi eksiksiz karşılayacak sözcüğü dikkatle seçmesi gerekir. Anlamları birbirine yakın olan sözcükler vardır. Bunlardan rasgele biri alınmamalı, anlatılmak istenene en uygun olanı kullanılmalıdır.

Aşağıdaki örneklerde, sözcüklerin ya yanlış anlamla kullanılmış olduğu ya da belirtilecek kavram için en uygun sözcüğün seçilmemiş bulunduğu görülecektir.

sağlamak

397. Devletin kendi ekonomisini dış yardımlara bağlaması, ekonomik hareket serbestisinin kaybolmasını sağladı.
398. Başka memleketlerin ihtiyacından doğmuş formülleri Anayasa olarak alırsak bu durum Anayasanın süs gibi rafa kaldırılmasını sağlar.
399. Yıldan yıla biriken borçlar, ülkenin ekonomik yönden dışa bağımlılığını sağladı.
400. Büyük hastalıklarda uzun müddet yatakta yatmak, hastaya fayda yerine zarar sağlamaktadır.
401. ...çeşitli yatırım türlerinin enflasyonla başa çıkamadığını ve yatırımcıya gerçekte kazanç değil kayıp sağladığını ortaya koymaktadır.
402. Büyük önder, devlet eliyle kurulacak ve sırtını devlete dayayacak bir dil akademisinin yarardan çok zarar sağlayacağını düşünmüş, dil alanında çalışmalar yapmak için Türk Dil Kurumunu oluşturmuş, kimseden yardım beklemeden yaşamını sürdürmesi için gerekli parasal geliri bırakmıştır.

“Sağlamak”, elde edilmesi istenen şeyi olumlu bir sonuca ulaştırmaktır. Bu örneklerde ise istenmeyen sonuçların meydana çıktığından ya da çıkacağından söz edilmektedir. İstenmeyen sonuç için “sağlamak” kullanılamayacağından, yukarıdaki “sağladı”, “sağlar” yerine “şu sonucu doğurdu”, “şöyle bir sonuç verir” gibi bir anlatım seçilmeli idi. “Zarar sağlamakta”nın Türkçesi “zarar vermekte”dir.

borçlu

403. (Filan kişi) kötü şöhretini “dişileştirme” metoduna borçludur.

“Borçlu olmak” kendisini iyi bir duruma kavuşturana karşı, yükümlülük duygusu altında bulunmaktır. Örneğimizde iyi bir duruma kavuşulmuş olmadığı görülmektedir. Bu nedenle tümcenin şuna benzer bir biçimde kurulması gerekirdi: “Kötü şöhreti, dişileştirme metodundan ileri gelmektedir.”

404. Kalbin kronik rahatsızlıklarını, bir yandan sürmenaj, bir yandan vatandaşlarımızın aşırı tuz yemelerine borçluyuz.

Burada “borçlu olmak” gördüğü iyilik karşısında kendini, iyilik yapana karşı “borçlu saymak” anlamına gelen kullanılışıyla yer almıştır. Oysa “sürmenaj” ve “aşırı tuz yemek”, kişiye iyilik yapmamış, kalp rahatsızlığı getirmiştir. Bu nedenle kişi, sürmenaja ve aşırı tuz yemeye karşı kendini borçlu sayamaz. Öyleyse “borçluyuz” yerine “bağlamak gerekir” gibi bir söz kullanılmalıdır. Şöyle bir tümce de kurulabilir: “Kalbin kronik rahatsızlığına yol açan etkenler, bir yandan sürmenaj, bir yandan aşırı tuz yemektir.”

savunmak

405. Güvenilir çevreler... hükümetinin uzun ömürlü olmayacağını savunmuşlardır.

406. Kişi başına düşen yıllık gelire göre, ülkenin geri kalmışlığını savundu.

“İddia etmek” yerine kullanıldığı anlaşılan bu iki örnekteki “savunma” yerine “ileri (öne) sürme” kullanılmalı idi. Çünkü “sa-

vunma” Osmanlıcadaki “müdafaa” karşılığıdır; bir saldırıya ya da düşünceye “karşı” olan davranıştır. Ortada böyle bir durum yokken söylenen sözlere “savunma” denemez.

savunuluyor

407. Yakın çevresinde ülkücü olarak bilinen ...ın Karacabey’de senet mafyası olaylarına isminin karıştığı savunuluyor.

Bu, 28.8.1989 günlü bir gazete haberidir: “Savunuluyor” sözcüğü yanlış anlamla kullanılmıştır. Kullanılması gereken söz “ileri sürülüyor”dur.

408. Türkiye’nin ekonomik gerçeklerine ve gelecekteki büyüme hedeflerine gerçekçi yaklaşmadığını savunan Dünya Bankası raporu, Plan’ın değiştirilmesi gerektiğini... bu nedenle Plan politikalarının ekonomik gerçeklerle daha az ilgili ve daha az etkili olduğunu öne süren Dünya Bankası raporu...

Bu yazının ilk parçasındaki “savunan” sözcüğü yukarıdaki örnekler gibi yanlış anlamla kullanılmıştır.

Yazının ikinci parçasında ise aynı görev için, doğru olarak “öne süren” denilmiştir.

her

**409. Onu her türlü girişimden çekinmeyen bir insan olarak tanı-
rım.**

“Her türlü işe karışan” denir, ama “her girişimden çekinmeyen” denmez, “hiçbir girişimden çekinmeyen” demek gerekir.

410. ...ve... tarihleri arasında her çeşit balık avlanmayacaktır.

Burada “her”, yanlış olarak “hiçbir” anlamına kullanılmıştır. Balığın bütün çeşitlerini avlamaya izin verilseydi “her çeşit balık avlanacaktır” denilecekti. Yani eylem olumsuz ise özneyi nitelendiren sözcüğün “hiçbir” olması, eylem olumlu ise özneyi nitelendiren sözcüğün “her” olması gerekir.

Bununla birlikte “her çeşit balık avlanmayacaktır” tümcesinin doğru olabileceği bir durum da vardır: “Balığın bütün çeşitleri avlanmayacak, kimi çeşitleri avlanacak” denilmek istenmesi. Ne

var ki bu durumda “her çeşit balık avlanmayacak”tan sonra “yalnız şu çeşit balıklar avlanabilecek” gibi bir tümce de bulunur.

411. Türkiye üzerine yapılacak her türlü baskı bizi yolumuzdan alıkoymayacaktır.

Bundan önceki örnekte olduğu gibi burada da “her türlü baskı” yerine “hiçbir baskı” denilmeliydi.

bezenmek

412. Kaldırımlarda boyacılar vardı. Hepsinin eli yüzü, üstü başı boyalara bezenmişti.

“Bezenmek”, süslenmek demektir. Burada süslenmek söz konusu değildir. Yazar, “boyalara bulanmıştı” demek istiyor.

koşul

413. Yapılan işlerin nasıl olması gerekliliği üzerinde durulması ana koşuldur.

414. Kısacası, haysiyetli aydınlara yaraşanı yapmamız, aklımızı başımıza toplamamız koşuldur.

415. Kentler mezbahaya dönsün daha mı iyi? Böyle duruma bir koşul olur sıkıyönetim.

416. Kan basıncının yükseldiği kalp hastalıklarında tuzu azaltmak koşuldur.

417. Alınan kredilerin, günlük gereklerin karşılanmasında kullanılması koşul değil.

418. Milli Eğitim Bakanları için özellikle yakın çalışma arkadaşlarının çok üstün nitelikli, üstün düzeyde, çok olgun kişiler olması koşuldur.

419. Çalışma arkadaşlarının sürekli okuyan, yazan kişilikte olması koşuldur.

Bu örneklerdeki “koşul”lar Osmanlıca’nın “şart”ını karşılamak için kullanılmış. Oysa “koşul” sözcüğü her yerde “şart” yerine kullanılamaz. “Şart”ın ad ve sıfat olarak iki anlamı vardır: 1) Olması gerekmek ve zorunluluk. Bu anlamdaki “şart”ın karşılığı “ko-

şul”dur. “Bir odasına eşyalarını koymak şartıyla (koşuluyla) evimi kiraya vereceğim” örneğiyle olduğu gibi. 2) Zorunlu, gerekli, gerek Bu anlamdaki “şart”ın karşılığı olarak “koşul” kullanılmaz. “İyi not alabilmek için çok çalışmak şarttır” denilebilir de “iyi not alabilmek için de çok çalışmak koşuldur” denilemez. Kısacası “koşul” ad olarak kullanılır, sıfat olarak kullanılmaz.

Bu açıklamaya göre yukarıdaki örneklerde bulunan “koşuldur”, “koşul değil” kullanışları yanlıştır. Doğru kullanım “zorunludur, gereklidir”, “zorunlu değil, gerekli değil”dir.

zorunlu

420. En çok onlara güveniyordu. Buna zorunluydu.

421. (Filan kişi)... Kurultayında kendi desteğini temin etmeye zorunludur.

“Zorunlu”, Osmanlıca “zaruri”nin karşılığıdır. “Buna zaruridir”, “temin etmeye zaruridir” denemeyeceği için bu örneklerde “zorunlu”nun kullanılması yanlıştır. Yazarlar Osmanlıcadaki “mecburdu”yu ve “mecburdur”u Türkçe bir sözcükle karşılamak istemişlerdir. Bu kavram, birinci örnekte “güvenmek zorundaydı”, “buna zorunluluk duyuyordu” sözleriyle belirtilecekti. İkinci örnekte ise desteğini sağlamak zorundaydı” diye.

422. Bazı şeyleri elde etmek için fazla bir önem göstermeye zorunlu olduklarını anlayınca çocuklar, çabucak büyüüp yetişkin bir insan olmayı çok isterler.

Bu örnekteki yanlışı da “... önem göstermek zorunda” diye düzeltmek gerekiyor.

ikilem

423. Piyasada işler böyle yürür: Birisi için iyi olan, öteki için kötüdür. Bu ikilem yalnız sermayeciyle emekçi arasında geçerli olmakla kalmaz; sermayenin de iç çelişkileri var.

424. Çocuklar evdeki baskı ve okuldaki özgürlük ikilemi arasında bocalayıp duruyorlar.

425. Kralın kızı, tanrılarının gözünde bağışlanmaz bir günah işle-

miş, yasalara göre ölüm cezasını hak etmiştir. Ulu kral ne yapmalı? Kız yalvarır: “Baba, beni bağışla!” Kral ikileme düşer; iki “ben” çarpışır benliğinde.

426. Zengin genç kız ya da milyarder erkek aşk ilişkilerinde derin bir ikileme düşebilir. “Beni mi seviyor, paramı mı?”
427. Dünya, kapitalizmin büyük bunalımıyla birlikte mazlum ülkelerin uyanışını yaşıyor. Bu ikilem arasına sıkışıp kaldık.
428. Bir hükümetin devalüasyon veya zam yapması kolaydır, vergi reformu yasası çıkarması zordur. CHP şimdi bu ikilemin darboğazına giriyor.
429. Yüzyılların kurumlaştırdığı güç odağının iskambilden bir şato gibi yıkılması, tarihte her devrim sonrasında örneği sık sık görülen bir biçimde devrimin dinamizmini ayakta tutmak ve devrimi derinleştirerek sürdürmek ile ülkeyi sükûnete kavuşturmak ve düzeni yeniden sağlamak görünümünde ortaya çıkan ikilemi yarattı. Humeyni’nin Kum’u ile Başbakanın Tahranı arasında gözlenen yetki çatışması, aslında bu ikilemi simgelemekte ve aynı zamanda devrim sonrası İran’ın değişik sınıf çıkarlarını yansıtmaktadır.
430. Ne türden bir ikilemi yaşamakta olduğumuzu anlayabilmek için son haftaların iki önemli olayına değinmek yeter... Türkiye ya taze para şeklinde döviz bulacak ve petrol gereksinimini dışalımmlarla karşılayacaktır; ya da Batı’nın yolunu izleyip tüketimi kısma çabasına girecektir. İlk yol seçilirse para nereden bulunacak? İkinci yolun seçilmesi durumunda ise beş yıllık kalkınma planındaki % 8’lik büyümenin % 4’e düşürülmesi gerekecektir. Bu da işsizliğe ve enflasyona yol açacaktır. Türkiye kesin bir ikilemi yaşamaya yönelmiştir. Bu bunalımlar, Türkiye’nin Batı sistemi içindeymiş gibi görünüp de dışında kalmasındandır. Başka deyişle kapitalizmi uygulamaya çalışıp oyunun kurallarını yerine getirememesindendir. Durum bu olunca ikilemler ve sonuçlarından kurtulmak da olanaksızdır.

431. İzmir Fuarı'nı dolaşanlar ileri endüstri ülkelerinin pavyonlarında süpersanayilerin ürünlerini, az gelişmiş ülkelerin pavyonlarında geleneksel üretimlerin örneklerini görürler. Ancak bu ikilem de kişiyi aldatmamalı. Bazen geleceğe dönük gibi görünen endüstri, toplumların göz kamaştırıcı üretim örneklerine karşın eskimiş ve yıpranmış sosyal düzenleri yansıtır. Bazen bir yoksul pavyon, yarınlara dönük itici güçleri yapısında saklamayan mazlum halkların ürünlerini sergiler.
432. OECD ülkelerinin Türkiye'ye beklenen yardımı yapması, bir yurttaşın ruhunda ikilem yaratabilir. İsterseniz sevinebilirsiniz, isterseniz yerinebilirsiniz.
433. Tekelci kapitalizmin süper endüstrisi Batı'nın Hristiyanlarında ve o endüstrisinin çarklarını çevirecek petrol kaynakları Doğu'nun Müslümanlarında kaldı. Ankara, bu ikilem arasında beynamaz.
434. Türkiye'nin ne endüstrisi var ne de petrolü. MSP'yi bu ikilem gerçeğinde değerlendirmek gerekiyor.
435. MSP lideri "erken seçim ya da milli çözüm hükümeti" ikilemini bu açıklamalarında tekrarladı.
436. Anlayış ayrılığının yarattığı ikilem, terörün işine gelmektedir.
437. 1950'den sonra çok partili rejim, hızla karşı devrim niteliğini almaya başladığı zaman, silinmiş sanılan Alevi-Sünni ikilemi yeniden hortladı.
438. Hilafet kaldırılınca Anadolunun üstündeki tarihsel ikilem silinmişti.
439. Tarih boyunca felsefede süregelen idealizm-materyalizm ikileminin bir yanı Türkiye'de yasaklanmıştı.
440. "Devalüasyon yaparım, zam yaparım." Otuz yıl bu ikilem arasında kurulan salıncakta kolan vuran sermaye egemeni, işin içinden çıkamayınca ne yapacak?

Türkçe Sözlük, ikilemi şöyle tanımlıyor: “İki önermesi bulunan ve her iki önermenin yargısı aynı olan tasım.” Bu tanıma uygun bir örnek olarak da tahtını oğlu Fatih Mehmet’e bırakıp bir köşeye çekilen II. Murat’a (savaş çıkması üzerine) Fatih’in yolladığı şu haberi gösteriyor: “Padişah sensen ordunun başına geç. Bensem sana emrediyorum, ordunun başına geç.”

Yazın Terimleri Sözlüğü’nün ikilem için verdiği tanım şu: “Birbirine karşı iki öncül savın aynı sonucu vermesi.”

Prof. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde şu tanımları veriyor: 1- (Mantıkta) Karşıdakinin iki yandan kısıtılması: A olunca B ve C’nin de olması zorunludur. Ama ne B, ne de C vardır; öyle ise A yoktur. 2- (Genel olarak “kıskaç”, “kısıtma” anlamında) Her iki durumda da doğru hareket edemeyeceğim iki olanak karşısında bulunup bunlardan birini yapmaya, istemediğim halde beni zorlayan durum.”

Yukarıdaki örneklerde geçen “ikilem”lerin kimisi Felsefe Terimleri Sözlüğü’ndeki ikinci anlama uygun olarak kullanılmıştır. Kimisi tanımlara uygun olarak kullanılmamıştır. Ama “birbirine ters düşen iki durum”, “birbirleriyle uyuşması, bağdaşması güç iki durum” kavramı vardır. Anlaşıyor ki yazında “ikilem” için böyle bir anlam da gelişmektedir.

seçenek

- 441. Adalet Partisi içinde Süleyman Demirel’in seçeneği olarak ortaya çıkan, ama bu alanda hiç de başarı kazanamayan İnan’ı böyle beklenmedik bir karara iten nedir dersiniz.**
- 442. Ecevit Hükümetinin seçeneği, Demirel başkanlığında bir hükümettir.**

“Seçenek”, bir şeyin yerini tutacak başka bir şeyi (alternatif), kimi zaman Osmanlıcanın “şıkk”ını karşılayan yeni türetilmiş güzel bir sözcüktür. “Alternatif”, hem seçenek, hem almaş anlamına gelir. Örneklerimizde “seçenek” kullanılması yadırganmaktadır. Çünkü birinci örnek Demirel’in, ikinci örnek Ecevit Hükümetinin seçme yapacağı gibi bir izlenim veriyor. Oysa iki örnekte de “seç-

me” söz konusu değildir. Bu nedenle yukarıdaki örneklerde “alternatif”in karşılıklarından “seçenek”in değil, “almaş”ın kullanılması daha uygun düşer sanıyoruz.

kapsayan

443. İstanbul sokaklarını kapsayan pislik...

“Kapsamak” birçok şeyi içine almaktır. Burada “pislik İstanbul sokaklarını içine almıştır” gibi bir düşünce söylenmiyor; İstanbul sokaklarını “dolduran” pislik belirtiliyor. Bundan dolayı “kapsayan”ın yukarıda görülen biçimde kullanılması, sözcüğün anlamıyla bağdaşmıyor. “Kapsayan” yerine “dolduran” ya da “...sokaklarına yayılan” denilebilirdi.

çelişmezlik

444. Papandreu, bir yandan bundan böyle hiçbir olaya meydan verilmemesi için talimat verildiğini bildirirken öte yandan Helenizm akımını bütün yürekleriyle desteklediklerini söylemekten çekinmemiştir. Bu çelişmezlik karşısında...

“Çelişme” iki durumun birbirine ters düşmesidir. Buna göre “çelişmezlik”, “birbirine ters düşmezlik” yani “birbirine uygun olma” anlamına gelir. Oysa yukarıdaki örnekte uygun olma değil, ters düşme durumu belirtilmek isteniyor. Demek ki söylenen şey, söylenmek istenenin tersidir. Anlatımın doğru olabilmesi için “bu çelişme karşısında” ya da “bu çelişki karşısında” denilmeliydi.

tekil

445. Genel uygulamada tekil inatların yararı yoktur.

“Tekil”, bir dilbilgisi terimidir. Bir şeyin birden çok olmadığını anlatır; “çoğul”un karşıtıdır. Bu nedenle yukarıdaki tümcede görüldüğü gibi kullanılması yersizdir. Buradaki “tekil” yerine ya “kişisel”, “bireysel”, “öznel” ya da “genel”in karşıtı olan “özel” kullanılmalıydı.

446. Bu karmaşa ortasında Özdağlar konusuna tekil bir olay gibi yaklaşmak çok aldatıcıdır.

Bu örnekteki “tekil” Osmanlıcadaki “münferit”in karşılığıdır.

Birden çok olmayan, tek olan sözcükler için kullanılır. Burada “tekil” değil “tek” ya da “bir tek” denilmeliydi.

yüzleştirmek

447. (Başlık:) Kayıp Ayla’nın babası ile bulunan Ayla yüzleştirildi. (Alttaki yazı:) Kayıp Ayla’nın babası Selahattin Özakar (Emniyet Müdürlüğüne getirilen ve kayıp Ayla’ya benzeyen) kızla yüzleştirilmiştir. Özakar, kızı görünce büyük bir üzüntüye kapılmış ve “bu benim kızım değil” demiştir. Yozgat’tan getirilen kız ile kayıp Ayla’nın babasının yüzleştirilmeleri bir zabıtla tespit olunmuştur.

Burada üç kez geçen “yüzleştirme”nin doğru anlamı, “ayrı ayrı dinlenen ve sözleri birbirini tutmayan iki kişinin –doğruyu ortaya çıkarmak için– yüz yüze getirilip sözlerinin yineletilmesi”dir. Örneğimizde bu anlama uygun bir durum yok; sadece bir kızın Selahattin Özakar’a gösterilmesi var. Buna “yüzleştirme” demek yanlış. Doğrusu “gösterme” eyleminin kullanılmasıdır.

barındırmak

448. Bu küçük ülke (Kuveyt) tüm dünya petrol rezervlerinin yüzde 15’ini barındırıyor.

“Barındırmak”, tehlikeden korumak için, güçsüz bir canlıya güvenli yer sağlamaktır. Petrolü barındırmak söz konusu olamaz. Onun için burada “barındırıyor”un yeri yoktur. Anlatılmak istenen kavram için şu tümceler kullanılabilirdi: “Dünya petrol rezervlerinin yüzde 15’i bu küçük ülkede bulunuyor”, Bu küçük ülkenin toprakları altındadır.”

kişiye özel

449. Birçok resmi yazıların üstünde görülen bu söz, eski “zata mahsus”un Türkçesi olarak kullanılmaktadır. Oysa “mahsus” (has)un Türkçesi “özel” değil, “özgü”dür. (“Özel”, hususi’nin karşılığıdır.) Bu nedenle sözün doğrusu “kişiye özgü”dür. “Kişi” sözcüğü kullanılmayarak sadece “özel” yazmak da olabilir; ama “kişiye özel” olmaz.

uyarmış

450. Bunun kaçınılmaz sonuçları, sadece ekonomide değil, aynı zamanda dış politikada da görülecektir. Ecevit, dünkü basın toplantısında bunu uyarmış ve bazı kararlar alınabileceğini belli etmiştir.

Buradaki “uyarmış”, “hatırlatmış” yerine kullanılmış olsa gerek. “Bir kişiyi uyarmış” denilir; ama “bir şeyi, bir konuyu uyarmış” denilemez. Ancak “bunu gözler önüne koymuş” denilebilir. “Uyarmış” sözcüğü ile bir tümce şöyle olabilir: “Bu konuda herkesi uyarmış.”

batırmak

451. Ali, üzerinde taşıdığı bıçağı çekerek, Şükriye’yi vücudunun çeşitli yerlerine batırmak suretiyle öldürmüştür.

Sözcüklerin anlam inceliklerine dikkat edilmelidir: İğne batırılır, bıçak “saplanır”.

ekmek

452. Bir kayanın sert bağrında hayat bulan dağ çamını söküp ovanın verimli toprağına ekiniz; kısa bir zaman sonra solup can verdiğini göreceksiniz.

Bir yerden sökülen çam fidanı, başka bir yere ekilmez, “dikir”. Ekilen şey, tohumdur.

dokumak

453. Anası iyi çorap dokurdu... Bu nakışlı çorap bir türkü sıcaklığında örülmüştü. (İnce Memed’den)

“Dokumak”, tezgâhla yapılan bir iştir. Bez dokunur; kumaş dokunur; halı, kilim dokunur. Burada söz konusu olan çorabı, köy kadını, elindeki şişi ya da tığı kullanarak yapıyor. Buna “dokurdu” denmez, “örerdi” denir. İkinci tümcedeki “örülmüştü” doğru kullanılmıştır.

erdemli

454. Masa başında, atölyesinde ya da tarlasında sağa sola bakmadan, başka şeylerle ilgilenmeden, kendisini tam anlamıyla

işine vermiş kişilerin çalışmalarını namazdan niyazdan daha erdemli bulurum.

“Erdemli”, ahlakça övülecek nitelikleri olan kişi demektir. Örneğimizde “erdemli” diye nitelenen, kişi değil, “kişinin çalışmaları”dır. Çalışma için erdemli denilemez. Burada “daha erdemli” yerine “yeğ”, “üstün” kullanılmalıydı.

özveri

- 455. Şiir, yazın alanında oylumlu bir dergi, türlü güçlüklerle karşılaştırır çıkaranı. Parasal sıkıntı, nitelikten özveri, bunların başında gelir.**

“Özveri”yi, kişinin kendi özünden bir şey vermeye katlanması anlamına kullanırız: Dar gelirli babanın, geçim sıkıntısı çekmek pahasına, çocuklarının öğrenim giderlerini karşılaması; annenin, çocuğu rahat etsin diye kendi istirahatını düşünmemesi birer özveri (fedakârlık) örneğidir. Ama yüksek nitelikte olması gereken bir nesnenin, düşük nitelikli bir durumda bulunmasını hoş görmek, özveri sayılamaz. Bunun için “nitelikten özveri” sözünü yadırgıyoruz. “Nitelikle çok önem vermeme” gibi bir anlatım daha uygun olmaz mıydı?

ilgilendirmek, gözlemlemek

- 456. Denetleme sırasında bazen açıktan para ödendiği, bazen de ödemelerin kayıtlarla ilgilendirilmediği gözlemlenmiştir.**

Bu örnekte iki sözcük yanlış anlamla kullanılmıştır: 1) Ödemelerin kayıtlara karşı ilgi göstermesi düşünülemeyeceğinden “ilgilendirilmediği” sözcüğünün kullanılışı yanlıştır. Söylenmek istenen şey, ya “ödemelerin kayıtlara geçirilmediği” ya da “ödemelerin kayıtlarda belirtilmediği” olmak gerekir. 2) “Gözlemlemek”, bir olayın nasıl gelişeceğini görmek için, gözü bir süre ondan ayırmamaktır. Burada böyle bir şey yoktur. Kullanılacak sözcük, “görölmüş-tür” idi.

dışında

- 457. Toplantıya Başbakanın dışında Devlet Bakanı..., Adalet Bakanı..., Milli Savunma Bakanı..., İçişleri Bakanı..., katıldı.**

Başbakan konuşmaya “.....” diye başladı.

“Toplantıya Başbakanın dışında şu şu kişiler katıldı” sözü, toplantıya Başbakanın katılmadığı anlamını veriyor. Oysa son tümce gösteriyor ki Başbakan toplantıya katılmıştır. Demek ki “Başbakanın dışında” sözü yanlış kullanılmıştır. “Başbakandan başka” ya da “Başbakanla birlikte” denilmesi gerekirdi.

458. Ruhi Su’nun cenaze törenine SODEP ve HP’den genel başkanlar İnönü ve Güven’in dışında çok sayıda eski siyasetçi... de katılmıştı.

“Dışında” sözcüğünden iki genel başkanın törene katılmadığı anlamı çıkıyor. Oysa bu iki kişinin katıldığı, hem töreni gösteren resimde görülüyor hem de resim altındaki yazıda adları verilerek belirtiliyor. Demek ki “...ın dışında” sözü yanlış kullanılmıştır. “...den başka” ya da “ile birlikte” denilmeliydi.

kutlamak

459. Irak, dün Basra Körfezinin savaştan iki ülkesinin petrole dayalı ekonomilerini ciddi ölçüde tahrip eden savaşın üçüncü yıldönümünü kutladı.

460. Bugün 137 ülke bu cüzamlılar gününü kutluyor.

461. (Bir “Hayat Bilgisi” kitabından) Atatürk 10 Kasım 1938 perşembe günü saat dokuzu beş geçe öldü. Her yıl 10 Kasım günü törenlerle kutlanır.

462. Arap memleketleri, İsrail devletinin kuruluşunun 12. yıldönümünü yas tutarak kutlamaktadırlar.

“Kutlamak”, mutlu bir olay için sevinç gösterisinde bulunmaktır... Üzücü olaylar kutlama konusu olmaz.

süreç

463. Eğitim Kurumu, dinamik bir süreçtir. Çağdaş koşullara ve toplumdaki değişmelere koşut olarak sistemin kendisini yenilemesi doğaldır.

Süreç, “eylemlerin, olayların bir düzen içinde sürüp gitmesi” ya da “böylece sürüp giden eylemler, olaylar” diye tanımlanabilir.

Eğitim Kurumu, “eylem” ya da “olay” olmadığı için “süreç” diye nitelenemez. “Süreç” olan, Kurum değil, bu Kurumun izlediği “sistem”dir. Nitekim yazar da ikinci tümcede “sistemin” sürekli olarak kendisini yenilemesi üzerinde durmuştur.

büyümüş

464. Asistanın saçları bir hayli büyümüş bulunuyor.

Röntgen ışınının kurbanı olarak bitkisel yaşama giren Asistan Alp Reel’in 134 gün sonra kilo almaya başladığını haber veren gazete, hastanın saçları için de böyle yazıyordu. Saç için “büyümüş” değil, “uzamış” kullanılması gerekir.

döşenecek

465. Bazı semtlerdeki trolleybüs hatları yenilenecek, Bahçelievler’e ve Yenimahalle’ye hava hatları döşenecektir.

“Döşemek” yere sermekle olur. Halı, kaldırım taşı, ray döşenir. Ama hava hattı döşenmez, “çekilir”.

küçülmesi, gerektiğinden

466-467. Evvelce Londra ile Bombay arasındaki deniz yolculuğu 10870 mildi. Bu rakam, kanalın açılmasıyla 6037’ye düşmüştür. Mesafenin küçülmesi, yakıt bakımından büyük istifadeyi gerektirdiğinden, gemiler Ümit Burnu’nu dolaşmaktansa ton başına 8 İsviçre frangı vererek Süveyş kanalından geçmeyi tercih ediyorlar.

Bu örnekteki “mesafenin küçülmesi” yerine “yolun kısalması”, “istifadeyi gerektirdiğinden” yerine “yarar sağladığından” konulursa, hem belirtilmek istenen kavramlara uygun sözcükler getirilmiş hem de anlatım Türkçeleştirilmiş olur.

geçerli olacaktır

468. İktidar ile muhalefet arasında bu konuda katılaşmış inatlaşma yumuşatılmaz ve bir uzlaşmaya varılmazsa korkulan bunalmı yine çıkacak ve Meclisi çalışmaz hale düşürme tehlikesi geçerli olacaktır.

“Geçerli olmak” herkesçe kabul edilmek, yasal durum almaktır. “Meclisi çalışmaz hale düşürme tehlikesi” bu nitelikte bir oluşum değildir. Onun için burada “geçerli olacaktır” yerine “ortaya çıkacaktır”, “baş gösterecektir” demek gerekirdi.

senesinde

469. 4 Aralık 1955 senesinde ona yazılan bir mektup...

“1955 senesinde” denilmiş olsaydı, bir yanıltan söz edilemezdi. Ama “4 Aralık” da birlikte söylenince, tarih gün olarak belirtilmiş oluyor. Bu nedenle “4 Aralık 1955 senesinde” değil, “4 Aralık 1955 günü” ya da “4 Aralık 1955 tarihinde” demek gerekirdi.

...tarihli toplantı

470. Parti liderlerinin Cumhurbaşkanı nezdinde yaptıkları 13 Temmuz tarihli toplantı...

“13 Temmuz tarihli mektup” olur. “13 Temmuz tarihli yazı, gazete.....” olur. Çünkü bunların üzerinde o tarih yazılıdır. Ama “13 Temmuz tarihli toplantı” olmaz. Ya “...nezdinde 13 Temmuz tarihinde yaptıkları toplantı” ya da “...nezdinde yaptıkları 13 Temmuz tarihindeki toplantı” denilmesi gerekir.

uyruğunda

471. Bu yazıları yazan, Türkiye Cumhuriyeti uyruğunda...dır.

“Uyruk”, Osmanlıcadaki “tabi, tebaa” karşılığıdır. “Yurttaş” demektir. Bir kişi T.C. tebaasında (yurttaşında) olmaz; “tabiyetinde” (uyukluğunda, yurttaşlığında) olur. Daha iyisi “T.C. uyruklu” demektir.

(İkinci Bölümde “Yanlış Kullanılan Osmanlıca Sözcükler” ayrımındaki “tebaasına” örneklerine de bakınız.)

bahçıvanlık

472. Lisan, sebze bahçıvanlığı değildir.

(Bir yazar, yeni sözcükleri tutturmak için çaba harcamak gerektiğini anlatırken “bir patlıcan fidesinin bile tutması için ektikten

sonra sulamak, bakmak gerekir” demişti. Başka bir yazar buna yukarıdaki sözlerle yanıt verdi.)

Birinci yazar, yeni sözcükleri sebze bahçesine dikilen fidelele benzetiyor. Buna göre dil de sebze bahçesi olur. İkinci yazar birinci yazara karşı çıkarken “lisan sebze bahçesi değildir” demeliydi. Yanlış olarak “sebze bahçıvanlığı değildir” diyor.

Sergilenen durumda “sebze bahçıvanlığı” “lisan” değil, yeni sözcükleri tutturmak için çaba harcama “emekçiliği”dir. Görülüyor ki “bahçıvanlığı” sözcüğü doğru kullanılmamıştır.

çalmak

473. Veznedar bu sabah evinden çıkarken başına vurulmak suretiyle yaralandı ve elinde bulunan 75.000 lira ile dolu çanta çalındı.

474. Çoban, dağda keçi ve koyun otlatırken kimliği bilinmeyen kişiler sürüye saldırarak yirmi iki keçi ve üç koyun çalarak kaçmışlardır.

“Çalmak”, başkasının malını, kendine mal etmek üzere gizlice almaktır. Bu alış, gizlice olmaz da göz göre göre, ya da zor kullanılarak olursa, ona “çalmak” denilmez. “Kapıp kaçmak”, “zorla almak” (gasbetmek) denilir.

onarılması

475. ... Beyin çok yakın bir kollaboratörünün bir büyük elçiliğe onarılması.

Bir yapı onarılır, bozulmuş bir aygıt onarılır. Ama bir kişi bir göreve onarılmaz, atanır. Yazar belki de “önerilmesi” demek istemiştir. “İş arkadaşı” demek dururken “kollaboratörü” denilmesi de ayrı bir eleştiri konusu.

karşılanmış, dönmüşler

476. Gazeteci, bu sabah erken saatlerde kendisini almaya gelen meslektaşları tarafından cezaevinin kapısında karşılanmış ve birlikte Ankara’ya dönmüşlerdir.

a) Tutuklu gazeteci yoldan gelmiyor ki karşılansın.

b) Tutuklu gazetecinin “birlikte Ankara’ya dönmesi” için başka bir yerden Ankara’ya gelmiş olması gerekirdi.

Görülüyor ki hem “karşılanmış”, hem de “birlikte Ankara’ya dönmüşlerdir” sözleri yerinde kullanılmamıştır.

c) “Karşılanmış” ve “dönmüşler” eylemleri arasında da “uyumsuzluk” vardır. Çünkü birincisi edilgen, ikincisi etkindir.

uygar

477. Uygar bir askeri cezaevi.

Bu söz, bir gazete havadisinin başlığıdır. “Uygar kişi”, “uygar toplum” olur, ama “uygar cezaevi” olur mu?

ikircikli

478. Bir yanı sermayeciye, öteki yanı emekçiye dayalı demokratik sol partiler ikircikli tutumlarıyla tarihsel sınavlarda çoğu zaman çakmışlardır.

“İkircikli” kararsız, mütereddit demektir. Bu örnekte ise “iki yönlü”, “hem o yanda, hem bu yanda” anlamına kullanılmıştır.

Örnekteki anlam, yurdumuzun kimi bölgelerinde “ikicikli” sözcüğü ile belirtilmektedir.

eşdeğer

479. İslamın altın çağına bir göz atmak, bence ilginç sonuçlarla karşılaşmaya eşdeğerdir.

Eşdeğer olma, değer yönünden eşit değildir. “Göz atmak” ve “ilginç sonuçlarla karşılaşmak”, nitelikleri bakımından eşit olacak şeyler değildir. Bunun için bu iki şeyin eşdeğerliğinden söz edilemez. Söylenmek istenen şudur: “İslamın altın çağına bir göz atmak, bizi ilginç sonuçlarla karşı karşıya getirir.”

kelime sayısını

480. Türkiye’de hiç okuma yazma bilmeyen bir şoförün motor ve makine konusunda bildiği kelime sayısını değme Fransızca hocalarımız bilmez.

Fransızca hocalarımız, şoförlerin bildiği Fransızca kelimelerin “sayısı”nı mı bilmezler, yoksa “sayısız Fransızca sözcüğü” mü?

Yazarın söylemek istediği ikincisidir. Bunun için söyleyiş yanlıştır.

memur katsayısı

481. (Başlık:) Memur katsayısının 25 olması kesinleşti.
(Altındaki haber:) Memur maaş katsayısının 25 olması kesinleşmiştir.

“Katsayı”, başlıkta yanlış altta doğru kullanılmıştır.

görülmediği kadarıyla

482. Hiçbir devirde ve hiçbir ülkede görülmediği kadarıyla aydın ihanetine uğramış olan ülkemizin pek çok sorunlarına cesaretle çözüm bulmak...

“Görülmediği kadarıyla” yerine “görülmemiş ölçüde” denilmesi gerekmez miydi?

boşuna söylenmemiş miydi

483. Çağlar öncesinde dedelerin, ninelerin söylediği “biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar” sözü boşuna söylenmemiş miydi?

“Boşuna söylenmemiş miydi” demek, “boşuna söylenmişti” demektir. Oysa yazarın amacı, bu sözün boşuna söylenmemiş olduğunu belirtmektir. Bu da şu biçimlerde anlatılır: “Boşuna mı söylenmişti?”, “boşuna söylenmemişti”.

Bu yanlış, dizicinin dikkatsizliğinden değilse yazarın ıvecenliğinden, yazdığını bir daha okumamasından ileri gelmiştir.

olmadıkça

484. ...da çalıştığım günler, bana her şeyden evvel, büyük teşkilat kurmak mümkün olmadıkça küçük ve basit teşkilatla da pek âlâ halka hizmet edilebileceğini göstermiş ve öğretmişti.

“Olmadıkça” değil “olmayınca” denilmeli idi.

ölümcül

485. Son yıllarda üst üste devlet başkanları, başbakanlar ve liderlere ölümcül saldırılar düzenleniyor.

“Ölümçül” sözcüğü, ölümle sona eren (hastalık) ya da ölmek üzere olan (kişi) demektir; “saldırı”nın sıfatı olamaz. Buradaki ölümçül, “öldürücü” anlamına kullanılmıştır.

öngörmek

486. Denetim altına alınmazsa enflasyon hızının yüzde elliye ulaşacağı öngörülmüştür.

“Öngörülmüş” ilerisi için göz önünde bulundurulmuş (derpiş edilmiş) demektir. Örneğin “bu önlemlerle enflasyon hızını yüzde yirmiye indirmek öngörülmüştür” denilir. Yukarıdaki örnekte bu anlamla kullanılmamış, “önceden görülmüş, anlaşılmış” anlamına kullanılmıştır.

487. Suçlu sayısının gittikçe artacağı öngörülerek cezaevi yapımı hızla sürüyor.

Bu örnekteki “öngörülerek” doğru kullanılmıştır.

488. Bir fütürolog diyor ki “benim öngörüm, bir önkoşula bağlı... 1973’teki petrol krizi arz ve talep arasındaki dengesizlik yüzünden öngörülebilir türdeydi. Ama 1979’daki için bu söylemez. Çünkü kimse Humeyni olayını tahmin etmemiştir.

Bu örnekteki “öngörüm”, “önceden görüşüm”, “öngörülebilir” de “önceden görülebilir” anlamlarına, yanlış kullanılmıştır.

hava değişimi

489. Ermeni terörü (Orly katliamı) Fransız yurttaşlarını da kurbanları arasına alıyordu. Bu gelişim resmi çevrelerde bir hava değişimine belli belirsiz de olsa yol açtı.

“Hava değişimi”, eskiden “tebdil-hava” denilen kavramdır. Hastaların ve yorgun kişilerin güç kazanmasını sağlayan “çevre değiştirme”dir. Bu yazıda söz konusu olan “hava” ise “davranış, tutum”dur. Bu nedenle “bir hava değişimine” yerine “eski havanın değişmesine” denilmeliydi.

kazanmayı amaç gütmeyen

490. Kazanmayı amaç gütmeyen dergiler...

“Bir şeyi amaç gütmeyen” demeyiz; “bir şey amacı gütmeyen” deriz. Burada “kazanma amacı gütmeyen” ya da “kazanmayı amaçlamayan”, “amacı kazanma olmayan” denilmesi gerekirdi.

çelişkiyi vurgulamak

491. ABD’nin Türkiye üzerine silah ambargosu koyması, bu dönem içinde Yunan silahlı kuvvetlerinin modern araç ve gereçlerle donatılması, NATO amaçları bakımından çok açık bir çelişkiyi vurgulamaktadır.

Buradaki “vurgulamak” doğru kullanılmamıştır. “Vurgulamak”, bir heceyi, bir sözcüğü, bir tümceyi, dikkati çekecek biçimde belirgin söylemektir. Yani vurgulama eyleminin aracı, genellikle sözdür, yazıdır. Vurgulayanın da kişi olması doğaldır. “Bir durum, bir davranış, bir görüş şunu vurguluyor” demek dil beğenimize ters düşüyor. Bir sözcüğe yeni bir kullanım alanı açmak, kimileyin hoş gider ama, burada öyle bir başarı görülüyor. Yukarıdaki tümce şu biçimlerde yazılsa daha uygun olurdu: “...silah ambargosu koyması... bir çelişkiyi gözler önüne sermektedir”, “...silah ambargosu koyması... bir çelişkidir.”

492. Kıskanç olmadığını anlatmak için, Şarlo’yu ve Picasso’yu bile kıskanmadığını söylemiştir. Vurgulayarak, sık sık kıskanmadığını söylemesi, bana göre onları gizlice kıskandığını gösterir.

Bu örnekteki “vurgulayarak” doğru kullanılmıştır. Çünkü vurgulama aracı sözdür.

yanılgıyı vurguladığı

493. Buğday sorununa salt fiyat açısından yaklaşmanın bir yanılgıyı vurguladığı açıktır.

“Sözcüğün bir hecesini daha baskın bir sesle söylemek” demek olan “vurgulamak”, birkaç yıldır anlamını genişletti. Artık “bir şeyi, üzerinde önemle durarak belirtmek, söylemek”, “altını çizmek” gibi bir anlamla da kullanılıyor. Ancak yukarıdaki kullanım böyle bir anlam da taşıyor. Buğday sorununa salt fiyat açısından

yaklaşmak, bir yanlışlığı belirtmek için olmuyor ki bu yaklaşımın bir yanlışlığı vurguladığı söylenebilir. Öyle görünüyor ki söylenmek istenen şu idi: “Buğday sorununa salt fiyat açısından yaklaşmanın bir yanlışlığı olduğunu vurgulamak gerekir.”

sağlıksızlığı vurgulamak

494. Gençlere tehlikeli yaratıklar gibi bakmak eğilimi, toplumsal psikolojide sağlıksızlığı vurgulamaktadır.

Bu örnekteki “sağlıksızlığı vurgulamaktadır” sözü ile “sağlıksızlığın belirtisidir” denilmek isteniyor. Biraz önce açıkladığımız nedenlerle, “vurgulamaktadır” yanlış kullanılmıştır.

hizmete açılmak

495. Atatürk büstü törenle hizmete açıldı.

“Hizmete açılmak” bir hizmet vermeye, bir iş görmeye başlamak anlamını taşır. Atatürk büstü fabrika, otel, banka, postane şubesi gibi iş görmeye, hizmet vermeye başlayan bir kuruluş değildir ki hizmete açılsın. O, ancak “ziyarete açılır.”

Aşağıdaki örnekte “hizmete açılacak” sözü yerinde kullanılmıştır.

496. Yapımına 1978’de başlanan Salihli Kültür Sarayı, Mart ayı içinde hizmete açılacak.

koğuşturmak

497. Yakında başlayacak olan derslerimize hazırlanırdık. Kitaplarımız dağıtılmıştı. (İki sene ortaokul ders kitaplarının aynısını koğuşturduk. Sonra Köy Enstitüleri Kanunu çıkınca hem kitaplar, hem dersler değişti.)

“Koğuşturduk” sözcüğünü iki yönden eleştirmek gerekiyor: 1) “Koğuşturmak”, eski bir yazılıştır. Bugün Yazım Kılavuzumuzda belirtilen biçimi “kovuşturmak”tır. 2) “Kovuşturma”nın anlamı “sanık ya da suçlu için gereken yasal işlemi sürdürmek”tir. Örneğimizde ise böyle bir durum yoktur. “Ortaokul ders kitaplarının aynısını okuduk”, “...aynısını izledik” denilmek isteniyor. Yazarın yanlışlığı, bu kavramın eskiden “...aynısını takip ettik” biçiminde söy-

lenmesinden ve “takip”i sadece “kovuşturma” anlamlı imiş gibi düşünmesinden ileri geliyor. Oysa “takip”in “kovuşturma” anlamından başka (seyrederek, okuyarak) “izlemek” anlamı da vardır. Burada belirtilen kavramın karşılığı “kovuşturma” değildir.

kuşkulandırmak

498. En kötü taklitler halinde yükselen cami binaları, mimarlık tarihimizin milletlerarası değerinin yanı sıra yüz kızartıcı olmakta ve eski ustalarımızın torunları olduğumuzu adeta kuşkulandırmakta.

“Kuşkulandırmak” bir kimseyi kuşkuya düşürmektir. Burada “kuşkuya düşürülen kim”in yanıtı “eski ustaların torunları olduğumuz”dur. Yani “... torunları olmamız durumu” kuşkulandırılmış oluyor. Oysa bir “durum” kuşkulandırmaz ancak (insanda) kuşku yaratır. Bu nedenle tümcenin şöyle bitmesi gerekirdi; “...yüz kızartıcı olmakta ve adeta eski ustalarımızın torunları olduğumuz kuşkusunu yaratmakta (ya da uyandırmakta)dır.”

derleyen

499. Arjantin’li besteci... ile İtalyan şarkıcı... 15 Temmuz 1985’te Montpellier şenliğinin en büyük ilgiyi derleyen konserlerinden birini verdiler.

Tümce içindeki “derleyen” burada kullanılacak en uygun sözcük müdür? “İlgi derleyen” demek mi “ilgi gören, ilgi gösterilen, ilgi çeken” demek mi daha uygundur?

iletliği

500. BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar’ın Kıbrıs Türk tarafına 27 Kasım 1974 ve 12 Nisan 1985 tarihlerinde iletliği iki mektup arasındaki farkların neler olduğu...

“İletmek”, bir şeyi taşıyarak götürmek demektir. Genel Sekreter mektupları kendisi götürmemiş, göndermiştir. Bu nedenle “iletliği” yerine “gönderdiği” denilmesi daha doğru olmaz mıydı?

sürgünlerin boşaltılması

501. ...İçindeki 17 sürgünü İnebolu’ya boşaltmadan geminin ge-

risin geriye dönmesi, değış tokuş işini suya düşürebilirdi. Bu 17 sürgünün öteki gemilere boşaltılmasına kalkışıldı.

502. 1 Mayıs 1921 akşamı Toranto limanına boşaltılan 33 sürgünün büyük çoğunluğu parasızdı.

503. 1 Kasım 1921 salı günü öğleden sonra sürgünler İnebolu'ya boşaltılmıştır.

Bir gemideki eşya başka bir yere çıkarılırsa “gemi boşaltıldı” (yani boş duruma getirildi) denildiği gibi “eşya boşaltıldı” (yani başka bir yere aktarıldı) da denilir. Geminin yükü eşya değil de insan ise “gemi boşaltıldı” denilebilir ama “insanlar boşaltıldı” denmez. Yukarıdaki üç örnekte insanların boşaltıldığı söylenmektedir. Bu kullanım yadırganmaktadır.

patlamak - mal olmak

504. “Bedava eğlence” gibi görünen televizyonun hiç de ucuza patlamadığını artık öğrenmeliyiz.

“Pahalıya mal oldu” yerine “pahalıya patladı” denilebilir; ama “ucuza mal oldu” yerine “ucuza patladı” denilemez.

tümü - hiçbiri

505. Esnafla, tüccarla, politikacılarla görüştük. Ve gördük ki hemen tümü ...e şans tanımıyor.

Olumsuz eylemin öznesini niteleyen sözcük, olumsuzluk belirten bir sözcük olur. Yani buradaki “hemen tümü şans tanımıyor” anlatımı “hemen hiçbiri şans tanımıyor” biçiminde düzenlenmeli idi. Eylem olumlu olsaydı “hemen tümü şans tanıyor” denilirdi.

-e sahip olmak ...isi bulunmak

506. Gazete, Papandreu'nun yeni makam otomobilinin her türlü lükse sahip olacağını... yazdı.

Bir kişi otomobile sahip olur ama, otomobil “her türlü lükse sahip” olamaz. “Her türlü lüksü bulunan bir otomobil” olur.

Buradaki anlatım, “yeni makam otomobilinde her türlü lüksün bulunacağı” biçiminde düzeltilebilir.

507. (Filan kişi) halk oylamasının “siyasi” bir niteliğe sahip olma-

dığını, “hukukun üstünlüğünü tercih veya ret” anlamına geldiğini söylese, kendisini tutanlar kadar tutmayanlardan da destek alabilirdi.

“Oylamak” eyleminin bir şeye sahip olup olmaması düşünülemez. Ancak belli bir nitelik taşıyıp taşımadığı söylenebilir. Bu nedenle “oylamanın siyasi bir niteliğe sahip olmadığı” değil, “siyasi bir niteliği bulunmadığı” denilmeliydi.

hatırlatmak - bildirmek

508. Şimdi Türkiye radyolarında yayınlanacak programların ad ve yayın saatlerini hatırlatıyoruz.

Yukarıdaki sözler, her gün radyoda saat 13 haberleri verilme-ye başlanmadan önce duyurulur. “Hatırlatmak”, daha önce geçen ya da unutulmaması gereken bir olayı, bir durumu, karşıdakinin hatırı-na getirmek demektir. Dinleyiciler, yayınlanacak programı daha önce bilmediklerine göre bunun hatırlatılması söz konusu olamaz. Bu nedenle “hatırlatıyoruz” değil “bildiriyoruz” denilmesi gerekir.

tümce - cümle

509. Şeref Hanım’ın Kerbela olayına ilişkin bir şiirinin “İlâhi ırk u nesli cümlesinin tarumar olsun” dizesini bir inceleyici günümüz Türkçesine şöyle aktarmış: “Ey Tanrım, tümcesinin soyu soppu, kuşağı perişan olsun.” Oysa “tümce” sözcüğü bir dilbilgisi terimi olan “cümle”nin karşılığıdır. Cümle sözcüğünün “öbür, tüm, bütün, hep” gibi anlamlarına gelmez.

kalayazdım - yatayazmış

510. Fotoğraf makinesi elimde, duvarın üzerinde kalayazdım. İnsem, karışsam kalabalığa, neyi çekecektim?

511. ...Paşa, hem sıtma hem diyare imiş. Çadırdı yatayazmış günlerce.

Birinci örnekteki “kalayazdım”, “az kalsın kalacaktım” demektir. Oysa söylenmek istenen bu değil, “kalakaldım”dır.

İkinci örnekteki “yatayazmış” da yanlış kullanılmıştır. Çünkü Paşa, “az kalsın yatacakmış” değil, günlerce “yatakalmış”tır.

dolayında

512. (Şattülarap'tan söz ediliyor:) Fırat ve Dicle nehirlerinin birleşip geniş bir su yolu oluşturduğu noktadan başlayan ve Basra Körfezine aktığı yere kadar uzanan 75 kilometre dolayındaki bu yolda gidişgelişi ayarlayan anlaşma İkinci Dünya Savaşı ertesinde Irak yararına bazı hükümler getirmekteydi.

“Dolay”, çevre, etraf demektir. Burada böyle bir kavram değil “aşağı yukarı 75 kilometre” denilmek istenmiştir.

çevrilen

513. Buraya kadar Atatürk'ün yönetimine karşı çevrilen suçlamaların belki önemsiz sayılabilecek olanlarını gördük. Ahmed Tuncay'ın yönetime çevirdiği daha ağır suçlamalar var.

Bu örnekteki “çevrilen” sözcüğü, “yöneltilen” yerine kullanılmıştır. Kendisinden önce “yönetimine” sözcüğü geçtiği için yineleme olmasın diye “çevrilen” sözcüğü seçilmiş olacak. Ama bu, yağmurdan kaçarken doluya tutulmak olmamış mı? “Çevrilen”in eğretiliği sırtmıyor mu? Yerine “ileri sürülen” denilebilirdi.

Biraz sonra gelen “çevirdiği” sözcüğü de, belli ki “yönetime”nin arkasından “yönelttiği” dememek için yeğlenmiş. Burada da “yönetime karşı ileri sürülen” denilebilirdi.

indirgemek

514. Memur aylıklarıyla borçlara indirgenmiş bir bütçe iflası vurgulamaz mı?
515. Dolar yıl başında 1000 lira iken bugün 1500. Yirmi bir trilyonluk bütçe, temmuzda on beş trilyona indirgenmiş.

Ağustos 1988'de yayımlanan iki yazıdan aldığımız bu örneklerdeki “indirgeme” kullanımını nasıl buluyorsunuz?

irdelemek

516. SHP lideri halkoylaması sonucunun “Özal'a git, Erdal'a gel” anlamını taşıyacağını söylemişti... İnönü konuşurken böyle bir irdeleme yapmıştı.

9 Ağustos 1988 günlü bir gazetede çıkan bu yazıdaki “irdeleme” doğru anlamla mı kullanılmıştır? “Yorum” demek daha uygun olmaz mıydı?

VI GEREKSİZ SÖZCÜKLER

Özdeş anlamlı dil öğelerinin bir arada kullanılması ya da görevi olmayan bir sözcüğe yazıda yer verilmesi, anlatımın gücünü azaltır. Sözü gereksiz yere uzatır. İçinde gereksiz sözcükler bulunmayan yazı, daha etkili ve inandırıcı olur.

Bu ayrımда ve bundan sonraki “yinelemeler” ve “gereksiz yardımcı eylemler” ayrımlarında gereksiz yere kullanılmış dil öğelerinden örnekler görülecektir.

Görevi bulunmayan, gereksiz olan sözlere eskiden “haşiv” denirdi.

Örnekler görelim:

mevcut

517. Çoğunda düşünmek ve meseleleri tarafsız olarak ele almak kabiliyet ve vasfı mevcut bulunmamaktadır.

Bu örnekteki “mevcut” sözcüğü gereksizdir. Tümceden çıkarılınca anlamda bir eksiklik olmaz. Çünkü “mevcut bulunmamaktadır”, “yoktur” demektir. “Bulunmamaktadır” da “yoktur” anlamına-
dır.

518. Piyasada kahve darlığı başlamıştır. Elde mevcut stok olmadığından Tekel İdaresi de güç durumda kalmıştır.

519. ...Partisindeki mevcut ikilik büyüyor.

Bu örneklerdeki “mevcut”lar da gereksizdir.

520. (Bir diplomat) Avrupa’daki mevcut siyasi ve ekonomik güçlerin tercihlerini (filan kişi)den yana koymalarının doğal olacağını ifade etti.

Bu sözler, büyük bir gazetenin haberleri arasında geçiyor.

“Avrupa’daki” sözcüğünde bulunan “-ki” eki, “mevcut” anlamını taşıdığından ayrıca “mevcut” sözcüğünün kullanılmasına gerek yoktur.

dosyadaki mevcut

521. Prensip anlaşmasına vardıkları. dosyasındaki mevcut belgelerden anlaşmış...

“Dosyasındaki”, dosyasında bulunan demek olduğuna göre “mevcut” sözcüğünün gereksizliği apaçıktır.

arasındaki mevcut

522. Türkiye ve İran arasındaki mevcut anlaşmaya göre merkez bankaları nezdinde kredili bir hesap açılmış bulunuyor.

“Arasındaki mevcut” sözü de “dosyasındaki mevcut”a benzeyen bir yanlışır. “Arasındaki” dendikten sonra “mevcut” sözcüğüne gerek yoktur.

maddesindeki yazılı

523. Sınavlara katılabilmek için Devlet Memurları Kanunu’nun 48. maddesindeki yazılı nitelikleri taşımak...

“Maddesindeki” sözcüğünün sonunda bulunan “-ki” gereksizdir. Çünkü “yazılı” sözcüğü onun yerini tutmaktadır. “-ki” korunursa “yazılı”ya gerek kalmaz.

arasındaki bulunduğu

524. İki demeç arasındaki bazı önemli nüans farkları bulunduğu dikkatli müşahitlerin gözlerinden kaçmamıştır.

“Arasındaki”nin “-ki”si gereksizdir. “Arasındaki”ye dokunulmazsa “bulunduğu” gereksiz kalır.

525. Gerçek mürteciler yok müdür? Osmanlı’da da vardı, bugün de mevcuttur.

Bu parça, bir yazarın 6 Şubat 1989 günü büyük bir gazetede çıkan yazısından alınmıştır. “Var” sözcüğünü ikinci kez kullanmak için “mevcut” sözcüğünün yeğlenmesi, Osmanlıcanın saygınlık çağından kalma zararlı bir alışkanlıktan ileri gelmektedir. Başka dillerde böyle bir durum görülmez. Söz gelişi İngilizce bir yazıda daha önce geçen bir sözcüğün yinelenmesi gerekirse, Fransızcası, Almancası ya da Arapçası kullanılmaz.

mevcudiyeti

526. Karında biriken ve gün geçtikçe çoğalan ~~asit~~in mevcudiyeti, hastanın rahatça nefes almasına bile imkân vermiyor ve çok rahatsız ediyordu.

“Asitin mevcudiyeti” yerine “asit” demek yeterdi.

(Buradaki tümleş yanlış, o ayrımda görülecektir.)

madut

527. Bir ~~çöpçü~~, bir ~~çırak~~, bir kapıcı, bir hademe, kendini adam belleyen bazı kişiler tarafından insandan madut sayılmaz.

Arapça bir sözcük olan “madut”, sayılmış demektir. Eskiden “sayılır”, “sayılmaz” yerine “maduttur”, “madut değildir” de kullanılırdı.

Yukarıdaki tümceden “madut” sözcüğü kaldırılırsa anlamdan hiçbir şey eksilmez. “Sayılmaz” sözcüğü, belirtilecek kavram için yeter.

528. Dükkânları kirli olan 18 işyeri kapatıldı.

~~Sanki~~ 18 işyerinin dükkânları kirli imiş. Gereksiz olan “dük-kânları” sözcüğü silinirse anlam düzeliyor.

gittikçe

529. Mahalli seçimlerin tarihi yaklaştıkça partilerin faaliyeti gittikçe artıyor.

“Yaklaştıkça” sözcüğü, “gittikçe”nin yerini tutacağından, bir de “gittikçe” demek gereksizdir.

ilâ

530. 1944 ilâ 1946 yılları arasında bütün memurlara aynı yardım verilirdi.

Arapça bir sözcük olan “ilâ”, burada, başlayan yıl ile son bulunan yıl arasında, “den... -e değin” anlamıyla kullanılmıştır. Oysa tümcede bu görevi yapan “yılları arasında” sözü vardır. Bu nedenle “ilâ” gereksizdir.

sathının

- 531. Bütün memleket sathının koruyucu hekimliğe olan ihtiyacı tespit ve giderilmeye çalışılmalıdır. (MHP programı)**

“Bütün memleketin” yerine “bütün memleket sathının” demek, “satıl” sözcüğünü kullanma özentisinden geliyor. Oysa bu sözcük yersiz ve gereksizdir.

(“Tespit ve giderilmeye çalışılmalıdır”daki yanlış, “Yüklem Yanlışları” ayrımında gösterilmiştir.)

müddetle

- 532. Filan ve falan kişiler iki saat müddetle konuştuktan sonra...**

- 533. Üç saat süre ile görüşmüşlerdir.**

- 534. Rainer tam üç saat süre ile dalgalarla savaştı.**

Birinci örnekteki “müddetle”, ikinci ve üçüncü örneklerdeki “süre ile” gereksizdir.

bunun

- 535. Siz dernekçiliğin iyi bir şey olduğunu ancak Türkiye’deki büyük davaları halletmeye bunun yetmeyeceğini, meseleyi kökten ele almak gerektiğini anlatırsınız.**

“Bunun” sözcüğünü gereksiz sayabiliriz. Çünkü “dernekçiliğin” sözcüğü o görevi yapar. Ancak, “bunun” sözcüğünü gerekli sayanlar da bulunabilir, şu gerekçe ile: “Bunun” sözcüğü, “dernekçiliğin” sözcüğünü vurgulamak, dikkati bu kavram üzerine çekmek için özellikle yinelenmiştir.

Bu örnek için her iki savı da hoş görmekten yanayız. “Bunun” sözcüğü gerekli sayılırsa tümce, büyük davaları halletmek için dernekçiliğin yetmeyeceği, “başka şeylerin de gerektiği” düşüncesini içerir. “Bunun” sözcüğü şimdiki yerinden kaldırılır, “ancak”tan sonra kullanılırsa, büyük davaları halletmek için (başka şeylerin de gerektiği düşüncesine yer verilmeksizin) “dernekçiliğin yetmeyeceği” düşüncesi belirtilmiş olur. Bunlar biçem (üslup) incelikleridir.

karşılıklı

- 536. Karşılıklı mektuplaşmalar, bir bütün olarak sunulsa, olayları,**

sorunları, tartışmaları daha açık seçik kavrayacağız.

“Mektuplaşmalar” zaten “karşılıklı” anlamını içerdiğinden ayrıca “karşılıklı” sözcüğünü kullanmaya gerek yoktur.

yine

537. Geçen yılda da böyle olmuştu. Yine o zaman da bir kısım milletvekilleri önergeler hazırladılar.

“Yılda da” yerine “yıl da” konur ve “yine” sözcüğü çizilirse anlatım gereksiz yüklerden kurtulmuş ve sağlığa kavuşmuş olur.

üstelik

538. Küçükler, milli giysiler içinde kapıdan girdiler. “Dello” oynayacaklardı. Adım atışları, dönüşleri, el vuruşları ağabeylerinin modeliydi. Üstelik küçüklüklerinin verdiği sevimlilik de cabası.

“Cabası” sözcüğü, “üstelik” kavramını içerdiği için ayrıca “üstelik” demeye gerek yoktu.

kadar, demek

539. Kota, kısaca “şu maldan şu kadar miktarda sanayici, şu kadar miktarda ihracatçı için getirilecek” demek anlamını taşır.

“Şu kadar” ve “şu miktarda” sözleri bir anlama geldiğinden, bu tümcede bulunan “şu kadar miktarda” sözlerindeki “kadar” ve “miktarda” sözcüklerinden biri gereksizdir.

Bu örnekte bir gereksiz sözcük daha vardır: “demek anlamını taşır”dan “demek” sözcüğü çizilmelidir.

halen

540. Halen yürürlükte bulunan 33. maddeye göre yönetim giderlerini ödemeyen ya da yönetimin aldığı kararlara uymayan kat malikleri hakkında dava açılabilir.

Arapça bir sözcük olan “halen”, “şimdi” demektir. “Yürürlükte bulunan” sözü de “şimdi” kavramını taşır. Bu nedenle “halen” sözü gereksizdir.

ancak - ise

541. Yasal kâr dağıtılırsa kurum ortaklarının yüzde otuz oranında daha vergi ödeyeceği kuralı yazılı idi. Ancak uygulamada ise bu koşul hemen hemen hiç gerçekleşemez.

Buradaki “ancak”, “ise” sözcüklerinden biri gereksizdir.

ise

542. ...nci Dairenin karşısında Genel Müdürlüğün hat bakım parasını isteyebileceği esasının benimsenmiş olmasına karşılık, ...nci Dairenin kararında ise Genel Müdürlüğün bakım parasını isteyemeyeceği kabul edilmiştir.

İki türlü düzeltme yolu var: a) “İse” sözcüğü silinirse yanlışlık kalmaz. b) “İse”ye dokunulmaz, “olmasına karşılık” sözcükleri silinmekle birlikte “esasının” yerine “esası” yazılırsa anlatım yine düzelmiş olur. Yani şöyle: “...esası benimsenmiş ...nci dairenin kararında ise...”

oysa... ise

543. Bazı kimseler... harcadıkları parayı bir daha kapatamıyorlar. Oysa bizim dostun ise hiç endişesi yoktur. Atılan para yazı da gelse kazançlıdır, tura da gelse kazançlıdır.

“Oysa” denildikten sonra “ise”ye gerek var mı? Sondaki “kazançlıdır” da çizilebilir.

buna karşılık - ise

544. Tekke edebiyatı ile halk edebiyatının dili Türkçe idi. Buna karşılık klasik edebiyatın dili ise Arapça ve Farsçanın etkisi altında büsbütün başka bir yol takip eden yapma bir dildi.
545. Şimdi (Amerika) Türkiye’yi Ermeni sorunlarına da zorlamaktadır. Buna karşılık hükümet ise sadece Türkiye ve Yunanistan’a tahsis edilecek yardımın 7/10 gibi bir orana bağlanmasından yakınmaktadır.

“Buna karşılık” denildikten sonra “ise” demeye gerek yoktur. “İse” kullanılacaksa “buna karşılık” demek gereksizdir. Çünkü ikisi de aynı görevi yapıyor.

eğer... halinde

546. Filistin halkının eğer kendi bağımsız devletini kurması halinde, Ortadoğu’da tıpkı Türkiye gibi, bir çağdaşlaşma etkeni durumuna geleceğini kaydeden...

“Halinde” sözcüğü, koşullu tümcenin sonuna getirilir; görevini yapar. Bu koşullu tümcenin başına bir de –aynı görevi yapan– “eğer” sözcüğünün getirilmesine gerek yoktur.

da, olan

547. İşin daha da önemli olan yanı ise...

Bu tümce, “da” ve “olan” sözcükleri kaldırılarak “işin daha önemli yanı ise” biçimine sokulsa daha güçlü olmaz mı?

tefsir ile yorumlama

548. ...şeklinde hiçbir yerde, hiçbir yasada, yönetmelikte yer almayan bir tefsir ile yorumlama, insafsızlıktır.

“Tefsir” de “yorum, yorumlama” demek olduğuna göre “tefsir ile”nin gereksizliği ortada.

-sa

549. Atatürk Türkiye’si, ne Şah Pehlevi’nin İran’ı, ne de Ziyaülhak’ın Pakistan’ıdır. İran’daki durumunsa nasıl bir biçim, bir anlam kazanacağı ise daha belirlenmiş değildir.

İkinci tümcedeki “durumunsa”nın “sa”sı ile biraz sonra gelen “ise”nin birlikte kullanılması yanlış; biri gereksizdir.

gerekirken

550. Terim kolunun ödevi, her gün elimize alacağımız sanat aygıtlarına Türkçeden birer ad bulmak gerekirken bu hayırlı ve gerekli işi gören var mıdır?

“Ödev”, bir iş yapmayı gerektirdiğinden bununla birlikte “gerekir” sözcüğünün kullanılması bir yinelemedir. Tümce şöyle olacaktı: “Terim Kolunun ödevi... bulmak iken bu...”

adet

551. Yüz adet karyola satın alınacaktır.

“Tane” demek olan “adet” sözcüğüne gerek yok. “Yüz kar-yola” demek yeter.

552. Bakanlığımız merkezinde açık 50 memur kadrosundan 30 adedine liseyi, 20 adedine ortaokulu bitirenler arasından... atama yapılacaktır.

Bu örnekteki “adet”ler de gereksiz ve çirkin. “30’una liseyi, 20’sine ortaokulu...” denilmesi yeterdi.

ister istemez, çiçeği burnunda

553. Talebe için ilk anda çok akademik ve gayri pratik görünen bu dersler ister istemez daima cazip, daima enteresan ve daima çiçeği burnunda taze malumat yüklü idi.

“İster istemez” gerekli olduğu gibi, anlamdaş olan “çiçeği burnunda” ve “taze” sözlerinden biri de gereksizdir.

(“Gayri pratik” sözü İkinci Bölümde “Yapıları Yanlış Olan Osmanlıca Sözler” ayrımında eleştirilmiştir.)

-üp ve

554. Aile, bunlardan bir tanesini dahi yeteri kadar besleyip büyütmeye yetiyecek halde değilken Allahın bir batında dört çocuk vermesi üzerine hastane yetkilileri bu nur topu gibi çocukların nasıl büyüüp ve yetiyeceğinden hayrete düştüler.

“Büyüyüp” dendikten sonra “ve” kullanmanın gereği yoktur, “ve”nin görevini “büyüyüp”teki “-yüp” yapmaktadır

555. 400 yerli Rum, elbise giydirilmek suretiyle Yunanistan’a götürölüp ve yerlerine 400 Yunan askeri getirilecektir.

“Götürölüp”ten sonra “ve” getirmeye gerek yoktur. “Götürölüp” denmemiş olsaydı da “götürülecek” denmiş olsaydı, “ve” sözcüğü kalabilir ya da yerine bir virgül konulabilirdi.

556. Şimdi gezip ve göreceğiniz gibi, kombinamız, bu mevzuda yalnız memleketimizin değil, Avrupa’nın dahi en büyük ve modern tesislerinden biridir.

Ya “gezeceğiniz ve göreceğiniz” denilir ya da “ve”nin görevi “-ip” ile sağlanarak “gezip göreceğiniz” denilir. Ama hem “-ip” hem “ve” birlikte kullanılamaz.

ama... ise

557. TRT bu haberi 19 bülteninde verdi. Ama aynı gün bir buçuk saat sonra yayımlanan TRT televizyonunun saat 20.30’daki haber bülteninde ise olay... biçimine dönüştürülmüştü.

“Ama” ile “ise”den biri gereksiz.

fakat, ise

558. Ziyaretin Mısır için verimli olup olmayacağını kestirmek zordur. Fakat bu yaklaşmanın sulha fayda vermediği ise muhakkaktır.

“Fakat” ile “ise”nin birlikte kullanılması yanlıştır. Biri gereksizdir.

fakat buna rağmen

559. Ben Amerikan piyeslerini sevmem. Fakat buna rağmen Karaca’da Münir Özkul’un temsil ettiği Newyork’ta Bir Pazar adlı eseri iki defa gördüm.

“Fakat” ile “buna rağmen”den biri gereksizdir.

davranış biçimi

560. (Gecekondulu kişilerin) giyimlerinde, konuşmalarında, davranış biçimlerinde aynı sivrilik oturmamışlık görülebilir.

561. Duygularımızın, davranış biçimlerimizin başkalarındakinde uyandırdığı çağrışımlar bile farklı olabilmekte, dolayısıyla birbirimizi bir türlü anlayamamakta, kimi zaman ise birden parlayabilmekteyiz.

“Davranış” zaten davranma biçimi demek olduğundan bir de “biçim” eklemeye gerek yok.

döneminde

562. Medeni ülkelerin arasında ilkel bir millet olarak yaşamının acısı, yavaş yavaş cümlelerin iliklerine sinmeye başlamıştır.

Bunun için yılbaşı döneminde diyoruz ki inançsızlığımız, te-reddütlerimiz, umutsuzluklarımız artık kendi yaşayışımızın kusurlarını görmek ve değerlendirmek çabasının sıkıntıla-rından doğmaktadır.

“Yılbaşı dönemi”ndeki “dönem” gereksizdir. Çünkü “dö-nem”, başı ve sonu olan zaman parçasıdır. “Yılbaşı” ise böyle bir kavram içermez. Bundan dolayı “yılbaşında” demek yeter.

(“İliklerine sinmek”, “Deyimlerdeki Yanlışlar” ayrımında ele alınacaktır.)

ve hem de

563. Bu vesile ile... Bankasını tebrik etmek ve hem de teşekkür-lerini bildirmek benim için vicdani bir borçtur.

“Ve hem de” sözünde ya “ve” ya da “hem de” gereksizdir.

(Tümleç bağlantısıyla ilgili yanlış, “Tümleç Yanlışları” ayrı- mında görülecektir.)

ve, de

564. Namık Kemal, Babıalinin tercüme odasında kâtiplik vazife- sini ifa ve gazetelere de makaleler yazıyordu.

“...ifa ediyor ve gazetelere makaleler yazıyordu” ya da “ ifa ediyor, gazetelere de makaleler yazıyordu” demek yeterken, ay- nı görevi yapan “ve” ile “de” birlikte kullanılmıştır.

yeniden

565. (Bu arkadaşların) yeniden derneğimizin çatısı altına döne-ceklerini ve tüm sorunlarımızı karşılıklı anlayış ve birlik içinde çözeceğimizi umuyor ve diliyoruz.

“Yeniden... döneceklerini” anlatımındaki “yeniden” gerek- sizdir. Dernekten çıkmış olan bu arkadaşlar, daha önce de çıkmış ve dönmüş olsalardı “yeniden” sözcüğü kullanılabilirdi. Böyle bir du- rum bulunmadığına göre sadece “döneceklerini” demek yeter.

(Bu örnek “Tümleç Yanlışları” ayrımında da ele alınmıştır.)

galiba... gibi görünüyor

566. Galiba başka çaresi de yok gibi görünüyor.

“Galiba” ile “gibi görünüyor”dan biri gereksizdir.

gerçi ...makla birlikte

567. Batı Avrupa camiasına dahil memleketlerin, gerçi aralarında bazı farklar olmakla birlikte muazzam bir iktisadi refah içinde bulundukları malumdur.

568. Gerçi bu gayri resmi bir anlaşma olmakla beraber Alman işçi sendikaları, kalkınma hususunda hükümetle el ve işbirliği yapacaklarına dair Başbakana verdikleri sözü tutmuşlardır.

Her iki örnekte hem “gerçi” hem “olmakla birlikte (beraber)” sözleri kullanılmıştır. Bunların görevleri aynı olduğundan ya yalnız “gerçi”, ya yalnız “olmakla birlikte (beraber)” kullanılmalı idi. “Gerçi” kullanılırsa “olmakla beraber”in yerine “vardı; ancak” getirilmelidir. Tümceler, “gerçi”siz ve “olmakla birlikte”nin yerine “ise de” getirilerek de kurulabilir.

yazılı basın

569. Türkiye’de ve yurt dışında yazılı basının radyo-televizyon yayıncılığının, yazarlığının en seçkin örneklerini verirken meslektaşlarının kalbinde de taht kurmasını bildi.

Bu sözler 1987 yazında Tanrı’nın rahmetine kavuşan gazeteci Örsan Öymen için yazılan bir yazıdan alınmıştır.

“Basın” sözcüğü, “yazılı yayın” olduğu için, tek başına “yazılı” kavramını da içerir. “Sözlü basın” diye bir şey yok ki bir de “yazılı basın” olsun. Bu nedenle “yazılı basın” sözündeki “yazılı” nitelemesi gereksizdir.

570. ANAP grubunda, yazılı basını dedikodu yazmakla suçlamasını, Erdem bunalımını geçiştirmek, kuzu gibi milletvekillerini uyutmak için siyasal bir taktik gibi görenler olmuştur.

Tanınmış bir yazarın 14 Ocak 1989 günlü bir gazetede çıkan bu yazısında da “yazılı basın” sözü geçiyor.

571. Basın, inandırıcılığını yitiriyor mu? Yazılı basının Batıda kurumlaşmaya başlamasından beri bu türden bir tartışma dönem dönem gündeme gelmektedir.

Bu parça 19.12.1988 günlü büyük bir gazeteden alınmıştır.

572. Biliyorsunuz SEKA'nın en büyük müşterisi yazılı basındır.
573. Böylece hükümet yazılı basına "Sen misin geçen sene kağıt fiyatlarına itiraz eden? İşte ithal kağıdının kaç mal olduğunu gör ve artık sesini kes!" demiş oluyor.

Yukarıdaki sözler, tanınmış bir yazarın 30 Aralık 1988 günü büyük bir gazetede çıkan yazısından alınmıştır.

574. Gazeteciler Cemiyeti başkanı Nezih Demirkent "Yazılı basın ciddi baskılar altındadır. Artan maliyetler karşısında arkadaşlarımız yaşam savaşı vermektedir..." dedi.
575. 18 Mart 1988 akşamı televizyonda yayımlanan Çanakkale programının basında eleştirilmesi üzerine TRT Genel Müdürlüğünün 20 Mart 1988 akşamı televizyonda yaptığı açıklamada "yazılı basının" duyarlı yaklaşımına saygı ile bakıldığı... belirtilmiştir.

Aşağıdaki iki örnekte "basın" yerine "yazılı yayın" kullanılmıştır.

576. Görsel yayın daha etkilidir; 25 milyona ulaşıyor. Yazılı yayının tirajı ise 2.5 milyon.
577. Batı ülkelerinde yazılı yayının gücü, çoğu zaman görsel yayından daha etkilidir.

sanırız - benzer

578. Hükümet sanırız "vergi aracını" önümüzdeki yıl içinde birkaç kez daha kullanacağına benzer.

"Sanırız" ve "benzer" sözcükleri, aynı düşüncüyü belirtmek için kullanılmıştır. Yani "hükümet, sanırız (ki) 'vergi' aracını... birkaç kez daha kullanacaktır" demekle "hükümet, 'vergi' aracını birkaç kez daha kullanacağına benzer" demek arasında bir ayrım yoktur. Bu nedenle hem "sanırız" hem "benzer" sözcükleri bir arada kullanılmamalı, yalnız biri kullanılarak, verdiğimiz iki biçimden biri yeğlenmeliydi.

her

579. Her kalp ağrısı ve çarpıntısı hissedenler ekserisi kalp hastası olmayıp daha ziyade kalp hastalığından korkan sinir hastalarıdır.

Bu tümcenin düzeltme yollarından biri “Yanlış Yerde Bulunan Sözcükler” ayrımında görülecektir. İkinci düzeltme şöyle yapılabilir: Baştaki “her” kaldırılır, “hissedenler” de “hissedenlerin” biçimine sokulur: “Kalp ağrısı ve çarpıntısı hissedenlerin ekserisi kalp hastası olmayıp...”

basmağa teşebbüs eden kısaltılarak hulasa edilmiş

580. Kitabı ilk defa basmağa teşebbüs eden Sinan onu bastırır. Bu, 192 sayfalık bir cilttir ve Karabekir’in hatıraları kısaltılarak hulasa edilmiştir.

İki yerde gereksiz sözcükler var: a) “Bastırır” denildiğine göre “basmağa teşebbüs eden” sözü boşuna söylenmiştir. b) “Kısaltmak” ile “hulasa edilmek” aynı şeydir. “Kısaltılmıştır” demek yeterdi.

mesela bir misal

581. Mesela bunu şöyle bir misalle tavzih edelim.

“Bunu şöyle bir misalle tavzih edelim” denildiğine göre bir de aynı görevi yapan “mesela”nın kullanılmasına hiç gerek yoktu.

kabinedeki

582. Karar bekleyen meselelerden biri, kabinedeki bazı bakanların tutumu, siyasi af konusu ve teşkilatın istekleridir. Bu üç meseleden ibaret gündeme gidilirken...

“Kabinedeki bazı bakanlar” sözünde bulunan “kabinedeki” sözcüğüne gerek var mı?

(“Meselelerden biri” “üç mesele” eleştirisi için “Çelişen Sözler” ayrımına bakınız.)

evvela... -dan sonra

583. Her sabah evvela sıcak su ile yıkandıktan sonra derin bir duş yapın.
584. Evvela liderler kademesinde yapılacak müzakerelerden sonra bütün koalisyon grupları...
585. Birkaç saat mağara gibi bir yerde saklanmağa mecbur olan Asım, önce ailesini şehirden kaçırdıktan sonra kendisi de Antep alimlerinden 30-40 kişi ile birlikte Kilis'e iltica etti.
586. Bilindiği gibi Akif, önce Tarih-i Kadim gibi dinsiz bir manzume yazdıktan sonra o zaman Protestan papazları tarafından idare edilen Robert Kolej'e geçen Fikret'e şöyle iki mısrayla dokunmuştur:

Şimdi Allah'a söver, sonra biraz bol para ver

Hiç utanmaz protestanlara zangoçluk eder.

Bu örneklerin dördünde de aynı yanlış var: "Evvela (önce)... -dan sonra" biçiminde bir söz kalıbı. Bu kalıbın " -dan sonra" parçası gösteriyor ki daha önce bir iş yapılmıştır, ya da daha önce bir iş yapılmamıştır ama yapılması düşünülmektedir. Öyle ise yapılmış ya da yapılacak olan bu iş için "evvela (önce)" denmesine gerek yoktur.

Tümcedede "... -dan sonra" ögesi bulunmasaydı, "evvela (önce)" kullanılması gerekirdi: "Evvela sıcak su ile yıkanın; sonra derin...", "Evvela liderler kademesinde müzakereler yapılacak; sonra bütün...", "Önce ailesini şehirden kaçırdı; sonra kendisi de..."

olsa olsa... olsa gerek

587. Sizinki olsa olsa, şuur altına birikmiş birtakım suç komplekslerinin bir çeşit tezahürü olsa gerek.

Tümcedeki gereksiz sözlerden kurtulmak için iki düzeltme yolu vardır:

a) "Olsa olsa" çizilir.

b) "Olsa olsa"ya dokunulmaz; sondaki "olsa gerek" yerine "olabilir" ya da "-dür" konulur.

bundan böyle artık

588. Ben bundan böyle artık yamalı pabuçla dolaşmaya niyetli değilim.

“Bundan böyle” ve “artık” sözlerinden biri gereksiz değil mi?

-dan itibaren

589. Dördüncü cilt 86. sayıdan itibaren başlıyor.

Bu örnek, büyük bir gazetenin 25 Mart 1989 tarihinde çıkan bir yazısından alınmıştır.

“86. sayıdan itibaren”, “86. sayıdan başlayarak” demektir. Buna göre yukarıdaki söz, “86. sayıdan başlayarak başlıyor” biçiminde söylenmiş oluyor. Hem Arapça bir kalıptan kurtulmak hem de yanlış anlatımı düzeltmek için “itibaren”i çizmek gerekiyor.

(“Osmanlıcadaki kalıplaşmış sözler” arasında bulunan “-den, itibaren” örneğine de bakınız.)

VII YİNELEMELER

“Yineleme” dediğimiz dil kusuru, aynı anlama gelen birden çok sözcüğün bir arada kullanılmasıdır. Bir kavramın Türkçesiyle yabancıasının birlikte kullanılması da bu tür yanlışlardandır. “Yineleme”deki yinelenen söz, “gereksiz sözler”dendir.

Örnekler:

devre dönemi

590. Bu karar, içinde bulunduğunuz devre döneminde uygulanacaktır.

“Devre” ve “dönem”, özdeş anlamda iki sözcüktür. Birincisi Arapça ikincisi Türkçedir. “Devre” gereksizdir. “İçinde bulunduğumuz dönemde” denilmeliydi.

yayın ve neşriyat

591. Artık her türlü yayın ve neşriyatın uydurulan kelime ile yapılacağını temin edecekler.

“Neşriyat” gereksizdir.

(“Yapılacağını”nın yetersizliği, “Birbiriyle Karıştırılan Sözcükler” ayrımında görülmüştür.)

teşekkür ve şükran

592. ve sayın Ankaralı hemşehrilerimize teşekkür ve şükranlarımızı sunmayı borç biliriz. (Büyük şehir belediye bşk.)

İkisi de Arapça olan “teşekkür” ve “şükran” aynı anlama gelir. Birisi kullanıldıktan sonra ötekini kullanmak yinelemedir, gereksizdir.

koşul ve şart

593. Borçlu, fondan aşağıda belirtilen koşul ve şartlar çerçevesinde ödemeler dengesi niteliğinde yirmi beş milyon dolar yardım istemiştir.

“Koşul” denildikten sonra bir de “şart” sözcüğünün kullanılması gülünç bir yinelemedir.

zorunlu mecburiyet

594. Türk demokrasisi komünizme de faşizme de şeriatçılığa da kapalıdır. Bu kapalılık tarihin, coğrafyanın ve sosyal bünyemizin gereği olarak Atatürk’ün bu memleket için koyduğu zorunlu mecburiyetlerden doğmuştur.

“Zorunlu mecburiyet”te de gülünç bir yineleme yok mu?

elverişli ve müsait

595. Dilimiz yeni kelime türetilmesine son derece elverişli ve müsaittir.

“Elverişli” sözcüğü, Arapça olan “müsait” sözcüğünün Türkçesidir. “Elverişli” denildikten sonra bir de “müsait” eklenmesi yersiz değil mi?

nedenine, niçinine

596. 1982 Anayasasıyla yeni rejime geçilmesinden bu yana, daha sadece bir yılın geride bırakılmış olmasına karşılık siyasetin kanallarında tıkanmalar büyük bir ivme kazanmıştır. Bunun nedenine, niçinine girmek niyetinde değiliz.

“Nedenine” ve “niçinine”, aynı anlamdadır; biri gereksizdir.

merhamet - acıma

597. Çocuk kitapları ve terbiye, körpe insanlara sevgiyi, merhameti, acımayı, hizmet ve kurtuluş aşkını öğretmelidir.

“Merhamet”, “acıma”nın Arapçasıdır. “Acıma”nın yanı sıra bir de “merhamet” kullanmak yinelemedir.

tahliye - salıverilme

598. Geçtiğimiz günlerde tutuklu sanıklardan (filanca) tahliye edilerek salıverilmişti.

Tutuklunun salıverilmesine eskiden Arapça bir sözcükle “tahliye” denilirdi. İkisini bir arada kullanmak kötü bir yinelemedir.

taşıt aracı

599. Göstericilerin taşıt araçlarını tahrip ettikleri ileri sürülüyor. (Televizyon, 7.2.1979)
600. Yurt dışında çalışan işçilerin Türkiye’de üretilen taşıt araçlarını sıra beklemeden dövizle almalarını sağlamak amacıyla yeniden düzenlenen tebliğin bugün yürürlüğe girmesi beklenmektedir.
601. Yollarda, caddelerde taşıt araçlarının, kaldırımlarda yaya-
ların gidiş gelişi...
602. En sevdiğim taşıt aracıdır uçak.
603. Ankara’nın meteorolojik durumundan tutun da kirli hava ve şehir planlaması, yeşil alanlar, yakıtlar ve yakma tekniği, taşıt araçları, endüstrinin kirletici sonuçları, kirli havanın insan sağlığı üzerindeki etkilerine kadar, çeşitli konular iş-
lenmiş uzmanlarca.
604. Gündemde son madde bulunan taşıt vasıtalarından yer işga-
liye resmi alınması hakkındaki tarife uzun müzakerelere yol
açtı.
605. Sabahleyin evden çıkıp akşam evine dönünceye değin büyük
kentin taşıt araçlarında, sokaklarında serseme dönüyor, ne-
redeyse sayrı düşüyormuş.
606. Motorlu taşıt bulunmadan önce insanoğlu hayvanları taşıt
aracı olarak kullanır; yolculuklar, kervansaraylarda, han-
larda konaklayarak yapıldı. O çağlarda en hızlı taşıt at idi.

Bu örneklerdeki “taşıt aracı” sözü yanlışır. Çünkü “taşıt”ın sonundaki “-t” ekinde araç kavramı vardır. Son örnekteki üç kulla-
nıştan birincisi ve üçüncüsü doğru, ikincisi yanlışır.

sanıyorum... olsa gerek

607. Bu sorunun yanıtını bizden önce bulması gereken kişi sanı-
rım (filan kimse) olsa gerek.
608. Sözü ettiği olay, sanırız, tekstil ihracatına getirilen kısıtla-
malarla ilgili olsa gerek.

“Sanırım” ile “olsa gerek” aynı kavramı belirttiğinden her ikisinin birlikte kullanılması bir yinelemedir. Birinci örnekte şu iki biçimden biri yeğlenmeliydi: 1) ...bizden önce bulması gereken kişi filan kimse olsa gerek. 2) ...bizden önce bulması gereken kişi sanırım filan kimsedir.

yalnız ne var ki

609. Dil Kurumu’nun ana işlevi Türk dil devrimini gerçekleştirmektir. Yalnız ne var ki dilimizdeki yenileşme ve atılımlar, Dil Kurumu’yla da başlamış sayılmaz.

“Yalnız” ve “ne var ki” aynı görevi yapıyor. Biri kullanıldıktan sonra ötekine gerek yoktur.

ama ne var ki

610. diye iktidara gelen bir parti seçim sandığında başarısızlığının hesabını vermesi gerekir. Ama ne var ki bu mantık ile seçim araştırmaları çelişiyor.
611. (Bu kişi) ahlakın, erdemin, mertlik geleneğinin sarsılmaz bir temsilcisi olma savında. Ama ne var ki daha ilk günden sap-tanan ilke ve programlardan hiçbirine uymamayı usuna yerleştirmiş.
612. Başbakan son olayların bir dönüm noktasını vurguladığını kabul etmeyebilir ve... işlerin değişmediğini dile getirebilir. Ama ne var ki inandırıcı olabilmesi artık pek mümkün değildir.
613. Ankara’nın “daha çok ticaret” ilkesinin üstünde durması, yerinde bir tutumdur. Ama ne var ki bu tutumu Washington’a kabul ettirebilmekten bugün için uzak bir konumdadır.

Bu örneklerdeki “ama” çizilerek sadece “ne var ki” denilse, ya da “ama”ya dokunulmayıp “ne var ki” çizilse anlatımda bir eksiklik olmaz; tersine söz daha etkili olur. Çünkü “ama” ile “ne var ki” aynı görevi yapmaktadırlar.

nedeni.. olmasındandır

614. Ticaret Bakanlığının, “Dış Ticaret Örgütü” ile maliyeden

koparılan “Hazine”nin başına oturtulmasının nedeni sürekli iki taraflı bez dokumaya meraklı olmasındandır.

“Olmasındandır” sözcüğü, “olması nedenine dayanır” kavramı taşımaktadır. Bu duruma göre “nedeni” sözcüğüne gerek yoktur. “Nedeni” sözcüğü kullanılırsa “olmasıdır” demek yeter. Yani tümce iki biçimde düzeltilebilir: 1) ...oturtulmasının nedeni ...meraklı olmasıdır. 2) ...oturtulması ...meraklı olmasındandır.

çetin ve zor

615. Bu çetin ve zor rolü başarı ile yürüttü.

saygı ve hürmet

616. ... istifamı arz eder, muhterem arkadaşlara saygı ile hürmetlerimi sunarım.

güç ve müşkül

617. Türk milleti, güç ve müşkül zamanlarda ırki ve dini kudretini gösterir.

Bu üç örnekteki gereksiz yinelemeler de sırtıp duruyor.

durak yeri

618. tabelasız durak yerlerine tabela takılacak, durakların adları yazılacak.

619. ... belediyesi, yolcuların soğuktan müteessir olmamaları için otobüs durak yerlerine açık hava mangalları koydurmaya başlamıştır.

“Durak” sözcüğü “durulan yer” demektir. Bunun için “durak yeri” değil, sadece “durak” demek gerekir. Nitekim yukarıdaki birinci örnekte ikinci kez kullanılan “durak”tan sonra “yeri” getirilmemiş, yanlış yinelenmemiştir.

ancak ne var ki

620. 1923 Kanun-i Esasisi, görünüş itibariyle sempatik ve sanki meşruti bir monarşinin esaslarına yer verir nitelikte idi. Ancak ne var ki iktidar sahiplerinin şeytana bile oyun oynayan keskin zekâ ile araya sıkıştırdıkları bir madde yüzünden de-

mokratik gibi görünen bütün sistem temelsiz bırakılmıştır.

621. **Pek çok dili konuşan turizm gönüllüleri bile yetiştirilmiştir. Ancak ne var ki gönüllüler, turiste bu mevsim özlem çekiyorlar.**

“Ancak” ve “ne var ki” aynı görevi yapar. Biri kullanıldıktan sonra ötekine gerek yoktur.

ancak şu kadar var ki

622. **27 Mayıs inkılabından sonra, yine bir heyecan devri başladı. Ancak şu kadar var ki aradan geçen 30-35 yıl içinde, her sahada olduğu gibi dil sahasında da epey ilim adamı yetişmiş bulunuyor. (Dr. Ali Karamanlıoğlu)**

“Ancak şu kadar var ki” de “ancak ne var ki” gibidir. Yani “ancak” kullanılırsa “şu kadar var ki” demeye gerek yoktur. “Şu kadar var ki” kullanılırsa “ancak” gereksiz kalır.

ancak şu da var ki

623. **Dili Arapça olmayan milletler arasında da Arapça böyle bir tekelciliğin aracı olmuştur. Ancak şu da var ki Osmanlı İmparatorluğu içindeki halkların, dili Türkçe olanları, yüzyıllar boyu kendi sınırlı yaşamlarında doğal Türkçe konuşurlardı.**

“Ancak şu da var ki” sözü de “ancak şu kadar var ki”, “ancak ne var ki”, “ama ne var ki” gibi, biri gereksiz olan iki parçadan oluşmaktadır: “Ancak” dedikten sonra “şu da var ki” denilemez. “Şu da var ki” kullanılacaksa “ancak”a gerek yoktur.

624. **Gerçi Şahpur, parlamentodan güven oyu alarak görevini sürdürdü. Ne var ki Bahtiyar’a verilen güven oyu, gerçekte Şahın gitmesini kolaylaştırmak, çabuklaştırmak amacına yönelikti.**

İşte bu örnekte sadece “ne var ki” kullanılmış, yinelemelere yer verilmemiştir.

sebebi... -dandır
sebebi... -mek içindir
nedeni... -mak içindi
sebebi... -den ileri gelmiştir.

625. Bugüne kadar adalet müessesesine bir leke kondurulmamışsa bunun sebebi, biraz da mevcut hâkimlerin yarısının teminatsız olmasına rağmen vazife aşkı ile çalışmalarındandır.
626. ...bunun sebebi, Amerika'da hayatın insanüstü süratli ve gürültülü olmasındandır.
627. Bazı hallerde uyumamanızın sebebi vücudunuzun gerçekten uykuya ihtiyacı olmamasındandır.
628. Kahve çekirdeği, kavrulduktan sonra çekilir. Bu kavrulmanın sebebi kahveye o kendine özgü kokuyu vermek içindir.
629. “Ozanca”yı anışımın asıl nedeni, ikinci sayısında çıkan ın adlı şiirini okurlarıma duyurmak içindi.
630. (Radyoda) saat 22’de neşriyat kesilmiştir. Bunun sebebinin verici radyonun elektriğinin kesilmiş olmasından ileri geldiği anlaşılmıştır.

Bu örneklerin sonlarındaki “-dandır”, “-mak içindir”, “-dan ileri gelmiştir” sözcükleri, nedenlik bildirir. Oysa, içinde bulundukları tümcelerde bunlarla birlikte, yine nedenlik bildiren “sebebi”, “nedeni” sözcükleri de kullanılmıştır. Aynı görevi yapan iki dil öğesinden biri gereksizdir. Buna göre örneklerimizden birincisini şu iki biçimden birini yeğleyerek düzeltebiliriz:

a) bir leke kondurulmamışsa bunun nedeni... vazife aşkı ile çalışmalarındandır.

b) bir leke kondurulmamışsa bu... vazife aşkı ile çalışmalarındandır.

Bu iki biçim, öteki örneklere de uygulanabilir.

ereğim... içindir
maksadım... içindir

631. Bu küçük et işini anlatmaktan ereğim, her işin de buna göre olduğunu açıklamak içindir.

632. Bunları tekrar etmekten maksadım, benim milli gelir rakamlarını aynen verdiğime dair (filan kişide de) mevcut olduğu görülen intibai tashih etmek içindir.

Bu örneklerdeki “anlatmaktan ereğim” ve “tekrar etmekten maksadım” sözleri, birbirine benziyor: “Anlatmamın nedeni”, “yinelemenin nedeni” kavramını içeriyor. Bu duruma göre önceki örnekler için söylediklerimizi burada da yineleyeceğiz: Birinci tümcenin doğrusu şu iki biçimden biridir:

a) ...anlatmaktan ereğim, her işin buna göre olduğunu açıklamaktır.

b) ...anlatmam, her işin buna göre olduğunu açıklamak içindir.

İkinci örnek de bunun gibi iki biçimde düzeltilebilir.

bu sebepten dolayı

**633. Orduya politika bulaşmamalıdır. Bu sebepten dolayı ordu-
dan ayrılıp siyasi hayata girmek isteyenler...**

Gerek “bu sebepten” gerekse “bundan dolayı” sözleri, “bu yüzden”, “bundan ötürü”, “bunun için” demektir. “Bundan dolayı” demek varken “sebepten”in de kullanılması gereksiz bir yinelemedir.

nedeni... -dan kaynaklanıyor

nedeni... -dan doğmaktadır.

634. Kanımca yüksek ücretlerin bir nedeni de yıpranma olasılığının fazla oluşundan kaynaklanıyor.

635. Yanlış anlaşılmanın bir nedeni de Marksist felsefeye verilen çeşitli, kimi zaman birbirleriyle çelişik anlamlardan doğmaktadır.

“-dan kaynaklanıyor”, “-dan ileri geliyor” anlamındadır. “-dan doğmaktadır” da öyle. Bunun için birinci örnek, “...nedeni... -dan ileri geliyor” biçiminde söylenmiş demektir. Biraz önce görüldüğü üzere burada bir yineleme vardır. Bu yinelemeyi ortadan kaldırmanın yolu, (birinci örnekte) anlatımı şu iki biçimden biri durumuna getirmektir.

a) Yüksek ücretlerin bir nedeni de yıpranma olasılığının fazla oluşudur.

b) Yüksek ücretler, yıpranma olasılığının fazla oluşundan kaynaklanıyor (ileri geliyor).

İkinci örnek de, bunun gibi, iki türlü düzeltilebilir.

anlamı ... demektir

Türkçesi ... demektir

636. Ne demektir acaba bu sözün anlamı?

637. “Darülelhan”ın kelime anlamı “nağmeler evi” demektir.

638. Sosyalistin bir anlamı da çağdaş bilinci özümlemiş kişi demektir.

Bu örneklerde aynı görevi yapan “anlamı” ve “demektir” sözcüklerinden biri gereksizdir. Birinci örneği iki türlü düzelterek gösterelim.

a) Nedir acaba bu sözün anlamı?

b) Ne demektir acaba bu söz?

budur ki... demektir

639. “Haptetmek” denen şey budur ki “bir kimsenin ağzına sözünü ot gibi tıkamak” demektir.

Yinelemeyi ortadan kaldırmak için iki türlü düzeltme yapılabilir.

a) “Haptetmek” denen şey, “bir kimsenin sözünü ağzına ot gibi tıkamak”tır.

b) Haptetmek, “bir kimsenin sözünü ağzına ot gibi tıkamak” demektir.

demek... denir

640. Enişte demek, bir er ya da hatun kişinin karısıyla evlenene denir.

Tümcenin sonunda “denir” bulunduğuna göre “demek” sözcüğünün hiç gereği yoktur.

eğer... -duğu takdirde

641. Otelin içinde bir televizyon istasyonunun da bulunması im-

kânları aranmaktadır. Eğer bu imkânlar bulunduğu takdirde memleketimizde devamlı surette yayın yapan bir televizyon istasyonu da otel ile birlikte faaliyete geçecektir.

“Eğer” sözcüğü ve ondan biraz sonra gelen “-duğu takdirde” sözü koşul kavramı taşıyor. “Bulunduğu takdirde” (daha doğrusu) “bulunursa”) denildikten sonra “eğer”e gereklik kalmaz.

güzergâh üzerinde

642. Taksim-Mecidiyeköy arasındaki tercihli yol güzergâhı üzerinde... (Radyo, 10.3.1979)

“Güzergâh”, yol üzeri demek olduğu için bunun arkasına bir de “üzerinde” eklemek yanlıştır. Osmanlıca’yı doğru kullananlar “güzergâhında” demekle yetinirler. Ama 1979 yılında da “tercihli yol güzergâhında” diye yazmak ve söylemek çok ayıp olmuyor mu? Neden “özel yol üzerinde” değil?

daha henüz

643. En eski hatıralar daha henüz dün gibi.

644. Daha henüz ortada bir iktidar partisi yokken meydanlarda dolaşan particiler mütemadiyen birbirlerini kötölemekle, rakiplerini harcamakla meşguldürler.

“Daha” ve “henüz”, aynı anlamı taşıyan iki sözcüktür. İkisinin birlikte kullanılması yanlıştır. “Daha” varken Farsça bir sözcük olan “henüz”e gerek yoktur.

takriben... yakın

645. Vazifem, 3 Nisan 1918 tarihinden 13 Nisan 1920 tarihine kadar takriben iki seneye yakın bir müddet devam etmiş olmakla beraber ... (Hilmi Uzan, anılar)

“İki seneye yakın” denildiğine göre aynı anlama gelen Arapça “takriben”e ne gerek var!

(Anlatım ile gerçek arasındaki çelişki, “Çelişen Sözlər” ayrımında görülecektir.)

anlaşıldığına göre... anlaşılmaktadır

646. Eski eserlerden anlaşıldığına göre Ankara'nın Etiler devrinde de önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır.

“...anlaşıldığına göre” diye başlayan tümce, “anlaşılmaktadır” diye bitirilemez. Doğru anlatım şu iki biçimden biridir:

a) Eski eserlerden anlaşıldığına göre Ankara'nın Etiler devrinde de önemli bir yeri vardır.

b) Ankara'nın Etiler devrinde de önemli bir yeri bulunduğu eski eserlerden anlaşılmaktadır.

yoksul - fakir

647. Öşür, yoksul ve fakirlerin ihtiyaçlarını karşılamak için onlara tevzi edilirdi. (Prof. Bülent Köprülü, 1958)

a) “Yoksul” ile “fakir” özdeş anlam taşıdığına göre biri gereksizdir. “Fakir”i çizmek daha doğrudur.

b) “Yoksul ve fakir”den üç sözcük sonra, bu sözcüklerin yerini tutmak üzere “onlar” geliyor. Bu da bir yinelemedir.

Her iki yinelemeden kurtulmak için tümceye şu biçim verilebilir: “Öşür, ihtiyaçlarını karşılamak için yoksullara **tevzi edilirdi.**” Bu tümcenin “ihtiyaçlarını karşılamak için” parçası bile gereksiz görülebilir. Yoksullara dağıtılan mal ya da para elbette “ihtiyaçlarını karşılamak için” olur. Bunu söylemeye gerek var mı?

hali hazırdaki durum

648. (Üniversiteleri) merkezleştirme, hali hazırdaki durumda aşırıya vardırılmıştır.

“Hali hazırda” şimdiki durumda demektir. Bunun arkasına bir de “durumda” eklemek yanlış bir yinelemedir. “Şimdiki durumdaki durumda” gibi bir şey söylenmiş oluyor.

tarafsız... tarafından

649. Tarafsız ülkeler tarafından hazırlanan tasarı...

Bir radyo haberinde geçen bu parçada, “taraf” sözcüğünün yinelenmesi kulağımızı rahatsız ediyor. “Ülkeler tarafından” yerine

“ülkelerce” denilirse hem çirkin ses kalmaz hem de yabancı sözcüklerden biri Türkçe bir ekle karşılanmış olur.

yanındaki... altındaki

650. Yemekler ekseriya rektörlük binasının hemen yanındaki profesörler evinin altındaki lokantada yeniyordu.

“Yanındaki” ve “altındaki” sözcüklerinde arka arkaya “-ki” kullanılması bir çirkinlik doğuruyor. Bu çirkinliği gidermek için “yanındaki” sözcüğünü “yanında bulunan” diye değiştirmek yeter.

katılarak, gerekçe olarak

651. ~~Düce~~ bir heyet toplantısında kendi aradığı, kendi bulduğu öz ~~Türkçe~~ kelimeyi reddedenlere katılarak, gerekçe olarak şöyle demişti: “Mademki demokrasi var, kabul-i amme şarttır.”

Bu örnekte çok kötü biçimde ‘arka arkaya’ kullanılmış olan “katılarak”, “gerekçe olarak” sözcüklerindeki “-rak”lardan birini şöylece değiştirebiliriz: “katılarak” yerine “katılmış” diyerek.

az daha öldüreyazdı

652. ~~Malatyalı~~ Mehmet Ali Ağaca, Papa 2. Jean Paul’ü az daha öldüreyazdı.

Özdeş kavramı taşıyan “az daha” ile “öldüreyazdı”dan biri gereksizdir.

dediler ki... dediler

653. Bu kadar dövizi küçümseyerek dediler ki bu kadarını herhangi bir holdingin genel koordinatörü gitse alır, gelir dediler.

“Dediler ki”den sonra bir daha “dediler” getirmek doğru değildir. İkisinden biri yeter.

öğrendiğimize göre - söylenmektedir

654. Öğrendiğimize göre aylardan beri memur maaşlarına yapılacağı söylenen zam yapılamayacağı söylenmektedir.

Tümcenin sonundaki “söylenmektedir” gereksizdir. Çünkü “öğrendiğimize göre” sözü bu görevi yapmaktadır. Tümce şöyle bitecekti: “...zam yapılamayacaktır.”

tahrip ve yıktıkları

- 655. Bu imparatorluğun kale dışındaki Ceneviz evlerini tahrip ve yıktıklarını Bizans tarihleri yazıyor.**

“Tahrip” ile “yıkma” aynı anlamı taşıyan sözcükler olduğundan “tahrip ve yıktıklarını”daki “tahrip ve” sözcükleri gereksizdir. Kaldı ki (bu yinelemeye göz yumulsa bile) “tahrip ettiklerini ve yıktıklarını” denilmesi gerekirdi.

(Bu örnekteki yardımcı eylem eksikliği, “Yüklem Yanlışları” ayrımında ayrıca ele alınmıştır.)

terk ve bırakılan

- 656. Arazi-i öşriye üç nevidir: Birinci nevi fetihten evvel ahalisi İslam dinini kabul ettiği takdirde onlara terk ve bırakılan arazidir.**

Ya “terk edilen arazidir” denilmeli idi ya da “bırakılan arazidir”. Özdeş anlamı bulunan “terk” ile “bırakma” birlikte kullanılmamalı idi.

(“Terk”ten sonra “edilen” yardımcı eyleminin kullanılmamış olması ayrı bir yanlıştır ki “Yüklem Yanlışları” ayrımında görülecektir. “Bozuk Anlatımlar” ayrımındaki açıklamaya da bakınız.)

gerek... gerekir

- 657. Altmış yıl sonra İsviçre’nin aynı Lozan kentinde “Dünya Ermeni Kongresi” düzenleniyor. Bunun özel bir anlamı olsa gerek. Bunun anlamını değerlendirmek için Kurtuluş Savaşı öncesine kısaca göz atmak ve o yıllarda Ermenilerle Rumların kimlerce, nasıl desteklendiklerini anımsamak gerekir.**

“Gerek” ve “gerekir” sözcükleri birbirini izleyen iki tümcede yinelenmiştir. Birinci “gerek”ten sonraki “bunun anlamını değerlendirmek için”den sonra bir “de” kullanılsaydı, ikinci tümcedeki “gerekir” sözcüğü çirkinlik yaratmaz, hatta anlatımı güçlendirirdi. Birinci tümcenin sonu, bu “-de” kullanılmayarak şöyle olabilir: “Bunun özel bir anlamı olmalıdır.”

tabii ki... doğaldır

658. Trafik daire başkanı... “yılda dört yüz bin araç trafiğe giriyor. Ama altyapı aynı durumda. Gayet tabii ki bu artışa paralel olarak kazalarda artış olması doğaldır” dedi.

“Gayet tabii ki... doğaldır” demek doğru mu?

hem... ve hem de

659. Hem büyük bir asker, inkılapçı ve hem de aynı zamanda büyük bir hatip olan Atatürk’ün, gerek siyâsî, gerek içtimâî ve gerekse askerî mücadelesi sırasında kuvvetli bir ifade kudretiyle söylediği sözlerin her birini hitâbetin bir şâheseri göreyek...

Bu sözler, “Atatürk ve Edebiyat” başlıklı bir incelemede geçmektedir. “Hem büyük bir asker, inkılapçı ve hem de aynı zamanda büyük bir hatip”teki “ve hem de aynı zamanda” parçası, sadece “hem de” olsa yetmez miydi? Ya da sadece “aynı zamanda”?

Ziraat Yüksek Tarım Okulu

660. Sultan Hamit, 1870’li yıllarda Fransız klasik öğrenimini örnek alarak Halkalı Ziraat Yüksek Okulu’nu açtırmıştır. Bu okul, Fransızların “Ecol superieure d’Agriculture” (Ziraat Yüksek Tarım Okulu) okullarından birisinin tıpatıp benzeriydi.

“Ziraat Yüksek Tarım Okulu”ndaki “ziraat” sözcüğü gereksiz bir yineleme değil mi? Bir dalgınlık sonucu da olsa yazıya geçmiştir.

infazın yerine getirilmesi

661. TBMM ölüm cezasının infazının yerine getirilmemesine karar verdiği ve bu cezayı başka bir cezaya tebdil etmediği takdirde müebbet hapis cezasına çevrilmiş sayılır hükmü getirecektir.

“Cezanın infazı” ve “cezanın yerine getirilmesi” aynı anlamı taşıyor. Öyle ise tümce içindeki “infazının” sözüne gerek var mı?

VIII

GEREKSİZ YARDIMCI EYLEMLER

Kimi yazılarda hiç gereği bulunmayan yardımcı eylemler kullanılmaktadır. Bunlardan örnekler görelim:

umut etmek

662. Dilemek başka, dileğin gerçekleşebileceğini umut etmek de başkadır.
663. Amerika'nın Türkiye'de yalnız bir otomobil kaybetmediğini sayın ...ın yakında anlayacağını umut ederiz.
664. Bu nokta üzerinde anlaşabilirsek, umut ediyorum ki dil sorunundaki görüş ayrılıkları...
665. Küskünlüğünün bundan böyle geçmiş olmasını umut eder, yararlı çalışmalarını bekleriz.
666. Bu konuyu radyo ile anlatmış olmamı, umut ederim ki sayın ... hoş karşılar.
667. Önümüzdeki yol yokuş da olsa, çıkacak soluğumuz var diye düşünüyorum. Demokrasiye geçiş sürecinde darboğazları aşacağımızı umut ediyorum.
668. Biz, uğradığımız haksızlıklardan bir an önce kurtulmayı umut ediyoruz.
669. Her zamankinden daha çok bir ve beraber olmak gerçeğinin iyice anlaşılmış olduğunu umut etmek istiyorum.

“Umut”, Türkçe bir sözcüktür. Farsçada aynı anlamı taşıyan bir “ümit” sözcüğü vardır. Türkçe “umut”un eylemliği “ummak”tır. Farsça “ümit” sözcüğü de eskiden “etmek” yardımcı eylemliğiyle birlikte “ümit etmek” biçiminde ve “ummak” anlamına kullanılırdı. Şimdi kimi yazarlar, yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, “ümit”in Türkçesini kullanmakta, ama eski alışkanlıkla bunun arkasına bir de yardımcı eylemlik getirerek “umut etmek” demektedir-

ler. Dahası, kimileri Farsça “ümit”in uzun söylenen “mi”si gibi Türkçe “umut”un “mu”sunu da uzatarak “umût etmek” diyorlar ve gülünç oluyorlar. “Ummak” dururken “umut etmek” demek, Türkçeden sapmaktır. Nitekim “rica ederim” yerine “dilek ederim” denilemez; “dilerim” denilir.

670. Üç gün boyunca insan manzaraları seyrettik... Çocuklar, kadınlar, erkekler... hepsi de umut etmek, umut bağlamak istiyordu.

11 Eylül 1988 günü bir gazetede çıkan bu yazıdaki “umut etmek” sözünü nasıl buluyorsunuz?

etki etmek

671. Kocaman fabrikalar yapılırken ekonomiye nasıl etki edeceğini kimse araştırmıyor.

“Etki”den sonra “edeceğini” demek, hem çirkin hem gereksizdir. Tümcenin şu biçimde olması gerekir: “...ekonomiyi nasıl etkileyeceğini...”

672. Denktaş’ın ilk seçimlere şahsi prestijini ortaya koyarak etki ettiğini... ileri sürmüştür.

“Etki” sözcüğünü yardımcı bir eylemlikle kullanmak gerekirse “etmek”i değil, “yapmak”ı yeğlemek gerekir. Böylece aynı kökten iki sözcüğün yan yana gelmesi çirkinliğine yer verilmemiş olur. Ancak, “etkilemek” varken, “etki yapmak”, “etki göstermek” demeye, çoğu kez gerek kalmaz. Yukarıdaki örnek de “... ilk seçimleri... etkilediğini” biçimine girer.

isteğinde bulunmak

673. Sınav girmek isteğinde bulunanların son müracaat günü olan...

“İsteyenlerin” denilebilirken, gereksiz yere yardımcı eylem kullanılmış, “isteğinde bulunanların” denilmiştir.

kuşku etmek

674. Önce ondan kuşku ettiğimi sakladım.

“Kuşku ettim”, “şüphe ettim”in çevirisi. Bu yola başvurmaya gerek yoktu; “kuşkulandığımı” denilmeliydi.

(Bu örnek, “Çeviri Kokan Sözlər” ayrımında da ele alınmıştır.)

başvuruda bulunmak

675. ...isteklilerin Bakanlığımız özlük işleri müdürlüğüne başvuru-
ruda bulunmaları.

“Başvuruları” demek varken “başvuruda bulunmaları” diye bir anlatım biçimi getirmenin ne gereği var!

(Bu örnek “Çeviri Kokan Sözlər” ayrımında da ele alınmıştır.)

başvuru yapmak

676. TSYD tesisleri kesinlikle otel olacak. Şirketler ihale için başvuru yapıyor.

“Yapıyor” yardımcı eylemi, gereksiz yere kullanılmıştır. Doğru Türkçe anlatım “başvuruyor”dur.

duyurma yapmak

677. Senato kürsüsünden defalarca dile getirdik. Hatta Sayın Cumhurbaşkanına da duyurmalar yaptık.

“Duyurmalar yaptık”, sakat bir anlatımdır. Doğrusu “duyurduk”, “birçok kez duyurduk”tur.

neden olmak

678. Arabaların kış aylarında barınacakları bir garajın olmaması, mazot depolarının donmasına neden oluyor.

679. Büyük çıkar çatışmalarının neden olduğu sürtüşmelerden söz etmiyoruz.

680. Kiracı-ev sahibi çekişmesi, dört kişilik bir ailenin yok olmasına neden oldu.

681. Güney Afrika’daki ırkçı beyaz azınlık yönetiminin kara derililere reva gördüğü zulmün sürüp gitmesi, öyle görülüyor ki büyük bir başkaldırıya neden olacaktır.

“Bu işin sebebi” yerine “bu işin nedeni” diyoruz. Ad olarak “sebeep” yerine “neden” kullanmak yerindedir. Ama Osmanlıcanın

“sebeup olmak”ını “neden olmak” biçiminde Türkçeleştirmeye gerek yok. Çünkü Türkçede bu kavram için “yol açmak” sözü var. Daha da kısa. Şunu da belirtelim ki “neden olmak” kullanımı yaygınlaştı. (“Çeviri Kokan Sözlür” ayrımında “neden olmak” üzerinde de durulmuştur.)

etki eden etmenler

682. (“Sağlık Bilgisi” adlı kitaptaki bir başlık) Sağlığa etki eden etmenler.

Bu örnekte “-et” kökünden üç sözcük bir araya gelmiş. Biri zaten gereksiz. “Etki eden” yerine “etkileyen” kullanılması elbette daha uygun. Bu durumda “sağlığa” tümlecini de “sağlığı” diye değıştirmek gerekir. Bu iki değışiklikle başlık “Sağlığı etkileyen etmenler” biçimini alır; çirkinlik de azalır. “Etkileyen” kullanılmasa çirkinlik hiç kalmaz. Sözel geliş i şöyle denilebilir. “Sağlığı bozan etmenler”, “Sağlığa dokunan etmenler.”

yenilgi almak

683. Bu karşılaşmada iki galibiyet üç yenilgi aldık.

“Aldık” sözcüğü “elde ettik” anlamına “galibiyet”in yardımcı eylemi olarak doğru kullanılmıştır. “Yenilgi” de “galibiyet”e bağlandığı için aynı yardımcı eylemle kullanılmış oluyor ve “yenilgi elde ettik” gibi bir anlam taşıyor ki dil duygumuza aykırıdır. Bu kavram, ya “yenilgiye uğradık” ya da “yenildik” diye belirtilir.

“Galibiyet” ve “yenilgi” bir tek yükleme bağlanmak isteniyorsa “iki galibiyetimiz, üç yenilgimiz var” (daha doğrusu iki yenilgimiz, üç yenilgimiz var) gibi bir anlatıma başvurulabilir.

(Bu örnek “Çeliş en Sözlür” ayrımında da görülecek.)

istek alan

684. Şimdi sizlere pek çok istek alan bir parçayı dinleteceğiz.

Dilimizde “istek almak” biçiminde bir kuruluş yoktur. Buradaki “çok istek alan” kavramı için “çok istenilen”, “çalınması çok istenen”, “birçok dinleyicinin istediğı” gibi anlatım yollarımız vardır.

IX ÇELİŞEN SÖZLER

Bu ayırimda iki türlü çelişki göreceğiz:

A. Anlam Çelişkileri

B. Sözcük Çelişkileri

A. ANLAM ÇELİŞKİLERİ

Bir anlatımda anlamca çelişen, birbirini tutmayan sözler bulunması, okuyanı şaşırtır ve yazara karşı güvensizlik yaratır. Örnekler:

belki - tabii

685. Belki İstanbul ağızında bizim aydın yargıcın medresede öğrendiği resmi lisanında bulunmayan yerli bazı fiil çekimleri, ekler, kelimeler var tabii.

“Bazı fiil çekimleri, ekler, kelimeler”, başta “belki var” sayılıyor; sonda ise “var tabii” yargısına bağlanıyor. Çelişen iki yargıdan hangisi amaçlanmış, belli değil.

yazımda - konuştuğum

686. Bundan bir süre önce yayınladığım bir yazımda kendimi de dahil ederek “biz öğretim üyeleri memlekete karşı ihanet içerisindeyiz” şeklinde konuştuğum zaman, fakültemizin bazı öğretim üyeleri tarafından linç edilecektim.

Yazar, tırnak içindeki sözün, önce bir “yazısında” geçtiğini belirtiyor; biraz sonra böyle “konuştuğunu” söylüyor. Hangisi?

herhalde - zannediyorum

687. Bu zatın yaşını bilmiyorum. Fakat herhalde Türk musikisinin şevket ve saltanat devirlerinde yaşamamış olduğunu zannediyorum. (Ulunay, 27.8.1966)

“Herhalde” sözü çoğu kez kesinlik bildirir; “zannediyorum” ise kesinlikle bağdaşmayan olasılık. Bir zatın şöyle bir zamanda ya-

şamamış olduğu kesinlikle biliniyor mu, yoksa öyle mi sanılıyor, yazı biçimi bunu belirtebilecek durumda değildir.

“Herhalde” sözü kimileyin de olasılık bildirmede kullanılır. Yukarıdaki tümcede bu anlamla kullanılmış olduğu kabul edilirse, bu kez yazıda aynı görev için hem “herhalde”nin, hem “zannediyorum”un bulunması doğru olmaz. Biri gereksiz kalır.

eminiz - olsa gerek

688. Eminiz ki sınırlarına hakimiyeti herkesçe bilinen İnönü, bu olaylar karşısında en çok acı duyan kimse olsa gerek.

“Eminiz” ile “olsa gerek” birbiriyle uyuşmaz. Bu nedenle yazar, “İnönü’nün acı duyduğundan emin” mi, yoksa “acı duyduğunu mu sanıyor?” belli değil.

şüphesiz - olmalıdır

689. Bu istek, hiç şüphesiz başkan Eisenhower’ın da kulağına erişmiş olmalıdır.

“Hiç şüphesiz” kesinlik belirticidir; eylemi “erişmiştir” olacaktı ki kesinlik kavramı tamamlansın. Oysa eylem “erişmiş olmalıdır” sözüyle olasılık gösteriyor. Bu da “hiç şüphesiz” ile uyuşmuyor. Belirtilecek düşünce, olasılık idiye “hiç şüphesiz” kullanılmamalı, sadece “erişmiş olmalıdır” denilmeliydi.

aşağı yukarı - tam

690. Bundan aşağı yukarı tam bir asır evvel...

Belirtilecek zaman “tam bir asır evvel” ise “aşağı yukarı” diye nitelendirilemez. “Aşağı yukarı bir asır” ise “tam” diye nitelendirmek yanlış olur.

tam - gibi bir şey

691. Bizim “koşma” kelimesi “beste”nin tam karşılığı gibi bir şey.

Önceki örnekte olduğu gibi “tam karşılığı” ise, tümce “-dır” ile bitirilmeli idi. “Gibi bir şey” denilince tam karşılığı yargısından uzaklaşıyor. Çelişkinin giderilmesi ve düşüncenin doğru belirtilmesi için ya “tam”ın, ya “gibi bir şey”in çizilmesi gerekiyor.

muhakkak - sanıyorum

692. Şurası muhakkak ki bakanlığın bugünkü iç bünyesini yeni

ihtiyaçlara göre düzenlemek, eksikleri tamamlamak ihtiyacı olduğunu sanıyorum.

Bir durumun hem “muhtakkak” hem “sanıyorum” yargısıyla değerlendirilmesi bir çelişki değil mi?

çokluk - olurdu

693. Behzat, arada oyun bozanlık yapar, çokluk sahneye çıkmadığı olurdu. (Vasfi Rıza)

“Arada... sahneye çıkmadığı olurdu” sözleri, Behzat’ın seyrek olarak sahneye çıkmadığını belirtiyor. “Çokluk sahneye çıkmadığı” ise bunun tersi bir anlam taşıyor. Bu çelişkinin giderilmesi ve anlamın kesinlik kazanması için ya “çokluk sahneye çıkmazdı” ya da (“çokluk” sözcüğü kullanılmadan) “sahneye çıkmadığı olurdu” denilmelidir.

bizce - olsa gerek

694. Bizce gecekonduların cazibesini bertaraf etmekle bu hadiseyi rasyonel bir suretle önlemek imkânı pek zayıf olsa gerek.

695. Bize öyle geliyor ki ...ın bu sefer kesin bir dil kullanışının başlıca iki sebebi olsa gerek.

Her iki örneğin başındaki “bizce”, “bize öyle geliyor ki” sözleri yazarın kişisel görüşünü bildireceğini haber veriyor. Oysa tümceler, “olsa gerek” diye kişisel görüşü bildirmeyen sözcüklerle bitiyor. Kişisel görüş bildirilecek idiyse, tümceler şöyle olmalıydı: “Bizce... zayıftır”, “bize öyle geliyor ki... iki sebebi vardır”.

Kişisel görüş bildirilmeyip olasılık bulunduğu söylenecek idiyse şöyle denilmeliydi: “Gecekonduların cazibesini... önlemek imkânı pek zayıf olsa gerektir”, “...ın bu sefer kesin bir dil kullanışının başlıca iki sebebi olsa gerek.”

(İkinci bölümün “Osmanlıca Söz Kalıpları” ayrımında “bertaraf etmek” üzerinde de durulmuştur.)

meselelerden biri - üç mesele

696. Karar bekleyen meselelerden biri, kabinedeki bazı bakanların tutumu, siyasi af konusu ve teşkilatın istekleridir. Bu üç

meseleden ibaret gündeme gidilirken...

“Karar bekleyen meselelerden biri” diye söze başlanmış, ama bir değil şöyle üç sorun sıralanmıştır: Bazı bakanların tutumu, siyasi af konusu, teşkilatın istekleri.

(“Kabinedeki bazı bakanlar” sözcüğünün eleştirisi “Gereksiz Sözcükler” ayrımıdadır.)

iki yıldan çok - iki yıla yakın

- 697. Vazifem, 3 Nisan 1918’den 13 Nisan 1920’ye kadar takriben iki seneye yakın bir müddet devam etmiş olmakla beraber... (Hilmi Uzan)**

Belirtilen tarihler gösteriyor ki görev, “iki yıla yakın” değil, “iki yıldan on gün artık” sürmüştür. Anlatımla gerçek arasında tutarsızlık var.

(“Takriben, -e yakın” için “Yinelemeler” ayrımına bakınız.

tabii - sanıyorum

- 698. Görüşmede tabii ki tüm politik sorunların ele alınacağını sanıyorum.**

Politik sorunların ele alınmasını “tabii” diye nitelemek, bunun kuşkusuz, kesin olduğunu belirtmektir. Ama tümce sonunda “sanıyorum”, olma ya da olmama olasılığı bulunduğu anlamını taşıyor. Böylece anlatımda bir çelişki ortaya çıkıyor. Asıl düşünce, ya “görüşmede tabii ki tüm politik sorunlar ele alınacaktır” diye ya da “görüşmede tüm politik sorunların ele alınacağını sanıyorum” diye söylenmeli idi.

kesinlikle - umduğunu

- 699. İtalyan savunma bakanı, (Filistinli korsanlarca kaçırılan İtalyan yolcu gemisi için) kesinlikle askeri bir çözüme başvurulmayacağını umduğunu belirtti.**

“Askeri bir çözüme başvurulmayacağı” kesin ise umulmaz; umuluyorsa kesin değil demektir.

olumlu tepki

- 700. (Büyük bir gazetede iri puntolu başlık:) Nato’dan Varşova**

Paktı'na olumlu tepki. (Altındaki yazı:) Nato yetkilileri, Varşova Paktı'nın silahların sınırlandırılmasıyla ilgili önerilerini “ümit verici” bulduklarını söylediler... “Biz bu yaklaşımı teşvik etmek istiyoruz” dediler.

“Olumlu tepki” sözü yanlıştır. Çünkü “teпки”, olumlu bir eylem değil, bir duruma, bir olaya karşı gösterilen olumsuz davranıştır. Silahların sınırlandırılmasını beğenmek, istemek, bu davranışa, bu eyleme karşı koymak olmadığından “teпки” diye nitelenemez. Burada “olumlu tepki” değil “olumlu davranış”, “olumlu tutum”, “olumlu karşılama” gibi bir söz kullanılmalıydı.

herhalde... olsa gerek

701. Yazılı metinde iç politikaya tek sözcükle bile yer vermedi. Herhalde bu nedenle olsa gerek, “soru-yanıt” bölümünde iç politikaya ilişkin tek bir soru... den geldi.

“Herhalde”yi ya kesinlik ya da olasılık bildirmek için kullanırız. Bu örnekte “olasılık” için kullanılmış ise aynı görev için “olsa gerek” de bulunduğundan ikisinden biri gereksiz demektir. “Kesinlik” için kullanılmış ise, olasılık belirten “olsa gerektir” ile çelişiyor.

mahkemeye veren - verilen

702. (Gazete haberinin başlığı:) Bakanlık, öğretmen dergisini mahkemeye verdi. (Altındaki yazıda:) Öğretmen Dünyası adlı derginin avukatı Ankara İdare Mahkemesine başvurarak Milli Eğitim Bakanlığının bir genelge ile bu derginin okullara sokulmasını yasakladığını bildirmiş, kanunlara göre Bakanlığın böyle bir yasaklama yetkisinin bulunmadığına karar verilmesini istemiştir.

Başlıkla altındaki yazı çelişmektedir. Başlıkta Bakanlığın Dergiyi mahkemeye verdiği yazılıdır. Altındaki yazıda ise tam tersine, Derginin Bakanlığı mahkemeye verdiği...

B. SÖZCÜK ÇELİŞKİLERİ

Kimileyin bir anlatım içinde yeni Türkçe sözcüklerle birlikte

artık unutulmuş olan ya da bırakılması gereken yabancı sözcükler kullanılmaktadır. Bu da bir tutarsızlıktır: Silindir şapka ile entari giymek gibi bir şey. Bu durumu vurgulayan bir deyimimiz de vardır: Altı kaval üstü şaşane: Birkaç örnek görelim:

anlatıma sahip

703. “Sekiz sütuna manşet”, çoğunlukla bir sinemasal anlatıma sahipti.

“Çoğunlukla”, “sinemasal”, “anlatım” sözcükleriyle “sahipti” sözcüğünün yan yana gelmesi bir uyumsuzluk oluşturuyor. Tümceye şu biçim verilirse çelişki kalmaz. “Sekiz sütuna manşet’in anlatımı vardı.”

hane - dağıtım

704. Hane başına elli gram kahve dağıtımı.

“Hane başına”dan sonra “kahve tevzii” demek yakışırdı. Ama doğrusu şu: Mademki “kahve dağıtımı” kullanılmıştır; bununla uyuşacak söz “hane başına” değil, “ev başına”dır.

konu - neşriyat

705. Bu konu ile ilgili neşriyat...

“Konu ile ilgili”nin yanında “yayın” kullanılması gerekir, “neşriyat” yadırganır.

müzakere - özetlemek

706. Başkan, müzakereleri özetledikten sonra...

“Başkan” ve “özetledikten” sözcükleri arasında “müzakereleri” sözcüğü okuyanı rahatsız ediyor. Oraya yakışan, “görüşmeleri”dir.

müstakbel - seçim

707. Müstakbel seçimlerde uygulanacak usul...

“Gelecek seçimlerde uygulanacak yöntem” denirse anlatım yamalı bohça durumunda olmaktan kurtulur.

ödev - telakki

708. Emrinizi yerine getirmeyi ödev telakki ederim.

Çelişkiyi ortadan kaldırmak için anlatıma şu biçim verilmeli:
Buyruğunuzu yerine getirmeyi ödev bilirim (sayarım).

ihtisas alanları

- 709. Her türlü meslek sahibi kişilere, devlet adamlarına, yöneticilere, ihtisas alanları içinde kalan konularda eserler yazdırıldı, konferanslar verdirildi, geziler düzenlendi.**

Bu örneğin eleştirilecek birkaç yeri var: “Yüklem Yanlılığı” ve “Gereksiz Sözcükler” konularıyla ilgili olanları o bölümlere bırakıyoruz. Burada “ihtisas alanları” sözünde, birbirine yan bakan iki sözcük bulunduğu dikkat çekmek istiyoruz. Anlatımın tutarlı olması için “uzmanlık alanları” denilmesi gerekirdi. “İhtisas sahaları” ise artık önerilemez.

dokumak - örmek

- 710. Anası iyi çorap dokurdu... Bu nakışlı çorap, bir türkü sıcaklığında örülmüştü.**

“Çorap” için hem “dokumak” hem “örmek” eyleminin kullanılması bir çelişkidir.

yendi - mağlup etti

- 711. ... Spor, ... Spor’u 2-0 yendi. ... Spor, ... Spor’u 3-2 mağlup etti.**

23 Şubat 1985 günü saat 20.30 haberleri arasında verilen bu bilginin birinci tümcesinde “yendi”, ikinci tümcesinde “mağlup etti” kullanılması, birçoklarının sandığı gibi bir başarı değil, bir çelişkidir.

özellik - hususiyet

- 712. İstanbul ağzı denilen söyleyiş özelliği çoktan kayboldu. Dil, işitilerek öğrenilir. İşitilen nedir? Başka başka yörelerin söyleyiş özelliklerinden doğma, hususiyeti olmayan bir ahenksizlik.**

“Özellik”le “hususiyet”in birlikte kullanılması.

X

TAMLAMA YANLIŞLARI

Bu ayırimda ad ve sıfat tamlamalarındaki yanlışlardan örnekler görülecektir.

vazifesinin ahlaki vazifeleri

- 713. Hocalık vazifesinin yalnız ilim öğretmek olmadığını, ilmi olduğu kadar ahlaki vazifelerinin de bulunduğunu kabul etmek lazımdır.**

Sözün iki parçası var: a) “Hocalık vazifesinin yalnız ilim öğretmek olmadığını kabul etmek lazımdır.” Bu tümcenin kuruluşunda bir aksaklık yoktur. b) “Hocalık vazifesinin ilmi olduğu kadar ahlaki vazifelerinin de bulunduğunu kabul etmek lazımdır.” İşte bu bozuk. “Hocalık vazifesinin ahlaki vazifeleri” olmaz. “Hocanın ahlaki vazifeleri” olur. Onun için yukarıdaki sözler (Türkçeleştirilmesi bir yana) şu biçimde verilmeli idi: “Hocalık vazifesinin yalnız ilim öğretmek olmadığını, hocanın ilmi olduğu kadar ahlaki vazifelerinin de bulunduğunu kabul etmek lazımdır.”

Burada ad tamlamasının “tamlayan”ı yanlıştır.

yürütülmesi - yürütülmesinin

- 714. İktisadi faaliyetlerin yürütülmesi, önemli ölçüde kredi mekanizmasına, daha doğrusu geniş bir manada finansman mekanizmasına bağlı bulunduğu muhakkaktır.**

“Bağlı bulunduğu”, bir ad tamlamasının tamlanan parçasıdır. Bunun tamlayanı “yürütülmesi”dir. Ancak tamlayanın eki eksiktir. Anlatımın düzelmesi için tamlayanı “yürütülmesinin” biçimine sokmak gerekmektedir.

zamanıdır - bunun zamanıdır

- 715. Hükümetin o kadar çok ve önemli işleri var ki böyle şeylerle uğraşmaya ne vakti vardır, ne de zamanıdır.**

“Uğraşmaya” tümleci, birbirine bağlı olan “ne vakti var”, “ne de zamanıdır” yüklemlerinin ikisine birden hizmet etmektedir. Oy-

sa bu tümleç ancak “ne vakti var” yüklemine hizmet edebilir. Çünkü “ne de uğraşmaya zamanıdır” denilemez. Bu yanlış, bir tamlayan eksikliğinden geliyor. Tamlayanı koyalım: “ böyle şeylerle uğraşmaya ne vakti var ne de bunun zamanıdır.”

kimin eşine

716. Jonson, eşine iyi bakması için Mevhibe İnönü’den ricada bulundu.

(Amerika Başbakanı Johnson, başkan yardımcısı iken karısıyla birlikte Türkiye’ye gelmişti. O günlerde bir gazete, bu başlık altında bir haber yayımlamıştı.)

Bu tümcedeki “eş” kimdir, belli değil. Jonson’un ricası ne idi? Mevhibe İnönü’nün İnönü’ye iyi bakması mı, Mevhibe İnönü’nün, Jonson’un eşine iyi bakması mı? Bu kapalıcılık (ipham), “eşi” tamlananı için açık bir tamlayan bulunmamasından ileri geliyor.

kimin müdahalesi

717. Irak’ın iç işlerine müdahalesi yüzünden Moskova’nın Kasım’la arası açıldı.

Moskova’nın Kasım’la arası açıldı. Neden? Irak’ın iç işlerine müdahalesi yüzünden. Kimin müdahalesi? Belirtilmemiş. Moskova’nın ve Kasım’ın Irak’la ilgisini bilmesek, bu anlatıştan Irak’ın iç işlerine müdahale edenin Moskova mı Kasım mı olduğunu öğrenemeyiz.

(“Moskova’nın Kasım’la” sözü için “Yanlış Yerde Bulunan Sözcükler” ayrımına bakınız.)

gülmesini - gülmeyi

718. Neşe verici şeylerle de uğraşalım, gülmesini unutmayalım.

“Gülme”ye iki ek ulanmış: Biri tamlanan eki “-si”, öteki de belirtme durumu eki “-ni” “Gülmesi” tamlananının tamlayanı yok; “kimin” gülmesi? “Gülmesini unutmayalım” sözü “gülmeyi unutmayalım” anlamına geliyor. Yani “gülme”ye getirilen belirtme eki yerinde, ama tamlama eki yersiz. Sonuç: “Gülmesini” kuruluşu,

tamlama kuralına aykırıdır. Ne var ki bu gibi “yanlış”lar, yığınların malı olunca dilbilgisine “yeni kural” olarak giriyor.

bunların... vasıfta (olması)

719. Önemli olan, bunların şu veya bu partiden olması değil, beldeyi hakkıyla temsil edecek, vazifesinin icaplarını layıkıyla yerine getirebilecek vasıfta ve yetkilerini partizanlığa alet etmeyecek bir zihniyet taşımasıdır. (Muzaffer Akalın, 17.9.1963)

Buradaki “bunların” tamlayanının üç tamlananı vardır. Tamlamaları gösterelim:

- a) Bunların şu veya bu partiden olması.
- b) Bunların beldeyi... -ecek vasıfta (olması, bulunması).
- c) Bunların... -ecek zihniyet taşıyamaması.

Birinci ve üçüncü tamlamanın tamlananı vardır. İkinci tamlamanın tamlananı yoktur. Çünkü “bunların beldeyi... -ecek vasıfta bulunması” denilmesi gerekirken “bulunması”, “olması” gibi bir tamlanan gösterilmemiştir. İşte bu eksiklik bir tamlama yanlışıdır.

(Eksik olan tamlanan, bir eylem adı olduğundan bu örnek “Yüklem Yanlışları” ayrımına da alınmıştır. “Yüklem Yanlışları” ayrımında buna benzer başka örnekler de vardır. “Tamlama Yanlışları” ayrımında o örneklerle de yer verilebilir.)

aklına geldiği kelime

720. Her önüne gelen, aklına geldiği kelimeyi ortaya atarsa ve lisanı sadeleştirdiğini ileri sürerse, bugünkü keşmekeş çok daha uzun zaman böylece sürüp gidecektir.

Dilbilgisi kurallarına göre: “-diği” ekiyle yapılmış ortaçların (sıfat-fiillerin) tamlananı, ortaçtaki eylemin tümlecidir: “Ali’nin gördüğü kişi”de kişi görülüyor; Ali kişiyi görüyor.

“-en” ekiyle yapılmış ortaçların tamlananı ise ortaçtaki eylemin öznesidir: “Gören kişi”de kişi görüyor.

Buna göre “aklına geldiği kelime” sözündeki “geldiği” ortaçının buradaki kullanılışı yanlıştır. Çünkü “kelimeyi” sözcüğü “-diği”den sonra kullanıldığı için “aklına gelme” eyleminin tümleci ol-

mak gerekirken öznesidir: Kelime akla geliyor. Öyle ise ortaç “-diği” ekli değil, “-en” ekli olmalıdır. Yani “her önüne gelen (rasgele herkes) aklına gelen kelimeyi ortaya atarsa...” denilmelidir.

hayvanların ötmeleri

721. Üstüva hattında gece hayvanların, böceklerin böyle yırtınır-casına ötmelerinin tek alameti vardır: Korkunç bir ekvator yağmuru gelmek üzere...

Bu örnekte biçim yanlış değil anlam yanlış vardır. “Hayvanların, böceklerin ötmeleri” tamlaması; “hayvanların ötmeleri”, “böceklerin ötmeleri” demektir. “Hayvan” kavramı içinde bulunan böcekler ayrıca söylenmiştir, ama “ötme” bütün hayvanlar için kullanılmıştır. Böcekler, kuşlar öter ama sözgelişi aslanlar, filler, geyikler... öter mi? Bu yanlış, iki tamlayana bağlı bir tamlananın, bu iki tamlayandan biri için uygun olduğu halde öbürü için uygun olmamasından doğuyor.

bir ilmi inkişaf

722. Bu durum düzelmedikçe, Türkiye’de bir ilmi ve kültürel inkişaflara ümidvar olmak beyhudedir.

“Bir ilmi inkişaf” tamlamasında tamlayan “bir” olduğundan tamlanan çoğul olarak getirilemez. Bu nedenle ya “inkişaf” değil, “inkişaf” denilmeli ya da “inkişaf” korunarak “bir”den vazgeçilmeli idi.

birer cılız eserler

723. Bunların hepsi 24 saatlik ömrü olan birer cılız eserlerdir. (Burhan Felek, 31.8.1963)

“Birer” sözcüğü üleştirme sıfatıdır. “Hepsi birer” sözünden bir tümün birlere ayrılmış olarak düşünüldüğü anlamı çıkar. Buna göre “birer cılız”, her biri bir cılız demektir. Tamlayan “bir” olduğuna göre tamlanan çoğul olamaz. Öyle ise “birer cılız eserler” yanlıştır; “birer cılız eser” denilmelidir.

dinsiz manzume

724. Bilindiği gibi Akif, önce Tarih-i Kadim gibi dinsiz bir manzume yazdıktan sonra... Robert Kolej'e geçen Fikret'e...

“Dinsiz manzume” tamlamasında biçim yanlışlığı yok, anlam yanlışlığı var. “Dinsiz kişi” olur ama “dinsiz manzume” olmaz. “Manzume” “dine aykırı”, “din dışı” olabilir.

**her çeşit faaliyetler
her çarpıntı hissedener
iki partiler
iki türlü düşünürler
79 gazete ve dergiler
birkaç memleketler**

725. Her çeşit anayasa dışı faaliyetlere karşı demokrasiyi ve Cumhuriyeti savunmak...
726. Her kalp ağrısı ve çarpıntısı hissedenerden ekserisi kalp hastası olmayıp daha ziyade kalp hastalığından korkan sinir hastalarıdır.
727. Koalisyon iki veya daha çok partiler arasında ana meselelerin fikri beraberliğine dayanır. (Bedii Faik, 1962)
728. Bizde Tanzimattan bu yana iki türlü düşünürler vardır.
729. Polliamlar 79 Amerikan gazete ve dergilerinde yayınlanan bir makalelerinde Türkiye'nin siyasi ve iktisadi gidişini tenkit ediyorlardı.
730. Kambiyo kaydının mevcut olmadığı dünyada müstesna birkaç memleketlerden biri de Lübnan'dır.

Dilimizde sayı çokluğu gösteren sıfatlarla yapılmış sıfat tamlamalarında tamlanan çoğul değil tekil olur. Bu nedenle “her çeşit faaliyetler”, “her çarpıntı hissedener”, “iki veya daha çok partiler”, “iki türlü düşünürler”, “79 gazete ve dergiler”, “birkaç memleketler” tamlamalarının doğruları şunlardır: “Her çeşit faaliyet”, “her kalp ağrısı ve çarpıntısı hissedener”, “iki ya da daha çok parti”, “iki türlü düşünür”, “79 gazete ve dergi”, “birkaç memleket”

(Birinci ve sonuncu örneklerde geçen “her çeşit”, “dünyada” sözcüklerinin tümce içindeki yerleri de yanlıştır. Bu iki örnek “Yanlış Yerde Bulunan Sözcükler” ayrımında bu bakımdan da ele alınmıştır.)

karşılıklı anlayış ve birlik

731. ...Tüm sorunlarımızı karşılıklı anlayış ve birlik içinde çözeceğimizi...

“Karşılıklı anlayış ve birlik” bir sıfat tamlamasıdır. Bu tamlamada “ve” ile bağlanan iki tamlanan vardır. Yani burada iki sıfat tamlaması var demektir: “Karşılıklı anlayış” ve “karşılıklı birlik” “Karşılıklı anlayış”, denilir ama “karşılıklı birlik” denilebilir mi?

“Karşılıklı” sıfatı yalnız “anlayış” için getirilmek istenmişse anlatım şöyle olmalıydı: “Sorunlarımızı birlik ve karşılıklı anlayış içinde çözeceğimizi...”

yirminin üzerinde yazarlar

732. Türkiye’de ilkokul 2. ve 3. sınıflarda okutulan yirminin üzerinde değişik yazarların yazdığı Hayat Bilgisi kitapları mevcuttur.

Birden büyük sayı sıfatının tamlananı tekil olur. Bu nedenle “yirminin üzerinde yazarlar” yanlıştır; “yirminin üzerinde yazar” denilmelidir.

üç beş toplar

733. Rus donanması gelip Boğaz’a dayanırsa, üç beş günü geçmiş toplardan bir salvo, bir salvo...

İki ve daha çok sayı sıfatıyla kurulan sıfat tamlamalarında tamlanan tekil olur. Bu nedenle “üç beş toplar” yanlıştır; “üç beş top” denilmesi gerekir. (“Üç beş günü geçmiş” için “Yanlış Yerde Bulunan Sözcükler” ayrımına bakınız.)

ticari ve serbest meslek faaliyeti

734. Katma Değer Vergisi, ticarî, sınai, zirai ve serbest meslek faaliyetleri çerçevesinde yapılan mal ve hizmet teslimleri ile ithalatı konusuna alan dolaylı bir vergidir.

“Ticarî, sınaî, ziraî faaliyet” denilseydi sıfat tamlaması yapılmış olurdu. Böyle denilmemiş; “ticarî, sınaî, ziraî” sıfatları, bir ad tamlaması olan “serbest meslek faaliyeti” sözündeki “faaliyeti” tamlananına bağlanmıştır. Yani “ticarî, sınaî, ziraî faaliyet” denilmesi gerekirken, “ticarî, sınaî, ziraî faaliyeti” gibi yanlış bir tamlama yapılmıştır.

sözcüğü... olduğunu

- 735. Balıkçı’nın ünlü “merhaba”sını anlatmış. Bu sözcüğü her anlama, her niyete kullandığını, bir dostluk parolası olduğunu... yazıyor.**

Tümcenin “bu sözcüğü... kullandığını” parçası, tümleç-eylem olarak doğru ise de “bu sözcüğü ... bir dostluk parolası olduğunu” biçiminde olan parçasındaki “bu sözcüğü... olduğunu” ad tamlamasının kuruluşu yanlıştır. “Olduğunu” tamlananının tamlayanı “bu sözcüğün” biçiminde olması gerekirdi. Bu da “kullandığını”dan sonra ya “bu sözcüğün” ya da “bunun” sözcüklerinden birini getirmekle olurdu.

“üryan” tamlaması

- 736. Yahya Kemal, “Sicilya Kızları çıplak” diyemez, “üryan” der. “Çıplak” sözcüğünü kaba, çirkin bulur; Arapça “üryan” tamlamasını yeğler.**

“Üryan” sözcüğü tamlama değil sıfattır.

227 temsilciler

- 737. IMF’lerin, OECD’lerin, 227 adet banka temsilcilerinin ayaklarına kadar gitmemizin nedeni...**

Bu örnekteki “adet” sözcüğü gereksizdir. Bundan başka, birden çok sayı gösteren sıfatların tamlananı tekil olmak gerekirken çoğul olarak kullanılmıştır. Yani “227 banka temsilcisinin” denileceği yerde “227 banka temsilcilerinin” denilmiştir.

benim ve senin...

- 738. Benim ve senin bileceğin sürekli gerçek şudur.**

Bu örnekte tamlayan birinci ve ikinci kişi, tamlanan ise yal-

nız ikinci kişidir. Tamlananın tamlayanla uyumlu olabilmesi için her iki kişiyi kapsaması yani birinci ve ikinci kişiyi içine alan bir çoğul olarak biçimlenmesi gerekir. Birinci ve ikinci kişinin birleşmesiyle oluşan çoğul ise birinci kişinin çoğulu ile belirtilir. Bu nedenle tamlamanın doğru biçimi “benim ve senin bileceğimiz”dir.

...nüfusu

739. Türkiyemiz, servet kaynakları bol, çok feyizli ve daima artan nüfusu var.

“Nüfusu” sözcüğü bir tamlanandır; tamlayanı “Türkiyemizin” olması gerekir. Oysa tümcede “Türkiyemiz” olarak yer almıştır. Tamlama yanlışının düzelmesi için anlatımın şu biçimi alması gerekir: “Türkiyemizin servet kaynakları boldur; daima artan nüfusu vardır.” (“Çok feyizli” sıfatı açıkta kalır.) “Türkiyemiz” olarak kalacaksa, tümcenin doğru kuruluşu şöyle olur: “Türkiyemiz, servet kaynakları bol, çok feyizli ve nüfusu daima artan bir ülkedir.” (“Ülkedir” ekleniyor. Bu biçimde ad tamlaması yanlış söz konusu değildir.)

... değerlendirilmesi

740. Türkiye’ye yöneltilen şikâyet de bu mantık doğrultusunda değerlendirilmesi gerekir.

“Değerlendirilmesi” sözcüğü, bir ad tamlamasının “tamlanan”ıdır. “Tamlayan” eksik olarak “şikâyet”tir. Tamlananın doğru olabilmesi için tamlayanın eki bulunmalı, yani anlatıma “şikâyetin değerlendirilmesi ” biçimi verilmelidir.

Bu tümce, “şikâyet” sözcüğü eksiz kullanılarak şu biçimde doğru olurdu: “Türkiye’ye yöneltilen şikâyet de bu mantık doğrultusunda değerlendirilmelidir.”

liderlerinin enerji ve ileri görüşlülüğü

741. Türkiye bağımsızlık savaşını kazandıktan sonra durmadı. Liderlerinin şimdi durmama hususunda enerji ve ileri görüşlülüğü vardır.

“Liderlerinin ileri görüşlülüğü” tamlaması doğru. Ama araya

giren ve “görüşlülüğü” ile birlikte tamlanan durumunda olan “enerji” sözcüğünün eki yok. Yani “liderlerinin enerji” gibi bir tamlama yapılmış oluyor. İşte bu yanlış. Doğrusu “liderlerinin... enerjisi.”

yöneticilerin izin verdiği istikamet

742. 1839 sonrası... halk siyasete, yöneticilerin izin verdiği veya onların arzuları istikametinde katılabiliirdi.

Bu sözler, bir profesörün, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi dergisinin July 1988 (!) tarihini taşıyan sayısından alınmıştır. “Yöneticilerin arzuları istikametinde” tamlaması doğru, ama “yöneticilerin izin verdiği istikametinde” tamlaması doğru mu?

XI

ÖZNE YANLIŞLARI

Özne yanlışları, tümcede özne bulunmaması ya da özne olmayacak bir sözcüğün özne gibi kullanılması durumlarında görül-
mektedir.

Örneklere bakalım:

**743. Sanığa yumruk atan ve ağlayan şoföre engel olunarak oda-
dan çıkarıldı.**

Tümcenin öznesini arayalım: Odadan çıkarılan kim? Belli değil. “Sanık” desek, tümce “sanığa odadan çıkarıldı” oluyor. “Şoför” desek, tümce “şoföre odadan çıkarıldı” biçimini alıyor.

744. Yalnız bir noktaya dikkati çekmek isterim: Konserden evvel bestekârı tanıtmak üzere bir girizgâh hazırlayan... Beyin musikimizin tarihi hakkında biraz yayan olduğunu müşahade etmiş olmaklığımdır. (Ulunay, 22.8.1966)

Yazar “bir noktaya dikkati çekmek isterim” diyor. Bu nokta-
nın ne olduğunu ikinci tümcede göreceğimizi düşünüyoruz. Ancak
“...müşahade etmiş olmaklığımdır” diye biten bu tümce ile önceki
tümce arasında bir bağ bulunmadığından her iki tümcenin anlamı
havada kalıyor. “İsterim”den sonra “o da” eklense bağ kurulacak ve
ikinci tümce, öznesizlik kusurundan kurtulacaktır. Ne var ki ikinci
tümce “O da... Beyin... yayan olduğudur” biçiminde düzenlenme-
li idi. Çünkü üzerine dikkat çekilen şey, ...Beyin yayan oldu-
ğu”dur; yazarın bunu “müşahade etmesi” değildir.

**745. Zamanla paslanmış vidaların sökülmesi için birkaç damla petrol akıtıp pasların ve vidanın kolayca sökülmesine yar-
dım edecektir.**

Bu durumuyla öznesiz olarak tümcedeki “akıtıp” sözcüğü
“akıtmak” diye düzeltilirse pürüz ortadan kalkacaktır.

746. Asıl tahrip, Devlet Planlamasının, ilgili İktisadi Devlet Te-

şekkilleri ile ilgili bakanların karar ve yatırımlarıyla yine hükümettir.

Bu tümcenin öznesi “asıl tahrip” olarak görünüyor. “Asıl tahrip... hükümettir” denilemez. Yani özne yanlış. Doğru özne “asıl tahribi yapan”dır. “Asıl tahrip”in özne olabilmesi için tümcenin şöyle kurulması gerekirdi: “Asıl tahrip... hükümetten gelmektedir.”

(Hükümetin deniz kıyısında fabrikalar kurması eleştiriliyor.)

747. Özleşme ve sadeleşmenin dilimizi fakirleştirdiği şöyle dursun, tam tersine zenginleştirmektedir.

Bu örnekteki iki tümceyi ayıralım: “Özleşme ve sadeleşmenin dilimizi fakirleştirdiği şöyle dursun”, “özleşme ve sadeleşmenin dilimizi tam tersine zenginleştirmektedir.”

İkinci tümcenin yanlışı hemen kendini gösterdi. Bu tümce için doğru biçim şu: “Özleşme ve sadeleşme dilimizi zenginleştirmektedir.” Yani ikinci tümcenin öznesi de birinci tümcenin öznesi olan “özleşme ve sadeleşme” olmak gerekirken anlatım bunu sağlamamıştır. Yukarıdaki örnek düzeltilirse şöyle olur: “Özleşme ve sadeleşme, dilimizi fakirleştirmek şöyle dursun, zenginleştirmektedir.”

748. Besim Atalay’ın Öztürkçe Kuran çevirisindeki anlaşılmayan bazı kelimeler düzeltilerek yeniden basılmış. (Falih Rıfki, 17.1.1965)

Yeniden basılan nedir? Yazıya göre “anlaşılmayan bazı kelimeler”. Oysa yazar böyle demek istemiyor. “Kuran çevirisi yeniden basılmış” demek istiyor. Yani tümcenin öznesi “Kuran çevirisi” olduğu halde bu yazıda “bazı kelimeler”miş gibi görünüyor. Tümceyi şöyle düzeltmek gerekiyor: “Besim Atalay’ın öz Türkçe Kuran çevirisi –anlaşılmayan bazı kelimeler düzeltilerek– yeniden basılmış.”

749. Cephanelik nöbetçisinin silahı elinden alındı ve soyuldu.

Bu sözler, “cephane nöbetçisinin silahı elinden alındı” ve “cephane nöbetçisinin silahı soyuldu” gibi bir anlama gelecek biçimde kurulmuştur. Tümce şöyle düzenlenmiş olsaydı, bu yanlış-

ya düşölmezdi: “Cephane nöbetçisi, silahı elinden alınarak soyuldu.”

750. Mutfakta epeyce derin, fakat suyu buz gibi bir kuyumuz vardı. Yazın frijider vazifesini görür, yemişlerimizi onun su-yunda soğuturduk.

“Vazifesini görür” eyleminin öznesi, “kuyumuz”dur: tekil üçüncü kişidir. “Soğuturduk” eyleminin öznesi ise “biz”dir; çoğul birinci kişidir. Böyle ayrı ayrı özneleri bulunan iki tümcenin tek öz-neli olarak birbirine bağlanması yanlıştır.

751. (Filan kişi) ziyaretten vaktinden evvel döndü. Ancak sinirle-ri bir hayli bozulmuş ve ziyadesiyle üzülmüştü.

Bir hayli bozulan “sinirleri”dir. Yazılışa göre ziyadesiyle üzülen de “sinirleri” oluyor. Oysa “ve” ile bağlanan ikinci tümcenin öznesi, “filan kişi”dir... Burada da özneleri ayrı olan iki tümce bir-birine bağlanmıştır.

752. Memlekette bulanıklık yok bugün, tersine alaca karanlıktan sıyrılmış durumda.

İkinci tümcede özne yok. Olsaydı “memleket” olacaktı. Bu duruma göre, birinci tümcenin öznesi olan “bulanıklık”, ikinci tüm-cenin de öznesi olabilmeli idi; olamıyor. Çünkü “alaca karanlıktan sıyrılmış olan nedir”in yanıtı “bulanıklık” değil, söylenmemiş olan “memleket”tir. Yanılgı şuradan geliyor: İkinci tümcenin öznesi ola-rak “memleket” sözcüğü söylenmiyor da birinci tümcede geçen “memlekette” sözcüğü, onun yerini tutar sanılıyor. Böylece birinci tümcenin tümleci, ikinci tümcenin öznesi durumuna geçiyor ve “memlekette alaca karanlıktan sıyrılmış durumda” gibi bozuk bir tümce ortaya çıkıyor.

753. Türkiye’de öz dil başlığı altında işlenen cinayetin rengi artık ya kızıl yahut karadır: Ya Moskova’nın emrinde yahut ce-haletin hatta irticain pençesindedir. (Nihat Sami Banarlı)

Her iki tümce, tek özneye bağlanmıştır:

a) Kızıl yahut kara olan ne? - Cinayetin rengi. Düşünce yan-lış ama tümcenin kuruluşu doğru. b) Moskova’nın emrinde yahut

cehaletin hatta irticain pençesinde olan kim? Yazıya göre yine “ci-nayetin rengi” Böyle şey olmaz. Yani aslında yanlış olan sav, bir de dilbilgisi yanlış ile lekeli. İkinci tümce için yazarın kafasındaki özne, “öz dil” ya da “öz dilci” gibi bir şey. Bu öznenin bulunmaması, açıkladığımız büyük yanlışın kaynağı olmuş.

754. Bu tercümeler güzel, doğru ve salahiyetli midir?

“Bu tercümeler güzel, doğru mudur?” denilebilir ama “bu tercümeler salahiyetli midir?” denilemez. Tercümeler (çeviriler) öznesine “güzel”, “doğru” sıfatları yüklenebilir: Ancak, “yetkili” demek olan “salahiyetli” sıfatı yüklenemez. Bunun için ayrı bir özne getirilmesi gerekirdi. Sözgelisi –dil de Türkçeleştirilerek– şöyle denilebilirdi: “Bu çeviriler güzel ve doğru mudur? Çeviriciler yetkili midir?”

755. ... bir şahıs, Hususi Kalem Müdürüne bağırmağa başlamış ve müdürün gırtlığına sarılmıştır. Asabi ziyaretçinin hamleleri odacılar tarafından güçlkle durdurulmuş ve daha sonra emniyet makamlarına teslim edilmiştir.

Yazılışa göre asabi ziyaretçinin hamleleri durduruluyor ve bu “hamleler” emniyet makamlarına teslim ediliyor. Bu yanlışın oluşmaması için “teslim edilmiştir”in bir öznesi bulunmalı idi. Yani “daha sonra bu kişi (asabi ziyaretçi) emniyet makamlarına teslim edilmiştir” denilmeli idi.

756. Belediye tarafından inşa edilmekte olan dokuz katlı mağazanın inşaatı ekim ayında bitecek ve faaliyete geçecektir.

Bu örnekte birbirine bağlanmış iki yargı var: a) Mağazanın inşaatı bitecek, b) Faaliyete geçecek. Faaliyete geçecek olan kim ya da ne? Yazılışa göre “mağazanın inşaatı”. İnşaat faaliyete geçemez. (Yapı çalışmaya başlayamaz.) Faaliyete geçecek olan (hizmete girecek, işlemeye başlayacak olan) “mağaza”dır. Görülüyor ki ikinci yüklem gerçekte öznesi olan “mağaza” belirtilmemiş, onun yerini yanlış olarak “mağazanın inşaatı” tutmuştur.

757. Bu derneklerin faaliyet ve fayda derecesi nedir? Üyeleri kimlerdir, gelirlerini nasıl sağlarlar? (Çetin Altan, 1962)

Buradaki üç tümceden birincisinin bütün öğeleri söylenmiş, bu tümceye bağlanan ikinci ve üçüncü tümcelerde de “bu derneklerin” sözü var sayılmıştır. İkinci tümce ile “bu derneklerin üyeleri kimlerdir” denilmiş oluyor ki doğrudur. Üçüncü tümcenin daha önceki iki tümce ile uyumlu olabilmesi için “bu derneklerin gelirleri nasıl sağlanır” biçiminde olunmalı idi. Ancak yazılışa göre özne “bu derneklerin gelirleri” değil, tümcede bulunmayan “bu dernekler”dir. Onun için bu tümcenin özne bağlanması yanlıştır. Doğru tümce şöyle olur: “Bu dernekler gelirlerini nasıl sağlarlar.”

758. Barlas’la Kayabaşı’nın çevirisinde hem yanlışlar var hem sahne diline hiç yatkın değil.

“Sahne diline hiç yatkın değil” tümcesinin öznesi, “Barlas’la Kayabaşı’nın çevirisi” olmalıydı. Oysa birinci tümcenin tümleci olan “...çevirisinde”, ikinci tümce için özne gibi kullanılmış.

759. Bu örnekleri saymakla bitmez.

“Bitmez” eyleminin öznesi “örnekler” olmalıydı. Oysa “saymakla”nın nesnesi olan “örnekleri” sözcüğü “bitmez”in öznesi gibi düşünülmüştür.

760. Dili yasalar değil, politikacılar değil, ulus yapar. Zaman içinde oluşur, arınır, durulur.

“Zaman içinde oluşur, arınır, durulur”. Ne? Dil. Özne olarak bulunması gereken bu “dil”, söylenmemiş. Örneğimizin başındaki “dili” tümleci, bu görevi yapar diye düşünülmüş olacak. Görülüyor ki ikinci tümcenin ve onu izleyen eylemlerin öznesi yok.

761. Halkevleri bulundukları yerlerde yayın işine çok hızlı girdiler. Gerçi her yerde basımevi yoktu. Çoğu kez il dışı yerlerde bastırıldı.

Bastırılan ne? Bildirilmemiş. Yani özne yok.

762. Üniversitelerimizin içinde bulunduğu durum düzeltilmedikçe, çağdaş üniversite olma niteliğini büsbütün yitirecektir.

Bu örnekteki “düzeltilmedikçe” ulacının öznesi, “üniversitelerimizin içinde bulunduğu durum”dur. Sonraki “yitirecektir” eylemi-

nin öznesi yoktur. Eksik olan özne, “üniversitelerimiz”dir. Baştaki “üniversitelerimizin” sözcüğü, bu görevi üstlenemez. Çünkü “üniversitelerimiz” biçiminde değildir. Anlatımdaki aksaklığı düzeltmek için “üniversitelerimizin” sözcüğünü “üniversitelerimiz” biçimine getirmek gerekir. O zaman “üniversitelerimiz”, hem “düzeltilemedikçe”nin hem “yitirecektir”in öznesi olur.

763. Kullandığı otomobille Magosa Lefkoşe yolunda bir kamyonla çarpışarak ağır yaralanan Raif Denктаş’a ilk müdahale Lefkoşe’de yapılmış, daha sonra Ankara’ya getirilerek Üniversite hastanesinde yoğun bakıma alınmıştı.

Birbirine bağlı olan “yapılmış” ve “alınmış” eylemlerinin özneleri (yazılışa göre) “ilk müdahale”dir. Oysa “ilk müdahale yapılmış” sözü doğru, ama “ilk müdahale... yoğun bakıma alınmış” sözü yanlıştır. Yoğun bakıma alınan, Raif Denктаş’tır. Ne var ki Raif Denктаş tümcede özne olarak değil, tümleç olarak bulunmaktadır.

764. Türk vatandaşının en büyük güvencesi basındır ve ondan çok şey beklemektedir.

Bu örnekte birbirine bağlı iki tümce var. Birinci tümcenin öznesi “vatandaşın güvencesi”dir; yüklemi “basındır”.

İkinci tümcenin öznesi yok; yüklemi ise “beklemektedir”. Bu yüklem öznesi “vatandaş” olmalıydı. Oysa bağlı bulunduğu birinci tümcede özne “vatandaş” değil, “vatandaşın güvencesi”dir. Demek ki ikinci tümcenin öznesi yanlış olarak, “vatandaşın güvencesi” imiş gibi görünüyor.

765. Kene, avının üstüne düştüğü zaman başı ile hayvanın derisinin içine girer. Bu durum, kene yeter ölçüde kan eminceye kadar sürer, sonra yere düşer, yumurtalarını bırakır, ölür.

İkinci tümcenin öznesi “bu durum”dur. Bu özneye birkaç yüklem bağlanmıştır: “Sürer”, “düşer”, “bırakır”, “ölür”

“Bu durum, kene yeter ölçüde kan eminceye kadar sürer” tümcesinde bozukluk yoktur. Ama “bu durum... sonra yere düşer, yumurtalarını bırakır, ölür” biçimindeki anlatım yanlıştır. Çünkü “düşen, bırakan, ölen” bu durum değil kenedir. Yani ayrı ayrı özne-

leri bulunan yüklemlerden kimisi, kendi öznesinden başka bir özne-ye bağlanmıştır.

766. İnsana “Allahı seviyor musun?” dense çileden çıkabilir.

Bu parça, bir yazarın büyük bir gazetede 3 Şubat 1989 günü yayınlanan yazısından alınmıştır. “Çileden çıkabilir” eyleminin öznesi “insan”dır, ama söylenmemiş, “insana” tümleci, özne yerini de tutar sanılmıştır.

Tümce şu biçimde yazılmış olsaydı yanlış yapılmamış olurdu: “Kendisine, Allahı sever misin, diye sorulan insan çileden çıkabilir.”

XII

TÜMLEÇ YANLIŞLARI

Aşağıdaki örneklerde görülecek tümleş yanlışılarının çoğu şu türdendir: Başka başka tümleşler alması gereken birden çok yüklem birbirine bağlanıyor. Bunlardan yalnız birinin tümleci yazılıyor. Bu tümleş, öteki yüklemlere de hizmet eder sanılıyor. Oysa bu tümleş öteki yüklemlere uygun düşmüyor, onlar ayrı ayrı tümleş istiyor.

“Tümleş eksikliği” diyebileceğimiz bu kusurdan başka “tümleş artıklığı” adı verebileceğimiz bir tümleş pürüzü daha vardır. Bu da aynı tümleci alan birbirine bağlı yüklem için bu tümlecin gereksiz yere yinelenmesidir.

Örneklere bakalım:

767. Buna ancak okurlar karar verir, uygular.

“Buna” tümleci “karar verir” yüklemi için doğrudur, ama “uygular” yüklemi için doğru değil. Yani “buna uygular” denilemez. Bundan dolayı her iki eylemin de “buna” tümlecine bağlanmış olması yanlıştır. “Uygular”ın, alacağı tümlece göre şöyle bir tümce kurulması gerek: “Bunu ancak okurlar uygular.” Ya da baştaki “buna” tümleci “bunu” olarak değiştirilmeli ve “karar verir” yerine “kararlaştırır” denilmelidir: “Bunu ancak okurlar kararlaştırır, uygular.”

768. “Gafer’ Allahu lehâ”: Cenabı Hak ona aff ü merhamet etsin.
(Kamus-ı Türki, Ş. Sami)

“Af” ile “merhamet” arasındaki “ü” (ve) dolayısıyla yüklem, “affetsin” ve “merhamet etsin” değerindedir. Her iki yüklem bağlandığı “ona” tümleci ise, “merhamet etsin” için doğrudur; ancak “affetsin” için yanlıştır: “Ona affetsin” denemez.

769. Atatürkçülere, devrimcilere, yazarlara, profesörlere, gençlere sürekli çatan, eleştiren partizanları tutar.

“Atatürkçülere, devrimcilere... çatan” sözünde tümleş ile ey-

lem uyuşmazlığı yoktur. Ama, “Atatürkçülere, devrimcilere... eleştiren” sözünde uyuşmazlık vardır. Böyle aynı tümleci alamayan eylemlerin birbirine bağlanmaları yanlıştır. “Çatan”dan sonra –“eleştiren” eyleminin alacağı– “bunları” tümleci getirilmeli idi.

770. ...in bir gün daha iktidarda kalması, sorumsuzluğunu kat kat artıracak, hesap bile veremez duruma getirecektir.

“Sorumsuzluğunu” tümleci, hem “artıracak” eylemine hem de “getirecek” eylemine hizmet eder durumundadır. Oysa ancak “artıracak”a hizmet edebilir. İkinci eylem için “onu” tümleci gerekir: “artıracak, onu hesap bile veremez duruma getirecektir.”

771. Ben... liderini yabancı kampanyaların politikasını savunmakla hem suçlamış, hem de kanıtlamışım.

Yazar, liderini suçlamıştır ama bu lideri kanıtlamamıştır. Şöyle diyecekti: “hem suçlamış hem de savımı kanıtlamışım.”

772. (Şairlere, yazarlara) ne diyorlar, nasıl söylüyorlar diye değil, bize yaklaşıyorlar mı, uzaklaşıyorlar mı diye bakmışız.

“Yaklaşıyorlar mı” ile “uzaklaşıyorlar mı” aynı tümleci almaz. Bu aksaklığın giderilmesi için şöyle bir düzeltme yapmak gerekiyor. “Bize yaklaşıyorlar mı, bizden uzaklaşıyorlar mı?”

773. ...gayet güzel okudu. Kendisini tebrik ve sanat namına teşekkür ederim. (Ulunay)

“Kendisini” tümleci, hem “tebrik”, hem “teşekkür” için kullanılmıştır. “Kendisini tebrik ederim” denilebilirse de “kendisini teşekkür ederim” denilemeyeceğinden tümceye başka bir biçim verilmeli idi: “Kendisine tebrik ve teşekkürlerimi sunarım” gibi.

774. Bu vesile ile... Bankasını hem tebrik etmek ve hem de teşekkürlerimi bildirmek benim için medeni bir borçtur.

“Bankasını tebrik etmek” olur ama, “bankasını teşekkürlerimi bildirmek” olmaz. Tümce şöyle düzeltilebilir: Bankasına tebrik ve teşekkürlerimi bildirmek...”

(“Ve hem de” sözündeki “ve”nin gereksizliği “Gereksiz Sözcükler” ayrımında görülmüştür.)

- 775. Kocası ölmüş bir kadına “metruke” denildiğini işitmedim ve bir yerde tesadüf etmedim. (Burhan Felek, 3.3.1978)**

mesini amaçlıyorsanız... Partisine katılınız ve destekleyiniz.

Partisine destekleyiniz” denilemeyeceğinden “ve onu destekleyiniz” denilmesi gerekirdi.

781. Acaba ne yapsak ne etsek de bu çocukların türlü araştırmalarla yakından ilgilenmelerini, merak etmelerini, aramaya kalkmalarını temin etsek.

bu çocukların türlü araştırmalarla ilgilenmelerini” doğru; ama “ bu çocukların türlü araştırmalarla merak etmelerini” yanlış. Doğrusu “bu çocukların türlü araştırmaları merak etmelerini”dir. Tümcenin son parçası da bozuk: “Bu çocukların türlü araştırmalarla aramaya kalkmalarını” biçiminde bir söz olamaz.

782. (Bu arkadaşların) yeniden derneğimizin çatısı altına döneceklerini ve tüm sorunlarımızı karşılıklı anlayış ve birlik içinde çözeceğimizi umuyor ve diliyoruz.

Yanlışlar:

a) ... “döneceklerini diliyoruz” denmez.

b) ... “çözeceğimizi diliyoruz” olmaz.

(“Karşılıklı anlayış ve birlik” için “Tamlama Yanlışları” ayırımına, “yeniden dönecekleri” için “Gereksiz Sözcükler” ayırımına bakınız.

783. Mutedil kâr hududunun dışına çıkmanın kendisine ve memleketeye zarar vereceğini bilmeli, buna inanmalı ve tatbik etmelidir.

“Bilmeli” yüklemi, “zarar vereceğini” tümlecini almış (-i’li tümleş); doğru. “İnanmalı” yüklemi, “buna” tümlecini almış (-e’li tümleş); doğru. “Tatbik etmeli” yüklemi için tümleş yok; bir önceki tümleci almış, yani “buna tatbik etmeli” denilmiş oluyor. İşte bu yanlış.

784. Parasını alıyoruz; ona hizmet etmeli, ona itibar göstermeli, hor görmemeli, güler yüz göstermeliyiz.

“Ona” tümlecini alan iki yüklem (hizmet etmeli, itibar göstermeli’den) sonra “hor görmemeli” ve “güler yüz göstermeliyiz” yüklemeleri var. Bunlara da “ona” tümleci verilmiş oluyor. Ya-

ni “ona hor görmemeliyiz”, “ona güler yüz göstermeliyiz” denilmiş oluyor. Oysa “hor görmemeliyiz” yüklemi “ona” tümlecini kabul etmiyor, “güler yüz göstermeliyiz” yüklemi bu tümleci kabul ediyor. Bu duruma göre şöyle bir düzeltme yapılabilir: “Ona iyi hizmet etmeli, itibar ve güler yüz göstermeliyiz; onu hor görmemeliyiz.”

785. Hapishane onların şereflerine halel getirmez; bilakis yükseltir.

Bir özneyle bağlı olan iki yüklemden birincisi (yani “halel getirmez”) için doğru olan “şereflerine” tümleci, ikincisi için doğru değildir: “Şereflerine yükseltir” denilemez; “şereflerini yükseltir” denilmesi gerekir.

786. Düşman, kenti bombalamış, ama girememiş, ele geçirememiş, çekip gitmiş.

Bir özneyle bağlı dört yüklemi bulunan bu sözü –tümleş ve yüklemelerini ayrı ayrı göstererek– dört tümce durumuna getirebiliriz:

Düşman kenti bombalamış (doğru).

Ama düşman kenti girememiş (yanlış).

Düşman kenti ele geçirememiş (doğru).

Düşman çekip gitmiş (doğru).

Görülüyor ki ikinci tümcede “kente” diye bir tümleş bulunması gerekirken, birinci tümcedeki “kenti”den yararlanılmış, böylece bir tümleş aksaklığı ortaya çıkmıştır. “Girememiş” sözcüğü çizilse aksaklık kalmayacak, bu çiziş anlamda bir eksikliğe de yol açmayacak.

787. Bu güçlülere nasıl göğüs gerdi, nasıl başa çıktı?

Bir özneyle bağlı olan iki yüklemden birincisi için doğru olan “güçlülere” tümleci ikincisi için doğru değildir. Yani “güçlülere nasıl başa çıktı” denilemez.

788. Onun neşesi bir seyyale halinde hepimize yayılır, sarardı.

“Onun neşesi” öznesinin iki yükleminden “yayılır” için doğru olan “hepimize” tümleci, “sarar” için doğru değildir. Yani “hepimize sarardı” denilemez; “hepimizi sarardı” denilir.

789. Erkeklerle öfke veren, aşağılık duygusuna düşüren sebeplerin derinine inelim.

“Erkeklerle öfke veren” dediğimiz gibi “erkeklerle aşağılık duygusuna düşüren” diyebilir miyiz? Hayır. Ancak “erkekleri aşağılık duygusuna düşüren” diyebiliriz. Demek ki “erkeklerle” tümlecini “aşağılık duygusuna düşüren” için de geçerli sayan bir tümce kurmak yanlıştır. “Öfke veren”den sonra “onları” diye bir tümleç getirmek gerekir.

790. Bir turist geldiği zaman daha hudutta ona kahkahalar attırarak güldürmek, eğlendirmek lüzumunu takdir ettiğimiz için bunu ankasdan yapıyoruz.

Buradaki üç eylemden ancak “kahkahalar attırmak” için kullanılabilen “ona” tümlecinin “güldürmek”, “eğlendirmek” için de kullanılmış olması yanlıştır.

(“Ankasdan” için, ikinci bölümdeki “Okuma, Yazma, Söyleme Yanlışıları” ayrımlına bakınız.)

791. Hepimizin her şeyden önce hak ve onurumuzun demokratik yasalarla korunacağına inanıyoruz ve bekliyoruz.

“İnanıyoruz” yüklemi “-e’li”, “bekliyoruz” yüklemi, “-i’li” tümleç aldığı halde her ikisi de “korunacağına” tümlecine bağlanmıştır. Bu yanlıştın düzeltilmesi, “bekliyoruz” için bir “-i’li” tümleç eklenmesiyle olur. Söz gelişi “ korunacağına inanıyor ve bunu (ya da “böyle yasalar çıkarılmasını”) bekliyoruz” denilir.

792. Şehir merkezinde ve imar görmüş yerlerde çok boş arsa var. Ama bu arsalar çok pahalı olduğu için üzerine bir blok apartman kurmak, vatandaş ucuz ev sahibi yapmak için faydalanmak mümkün değil.

Yazıyı kısaltırsak: “Arsalar üzerine apartman kurmak” ve “arsalar üzerine faydalanmak” oluyor. Böylece “faydalanmak” öznesinin tümleci “arsalardan” olmak gerekirken “arsalar üzerine” biçiminde söylenmiş oluyor.

793. Karında biriken ve gün geçtikçe çoğalan asitin mevcudiyeti,

hastanın rahatça nefes almasına bile imkân vermiyor ve çok rahatsız ediyordu. (Dr. Nihat Reşat)

Bu örnekteki “asitin mevcudiyeti” sözünü “Gereksiz Sözcükler” ayrımında “asit” olarak düzeltmiştik. Düzeltilecek ikinci yanlış da bir tümleş eksikliğidir. Şöyle ki: “Asit” öznesinin iki yüklemi var: “İmkân vermiyor”, “rahatsız ediyor”. Birinci yüklemın tümleci “hastanın rahatça nefes almasına”dır. İkinci yüklemın tümleci de “hastayı” olmalıydı; bu yok.

794. Yapmak istedikleri her gösteri, vaktinde haber alınmış ve engel olunmuştur.

“Yapmak istedikleri her gösteri”, hem “haber alınmıştır” hem de “engel olunmuştur” için söylenmiş. “Gösteri haber alınmıştır” tümcesi doğrudur ama “gösteri engel olunmuştur” tümcesi yanlıştır. Örneği düzelterek yazalım: “Yapmak istedikleri her gösteri, vaktinde haber alınmış ve bunlara engel olunmuştur.”

795. Birkaç asker, bir gece diktatörün evini bastılar, bir kışlaya götürerek kurşuna dizdiler.

Şu anlatışa göre birkaç asker, diktatörün evini bir kışlaya götürerek kurşuna diziyorlar. Bu karışıklık, ikinci tümcede bulunması gereken tümlecin yokluğundan ileri geliyor. O tümleci koyalım: “Birkaç asker, bir gece diktatörün evini bastılar, diktatörü bir kışlaya götürerek kurşuna dizdiler.”

796. Sizi dünyada ve ahirette aziz edecek ve ümmeti Muhammet’in duasını kazandıracak bir hayırlı işe delalet buyurmanızı... (Ulunay, 2.2.1964)

“Sizi dünyada ve ahirette aziz edecek” doğru, ama “sizi ümmeti Muhammet’in duasını kazandıracak” yanlış. Burada “size” tümleci kullanılması gerekti.

797. Matbuat Kanununun 19. maddesi gereğince aynı sayfa, aynı sütun ve aynı puntolarla neşrini rica ederim.

“Aynı sayfa, aynı sütun ve aynı puntolarla” anlatımı, “aynı sayfalarla aynı sütunlarla ve aynı puntolarla” demektir. “Aynı pun-

tolarla” da yanlış yok, ama “aynı sayfalarla”, “aynı sütunlarla” dememez. “Sayfa” ve “sütun” sözcüklerinden sonra kullanılması gereken ek, “-da”dır; ya “aynı sayfa ve sütunda...” ya da “aynı sayfada, aynı sütunda, aynı puntolarla...” denilmesi gerekirdi.

798. Olup bitenlere bu gözle bakmak, böyle değerlendirmek gerekir.

“Olup bitenlere” tümleci, hem “bu gözle bakmak” hem de “böyle değerlendirmek” için kullanılmış. Birincisi için bu tümleş doğru ama ikincisi için doğru değil. Çünkü “olup bitenlere böyle değerlendirmek” denilemez, “olup bitenleri böyle değerlendirmek” denilir. Yinelemeden kurtulmak için de “onları böyle değerlendirmek” biçimi yeğlenir.

799. Ölçüyü kaçırmadan kullanılan devrik cümlelerin yazıya bir başka çeşni kattığı, tekdüzelikten kurtardığı bir gerçektir.

“Yazıya” tümleci, hem “çeşni kattığı” için hem de “tekdüzelikten kurtardığı” için getirilmiş. Oysa “yazıya çeşni kattığı” denilirse de “yazıya tekdüzelikten kurtardığı” denilemez. Bunun tümleci “yazıyı”dır. Yani doğru anlatım şöyledir: “ devrik cümlelerin yazıya bir başka çeşni kattığı, yazıyı tekdüzelikten...”

800. Türkler de zenci köleler almışlardır. Fakat bunları saraylara, konaklara sokmuşlar ve iyi bir hayat sağlamışlardır.

“Bunları saraylara, konaklara sokmuşlar” doğru bir anlatım. Ancak “bunları iyi bir hayat sağlamışlardır” denilemez. İkinci yüklem için getirilmesi gereken “bunlara” tümleci eksik.

801. (Çelebi Sultan Mehmet’in ölümünden sonra Amasya’da bulunan II. Murat tahta çıkmak üzere Merkeze gelinceye kadar padişahın ölümü gizli tutuluyor.) Varlıkları en büyük sakınca olarak görülen “Anadolu Beylikleri”, özellikle Karamanoğulları, II. Murat gelene kadar başsız kalacak Devletin en önemli noktalarına karşı saldırıya geçerek ortadan kaldırılabiliyorlardı.

“Anadolu Beylikleri... ortadan kaldırılabiliyorlardı.” Neyi orta-

dan kaldırılabilirlerdi? Bu söylenmemiş. Yani tümcenin tümleci yok. İşte bozukluk burada. Ama belli ki “Devleti ortadan kaldırılabilirlerdi.” Eksik olan “Devleti” tümleci konunca tümce şöyle oluyor: “başsız kalacak Devletin en önemli noktalarına karşı saldırıya geçerek Devleti ortadan kaldırılabilirlerdi.” Bu biçimde de “Devlet” sözcüğü iki kez kullanılmış oluyor. Yinelemeyi ortadan kaldırmak için tümceye verilecek uygun biçim şudur: “Başsız kalacak Devleti –en önemli noktalarına karşı saldırıya geçerek– ortadan kaldırılabilirlerdi.”

802. İnönü, bana AP’nin kapatılmasını, AP’lilerin Meclise girmesini önleyecek kanuna mani olduğunu bildirdi.

“AP’nin kapatılmasını” sözü, “ve” yerini tutan bir virgül ile “AP’lilerin Meclise girmesini” sözüne bağlanmış ve arkasından, her ikisine birden yarayan “önleyecek kanuna mani olduğunu bildirdi” sözü getirilmiştir. Sözü birinci parçası, “AP’nin kapatılmasını önleyecek kanuna mani olduğunu bildirdi” biçiminde söylenmiş oluyor. Bu, şu demektir: “AP’yi kapattırmayacak bir kanun çıkarılması söz konusu iken, İnönü bunun çıkmasına engel oldu.” Yani “AP’nin kapatılmasını istiyordu.” Oysa anlatılmak istenen şey, bunun tersidir. Nitekim sözün ikinci parçasında “AP’lilerin Meclise girmesini önleyecek kanuna mani olduğunu bildirdi” denilmektedir. Bu da “AP’lilerin Meclise girmesini istemekte idi” demektir.

Yukarıda örneğin ters anlam bildirmesi, “kapatılmasını” sözcüğünün, kendisinden sonraki sözlere bağlanmış olmasından ileri gelmektedir. Tümleç eksikliği tamamlanarak “kapatılmasını istemediğini” denilmiş olsaydı bu karışıklık olmayacaktı.

803. Bu lüzumsuz hareketlerin milli kültürümüze yararlı olmak şöyle dursun, ona zarar verdiği kanısındayım.

Daha önceki örneklerde “tümleç eksikliğinin” çeşitli örneklerini gördük. Bu örnekte ise “tümleç aralığı” vardır. Aynı tümlece bağlı olan iki yüklemden birincisine bu tümleç getirildikten sonra ikincisi için bir daha getirmenin gereği yoktur. Bu ilkeyi örneğimize uygulayalım: “Bu lüzumsuz hareketlerin milli kültürümüze ya-

rarlı olmak şöyle dursun, zarar verdiği kanısındayım.”

Böylece “kültürümüze”nin yinelenmesi demek olan “ona”yı çizmiş oluyoruz.

804. Eskiden hoş görülmeyen dengesiz toplum hoşgörü ile bakıyor, alkışlıyor.

“Dengesiz” tümleci, “bakıyor” yüklemi için doğrudur, ama bu tümlecin “alkışlıyor” yüklemi için de kullanılmış olması yanlıştır.

805. Büyük bir ustanın ölümsüz yapıtına bıçakla, anahtarla saldırıp delik açan, kesen, yırtan, yani o yapıtı ortadan kaldırmak isteyen sanatçının dengesiz olduğu kesin.

“Delik açan”, “kesen”, “yırtan” eylemlerinin üçü birden “yapıtına” tümlecine bağlanmıştır. Bu tümleç “delik açan” için doğru ise de “kesen”, “yırtan” eylemleri için yanlıştır. Yani “yapıtına kesen”, “yapıtına yırtan” denilemez.

806. On milyar doları aşkın borç, faizlerini ve masraflarını da eklediğiniz zaman on beş milyar dolara tırmanıyor, belki de aşıyor.

dolara tırmanıyor” sözünde tümleç-eylem ilişkisi doğru, ama aynı tümlecin, yani “dolara”nın “aşıyor”a bağlanması yanlıştır; “dolara aşıyor” denmez; “doları aşıyor” ya da “bunu aşıyor” denir.

807. Mahallenin bütün sakinleri birbirini içli dışlı tanır; hastalıklarıyla, sağlıklarıyla, sıkıntılarıyla, ferahlıklarıyla, çoluk çocuklarıyla mukayyet olurlardı.

1) “Mukayyet olurlardı” eylemi, “-la”lı tümleç almaz, “-e”li tümleç alır. Yani “çocuklarıyla mukayyet olurlardı” değil, “çocuklarına mukayyet olurlardı” denilmesi gerekirdi. 2) “Mukayyet olmak”, “korumak, gözetmek” demektir. Bu nedenle “çocuklar” için kullanılabilirse de “hastalıklar”, “sağlıklar”, “sıkıntılar”, “ferahlıklar” için kullanılamaz. 3) Yazar, “mukayyet” yerine “meşgul” deseydi yanlışlık yapmamış olacaktı.

808. Emin Cemayel'in bu görüşünde gerçek payı bulunduğunu, ancak yetersiz olduğunu belirtmek gerek.

ancak yetersiz olduğunu ” sözünü okuyunca “neyin?” diye soruyoruz. Yanıtın şu olması gerek: “Görüşün” Oysa yukarıda “görüşünde” sözcüğü var. Bu sözcük, “Emin Cemayel'in bu görüşünde gerçek payı bulunduğunu” parçasında doğrudur; ama bundan sonraki parça için doğru değildir. Yani “ancak bu görüşünde yetersiz olduğunu” demek yanlıştır. Doğrusu “ancak bu görüşün yetersiz olduğunu”dur.

809. Bakan bana ne sarıldı ne de öptü.

“Bana sarıldı” doğru ise de “bana öptü” yanlıştır. Tümcenin doğrusu, “Bakan bana ne sarıldı ne de beni öptü”dür.

810. İyi okumayan çocuklar da vardı. Geldiklerinde onlara çıkıştığını, haşladığını hatırlıyorum.

“Onlara” tümleci, “çıkıştığını” eylemi için doğru ise de buna bağlı olarak yazılmış bulunan “haşladığını” eylemine uymaz. Yani “onlara haşladığını” denmez; “onları haşladığını” denir. Demek ki burada bir tümlecî eksikliği vardır.

811. Başka bir memleketten imrenecek hamdolsun hiçbir şeyimiz yok.

“Memleketten” tümleci “memlekete” diye düzeltilmelidir. Çünkü “bir şeyden imrenmek” olmaz; “bir şeye imrenmek” olur.

812. Bir topluma ümit vermek, moralini yüksek tutucu konuşmalar yapmak, yazılar yazmak doğru bir harekettir.

“Bir topluma ümit vermek” sözünde tümlecî eylemlikle uyuyor. Ama bunu izleyen ve “bir topluma moralini yüksek tutucu konuşmalar yapmak” biçiminde söylenmiş sayılması gereken sözdeki “topluma” tümleci eylemlikle uyuşmuyor; “toplumun moralini” demek gerekiyor. “Yazılar yazmak” eylemliği de “Topluma moralini yüksek tutucu...” biçimiyle doğru sayılamaz; “toplumun moralini yüksek tutucu yazılar yazmak” tümleci, “ümit vermek” için doğru ise de “konuşmalar yapmak” ve “yazılar yazmak” için yanlıştır.

813. Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, ülkesine Türkiye Cumhuriyetinin tarihinde ilk kez bir cumhurbaşkanının yapacağı ziyaretin arifesinde Mısır-Türkiye ilişkileri, Mısır'ın Türkiye'den beklentileri, Türkiye'nin Ortadoğu'da oynayabileceği role ve Mısır'ın Türk-Yunan ilişkileri ve Kıbrıs sorunu konusunda neler yapabileceğine ilişkin bir demeç verdi.

Bu parçadaki “oynayabileceği role” ve “neler yapabileceğine” sözlerine bağlı olan “Mısır-Türkiye ilişkileri” sözünün de “-e durumunda” yani “Mısır-Türkiye ilişkilerine” biçiminde söylenmesi ve “Mısır'ın Türkiye'den beklentileri” sözünün “ beklentilerine” olması gerekirdi.

814. İşkenceye göz yuman, işkence emri veren ve yapanlardan mutlaka hesap sorulacak, yargı önüne çıkarılacaktır.

Burada birbirine bağlı iki tümce var: Birincisinin yüklemi “hesap sorulacak” ikincisinin yüklemi “yargı önüne çıkarılacak”. Birincisinin tümleci olan “emri veren ve yapanlardan” sözü, ikincisinin de tümleci durumunda. Ancak, “emri veren ve yapanlardan yargı önüne çıkarılacak” denilemez; “emri veren ve yapanlar yargı önüne çıkarılacak” denilmesi gerekirdi. Ne var ki ikinci tümce için de geçerli olan tümleş, bu tümcenin öznesi gibi düşünülmüştür. Yani ikinci tümceye hem alamayacağı bir tümleş bağlanmış hem de bu tümleş –yanlış olarak– özne yerine konulmuştur.

815. Millet kamuoyunun, eğitim ve öğretimin birleştirilmesinden yana olduğunun saptandığı ve bunun hiç zaman geçirilmeden uygulanmasının gerekliliğine de temas eden Atatürk...

Birbirine bağlı olan “saptandığı” ve “gerekliliğine” tümleçleri arasında uyumsuzluk vardır. “Saptandığı” denileceğine “saptandığına” denilseydi uyumsuzluğa düşülmemiş olurdu.

816. Neye en çok şairlere kızarlar, korkarlar?

“Şairlere” tümleci, “kızarlar” eylemi için doğru, “korkarlar” eylemi için yanlıştır.

817. Ankara’da, İzmir’de, İstanbul’da, öteki kentlerin kimilerinin de çeşitli sergiler açılıyor. Bu çalışmaların kordelerini kesmek, devletin değerlendirci elini uzatmak, ilgi göstermek az hizmet mi olur?

“Bu çalışmaların kordelerini kesmek” sözünde tümleç-eylem ilişkisi doğrudur. Ancak “devletin elini uzatmak” ve “ilgi göstermek” eylemleri için bulunması gereken “bu çalışmalara” tümleci söylenmemiş, yukarıda geçen “bu çalışmaların” sözü bu görevi yapar sanılmıştır.

818. Çukurova’nın bereketli toprakları insanı diriltiyor, yaşama sevinci veriyor.

Tümcenin öznesi “Çukurova’nın bereketli toprakları”, tümleci “insanı”dır.

İki de yüklemi vardır: “Diriltiyor” ve “yaşama sevinci veriyor”. “İnsanı” tümleci, “diriltiyor” için doğrudur. Ancak “yaşama sevinci veriyor” için doğru değildir. Yani “insanı yaşama sevinci veriyor” denilmez; “insana yaşama sevinci veriyor” denilir. Bu nedenle “insanı” tümlecinin “yaşama sevinci veriyor” yüklemine bağlanması yanlıştır.

819. Ziya Ül-Hak’ın kaybından dolayı Pakistan milletinin derin acısını yürekten paylaşır ve başsağlığı dileriz.

18 Ağustos 1988 günlü gazetelerde bulunan bu telgraftaki tümleç bağlantısı doğru mu? “Acısını paylaşırız” ile “acısını başsağlığı dileriz” birbirine bağlanabilir mi?

820. İsraili askerler, ellerinde taştan başka silah olmayan Filistinlilerin kollarını kırıyor, acımasızca dövüyor, ağızlarını burunlarını kan içinde bırakıyor, öldürüyorlar.

Anlatım “İsraili askerler, Filistinlilerin kollarını kırıyor; ağızlarını, burunlarını kan içinde bırakıyor” biçiminde olsaydı, özne, tümleç, yüklem uyumu var, denilirdi. Ama araya bu uyumu bozan iki öge girmiş “İsraili askerler, Filistinlilerin acımasızca dövüyor”, “İsraili askerler, Filistinlilerin öldürüyorlar” deniliyor. Yani

bu iki tümcenin tümleci olarak, “Filistinlileri” denilmesi gerekirken bu görev, “Filistinlilerin” sözcüğüne veriliyor.

821. Behçet, acıdan sızlayan bir yürekle yaklaştı konularına. İnsanları sevdi, acıdı, hoşgörü ile bağlandı.

“İnsanları acıdı”, “insanları bağlandı” doğru mu?

822. Boğaziçi’nin mahvolduğunu, beton yığını haline geldiğinden yakınıyorduk.

“Boğaziçi’nin mahvolduğunu yakınıyorduk” denilemez.

823. Milli harp sanayiine öncelik vermek ve süratle gerçekleştirmek gerektiğini de ayrıca önemle vurgulamak isterim.

“Sanayiine gerçekleştirmek”?

824. Asıl sorun, iflas ve konkordatolara nelerin yol açtığı, hangi etkenlerin rol oynadığı sorusudur.

Bu yazıdaki “nelerin yol açtığı” ile “hangi etkenlerin rol oynadığı” sözleri aynı tümlece (yani “konkordatolara”ya) bağlanabilir mi?

825. 12 Eylül’de Atatürk’ü gerçek anlamı, kişiliğiyle, o güne kadar tanıdığımız, sevdiğimiz, benimsediğimiz nitelikleri ile değiştirmeye, bambaşka bir anlam vermeye kalkışan...

“Atatürk’ü” tümlecini “değiştirme” eylemi alabilirse de “anlam verme” eylemi alamaz. Burada her iki eylem aynı tümlece (yani “Atatürk’ü” tümlecine) bağlanmıştır.

826. İşte, 1987 seçimlerinden sonra ünlü iş adamlarımızın Özal’a ve Özal iktidarına ne denli güvendiklerini, beğendiklerini gösteren sözleri...

(Bu satırlar bir köşe yazarının 22 Eylül 1988 günlü bir gazetede çıkan yazısından alınmıştır.)

“İktidarına” tümleci, geçişsiz bir eylem olan “güvenmek” ile uyuşur, ama geçişli eylem olan “beğenmek” ile uyuşmaz. “Beğenmek” için “iktidarını” denilmesi gerekir. Bu nedenle “iktidarına”nın her iki eyleme bağlanması yanlıştır.

XIII

YÜKLEM YANLIŞLARI

Buraya aldığımız örneklerdeki yüklem yanlışıları başlıca iki çeşittir. Tümcede ya bir eylem, yardımcı eylem eksikliği vardır; ya da birbirine bağlı tümcelerin yüklemeleri arasında uyumsuzluk vardır. Bu uyumsuzluk, etken-edilgen, tek kişi-çok kişi, zaman... uyumsuzluğu biçimlerindedir.

Aşağıdaki ilk on üç örnekte birbirine benzeyen şu yanlışı görülecektir: Olumlu eylem isteyen bir sıfat (bu eylem getirilmeden) olumsuz eylem alan başka bir sığata bağlanıyor. Böylece olumlu anlam belirtmesi gereken sıfat da olumsuz anlam yüklenmiş oluyor.

827. Hükümet gücünün, yasal ve yasal olmayan yoldan muhalefeti ezmeye çalışması, gerilimi gün geçtikçe artırmaktadır.

“Yasal ve yasal olmayan” sözünde “yasal”dan sonra bir yardımcı eylem eksiktir: “Yasal olan ve yasal olmayan” denilmeli idi. Dahası, ikinci “yasal”a da gerek yoktu: “Yasal olan ve olmayan”

828. Kuzu eti, tam sağlıklı ve yaşlı olmayan kimselerce yenmelidir.

“Tam sağlıklı ve yaşlı olmayan” sözünden, “tam sağlıklı olmayan ve yaşlı olmayan” anlaşılır. Oysa söylenmek istenen bu değil, şudur: “Tam sağlıklı olan ve yaşlı olmayan.” Görülüyor ki bir “olan” sözcüğünün eksikliği anlamı ters yöne çeviriyor.

829. Bu acı ve çıkar olmayan önlemin (devalüasyonun) yanında yeni vergi yasası da mı çıkarılamazdı?

“Ve” bağlacı, “acı” ile “çıkır” arasına gelmiş; ikisini de aynı eyleme yani “olmayan”a bağlamış. Böylece “acı olmayan” ve “çıkır olmayan önlem” anlamı taşıyan bir söz ortaya çıkmış. Oysa “acı olan ve çıkır olmayan” denilmek istenmiştir. Bağlama yanlıştır. “Çıkır olmayan acı önlem” ya da “acı olan ve çıkır olmayan önlem” denilmeli idi.

830. CHP'liler bu ithamın yersiz ve doğru olmadığını ileri sürerek geri alınmasını istemektedirler.

Bu söz, "ithamın yersiz olmadığı ve doğru olmadığı" gibi çelişkili bir anlam veriyor. Oysa "yersiz olduğu ve doğru olmadığı" denilmek isteniyor. Bu bozukluk "yersiz" ile "doğru"nun aynı eyleme bağlanmış olmasından doğuyor.

831. Memlekette yaşayan ailelerin büyük bir kısmının bir meskene sahip olmadıkları, üstelik bir meskende de ikamet edemedikleri ve bu yüzden köhne ve sağlık şartlarını haiz olmayan yerlerde barındıkları ...

"Köhne" ile "sağlık şartlarını haiz" sözleri birbirine bağlanmış ve her ikisi için "olmayan yerlerde barındıkları" denilmiştir. Belirtilmek istenen şey, "köhne olmayan yerler" değil, tersine "köhne olan (ve sağlık şartlarını haiz olmayan) yerler"dir.

832. (Filan kişi) partisini hem sosyalist yapmak, hem de partisinin bütünlüğünü koruyarak, onu bölmek istemiyor. (Aziz Nesin, Akşam, 31.8.1960)

Bu yazıdan anlaşılan şu: "Partisini hem sosyalist yapmak istemiyor, hem de bölmek istemiyor." (Yazının daha önceki bölümlerinden anlaşıldığına göre) söylenmek istenen ise şu: "Partisini hem sosyalist yapmak istiyor, hem de bölmek istemiyor." Görülüyor ki yanlışlık, "hem sosyalist yapmak"tan sonra bulunması gereken "istemiyor"un eksik olmasından çıkıyor.

833. Bunlar köylerinde çiftçi iken az veya hiç toprak sahibi olmadıklarından 20-30 yaşları arasında Ankara'ya göç etmişlerdir. (Gönül Tankut, 1963)

"Az veya hiç toprak sahibi olmadıklarından" sözü "az toprak sahibi olmadıklarından veya hiç toprak sahibi olmadıklarından" anlamını taşıyor. Amaç ise "az toprak sahibi olduklarından veya hiç toprak sahibi olmadıklarından"dır. "Az"dan sonra getirilmesi gereken "toprak sahibi olduklarından" sözleri tümce içinde yoktur.

834. İktidara gelişleri meşru, ama iktidarda kalışları meşru ol-

mayan zorbalar sürüsünün...

“Olmayan” eylemi, birinci “meşru”u da kapsar durumda olduğundan bu biçim tümceler kurmamaya dikkat edilmelidir. Her ne kadar “ama” sözcüğü yanlış anlamayı önlerse de, birinci “meşru”dan sonra bir “olan” getirilmemiş olması anlatım yanlışlığı olarak sırtıtmaktadır.

“Meşru olmayan” yerinde “gayri meşru” bulunsaydı, sakınca söz konusu olmazdı. Çünkü “meşru” ve “gayri meşru” sözcüklerinin içinde söylenmemiş bir “olan” bulunduğu kabul edilirdi.

835. Fikirlerinde ısrarlı, ama inatçı değildi. (Prof. Kubalı, 21.8.1970, Cumhuriyet)

Bir önceki örneğe benziyor: “Değildi” yüklemi, “inatçı”dan başka “ısrarlı”yı da kapsar durumda olduğundan bu biçim tümceler kurulmamalıdır.

“İsrarlı değildi” gibi yanlış bir anlama yol açmamak için “ısrarlı idi, ama inatçı değildi” biçimi yeğlenmelidir. Her ne kadar “ama” sözcüğü yanlış anlamayı önlerse de “ısrarlı”dan sonra bir “idi” ekiyi anlatımı yaralıyor.

836. İçkiyi az, sigarayı da hiç içmem.

Bu söz “içkiyi az içmem; sigarayı da hiç içmem” anlamını taşıyor. Oysa söylenmek istenen, “içkiyi az içtim, sigarayı da hiç içmem”dir. “Az”dan sonra “içmem” eyleminin bulunmaması, bu yanlışlığı doğurmuştur.

837. Bazen öyle olurdu: Vehimler, sahte hatta sahte olmayan ilimleri bile yenebilirdi.

Birinci “sahte”den sonra “olan” yardımcı eyleminin eksikliği.

838. Bize bir yer verilmesi için ilgililere başvurmuş, fakat bir sonuç almış değiliz.

Başvurulduğu halde “başvurmuş değiliz” anlamına gelen bir tümce kurulmuş.

839. 17 ve 18’inci yüzyıllarda akıl hastalarının öbür talihsizlerle (sakat, bunak, serserilerle) birlikte kapı ardına kilitlendikle-

rini görürüz. Bu çeşitli grupları bir araya toplayan tek ince bağ, onların aylak ve üretime katkıları olmamasıdır.

Son tümcede şöyle denilmiş oluyor: “Bu çeşitli grupları bir araya getiren bağ onların aylak olmaması” ve “üretime katkıları olmamasıdır” Oysa onların (akıl hastalarının) aylak olmadıkları değil, aylak oldukları söylenmek istenmiştir. Bu yanlışlık, “aylak”tan sonra “olmaması” sözcüğünün bulunmamasından ileri gelmektedir.

840. Bu imparatorluğun kale dışındaki Ceneviz evlerini tahrip ve yıktıklarını Bizans tarihleri yazıyor. (Ulunay, 7.9.1967)

Bu örnek “Yinelemeler” ayırımına da alınmış, “tahrip ve” sözcüklerinin gereksiz olduğu belirtilmişti. Bu tümcede bir de kuruluş yanlışı vardır: “Tahrip” sözcüğü, yardımcı eylem almadan “yık-tıklarını”ya bağlanamaz. Kuruluşun doğru sayılabilmesi için tümce-nin şu biçimde yazılmış olması gerekirdi: “...evlerini tahrip ettikle-rini ve yıktıklarını...”

Şu kadar ki “tahrip ve” çizilince kuruluş yanlışı da kalmaz.

841. Önemli olan, bunların şu veya bu partiden olması değil, bel-deyi hakkıyla temsil edecek, vazifesinin icaplarını layıkıyla yerine getirebilecek vasıfta ve yetkilerini partizanlığa alet et-meyecek bir zihniyet taşımasıdır. (Muzaffer Akalın, 17.9.1963)

Bu sözdeki yanlışlık, “vasıfta”dan sonra bir “bulunması” ge-tirilmesiyle düzelir. Çünkü tümcede “bunların” tamlayanının üç tamlananı var:

- a) Şu veya bu partiden olması.
- b) ...ecek vasıfta (bulunması).
- c) ...ecek bir zihniyet taşıması.

İkinci tamlananda “bulunması” eksik.

(Bu örnek “Tamlama Yanlışları” ayırımında da görülmüştür.)

842. Mesele samimi bir inanışın deyimi olarak mı ortaya atılmış-tır, yoksa mahalli seçimlerin yaklaştığı sırada politik bir maksat mı gütmektedir. (Muzaffer Akalın, 17.9.1963)

“Yoksa” sözcüğü ile birbirine bağlanan iki tümceden birincisi “atılmıştır”, ikincisi “gütmektedir” eylemleriyle bitiyor. Biri edilgen biri etken olan bu iki eylem arasında bağ kurmak yanlışır. Her ikisi de ya etken ya edilgen olmalı idi. Yani tümceler ya “ ...olarak mı ortaya atılmıştır, yoksa... bir maksat mı güdülmüştür” biçiminde olmalı idi; ya da şu biçimde: “Filan kimse meseleyi samimi bir inanın ifadesi olarak mı ortaya atmıştır; yoksa... politik bir maksat mı gütmüştür.”

843. Köylünün şehre geldiğinde elinde ne arsa almak imkânı vardır ne de yapı ve imar yönetmeliklerinin zorladığı standartlara uyabilme kabiliyetindedir. (Gönül Tankut, 1963)

“Ne de” ile birbirine bağlanmış iki tümce var. Bu tümceleri (yardımcı öğeleri bırakarak) kısaltalım: “Köylünün ne arsa alma imkânı var ne de standartlara uyabilme kabiliyetindedir.” Birinci tümcede bir sakatlık yok, ama ikinci tümce yanlış: “Köylünün... standartlara uyma kabiliyetindedir” denilemez. Şöyle düzeltmek gerekiyor: “Köylünün... ne arsa alma imkânı ne de standartlara uyabilme kabiliyeti vardır.”

844. ...bu yüzden yorgun düşer, sağlık durumumuz aksardı.

“Sağlık durumumuz aksardı” tümcesinde özne, “sağlık durumumuz” olduğu için eylemin tekil olarak “aksardı” olması doğaldır. Ama “aksardı”ya bağlandığı için “yorgun düşerdi” biçiminde söylenmiş sayılan eylemin öznesi “biz”dir. “Sağlık durumumuz” değildir. Öznesi “biz” olan tümcede eylem, birinci kişinin çoğulunu belirten ekle gelmelidir. Yani tümcenin doğrusu “Bu yüzden yorgun düşerdik”tir.

845. Öşür, yoksul ve fakirlerin ihtiyaçlarını karşılamak için onlara tevzi edilir ve böylece bir sosyal hizmetin görülmesi mümkün olmakta idi. Tıpkı zekât gibi. (Prof. Bülent Köprülü, 1958)

“Tevzi edilir” ile “mümkün olmakta idi” eylemleri arasında uyumsuzluk vardır. Bu uyum iki biçimde sağlanabilir:

a) ...tevzi edilir ve böylece bir sosyal hizmetin görülmesi

mümkün olur idi.

b) ...tevzi edilmekte ve böylece bir sosyal hizmetin görülmesi mümkün olmakta idi.

(Bu örnek, “Yinelemeler” ayrımında da ele alınmıştı.)

846. Hilmi Toros, Türk basını hakkında incelemeler yapmak için yurda gelmiş ve tekrar Amerika’ya dönecektir.

Biri geçmiş zaman, öteki gelecek zaman eylemi olan iki sözcüğün birbirine bağlanması doğru değildir. “...yurda gelmiştir, Amerika’ya dönecektir” denilmeli idi.

847. Köy romancılığı üzerindeki tartışmaya, yarar açısından bakacak olursak, yalnız birtakım köy gerçeklerini saptamakla, kırsal kesimdeki çelişkileri yüzeyden görüp yazmakla romanımızın, hikâyemizin atılım yapamayacağı gerçeği bir kez daha önem kazanmıştır.

“Yarar açısından bakacak olursak... romanımızın atılım yapamayacağı bir kez daha önem kazanmıştır” sözlerindeki eylemler arasında da uyumsuzluk vardır. Düzeltmek için tümceye şu biçimler verilebilir: “...bakacak olursak... romanımızın atılım yapamayacağı sonucuna varırız”, “...atılım yapamayacağı gerçeğini bir kez daha görürüz.”

848. Biz dünyanın en münasebetsiz kelimeleri ile ona teselli vermek için konuşmuş; o sözlerimize anlayışlı gülümsemeler ve el işaretleri ile mukabele etmişti. (Cihat Baban, 15.11.1969, Cumhuriyet)

İkinci tümcenin sonundaki “etmişti”nin “-ti”si, bu tümceye bağlı olan birinci tümce sonundaki “konuşmuş”a da eklenmiş sayılır. Yani “biz... konuşmuştu; o, mukabele etmişti” denilmiş oluyor. Oysa birinci tümcenin öznesi çoğul birinci kişi olduğundan yüklemi de çoğul birinci kişi olmalıdır. Doğru anlatım şudur: “Biz konuşmuştuk; o, mukabele etmişti.” (Cahit Sıtkı hastayken.)

849. O beni ikna için bin türlü söz söylüyor, ben de onun sözlerini tereddütle karşılıyordum. (Cihat Baban, 27.8.1969)

“Söylüyor” eylemi, “karşılıyordum”a bağlandığı için “söylüyordum” gibi kullanılmış oluyor. Oysa, “söylüyordu” denilmek isteniyor. (Ahmet Ağaoğlu üzerine)

850. Kendisiyle Ankara Palas’ta, Tasvir idarehanesinde, uzun uzun görüşüyor, muhalefetin geleceği üzerinde tartışmaları-mız oluyor, o beni yaptığım kavgalarda teşvik ediyor, ben de ona siyasal mücadelenin önünde açacağı imkânları anlatı-yordum. (Cihat Baban, 27.8.1969)

Zincirleme tümcede dört eylem var: “Görüşüyor”, “tartışma-larımız oluyor”, “teşvik ediyor”, “anlatıyordum”. İlk üçü, kişi eki bakımından sonuncuya bağlanmıştır. Yani yazılışa göre “görüşü-yordum, tartışmalarımız oluyordum, teşvik ediyordum” gibi yanlış bağlantılar vardır. Doğruları “görüşüyorduk, tartışmalarımız olu-yordu, teşvik ediyordu”dur ki hiçbiri “anlatıyordum”daki tekil bi-rinci kişi ekini almamıştır. Bu nedenle eylemlerin ayrı ayrı kendi ki-şi ekleriyle kullanılması gerekirdi.

851. Ressamımız matbaamıza gelip bize yaptığı tabloları göster-miş, bazılarını geçen yıl dergimizin orta sayfalarında yayımla-mıştık. (Şevket Rado, 27.6.1974, Hayat)

“Göstermiş” eylemi, “yayımlamıştık”taki “-tık” ekini payla-şıyor. Oysa söylenmek istenen şey, “göstermiştik” değil, “göster-mişti”dir. Bu pürüzün giderilmesi için birinci eylemin “göstermiş-ti” olması gerek.

852. Kabinenin politikası, çalışma tarzı, başbakanca tespit edilir ve bakanlar kurulunca karar verilir.

Tümcedeki “tespit edilir” ve “karar verilir” yüklemlerinin öz-nesi “kabinenin politikası”dır. “Kabinenin politikası başbakanlıkça tespit edilir” sözünde bir aksaklık yok; ama kabinenin politikası Ba-kanlar Kurulunca “karar verilir” yerine “karara bağlanır” demek ge-rekıyor. İkinci bir düzeltme biçimi şudur: “...tespit edilir ve buna Bakanlar Kurulunca karar verilir.”

853. Bu kitabı filanca kişiler hazırlamış, filanca kişilerden kuru-lu özel bir komisyonca incelenmiştir.

Birbirine bağı iki tümceden birinin eylemi etken, ötekinin eylemi edilgen olamaz. “Bu kitabı filanca kişiler hazırlamış” denildikten sonra “filanca kişilerden kurulu bir komisyon incelemiştir” denilmesi gerekirdi. Şöyle de olabilirdi: “Bu kitap, filanca kişilerce hazırlanmış, filanca kişilerden kurulu bir komisyonca incelenmiştir.”

854. Yasaklara riayet edilmesini, kanunlara aykırı hareketlerin en şiddetli şekilde bertaraf edileceğini, bu hususta bütün emniyet kuvvetlerine gereken emirleri vermiş bulunuyorum. (Ank. Sıkıyön. K. 29.4.1960)

“Riayet edilmesini”, “bertaraf edileceğini” tümleçleri, “emirleri vermiş bulunuyorum” yüklemine yanlış olarak bağlanmıştır. Bunların bağlanmaları gereken “yüklem” yoktur. Bu yüklem “bildiririm” gibi bir eylem olabilirdi. O zaman tümce şu biçimi alırdı: “Yasaklara riayet edilmesini, kanunlara aykırı hareketlerin en şiddetli şekilde bertaraf edileceğini bildiririm. Bu hususta...”

855. Önce idama, sonra da idam cezası müebbet hapse çevrilen...

“Çevrilen” eylemi, hem “müebbet hapse” hem de “idama” için getirilmiş durumdadır. Doğrusu sadece “müebbet hapse”nin eylemi olmasıdır. “İdama”dan sonra “mahkûm edilen” denilmesi gerekirdi.

856. Özalp hadisesinde ismi geçen ve sonra mahkûm ve vefat eden...

“Mahkûm” sözcüğüne “vefat” ile birlikte “eden” denilmiş oluyor. Vefat eden kişi mahkûm eden değil mahkûm olandır. Tümce şöyle olmalıydı: “...ismi geçen, sonra mahkûm olan ve vefat eden...”

857. ...Ayrıca bir hükme hacet kalmaksızın ödeyeceğimi şimdiden kabul ve yüklenirim.

Anlaşıyor ki önce “kabul ve taahhüt ederim” diye düşünülmüş sonra “taahhüt ederim” yerine “yüklenirim” konulmuştur. Önce düşünülen biçimdeki “ederim” yardımcı eylemi, “kabul” için de geçerli olduğundan anlatımda bir yanlışlık söz konusu olamazdı.

Ama çeviride “ederim”in bulunmayışı, “kabul”ü yardımcı eylemsiz bırakma yanlışını doğurmuştur. Tümcenin sonu “ .kabul eder ve yüklenirim” olacaktı.

858. Layiha, komisyon incelemelerinden ve ikinci celsede Kamu-taydan geçerek aynı gün oybirliğiyle kabul ve 3 Kasım 1928’de yayımlandı. (İslam Ansiklopedisi, Atatürk mad.)

“Kabul ve yayımlandı” sözü de “kabul ve yüklenirim”e ben-ziyor. Vaktiyle bu kavram, “...kabul ve 3 Kasım 1928’de neşredil-di” biçiminde yazılırdı. O zaman “edildi” eylemi, hem “kabul”e hem de “neşir”e yardımcı olurdu. “Neşredildi” yerine “yayımlandı” denince ortada “edildi” kalmıyor, ama “kabul”ün “edildi”ye gerek-semesi sürüyor. Bu nedenle tümcenin yapısı eksik ve yanlıştır.

859. Arazi-i öşriye üç nevidir. Birinci nev’i, fetihten evvel ahalisi İslam dinini kabul ettiği takdirde onlara terk ve bırakılan arazidir. (Prof. Bülent Köprülü, 1958)

“Onlara bırakılan arazidir”e bağlı bir de “terk” sözcüğü var. Yani tümce “onlara terk arazidir” ve “onlara bırakılan arazidir” di-ye ikiye ayrılabilir biçimde düzenlenmiştir. O zaman “onlara terk arazidir”deki yardımcı eylem eksikliği hemen göze çarpmakta-dır. Tümceyi düzeltmek için “...onlara terk edilen ve bırakılan ara-zidir” demek gerekiyor. Ancak (“Yinelemeler” ayrımında da açık-ladığımız gibi) “terk edilen” ve “bırakılan”, aynı anlama geldiği için biri gereksizdir. Ya “onlara terk edilen arazidir” ya da “onlara bira-kılan arazidir” denilmeli idi. Yeğlenmesi gereken biçim ikincisidir. Çünkü “terk edilen”de Arapça bir sözcükle Türkçe bir yardımcı ey-lem vardır. “Bırakılan” ise Türkçedir ve tek sözcüktür.

860. Namık Kemal, Babıali’nin Tercüme odasında kâtiplik vazi-fesini ifa ve gazetelere de makaleler yazıyordu.

“Kâtiplik vazifesini ifa” ve “gazetelere de makaleler yazıyor-du” Bu iki işten birincisi bitmemiş bir tümce olarak kalıyor. Tüm-cenin tamamlanabilmesi için “ifa”dan sonra bir yardımcı eylemin getirilmesi gerekir. Böylece yukarıdaki sözün doğrusu “...kâtiplik vazifesini ifa ediyor ve gazetelere de makaleler yazıyordu” olur.

Daha doğrusu “...kâtiplik yapıyor ve gazetelere makaleler yazıyor-
du” demektir.

(“Ve gazetelere de” sözü içinde bulunan “ve” ile “de”den bi-
rinin gereksiz olduğunu “Gereksiz Sözcükler” ayrımında görmüş-
tük.)

**861. Yoldan geçen vatandaşları çeviren kıyafetleri düzgün ki-
şiler, düzgün bir ifade ile paralarının kaybolduğunu, memle-
ketlerine gitmek ve karınlarını doyurmak için para istiyor-
lar.**

Bu örnekte “kaybolduğunu”dan sonra “söylüyor” gibi bir
yüklem eksiktir. Çünkü “kaybolduğunu” sözcüğünü, kendisinden
sonra gelen “para istiyorlar” yüklemine bağlamak olanaksız.

**862. Ress (Ar.): Bir kuyu isimdir ki Semûd kaviminin bakiyyele-
ri onu istimal ederlerdi. Kendilerine mebus olan peygamberi
anın içine ilka ve ağzını taşla ördüler. (Kamus çevirisi)**

“İlka”nın yardımcı eylemi eksik. Bu pürüzün giderilmesi için
iki yol vardır:

a) ...içine ilka ettiler ve ağzını taşla ördüler.

b) ...içine ilka ve ağzını taşla seddettiler.

**863. (Bir milletvekili kürsüde) hücumlarına devam ve bağırarak
şunları söylemiştir.**

“...devam etmiş...” olması gerekirken yardımcı eylem söy-
lenmemiştir.

**864. Bütün memleket sathının koruyucu hekimliğe olan ihtiyacı
tespit ve giderilmeye çalışılmalıdır. (MHP programı)**

“...tespit edilmeli...” olacaktı.

(“Sathının” sözcüğünün gereksizliği, “Gereksiz Sözcükler”
ayrımında görülmüştür.)

**865. Köylünün toprağa, köyün mera, içme suyu ve zaruri yola
kavuşması için gereken esaslar tespit ve kısa zamanda tatbi-
kata başlanmalıdır. (MHP prgramı)**

“...tespit edilmeli ve tatbikata başlanmalıdır” olacaktı.

866. Dış siyasetimiz, milli menfaatler, milletlerarası barış, emniyet, huzur ve hürriyet gerçeği inancı içinde tanzim ve esaslandırılmalıdır. (MHP programı)

“...tanzim edilmeli ve esaslandırılmalıdır” olacaktı.

867. Bunu düşündüğüm zaman Türkçeyi bilenlerin nasıl şimdiye kadar kahırlarından ölmediklerine hayret olunur. (Ulunay)

Tümce, birinci kişi olan öznenin, etken bir eyleme bağlanma-sıyla başlıyor, edilgen ve üçüncü kişi bir eylemle bitiyor. Başlangıca göre yüklem “hayret ediyorum” biçiminde getirilmesi gerekirdi.

868. Kitabımızın 1. bölümünde... kompozisyon nevilerinden bahsettik. Bu bölümü yazarken ...ın ... adlı eserinden faydalandım. (Fevziye Abdullah, “İyi ve Doğru Yazma Usulleri” kitabından)

İki tümcenin birincisinde çoğul 1. kişi, ikincisinde tekil 1. kişi eylemi kullanılıyor. Ya “bahsettik... faydalandık” denilmeli idi ya da “bahsettim... faydalandım”.

869. II. bölümün I. kısmında bunlar, talebe yazılarından alınan misaller de verilerek incelenmiştir. Bu bölümün II. kısmında ise noktalama işaretleri üzerinde durdum. (Fevziye Abdullah, adı geçen kitaptan)

Biraz önceki örnekte belirttiğimiz dikkatsizlik, burada da görülüyor. Eylemler arasında uyum yoktur. “İncelenmiştir”den sonra gelen eylem “durulmuştur” olmalıydı. İkinci tümce “durdum” diye bitirilecekse birinci tümce, “inceledim” ile bitecek biçimde düzenlenmeliydi.

870. (Bu kitap) kompozisyona temel teşkil eden kelime ve cümle bilgisini, noktalama işaretlerine ait bahisleri, imla ile alakalı bazı hususları içine almakta ve bu bakımdan bir kompozisyon kitabı değil, kompozisyon yazmağa hazırlayıcı bir eserdir. (Fevziye Abdullah)

Birbirine bağlanmış olan “içine almakta” ile “hazırlayıcı bir

eserdir” yüklemeleri arasında uyum yoktur. Bu uyum, türlü biçimlerde sağlanabilirdi:

a) ...içine almaktadır. Bu bakımdan... hazırlayıcı bir eserdir.

b) ...içine almakta ve bu bakımdan... hazırlayıcı bir eser niteliği taşımaktadır.

c) ...içine almış, bu bakımdan... hazırlayıcı bir eser olmuştur.

871. Nana'nın mahkemeye verilmesi, ne piyasaya peynir yağdırır ne de kahvenin karaborsa fiyatında bir hafifleme olur.

Birinci tümce doğru. İkinci tümce birinciye bağlanıyor, ama bağlama yanlış. Şöyle ki: a) Birinci tümcenin eylemi ettirgen, ikincisinininki geçişsiz. b) Birinci tümcenin öznesi ikinci tümcenin de öznesi olamıyor.

Bu yanlışların düzelmesi için tümceler iki biçimde bağlanabilir:

a) ...mahkemeye verilmesi, ne piyasaya peynir yağdırır ne de kahvenin karaborsa fiyatında bir hafifleme sağlar.

b) ...mahkemeye verilmesiyle, ne piyasaya peynir yağar ne de kahvenin karaborsa fiyatında bir hafifleme olur.

872. Ankara'da yapılacak çok işimiz vardı. Eşyalar gelecek, evi yerleştirecektik.

“Gelecek” eylemine bağlanan “yerleştirecektik”in sonundaki birinci kişi çoğul eki “-tik”, “gelecek” eylemi için de geçerli durumdadır. Yani “eşyalar gelecektik, evi yerleştirecektik” denilmiş oluyor. Buna yer verilmemeli, “eşyalar gelecekti, evi yerleştirecektik” denilmeli idi.

873. (Filan kişi) sık sık bana gelir, görüşürdük.

Bu örnekte “gelir” eylemi, “görüşürdük” eylemine bağlanarak “bana gelirdik, görüşürdük” denilmiş oluyor. “Bana gelirdi, görüşürdük” denilmesi gerekirdi.

874. Bunlar eninde sonunda bize gelecek, biz üstünde düşünecek, kendimize göre değerlendirmeler yapacak, ondan sonra da içimize sindirecektik.

“Gelecek”, “düşünecek”, “yapacak”, “sindirecektik” eylemleri birbirine bağlıdır. Eylem eki de hepsi için geçerli olarak son eylemdir. “Düşünecektik” ve “yapacaktık”ın “sindirecektik”e bağlı olması, doğru anlam vermekte ise de “gelecek” eylemi “gelecektik” anlamına gelmediğinden ötekiler gibi “sindirecektik”e bağlanamaz. Bu nedenle ilk tümcenin eylemi “gelecekti” olmalıydı.

875. Dışarı işleriyle ben, evdeki işlerle karım meşgul olur.

“Meşgul olur” yüklemine öznesi “karım”dır. Bu doğru. Ancak, “ben” öznesinin yüklemi de “meşgul olur” biçiminde verilmiş, yani “ben meşgul olur” denilmiş oluyor. “Ben”den sonra söylenmiş olması gereken “meşgul olurum” yüklemi eksik.

876. Sanat olayları her toplumda insanları yüceltir. Girişimi yapanların amacı, ölümlü dünyanın çirkin yanlarını unutturmak, düşündürmek ve insanoğlunu mutlu kılmaktır.

“Girişimi yapanların amacı, ölümlü dünyanın çirkin yanlarını unutturmak, düşündürmek ve insanoğlunu mutlu kılmaktır” tümcesinin öznesi “...amacı”dır. Buna üç eylem yükleniyor “unutturmak, düşündürmek,... mutlu kılmak”; “unutturmak” eyleminin tümleci var: “Dünyanın çirkin yanlarını” “Düşündürmek” eyleminin tümleci yok; ama kendisinden önceki eyleme bağlı olduğu için “dünyanın çirkin yanlarını” tümleci, “düşündürmek” için de geçerli. Oysa yazar “dünyanın çirkin yanlarını düşündürmek” demek istememiş, sadece “düşündürmek” eylemini belirtmek istemiştir. Bu sakatlığı gidermenin yolu, ilkin tümleçsiz olarak “düşündürmek” eylemini söylemek, ondan sonra tümleçli olarak “dünyanın çirkin yanlarını unutturmak” ve “insanoğlunu mutlu kılmaktır” yüklemlelerini sıralamaktır.

877. Her türlü meslek sahibi kişilere, devlet adamlarına, yöneticilere kendi ihtisas alanları içinde kalan konularda eserler yazdırıldı, konferanslar verdirildi, geziler düzenlendi.

Birbirine bağlanan üç yüklemde “eserler yazdırıldı” ve “konferanslar verdirildi” arasında uyum varsa da “geziler düzenlendi” yüklemi uyuma aykırı düşmüştür.

878. Geçici bir dönem için, seçimleri kontrolde tutmayı uygun buldu. Seçimler iki dereceli, seçilecekler çoğu zaman belirlenmiş gibidir.

Bu sözler, bir profesörün, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi dergisinin July 1988 (!) tarihini taşıyan sayısından alınmıştır. “Seçimler iki derecelidir” yargısı, “seçimler iki dereceli gibidir” biçiminde yanlış söylenmiş oluyor.

879. Pek yakında TV’de Osmanlı İmparatorluğu’nun laik, milli, teokratik olmayan bir cumhuriyet olduğunu ve bu cumhuriyetin başında da cumhurbaşkanı olarak padişahın bulunduğunu iştirsek hiç şaşmamak gerekir.

“...Osmanlı İmparatorluğunun laik, milli olan, teokratik olmayan bir Cumhuriyet olduğunu... iştirsek...” denilmesi gerekirken “laik, milli” sözcüklerinden sonra “olan” yardımcı eyleminin kullanılmamış olması, bu iki sözcüğün de “olmayan” yardımcı eylemine bağlanmasına yol açmıştır. Böylece bu iki kavramın olumsuzluğu amaçlandığı halde olumsuzluğu söylenmiş durumdadır. Bu yanlış, sözlerimizin başında verdiğimiz biçimde düzeltilebileceği gibi “teokratik olmayan” önce, “laik, milli” sözcüklerini bundan sonra söylemekle de düzeltilebilir.

880. Tanzimat, dünyadaki gelişmelere yetişmek için gerekli esaslı reformları yapacak güçte değildi. Mamafih Tanzimatta bazı okullar kurulmuş, Avrupa’dan ceza, ticaret ve usul kanunlarını alıp adapte etmiş, Avrupa modeli mahkemeler açmıştır.

İkinci tümce, birbirine bağlı üç tümceciğten oluşuyor.

- 1) Tanzimatta bazı okullar kurulmuş,
- 2) Avrupa’dan... kanunlarını adapte etmiş,
- 3) Avrupa modeli mahkemeler açmıştır.

Birinci tümceciğin öznesi yok. İkinci ve üçüncü tümceciklerin öznesi (söylenmemiş ama) “Tanzimat” olarak düşünülmüş. Edilgen olan birinci tümceciğin etken olan öteki iki tümceciğe bağlanması yanlıştır.

881. Yunanistan’a karşı zafer kazandıktan sonra ikinci önemli bir siyasi reform yapıldı: 1 Kasım 1922’de sultanlık ilga edildi.

Etken olan “kazandıktan” eyleminin edilgen olan “yapıldı”ya bağlanması yanlıştır. “Kazanıldıktan sonra” denilmiş olsaydı doğru bağlanmış olurdu.

882. Resmi daireleri otomobille doldurdu. Ülkede tam anlamıyla “araba saltanatı” hüküm sürülmeye başlandı.

“Hüküm sürülmeye başlandı” yüklemi edilgen olarak getirilmiştir. Edilgen yüklem, öznesi belli olmayan tümcelerde kullanılır. Burada özne bellidir: “Araba saltanatı”dır. Öyleyse yüklem etken olmalı, yani “hüküm sürmeye başladı” biçiminde bulunmalıydı.

**883. Biz Heğbeli’de her gece mehtaba çıkardık
Sandallarımız neş’e dolar zevke daldık**

**884. Eskiden her bakışta gözlerime
Ateşin bir karartı akseyler
“İşte, derdim, bu işte ömr-ü beşer”**

**885. Biraz düşünürsek, ölen değerli insanların ardında kalan iş-
lerin, görevlerin, kuruluşların birden nasıl bir değişim gös-
terdiğini apaçık görürsünüz.**

886. O boşluğu kim dolduruyor, nasıl dolduruluyor?

Yukarıdaki dört örnekte de açıklamaya gerek görmediğimiz yüklem yanlışları vardır.

XIV

YANLIŞ YERDE BULUNAN SÖZCÜKLER

Sözcüklerin, tümce içinde bulunmaları gereken yerden başka bir yerde bulunması, okuyanı tedirgin etmekle kalmaz, anlamın kimileyin bulanık, karanlık olmasına; kimileyin iki türlü belirmesine yol açar. Kimileyin amaçlananın dışında bir anlam ortaya çıkması ya da sözün hiç anlaşılmaması sonucunu doğurur.

Sözcükler tümceye öyle yerleştirilmelidir ki her sözcüğün yeri, bulunabileceği yerlerin en uygunu olsun.

Aşağıdaki örneklerde, yerleri yanlış olan sözcükler görülmektedir. İlk altı örnek, oylama sonucunu bildiren kalıplaşmış söz biçimidir. Sık sık rastlanan yanlışlardır.

887. Hindistan parlamentosu Bayan Gandhi'nin hapse atılma kararını 279'a karşı 138 oyla almıştır.

Bu karar 138 oyla değil 279 oyla alınmıştır. Onun için sayıların yeri değiştirilmeli, tümce şu biçimde olmalıydı. "...hapse atılma kararını 138'e karşı 279 oyla almıştır."

888. Oylama yapılmış ve önerenin 235'e karşı 17 oyla reddedildiği anlaşılmıştır.

Bu da yukarıdaki gibi "17'ye karşı 235 oyla reddedildiği" biçiminde yazılmalıydı.

889. Rapor, Büyük Millet Meclisinin 126'ya karşı 72 oyla aldığı kararlar reddedilmiştir.

Bu söz, raporun 72 oyla reddedildiği anlamına gelir. Oysa 126 oyla reddedilmiştir. Öyle ise "72'ye karşı 126 oyla" denilmeliydi.

890. Chessman, beşe karşı dört oyla ölüme gitti.

Tanınmış yazar, durumu ters anlatmış oluyor. Doğru anlatım,

sayıların yerlerini değiştirmekle sağlanır: “Chessman dörde karşı beş oyla ölüme gitti.”

891. Dün saat 13.40’da 6’ya 5 oyla yasanın sadece 8. maddesini iptal kararı veren mahkemenin aldığı sonucu genel sekreter Ziyaettin Özkanlı açıkladı.

892. Anayasa Mahkemesi 6’ya 5, Seçim yasasının 8. maddesini iptal etmeyi kararlaştırmasından sonra...

Son iki örnek, 10 Ekim 1987 tarihli bir gazeteden alınmıştır.

Yasa, altı oyla mı, beş oyla mı iptal edilmiştir? Kuşkusuz altı oyla. Oysa her iki örnekte altıya (karşı) beş oyla iptal edildiği bildirilmektedir. Yanlışın düzeltilmesi için anlatımın “beşe (karşı) altı oyla” biçiminde olması gerekir.

Birinci örnekteki “13.40’da” yazımı da yanlıştır. Doğrusu “13.40’ta”dır.

893. Irak’ın iç işlerine müdahalesi yüzünden Moskova’nın Kasım’la arası açıldı.

“Moskova’nın Kasım’la arası açıldı” demek, Kasım’ın bir davranışı yüzünden Moskova, Kasım’a darıldı demektir. Oysa durum tersinedir. Yani “Kasım’ın Moskova ile arası açıldı” denilmesi gerekirdi.

Bu durumda bir yanlı değil iki yanlı başladığı anlatılmak isteniyorsa şu iki biçimden biri kullanılabilir:

a) Moskova ile Kasım’ın arası açıldı.

b) Kasım’la Moskova’nın arası açıldı.

894. Cesetler çok denizde kaldıkları için şişmiş ve...

“Çok” sözcüğü, bulunması gereken yerde değildir: “Cesetler, denizde çok kaldıkları için...” denilecekti.

895. şemin henüz eylülde adaylığını koyup koymayacağını bildir-memiştir.

Düzeltilim: “şemin, eylülde adaylığını koyup koymayacağını henüz bildirmemiştir.”

896. Kırbaç sesi ve rictus, politikada insanları önüne katıp isteni-

len istikamete sürüklemenin iki birbirini tamamlayan usulüdür. (Cihat Baban)

Doğrusu: "...birbirini tamamlayan iki usulüdür."

897. Yeni durağa gelmiştim.

Yeni olan "durak" değil "gelme" eylemidir. "Durağa yeni gelmiştim" denilmek isteniyor.

898. İzinsiz inşaata girilmez.

"İnşaata izinsiz girilmez" diye yazılacaktı.

899. Ecevit'le konuşanlara kendisi... demişti.

Sözcükler yerli yerinde değil. Doğru anlatım şu: "Ecevit, kendisiyle konuşanlara... demişti."

900. Cemal Gürsel, devlet ve hükümet başkanlıkları ile birlikte uhdesinde bulunan Milli Savunma Bakanlığını... Fahri Özdilek'e devretmiştir.

Devredilen sadece Milli Savunma Bakanlığı olduğu halde yazı, devlet ve hükümet başkanlıklarının da devredildiği gibi bir anlama gelebiliyor. Bunu ortadan kaldırmak için anlatım şöyle düzenlenebilir: "Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel (ayrıca) uhdesinde bulunan Milli Savunma Bakanlığını... Fahri Özdilek'e devretmiştir."

901. Bir verimsiz tarlayı, yapma gübre nasıl birden verimli, bitkel yaparsa demokrasi öylece de kimi insanların anlayışlarını geliştirir. (Aziz Nesin, Akşam, 4.4.1960)

Burada "bir", "yapma gübre", "de", "öylece" sözcükleri, bulunmaları gereken yerlerde değildir. Dört yer değiştirme ile söz sağlam bir yapıya kavuşur; şöyle olur: "Yapma gübre, verimsiz bir tarlayı nasıl birden verimli, bitkel yaparsa demokrasi de kimi insanların anlayışını öylece geliştirir."

902. Herhalde bu mevzuda pek titiz davranıp her kelimenin imlasını nota gibi düzenlemeye kalkışmak abes olur: Zaten buna da imkân yoktur.

“Zaten buna da imkân yoktur” denilebilmesi için, daha önce “imkânsız” bir şey söylenmiş olması gerekir: “Şöyle bir şeye imkân yoktu; buna da imkân yoktur” denilir. Burada daha önce imkânsızlığından söz edilmiş bir durum geçmiyor, sadece girilebilecek bir davranış ortaya atılıyor; buna imkân bulunup bulunmadığı üzerinde duruluyor. Böyle bir kavram “buna imkân da yoktur” biçiminde belirtilir.

903. Bir türlü müzakere edilmek üzere Büyük Millet Meclisine getirilmeyen tahkikat önermeleri...

“Bir türlü” sözünün yeri, ya “müzakere edilmek üzere”den sonradır; ya da “Büyük Millet Meclisi”nden sonradır. Yani ya “müzakere edilmek üzere bir türlü Büyük Millet Meclisine getirilmeyen tahkikat önermeleri...” denilmeli idi; ya da “müzakere edilmek üzere Büyük Millet Meclisine bir türlü getirilmeyen” denilmeli idi. (İkinci biçim daha uygundur.)

904. Kötü bir düşünce verimi olan dil devrimini kökünden yıkmama...

İki türlü anlaşılabilen bir söz: a) “Dil devrimi” kötü bir düşünce verimidir, onu kökünden yıkmama... b) “Dil devrimini kökünden yıkmama” kötü bir düşünce verimidir.

Amaç hangisi ise ötekine yol açmayacak bir anlatım seçilmeliydi.

905. Japon başbakanı bir hafta içinde petrol üreten dört Ortadoğu ülkesini ziyaret edecek.

Tümcenin doğrusu “Japon başbakanı, petrol üreten dört Ortadoğu ülkesini bir hafta içinde ziyaret edecek”tir. “Bir hafta içinde” sözcüklerinin kendi yerinde bulunmaması yüzünden tümce, dört Ortadoğu ülkesi, bir hafta içinde petrol üretecekmiş gibi bir anlamda gelebilmektedir.

906. Geçenlerde dünyaya getirdiği yavrularından ikisini yiyen Sofya Loren’in çoban köpeğinin bu davranışının nedeni olarak...

Sanki Sofya Loren, dünyaya getirdiği yavrularından ikisini yemiş. Bu ters anlamı ortadan kaldırmak için akla gelen ilk iş, “yi-yen”den sonra bir virgöl koymaktır. Ama daha iyisi, anlatıma baş-ka bir biçim vermektir. Sözü gelişi şöyle: “Sofya Loren’in çoban kö-peği geçenlerde dünyaya getirdiği yavrularından ikisini yemiştir. Bunun nedeni olarak...”

907. Üstüva hattında gece hayvanların, böceklerin böyle yırtınır-casına ötmelerinin tek alameti var: Korkunç bir ekvator yağmuru gelmek üzere...

Yazı, “ekvator yağmurunun gelmek üzere olması, böceklerin ötmelerine alamettir” anlamına. Oysa “böceklerin ötmeleri, ekvator yağmurunun gelmek üzere olduğuna alamettir” denilmek isteniyor.

(Bu örnekteki “hayvanların, böceklerin ötmeleri” tamlaması için “Tamlama Yanlışları” ayırımına bakınız.)

908. Ahmet, emniyet müdürlüğüne ait jiple polis (filan) ve polis (filan) tarafından keyfi olarak alkol aldığı iddiasıyla şehir dışına götürölmüş ve orada feci şekilde dövölmüşdür.

Buradaki “keyfi olarak” belirteci hangi eylem için getirilmiştir? Keyfi olarak yapılan iş nedir? Yazılışa göre polisler Ahmet’in “keyfi olarak alkol aldığını” ileri sürmüşlerdir. Ama söylenmek istenen bu değil, Ahmet’in “keyfi olarak şehir dışına götürölmüş ve orada dövölmüş olması”dır. Öyle ise “keyfi olarak” sözü, yanlış yerde bulunmaktadır. Kendi yerine konulursa tümce şu biçimi alır: “Ahmet, alkol aldığı iddiasıyla... polis tarafından keyfi olarak şehir dışına götürölmüş ve orada...”

909. Her çeşit anayasa dışı faaliyetlere karşı demokrasi ve Cumhuriyeti savunmak...

“Her çeşit” yerinde değildir. “Anayasa dışı her çeşit faaliyete” denilmeliydi.

(“Faaliyetler”in yanlış kullanılmış olduğu “Tamlama Yanlışları” ayırımında görölmüşdür.)

910. Kambiyo kaydının mevcut olmadığı dünyada müstesna birkaç memleketlerden biri de Lübnan’dır.

“Kambiyo kaydının mevcut olmadığı” sözü “dünya”yı nitelemiştir. Bu durum, “dünyada kambiyo kaydı yokmuş” gibi yanlış bir anlama yol açmaktadır. “Kambiyo kaydının mevcut olmadığı” sözü, Lübnan’ı nitelemek için söylenmiştir. Doğru anlatım iki yolla sağlanabilir:

a) “Dünyada” sözcüğünü şimdi bulunduğu yerden kaldırıp başa koymak.

b) “Olmadığı” sözcüğünden sonra bir virgül koymak.

(“Birkaç memleketler” tamlaması için “Tamlama Yanlışları” ayırımına bakınız.)

911. Ocak ayının ikinci günü, Rusların yüksek dereceli bir roketi Güneş’e fırlattıkları bildiriliyordu... 3 Ocakta, saat onda roket Arz küresinden iki yüz bin kilometre mesafede bulunmakta idi. Ocak ayının dördüncü günü saat on ikide Sovyetlerin fırlattıkları bu roket Arz küresinden dört yüz yirmi iki bin, Ay merkezinden ise altmış bin kilometre mesafede seyretmekte idi.

Birinci tümceden öğreniyoruz ki Sovyetler, ocak ayının ikinci günü bir roket atmışlardır. Son tümcede ise “ocak ayının dördüncü günü Sovyetlerin attıkları bu roket” sözleri var. “Bu roket 2 Ocakta mı atılmıştır, 4 Ocakta mı? Çelişki, son tümcedeki “ocak ayının dördüncü günü” sözünün yanlış yerde bulunmasından ileri geliyor. Doğru yere koyarsak tümce şu biçimi alır, çelişki kalmaz: “Sovyetlerin fırlattıkları bu roket, ocak ayının dördüncü günü saat 12’de Arz küresinden...”

Düzeltilmenin daha uygun yolu, “Ocak ayının dördüncü günü saat 12’de”den sonra gelen “Sovyetlerin fırlattıkları” sözcüklerini silmektir. Böylece hem karışıklık ortadan kalkar, hem de tümce bir yükten kurtulmuş olur.

912. İngiltere’den, objektifinin çapı bir metre, uzunluğu beş metre olan makine ile çalışan bir dürbün satın alınmıştır.

Yazılışa göre objektifin çapı bir metre, uzunluğu beş metredir. Objektifte uzunluk düşünölemeyeceğinden beş metre uzunlu-

ğün dürbün için kullanılmış olması gerekir. Sözcükleri yerli yerine koyarsak anlatım doğru biçimini bulur: “İngiltere’den, objektifinin çapı bir metre olan ve makine ile çalışan beş metre uzunluğunda bir dürbün satın alınmıştır.”

913. Yüksek Hâkimler Kurulu.

Anayasamızla kurulmuş olan Yüksek Hâkimler Kurulunun adı, dilbilgisi açısından üzerinde durulmaya değer: “Yüksek” sıfatı sadece “hâkimler” için midir, yoksa “hâkimler kurulu” tamlaması için mi? Bu ad, her iki anlamı da taşır niteliktedir. Birinci anlamın kesinleşmesi için sözün “yüksek hâkimlerin kurulu” biçiminde olması gerekir. İkinci anlam ise “hâkimler yüksek kurulu” biçimiyle kesinlik kazanabilir. (1961 Anayasasının 143. maddesindeki bu kullanışı, 1980’de çıkan kitabımızda, yukarıda görüldüğü gibi eleştirilmiştir. 1982 Anayasasının 159. maddesinde bu kuruluşa “Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu” adı verilerek aksaklık giderilmiştir.)

914. Tevfik Fikret’in 64. ölüm yıldönümü.

Burada “ölüm yıldönümü” sözcüklerini bir bütün olarak düşünüyor ve bunun 64.sünü anlıyoruz. Ancak “Fikret’in 64. ölüm yıldönümü” yerine “Fikret’in ölümünün 64. yıldönümü” demek dil bilgisi bakımından daha sağlam bir yoldur. Çünkü birinci biçim (anlamın usa uygun olup olmadığı düşünülmezsizin), katı kurallara göre “Fikret’in 64. ölümünün yıldönümü” (yani 64 kez ölmesinin yıldönümü) anlamını da verebilir. Bu örnekte olmasa bile, benzeri söz yapılarında –örneğin biraz önce üzerinde durduğumuz “Yüksek Hâkimler Kurulu”nda– bu olasılık vardır. Aşağıdaki örnek de böyle bir anlam karışıklığı içindedir.

915. Basımı bitmek üzere olan kitabın 1. cildinde deniliyor ki...

“Basımı bitmek üzere olan” bütün ciltleriyle kitap mıdır, yoksa kitabın birinci cildi mi? Belli olmuyor. İkinci anlam için yol, sözcüklerin yerini şu biçimde değiştirmektir: “Kitabın, basımı bitmek üzere olan birinci cildinde...” Birinci anlam için tümcenin parçalanması gerekmektedir: “Kitabın basımı bitmek üzeredir. Birinci cildinde...”

916. Gürsel, kendisine bir sputnik maketi hediye edilen Sovyet pavyonunu terk ederken...

Bu sözler “Sovyet pavyonuna bir sputnik maketi hediye edilmiş” anlamına da gelebilecek biçimdedir. Bunu ortadan kaldırmak için kimi sözcüklerin yerini değiştirmek gerek: “Kendisine bir sputnik maketi hediye edilen Gürsel, Sovyet pavyonunu terk ederken...”

917. Portekiz Cumhuriyetinin Lizbon merkezindeyim. (Prof. Ali Fuat Başgil)

Portekiz Cumhuriyetinin birkaç merkezi olsaydı, öteki merkezlerde değil, Lizbon’da bulunulduğu böyle anlatılırdı. Yazar “Portekiz Cumhuriyetinin merkezi Lizbon’dayım” demek istiyor.

918. İktidarın demokratik bir çoğunluğa dayanıp dayanmadığı ciddi bir şüphe arz etmektedir. Belki bu şüphe yersiz veya haklıdır.

Düzgün Türkçe, son tümcenin şöyle olmasını gerektiriyor: “Bu şüphe belki yersiz, belki haklıdır.”

919. Tarım uzmanları, çay yetiştirilmesi için çok uğraşmışlardır. Ama bir türlü bu istek, uygulama alanına geçirilememiştir. Ta ki...

“Bir türlü”nün yerini değiştirmek gerekiyor: “Ama bu istek bir türlü uygulama alanına geçirilememiştir” ya da “Ama bu istek, uygulama alanına bir türlü geçirilememiştir.”

920. Bilindiği gibi Akif, önce Tarih-i Kadim gibi dinsiz bir manzume yazdıktan sonra, o zaman Protestan papazları tarafından idare edilen Robert Kolej’e geçen Fikret’e şöyle iki mısrayla dokunmuştur:

**Şimdi Allah’a söver, sonra biraz bol para ver
Hiç utanmaz Protestanlara zangoçluk eder.**

Tümcenin baş tarafından, “Tarih-i Kadim” manzumesini Akif yazmış gibi bir anlam da çıkıyor. Bu nedenle “Akif” sözcüğünü yandı bulunduğu yerden kaldırıp “Fikret’e” sözcüğünden sonra söylemek uygundur.

(“Önce ...dikten sonra” için “Gereksiz Sözcükler” ayırımına, “dinsiz manzume” için de “Tamlama Yanlışları” ayırımına bakınız.)

921. Her kalp ağrı ve çarpıntısı hissedenler ekserisi kalp hastası olmayıp daha ziyade kalp hastalığından korkan sinir hastalarıdır.

Bu tümce iki türlü düzeltilebilir. Biri şöyle: “Her kalp ağrısı ve çarpıntısı hisseden, kalp hastası değildir. Çoğu kalp hastalığından korkan sinir hastalarıdır.”

Bu düzeltme “ekserisi” sözcüğünün yeri değiştirilerek yapılmıştır.

İkinci düzeltme yolu: “Gereksiz Sözcükler” ayırımındadır. (“Tamlama Yanlışları” ayırımında bu tümcedeki başka bir yanlış da gösterilmiştir.)

922. Her Tanrının günü sermaye basınında (filancaya) saldırı üstüne saldırı kampanyası sürüyor.

“Tanrı’nın her günü” denilmesi gerekir.

923. Toprak Mahsulleri Ofisi, bundan böyle salt dışsatım amacıyla piyasaya girerek buğday alacak ve yerel yönetimlere buğday tahsisinde artık bulunmayacaktır.

“Artık” sözcüğüne gerek var mı? Var denilirse yeri değişmeli: ...ve artık yerel yönetimlere...

924. Kafası şartlanmışların değer yargılarıyla olaylara bakmaktan sakınlım.

“Olaylara” sözcüğü başa alınmalı.

925. Özal, Erdem’e Şemiler’in istifasını isteyeceğini ifade etti. Konuya ilişkin başbakanlığın bugün bir açıklama yapması bekleniyor.

25.12.1988 günlü büyük bir gazetede çıkan yukarıdaki tümcenin “konuya ilişkin” parçası yanlış yerde bulunmaktadır. Doğru yeri “bugün” ile “bir açıklama” arası değil midir?

926. Gorbaçov’un “demokratikleşme” ve “açıklık” politikaları, Sovyetler Birliği’nin birçok Rus olmayan cumhuriyetinde

çeşitli boyutlarda “ulusal başkaldırı”lar yapılması için görev elverişli bir ortam yaratmışsa da...

23 Mart 1988 tarihli bir gazetede çıkan bu haberdeki “birçok” sözcüğünün doğru yeri “Rus olmayan”dan önce midir, sonra mı?

927. İnkılap devri içinde size dil ve tarih hareketlerine dair kısaca bazı bildiklerimi anlatmak istiyorum. (Faliş Rıfkı Atay, Çankaya, II. C. s. 440)

“Size”, “kısaca” ve “bazı” sözcükleri bulunmaları gereken yerlerde değiller. Tümceye şu biçim verilirse anlatım daha sağlıklı olacak: “İnkılap devri içindeki dil ve tarih hareketlerine dair bazı bildiklerimi size kısaca anlatmak istiyorum.”

928. İnsan iradesinin, şu son asırda milli lisanların inkişafına, hatta bazı ölü sanılan dillerin bile yeniden yaradılışına nasıl muvaffak olduğunu bilirsiniz. (Fuat Köprülü)

1) “Hatta bazı ölü sanılan”daki “bazı”nın yerini değiştirerek “hatta ölü sanılan bazı dillerin” demek;

2) “İnsan iradesinin” sözüyle “şu son asırda” sözünün yerlerini değiştirmek daha uygun olmaz mı?

929. Bugün düzenlenecek bir törenle, emekli olması dolayısıyla İlhan Evliyaoğlu, ressam Elif Naci’ye onur belgesi verecek.

Tümcenin yukarıdaki düzeni, İlhan Evliyaoğlu’nun bugün düzenlenecek bir törenle emekli olacağı anlamını veriyor. Oysa doğru anlam, kimi sözcüklerin yeri değiştirilerek tümcenin şöyle yazılmasını gerektiriyor: “İlhan Evliyaoğlu, ressam Elif Naci’ye emekli olması dolayısıyla bugün düzenlenecek bir törenle onur belgesi verecek.”

930. Önümüzdeki taslak, olduğu gibi halk oyundan geçerse, ilk saygınlığı sarsılacak kurumun yine Cumhurbaşkanlığı makamı olacağından kaygı duymaktayız.

“İlk saygınlığı sarsılacak kurum” değil, “saygınlığı sarsılacak ilk kurum” demek gerekirdi.

931. Henüz bu Anayasanın sağladığı özgürlük, demokratik ola-

naklar, toplumumuza tam anlamıyla yansımış, uygulamaya girmiş değildir.

Baştaki “henüz” sözcüğü ortadan kaldırılmalı, “toplumumuza” ile “tam anlamıyla”nın arasına konulmalıdır.

932. Şarlo’yu ve Picasso’yu bile kıskanmadığını söylemiştir. Vurgulayarak, sık sık kıskanmadığını söylemesi, bana göre, onları gizlice kıskandığını gösterir.

Belirtilmek istenen şey “kıskanmayışın sık sık olduğu” değil “kıskanmayışın sık sık söylenmesi”dir. Bu nedenle “sık sık” ile “kıskanmadığını” sözcüklerinin yerlerini değiştirmek, “vurgulayarak” sözcüğünü de “söylemesi”nin önüne getirmek gerekmektedir. Buna göre söz şu biçimi alır: “...Kıskanmadığını sık sık vurgulayarak söylemesi...”

933. Memurlara Bakanlar Kurulu kararıyla on iki bin ilâ bin lira arasında tazminat ödenecek.

1) Bu tümce “ilâ” yerine “ile” koymakla düzelir.

2) Arapça bir sözcük olan “ilâ”nın kullanılışı şu yönden de yanlıştır: İki sayı arasındaki “ilâ”, “kendisinden önceki sayıdan kendisinden sonraki sayıya değin” kavramı için kullanılır. Yani küçükten başlayıp büyükte son bulmayı belirtir. Bu nedenle “on iki bin ilâ bin” değil, “bin ilâ on iki bin” denilmesi ve “arasında” sözcüğünün de silinmesi gerekir. Buradaki “ilâ”nın yerini bir çizgi (-) de tutar.

934. Önceki gün saat 12 sıralarında mezarlıkta çalışanlar tarafından keserle yaralanarak komaya sokulmuş 25 yaşlarında bir kadın cesedi bulundu.

Bu söz, kadını yaralayanların mezarlıkta çalışanlar olduğu gibi bir anlama da gelebilir. Anlatılmak istenen şeyin ise şu olduğunu sanıyorum. “Önceki gün, saat 12 sıralarında mezarlıkta çalışanlar keserle yaralanarak komaya sokulmuş 25 yaşlarında bir kadın cesedi buldular.”

935. Demek ki kurallarla olmuyor yalnız bu işler.

Kurallarla olmayan “yalnız bu işler” değil, bu işlerin “yalnız kurallarla” olmadığıdır.

936. 1961 Anayasasının uygulanması sonunda ilgi ile desteklenen bir süreç 12 Eylül’e bizi getirdi.

“12 Eylül’e bizi getirdi” denilmesi mi uygun, yoksa “bizi 12 Eylül’e getirdi” denilmesi mi?

937. Üçüncü kuşak olan Türk işçilerinin çocuklarını Alman okullarında Alman zihniyetini öğrenecek biçimde eğitmek istiyoruz.

Bu anlatım, “Türk işçilerinin” üçüncü kuşak olduğu anlamına da gelebilir. Oysa söylenmek istenenin, “işçi çocukları” olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlatım sakatlığı, “üçüncü kuşak olan” nitelemesinin yanlış yerde bulunmasından ileri geliyor. Onları bulunması gereken yere koyarsak, tümce şöyle olur: “Türk işçilerinin, üçüncü kuşak olan çocuklarını...”

938. Başbakan, Çin’e bu yılın yedinci büyük gezisini yapıyor.

Bu anlatışa göre Başbakan; altı kez gittiği Çin’e bu yıl yedinci kez gidiyor. Oysa bu yılın altı gezisini başka ülkelere yapmıştır, yedinci gezisini Çin’e yapıyor. Tümcedeki yanlış anlatış, “Çin’e” sözcüğünün yanlış yerde bulunmasından doğuyor. Bu sözcük, bulunduğu yerden kaldırılıp “yapıyor”un önüne getirilmelidir.

939. Kapitalist ülkeler, sömürmek istedikleri geri kalmış ülkelerde korumacılık politikalarını ortadan kaldırmak için savaşım vermiş, hatta savaşmış değiller miydi? Şimdi roller tersine mi döndü? Sanayileşmiş ülkeleri sömürme sırası mı geldi bize?

Bu örnekteki “sırası mı geldi bize” yerine “sırası bize mi geldi” demeyi daha uygun bulmaz mısınız?

940. Sarayı ve Sarayın atadığı hükümetleri âciz bırakan husus ise “vicdan-ı milli”yi, “kuva-yi milliye”yi inkâr ve hatta ihmal etmesidir.

“Hatta” bağlacı, birbirine bağladığı iki sözden birincisinin

yetersiz, ikincisinin daha güçlü olduğunu belirtir. Bu nedenle örneğimizdeki “inkâr ve hatta ihmal”in, “ihmal ve hatta inkâr” olarak düzeltilmesi gerekir.

941. Rus donanması gelip Boğaz’a dayanırsa, üç beş günü geçmiş toplardan bir salvo, bir salvo...

“Üç beş günü geçmiş” mi, “günü geçmiş üç beş” mi?

942. İstanbul 2. İdare Mahkemesi’nin 27 Aralık 1985 tarihli konuya ilişkin kararında...

27 Aralık 1985 tarihli olan şey “konu” değil “karar”dır. Bu nedenle anlatımın şöyle düzeltilmesi gerekiyor: “İstanbul 2. İdare Mahkemesi’nin, konuya ilişkin 27 Aralık tarihli kararında...”

943. (Tanınmış kişi) ikinci evlilik yıldönümünü önceki gece Büyük Ankara Oteli’nde arkadaşlarıyla birlikte kutladı.

Buradaki “ikinci” sözcüğü, yalnız “evlilik”i niteliyorsa bu kişinin ikinci kez evlenmiş olduğu ve bunun yıldönümünü kutladığı anlaşılır. “İkinci” sözcüğü “evlilik yıldönümü”nü niteliyorsa (ilk olarak) evlilik yaşamına girişinin ikinci yıldönümünü kutladığı anlaşılır. Oysa bu tanınmış kişinin ilk kez evlendiğini biliyoruz. Buna göre yukarıdaki anlatımın iki türlü anlaşılmaya yol açmayacak biçimde düzeltilmesi gerekir. Bu düzeltme ile anlatım şöyle olur. “(Filan kişi) evlenmesinin ikinci yıldönümünü... kutladı.”

XV

ÇEVİRİ KOKAN SÖZLER

Dili özleştirme akımından önce kullandığımız Osmanlıcadaki doğu ve batı kaynaklı sözcükleri ve söz kalıplarını Türkçeleştirmenin yolu, her vakit yabancı sözcükler yerine Türkçe sözcükler koymak değildir. Kimileyin, kılığı Türkçe olmasına karşın özü ve kimliği Türkçe olmayan sözlerin ortaya çıkması bundandır.

Çeviri yaparken de herhangi bir konu üzerinde yazı yazarken de Türkçe düşünmenin temel ilke olduğu unutulmamalıdır. Yabancı sözcüklerin, kalıplaşmış sözlerin ve tümcelerin yüzeydeki, görünürdeki biçimlerini özleştirmekle iş bitmez; bunların öz kavramını karşılayan Türkçe sözcükler, kalıplar, biçimler aranıp bulunmalıdır. Böyle yapılmazsa dilimizin yadırgadığı, çeviri kokan bir “sözde Türkçe” ortaya çıkar. “Bu sabah bir banyo aldım”, “çay alır mısınız?”, “üç gün var ki sizi bekliyorum” sözleri gibi.

Derlediğimiz bu tür yazılardan örnekler verelim:

tanıklık etmek

944. Programla ilgili olarak elliye yakın milletvekilinin söz aldıklarına tanıklık edilmiştir.
945. ...ın itiraz ettiğine ve usul hakkında söz istediğine tanıklık edilmiştir.
946. ...yer yer kavgalar çıkmış, salonda söylenen duyulmaz olmuş, bütün milletvekillerinin ayağa kalktıklarına tanıklık edilmiştir.

Bu üç örnekte geçen “tanıklık edilmiştir” sözü, Osmanlıcadaki “şahit olunmuştur” sözü düşünülerek yazılmıştır. Oysa “tanıklık etmek (şahitlik etmek)”, tanık olarak bildiğini, gördüğünü söylemek demektir. “Beni tanık olarak gösterebilirsiniz, tanıklık ederim” sözünde olduğu gibi. Yukarıdaki örneklerde böyle bir durum yok, çe-

viri kokan bir Türkçeleştirme çabası var. Bu üç örnekteki “tanıklık edilmiştir” yerine “görölmüştür” denilseydi, hem iki sözcük yerine tek sözcük kullanılmış hem de anlam yanlışlığına düşölmemiş olurdu.

neden olmak

947. Arabaların kış aylarında barınacakları bir garajın olmaması, mazot depolarının donmasına neden oluyor.
948. ... dilde de bir gericiliğin olmasına neden oldular.
949. Polis ve öğretmenlerin dahi birbirlerine düşman kamplara ayrılmalarna neden olan partizan tutum ve davranışlardan vazgeçmemişlerdir.
950. (Ödüllerin) canlı bir ortamın yaratılmasına da neden olduğu söylenebilir.
951. Kiracı-ev sahibi çekişmesi, dört kişilik bir ailenin yok olmasına neden oldu.

“Bunun sebebi” karşılığı olarak kullanılan “bunu nedeni”, çok yerinde. Ancak “sebeup olmak”ın karşılığı “neden olmak” değil, “yol açmak”tır. “Neden olmak”, “sebeup olmak”ın yakışksız bir çevirisidir. “Yol açıyor”, “yol açtılar” gibi dört heceli karşılığımız dururken “neden oluyor”, “neden oldular” gibi beş heceli çeviri yoluna gitmek, Osmanlıca düşünme alışkanlığından (bir de Türkçeleştiriyorum sanısından) kaynaklanmaktadır.

Ne var ki “neden olmak” kullanımının gün geçtikçe yaygınlık kazandığı görölmektedir.

başvuruda bulunmak

952. İsteklilerin Özlük İşleri Müdürlüğüne başvuruda bulunmaları.
953. Ana sözleşme konusunda beş bankanın daha başvuruda bulunduğu, bunlara henüz izin verilmediğı...

Osmanlıcadaki “müracaatta bulunma” bu örneklerde “başvuruda bulunma” olmuştur. Türkçeleri, daha kısa olarak “başvurmaları” ve “başvurduğı”dur.

başvuru yapmak

- 954. TSYD tesisleri kesinlikle otel olacak. Şirketler ihale için başvuru yapıyor.**

“Başvuru yapmak”, “müracaat etmek”in sözde Türkçeleştirilmişidir. Çeviri olduğu sırtıtmaktadır. “Başvuruyor” demek varken “başvuru yapıyor” denilir mi?

umut etmek

- 955. Bu cihet, eserde bir eksiklik vücuda getirmektedir. Umut ederiz ki sayın edip, ileride bu işi de başaracaktır.**
- 956. Gazetelerde okuduğuma göre Kurultay umut edilen sonucu vermemiştir.**
- 957. (Bunlar) (filan kişinin) seçim tarihinde bir düzeltme yapacağını umut ediyorlardı.**
- 958. Yeni yılda bir umut, bir soluk beklentisi... yeni yılda bu özlemin dineceğini umut ediyorum ben.**

Osmanlıcada kimi Arapça ve Farsça sözcükler, Türkçe yardımcı eylemler eşliğinde çekime girerdi: Talep etmek, mevcut olmak, paydar olmak... gibi. Farsça “ümit” de “etmek”le birlikte “ümit ederim”, “ümit olunur” biçimlerinde çekilirdi. Öte yandan Türkçede “ümit etmek” anlamına “ummak” mastarı vardır. Çekimler doğrudan doğruya bu mastardan kaynaklanır: Umdum, umarız, umulur... gibi. Farsça “ümit”e benzeyen “umut” sözcüğü ise –geçmek’ten geçit gibi– “ummak” mastarının bir türevidir; yani Türkçedir. Bunu Farsça “ümit” gibi yardımcı eylemle çekimlemek yanlışır. “Ümit ediyorlar”ın Türkçe karşılığı “umut ediyorlar” değil “umuyorlar”dır.

(“Gereksiz Yardımcı Eylemler” ayrımındaki “umut etmek” örneklerine de bakınız.)

bahçeye egemen

- 959. Tek katlı küçük evin bahçeye egemen olan geniş balkonunda kahvelerimizi yudumlarken...**

“Bahçeye egemen olan” sözü, Osmanlıcadaki “bahçeye hâ-

kim olan” sözünün çevirisi olarak sırtıyor. “Egemen”, güç yönünden üstünlük kurmuş olan anlamına gelir. “Hâkim”in anlamlarından biri budur. Ancak “hâkim”, dilimizde başka kavramlar için de kullanılır. Sözgelili “yargıç” Yukarıdaki örneği “bahçeye yargıç olan” biçiminde söyleyemeyeceğimiz gibi “bahçeye egemen olan” diye söylememiz de yanlıştır. Burada “hâkim”in “yüksekten gören” karşılığı kullanılmalı idi. “Bahçeye bakan yüksek balkonunda” gibi.

kuşku etmek

960. Önce ondan kuşku ettiğimi sakladım.

“Kuşku ettiğimi” sözü, “şüphe ettiğimi” diye düşünmenin ürünüdür. Türkçe düşünen, “kuşkulandığımı” der.

(Bu örnek üzerinde “Gereksiz Yardımcı Eylemler” ayrımında da durulmuştur.)

son denli

961. Filmlerinde son denli seksi, ancak aptal sarışın rolleri oynuyordu.

“Son derece”nin yanlış bir çevirisi olan “son denli” yerine “aşırı ölçüde” denilebilirdi.

ışkenceye uyruk tutmak

962. Mithat Paşa davasında, Abdülhamit’in isteği üzerine ikrara zorlanan Pehlivan Mustafa ve ...kızgın soba üzerine oturtularak, ışkenceye uyruk tutulmuşlar, istenilen elde edilince...

“İşkenceye uyruk tutulmuşlar” sözü, Osmanlıcadaki “ışkenceye tabi tutulmuşlar”ın çirkin bir çevirisidir. Burada “tabi”nin “uyruk” sözcüğü ile karşılanan anlamı değil, başka bir anlamı amaçlanıyor: “Uyruk” bir devlete bağımlı olan kişi demektir. Arapçası (çoğul olarak) tebaa, (tekil olarak) tabi’dir. “İşkenceye tabi tutulmak” (devlet ve uyruklu söz konusu olmayarak) işkence altında bulundurulmak, kendisine işkence edilmek demektir.

kısasa uyruk

963. II. surenin 178. âyetinde “Ey insanlar, öldürenler hakkında size kısas farz kılındı. Hür ile hür insan, köle ile köle, kadın

ile kadın...” denilmekle köleyi öldüren bir hür’ün kısasa uyruk olmayacağı açıkça hükme bağlanmıştır.

Bu örnekteki “kısasa uyruk olmayacağı” sözü, belli ki Osmanlıca olarak düşünülen “kısasa tabi olmayacağı” sözünün çevirisidir. (Kısas: bir kimsenin başkasına karşı işlediği suçun cezası olarak kendisine aynı eylemin uygulanmasıdır.) Yanlış şöyle düzeltilebilir: “Köleyi öldüren hüre kısas uygulanmayacağı...”

(“Tabi”nin “uyruk” diye karşılanmasıdaki sakatlık için “Özentiler” ayrımına bakınız.)

riyaset kovalamak

964. Nuri Sait’in ve Abül’ilahın yanlış sanılan politikalarına karşı yeni ricalin kovalayacakları siyasetin de hatalı olması mümkündür.

“Kovalayacakları siyaset” sözü, açıkça “takip edecekleri siyaset” kokuyor. Bu kavramı karşılayan Türkçe sözlerimiz “izleyecekleri siyaset” ya da “güdecekleri siyaset” değil midir?

önerge kovalamak

965. ...amaçları, söz konusu yolsuzluk savları için geniş kapsamlı kovuşturmak olsaydı, soruşturma önergelerini kovalarlardı.

Bu örnekte “takip ederlerdi” diye düşünülen kavram, “kovalarlardı” diye Türkçeleştirilmiştir. “Kovalarlardı” sözcüğü, “takip ederlerdi”nin Türkçe karşılıklarından biridir ama burada kullanılacak olanı değildir. Buraya önergelerini “işleme koydurmaya, yürütmeye, sonuçlandırmaya... çalışırlardı” gibi anlatımlar gerekti.

oran

966. Oran Ayrımı (Besim Atalay)

Arapça bir dilbilgisi kitabının “Nisbet Babı” adı altındaki bölüm başlığı, Türkçeye “Oran Ayrımı” diye çevrilmiştir.

Arapça “nisbet” sözcüğünün Türkçe karşılıklarından biri “oran”dır. “Oran”, birden çok nesneyi nicelik bakımından karşılaştırmakta kullanılır: “Üçün beşe oranı, zenginliği oranında yardım etmedi” gibi. “Nisbet (nispet)in bir de “ilgi”, “ilinti” anlamı vardır

ki dilbilgisi kitaplarında görülen “nispet” budur. Arapça dilbilgisi kitabının bu bölümündeki örnek “Halebî” (Halepli)dir. Görülüyor ki “Nisbet Babı”nın Türkçeye “Oran Ayrımı” diye çevrilmesi yanlış olmuştur: “İlgi Bölümü (ayrımı)” diye çevrilmesi gerekirdi.

düzeyle

967. Önemli olan, eleştirilen bir ilkeye dayanıp dayanmamasıdır. Yoksa düzeyle olduğu için beğendiğim eleştiriler benim açımdan da eksiktir.

“Düzeyle” sözcüğü, Osmanlıcadaki “seviyeli” (kaliteli)nin karşılığı olarak kullanılmış. Buraya “düzeyle” değil, “üstün nitelikli” gibi bir karşılık yakışırdı.

koşul

968. Haysiyetli aydınlara yaraşanı yapmamız, aklımızı başımıza toplamamız koşuldur.

969. Milli Eğitim Bakanları için yakın çalışma arkadaşlarının çok üstün nitelikli, üstün düzeyde, çok olgun kişiler olmaları koşuldur.

Belli ki “aklımızı başımıza toplamamız şarttır”, “olgun kişiler olmaları şarttır” diye düşünülmüş, sonra “şarttır”ın Türkçesi diye “koşuldur” yazılmış. Oysa burada “şart”ın öteki karşılığı olan “gerek” kullanılmalıydı.

(“Yanlış Anlamla Kullanılan Sözcükler” ayrımında bulunan koşul örneklerine de bakınız.)

çok var ki yıllar var ki

970. Nedense, tanınmış ünlülerden kahramanlık, kafa tutarlık, gözüpeklik beklemekteyiz. Çok var ki kahramanlık kılık değiştirmiştir. Bireysel olmaktan çıkmış, toplumsal olmuştur.

971. Yıllar var ki görüşmüyorduk. Arada bir Babîâli rastlamaları da olmasa ne yapıyor, yaşıyor mu, nerelerdedir bilmiyordum.

972. Yıllar var ki gazeteler ve dergiler okumanın kutsallığı yerine olmayacak şeyler yazıp çizmekte.
973. Kaç yıl var ki Avrupa'nın birkaç ülkesinde, gümrükten geçişte değişik bir yöntem uygulanıyor: İki kapı yapmışlar; biri yeşil, öteki kırmızı... Çantasında gümrük ödemesi gerekli bir şey bulunmayan yolcu, doğru yeşil kapıya gidiyor.
974. On yıl var olay geçeli: (Falanca) bir kart yollamış, nerede çalıştığını bilemediğinden zarfın üstüne ... diye yazmıştı.
975. Asırlardan beri Türklere düşmandırlar. Bu düşmanlık, bilmeden, tanımadan, kilise taassubu ve başka propagandalar yüzünden olmuştur. Fakat on yıl var ki bizimkiler büyük insan yürekleri, sevgileri, gayret ve fedakârlıkları ile Avrupa'da bulunuyorlar.
976. Pasaportumu buldum. Bir de ne göreyim, süresi birkaç ay var ki bitmiş. Bir geziye çıkmak söz konusu olmadığı için uzatmamışım.

Yukarıdaki örneklerde geçen “çok var ki”, “yıllar var ki”, “kaç yıl var ki”, “on yıl var”, “on yıl var ki”, “birkaç ay var ki” sözleri Fransızca “il ya tant d’années”, “il ya beaucoup d’années”, “il ya dix ans” sözlerinin çevirisidir. Oysa bu kavramlar Türkçede “çoktandır”, “yıllardır”, “kaç yıldır”, “on yıldır”, “on yıldan beri”, “birkaç ay önce” biçimlerinde söylenir.

yeter değil

977. Devlet daireleriyle, mahkemelerle, şirketlerle, vatandaşlarla görülecek birçok işleriniz vardır. Bunların hepsini kendimiz takip edemiyoruz. Buna zaten bilgimiz ve tecrübemiz yeter değildir.

“Yeter değildir” sözü, Osmanlıcadaki “kâfi değildir”in Türkçeye çevrilmiş biçimidir. Bunun doğru Türkçesi “yetmez”dir.

etki etmek

978. Kocaman fabrikalar yapılırken ekonomiye nasıl etki edeceğini kimse araştırmıyor.

“Gereksiz Yardımcı Eylemler” bölümünde de görülmüş olan bu örnekteki “etki edeceği” sözü, belli ki eski “tesir edeceği” sözünün çevirisidir. Çeviri kokma kusurundan da, gereksiz yardımcı eylemden de kurtulmak için anlatımı “ekonomiyi nasıl etkileyeceği” biçiminde düzeltmek gerekir.

teessüre gömmek

979. Bu ölüm, bütün... ailesini derin bir teessüre gömmüştür.

Buradaki “gömmüştür” sözcüğü, Osmanlıcadaki “gark etmiştir”i sözcük olarak Türkçeye çevirme çabasının ürünüdür. “Teessüre gömmüştür” ya da “teessüre boğmuştur” gibi karşılıklar yabancı izleri taşır. Bu kavramın doğal Türkçe ile anlatımı “üzüntü içinde bırakmıştır”dır.

XVI

BOZUK ANLATIMLAR

Önsözde de söylediğimiz gibi, dil yanlışları çok çeşitlidir. Bundan önceki ayrımlarda çeşitli yanlışları uygun gördüğümüz başlıklar altında gösterdik. Onlar arasına alamadığımız bozuk anlatım örneklerini de bu ayrımda veriyoruz.

980. Dijitalinden başka bir ilaç kullanmak, hastanın ıstırabını uzatmaktan başka bir şey temin edilmiş olmaz. (Bir hekimlik kitabından)

Düzeltilme iki türlü olabilir:

a) Dijitalinden başka bir ilaç kullanmak, hastanın ıstırabını uzatmaktan başka bir şeye yaramaz.

b) Dijitalinden başka bir ilaç kullanılmakla, hastanın ıstırabı sadece uzatılmış olur.

981. Kitapta her hastalığın ayrı ayrı rejim listeleri tanzim etmek ve hastanın arzusuna göre gıdayı tertip edebilmek için gıdaların kalori, protein, yağ, karbonhidrat, emlahı ihtiva eden cetvelleri ilave ettim.

Birbirine girmiş birçok yanlış bir arada. Söylenmek istenenleri doğru tümcelerle bildirmeye çalışalım:

“Kitaba, gıdaların ne ölçüde kalori, protein, yağ, karbonhidrat ve emlah ihtiva ettiklerini gösteren cetveller ilave ettim. Bunlarla her hastalık için ayrı ayrı rejim listeleri tanzim edilebilir ve her hasta, arzusuna göre gıda tertip edebilir.”

982. “Pabuç pahalı” demek, üzerine aldığı işi beceremeyince bırakmasını bilmeyenler için kullanılır.

Tümcede iki türlü yanlış vardır. Birincisi “pabuç pahalı” deyimine verilen anlamdır. Bu, “Deyimlerdeki Yanlışlar” ayrımlarında açıklanmıştır. İkincisi (anlam doğru sayılsa bile) tümcenin kuruluşundadır. Tümce, doğru olarak iki yolda kurulabilirdi:

a) Pabuç pahalı (demek), üzerine aldığı işi beceremeyince bırakmasını bilmemek demektir.

b) “Pabuç pahalı” deyimini, üzerine aldığı işi beceremeyince bırakmasını bilmeyenler için kullanılır.

983. Adana şehri, il içindeki kasabalara göre cılız bir vücut üstünde nispetsiz derecede büyük bir baş gibi kalır. (Hilmi Uran)

Karşılaştırılan iki şeyden biri, ötekinin yanında şöyle kalır, denilince “öyle kalan”ın daha değersiz, daha güçsüz, daha aşağı olduğu anlaşılır. Burada Adana şehrinin büyük bir baş, il içindeki kasabaların da cılız bir vücut gibi olduğu söyleniyor. Öyle ise “...gibi kalan”, Adana şehri değil, kasabalar olmak gerekir. Anlatımı düzeltmek için tümceye şu biçimi vermeliyiz: “Adana şehrine göre il içindeki kasabalar, nispetsiz derecede büyük bir baş altında cılız bir vücut gibi kalır.” “...kalır” kullanılmayarak, şöyle bir tümce de kurulabilir: “Adana, il içindeki kasabalara göre cılız bir vücut üstünde büyük bir baş gibidir.”

984. Para ile ve zorla otobüslere doldurularak seçim toplantısına götürülen yığınları, o sırada bilmem neden anımsadım. O ısmarlama alayın yanında, tozlu yollarda kendiliğinden oluşan içtenlik dolu bu birleşme, çok yüksekte kalıyor. (Prof. Dr. Tunaya)

“İsmarlama alay” ile “tozlu yollarda oluşan içtenlik dolu birleşme” karşılaştırılıyor ve değerli görülen ikinci topluluk, “yüksekte kalıyor” diye niteleniyor.

Biraz önceki örnekte de gördüğümüz gibi “kalıyor”un, değerliye değil, değersize bağlanması gerek. Bu nedenle tümce, ya “yükseliyor” diye bitirilmeli idi ya da “...içtenlik dolu bu birleşme yanında, o ısmarlama alay çok alçak kalıyor” gibi bir tümce kurulmalıydı.

985. Birçok kitabın çift nüsha olacağı bir mazeret değildir. Zira bu gibi kitaplar, her zaman için yabancı kütüphanelerde takas imkânına sahiptir. (Doç. Dr. Karamanlıoğlu)

(Bu yazı resmi bir kuruluş için toptan satın alınması söz konusu olan bir kitaplığın –birçok kitabı iki nüsha olduğundan– pahalı görülmesi üzerine yazılmıştır.)

İki kısa tümce içinde üç yanlış var:

a) “Çift nüsha olacağı” yerine “çift nüsha olması” denilmeliydi.

b) “Mazeret değildir” sözü (yazarın kafasına göre) “mahzur değildir” (yani sakınca olarak ileri sürülemez) olacaktır.

c) “Kitaplar takas imkânına sahiptir” denilemez; çünkü takası yapacak olan kitaplar değil insanlardır.

Yazarın söylemek istediği, doğru olarak şöyle anlatılabilir: “...Çift nüsha olan kitapları, başka kitaplarla değiş tokuş yapma olanağı vardır.”

986. ...Bu kitaptan daha başka parçalar da alabiliriz. Ama sanıyorum ki Milli Eğitim Bakanlığının, soyluluk, âyanlık, derebeylik müesseseleri in ihyası yolundaki bu çok demokratik (?) tavsiyelerini bugün, bu kadar tanıtmakla yetinelim. (Ş. Süreyya Aydemir, Cumhuriyet, 11.2.1974)

a) “Ama sanıyorum ki” diye başlayan tümce “tanıtmakla yetinelim” diye bitirilemez. Ya “tanıtmak yeter” ya da “tanıtmakla yetinebiliriz” diye bitmesi gerekirdi.

b) İkinci düzeltme yolu “sanıyorum ki”yi çizmektir.

987. Sinsi kuvvetlerin, bir milletin kalkınmasında tılsımlı rol oynayacak lisan kadar kudretli bir vasıtayı baltalamak için elden gelen her çareye başvuracağı ve vurmakta olduğu tabiidir.

a) Doğrusu “lisan kadar” mı, “lisan gibi” mi?

b) “Başvuracağı tabiidir”le birlikte “başvurmakta olduğu tabiidir” de denilebilir mi?

988. Millet Meclisi üye tamsayısının bir fazlası bulunursa, hükümet düşer.

Buradaki yanlış, bir dalgınlıktan ileri gelmiştir. “Millet Meclisi üye tamsayısının bir fazlası” zaten söz konusu olamaz. Söylen-

mek istenen, “Millet Meclisi üye tamsayısının yarısından bir fazlası”dır.

(Yazdığını bir kez gözden geçirmemenin sonucu.)

989. Hükümetin... Şark'taki isyana dair almış olması lazım gelen –velev tam veya noksan, velev ki yalan yanlış olsa– bütün haberleri... Meclise arz etmekteki gösterdiği lakaydi ve ihmal...

Bu örnekte birkaç bozukluk var. Önce şunu belirtelim ki “velev”in Türkçe karşılığı “olsa da, olsa bile”dir.

Bozukluklara gelince:

a) “Hükümetin –noksan olsa bile– haberleri Meclise arz” etmesi doğaldır. Ama “hükümetin –tam olsa bile– haberleri Meclise arz” etmesi denilemez. “Velev” kullanılmamış olsaydı bu yanlış bulunmayacaktı. Yani “hükümetin –tam veya noksan– bütün haberleri Meclise arz etmesi” denilebilirdi ki “ister (gerek) tam, ister (gerek) noksan olsun...”, “tam da olsa, noksan da olsa” demektir.

b) “Yalan yanlış da olsa” varken “velev ki”ye gerek yoktu.

c) “Arz etmekteki gösterdiği” sözünün doğrusu da “arz etmekte gösterdiği”dir.

990. Emniyet memurlarının başarı ile neticelendirdikleri baskın neticesinde tabanca imalini bilfiil yapan ve satan kimselerin yakalanması uzun sürmemiştir.

İşte yanlışlar:

a) ... neticelendirdikleri baskın neticesinde

b) tabanca imalini yapan

c) tabanca imalini satan

ç) bilfiil yapan

d) bilfiil satan

991. Din adamlarının tahsil ve kıdemleri ile terfileri diğer devlet memurları gibi eşit ve itibarlı olacaktır.

Çeşitli yanlışlarla dolu bir tümce. Anlatışa göre denilmiş oluyor ki:

a) Din adamlarının tahsilleri devlet memurları gibi eşit olacak,

- b) Tahsilleri devlet memurları gibi itibarlı olacak,
- c) Kıdemleri devlet memurları gibi itibarlı olacak,
- ç) Kendileri devlet memurları gibi itibarlı olacak,
- d) terfileri devlet memurları gibi eşit olacak,
- e) terfileri devlet memurları gibi itibarlı olacak.

Bu yanlışların doğruları şunlardır:

a) Din adamlarının tahsilleri, devlet memurlarının tahsiline eşit olacak,

b) Din adamları, devlet memurları gibi itibarlı olacak,

c) Din adamlarının kıdemleri, devlet memurlarının kıdemleri gibi hesaplanacak,

ç) Din adamları, devlet memurları gibi itibarlı olacak,

d) Din adamlarının terfileri, devlet memurlarının terfiinde uygulanan usule göre yapılacaktır,

e) Din adamları, devlet memurları gibi itibarlı olacak.

Buna göre yanlış tümceyi şöyle düzeltebiliriz: “Din adamlarının tahsil, kıdem ve terfileri, öteki devlet memurlarıninkine eşit ve kendileri onlar gibi itibarlı olacaktır.”

992. (İttihatçılar) gerçi harp devrinin, başka memleketlerde olduğu gibi bizde de üreyen vurguncuların hepsinin önüne geçmeye muvaffak olamamışlarsa bile bazılarını şiddetle cezalandırmaktan çekinmemişlerdir. Kırk iki yıl sonra İttihatçılar zimmetine kaydettiğimiz şu birkaç meziyete mukabil bir zaman gelip demokratlar lehine söyleyecek tek söz bulabilecek miyiz? (Ş. Süreyya Aydemir)

a) “Gerçi” ile “muvaffak olamamışlarsa bile”yi birlikte kullanmak yanlıştır, ya “gerçi” ve “bile”yi çizip “muvaffak olamamışlarsa da” demek ya da “gerçi”yi koruyup “muvaffak olamamışlarsa bile” yerine “muvaffak olamamışlardır (...i başaramamışlardır), ama” koymak gerekiyor.

b) “Üreyen” yerine, “türeyen” kullanmak gerekmez miydi?

c) “Üreyen vurguncuların hepsinin” yerine “çoğalan vurgunculuğun” demek daha uygun değil miydi?

ç) “Meziyet”, zimmete kaydolunmaz, lehe kaydolunur.

d) Birbiri ardınca gelen üç tamlama (devrinin, vurguncuların, hepsinin) çirkin değil mi?

993. Bu iki kelime (tamamı para), Türkçenin hangi kaidesine göre yan yana getirilmiş, anlayamadım. Acaba eski “cem’an yekûn” tabirinin bankacı ağzıyla tercümesi olmasın? (Burhan Felek)

a) Yazarın “tamamı para”yı doğru bulmaması yanlış. Çünkü bu söz, “ikramiyenin yarısı para, yarısı tahvil olarak verilir” sözündeki “yarısı para” gibidir. Dil kurallarına aykırı bir yönü yoktur.

b) Yazarın kurduğu tümce yanlıştır: “Acaba... tercümesi olmasın” denilemez. Ya “acaba... tercümesi midir”, ya da –“acaba” kullanılmayarak– sadece “tercümesi olmasın” denilmeli idi.

994. Arazi-i öşriye üç nevidir. Birinci nev’i fetihten evvel ahali İslam dinini kabul ettiği takdirde onlara terk ve bırakılan arazidir. (Bülent Köprülü, 1958)

Kimi yanlışları daha önceki ayrımlarda görülmüş olan bu örnekteki bozuklukları –geri kalanlarla birlikte– topluca gösterelim.

a) “Ahalisi”nin tamlayanı yok.

b) “Ahalisi” ve “onlar” aynı görevi yapan yinelenmiş sözcüklerdir; “onlar” gereksizdir.

c) “Terk” ve “bırakma” da aynı anlamda yinelenmiş sözcüklerdir. “Terk” gereksizdir.

Tümcenin düzeltilmiş biçimi şöyle olur: “Fetihden önce İslam dinini kabul etmiş olan ahaliye bırakılan arazidir.”

995. Dava konusu olan “varoluşçuluk” adlı yazının ilmi bir yazı mı yoksa komünizmi telkin eden bir yazı mı olup olmadığıнын tespitini ancak mahkeme takdir eder.

“İlmi bir yazı olup olmadığıнын...” ya da “komünizmi telkin eden bir yazı olup olmadığıнын...” denilmiş olsaydı, iliseceğimiz bir şey bulunmayacaktı. Çünkü bu anlatımların her birinde, tek niteliğin (ilmiliğin ya da komünizmi telkin ediciliğinin) var mı, yok mu olduğu aranıyor demektir. Örneğimizde ise “ilmi” ve “komünizmi

telkin eden” niteliklerinden birinin var olduğu söz konusu oluyor. Bu duruma göre belirlenecek şey, şu veya bu niteliğin “var olup olmadığı” değil, var olan niteliğin “hangisi olduğu”dur. Bu nedenle belirlenecek nitelik için “olup olmadığı” sözleri kullanılamaz. Bundan anlaşılır ki yukarıdaki örnek şöyle başlamalıydı: “...adlı yazının ilmi bir yazı mı yoksa komünizmi telkin eden bir yazı mı olduğunu...”

Örneğimizin arkası ve bitimi de, ya şöyle olmalıydı: “ancak mahkeme takdir edebilir”. Ya da şöyle: “ancak mahkeme tespit edebilir”. Çünkü “...tespitini takdir edebilir” biçimindeki söz, amaçlanandan ayrı bir anlam taşımaktadır.

996. II. kısımda, a) Doğrudan doğruya anlatma yolu ile yazılmış örnekler, b) Tasvir yolu ile anlatılan, c) Hikâye tarzında ifade edilen, d) Her üç ifade tarzını da beraberce ihtiva eden kompozisyonlar vardır. (Fevziye Abdullah, İyi ve Doğru Yazı Yazma Usulleri)

Ana tümceyi belirtelim: “İkinci kısımda a), b), c), d) ile gösterilen kompozisyonlar vardır.” Yani dört kez “şöyle olan kompozisyon vardır” denilmiş oluyor. Gelgelelim b), c), d) bölümlerinde böyle denilebiliyor da a) bölümünde denilemiyor. Şöyle ki b) için “anlatılan kompozisyon”, c) için “ifade edilen kompozisyon”, d) için “ihtiva eden kompozisyon” deniliyor. a) için ise “anlatma yolu ile yazılmış örnekler kompozisyon” denilmiş oluyor. a) bölümünün de öteki bölümlerle uyumlu olabilmesi için şu biçimde düzenlenmesi gerekirdi: “Doğrudan doğruya anlatma yoluyla yazılmış olan.”

Bir de yazım kurallarımıza göre c) bölümünden sonra gelen bölümün –abecemize uyularak– ç) ile gösterilmesi gerekir. Burada ise –yabancı abecelere uyularak– d) ye geçilmiştir.

997. (Kadri Paşanın) pederi Kıbrıs mutasarrıfı İshak Paşa Ayıntap nakibü’l eşrafı Emin Efendinin oğlu ve Kamus mütercimi vakanüvis Asım Efendi merhumun biraderi idi.

Yazıyı eleştirmeden önce bir açıklama yapalım: Mütercim Asım’ın kardeşi Emin Ef.dir. Emin Ef.nin oğlu İshak Paşa, onun da

oğlu (1879’da başvekil olan) Kadri Paşadır. Bu bilgi Şemsettin Sami’nin Kamusü’lâlam’ında, Kadri Paşa maddesinde, yukarıda görüldüğü gibi yazılıdır. Şu anlatıma göre tümcenin öznesi olan İshak Paşa, Asım Ef.nin kardeşi oluyor. Bu yanlış anlam, “merhum” sözcüğünün Asım için söylenmiş gibi görünmesinden çıkıyor. “Asım Ef.”den sonra virgül konulsa yine olmaz; çünkü bu kez de “merhum” sözcüğü, İshak Paşa için söylenmiş duruma girer. Oysa “merhum” denilirken –Asım ve İshak değil– Emin Ef. düşünülmüştür.

Yukarıdaki sözün doğru anlam belirtmesi için şu biçimde olması gerekirdi: “(Kadri Paşanın) pederi Kıbrıs mutasarrıfı İshak Paşa, Ayıntap nakibü’l-eşrafı Emin Ef.nin oğlu idi. Kamus mütercimi vakanüvis Asım Ef. de Emin Ef.nin biraderi idi.”

Eski biçimle doğru anlatış da şöyle olurdu: “(Kadri Paşanın) pederi Kıbrıs mutasarrıfı İshak Paşa, Kamus mütercimi vakanüvis Asım Ef.nin biraderi olan Ayıntap nakibü’l-eşrafı Emin Ef.nin oğlu idi.”

998. Kapalı zarf usulüyle tamirat yaptırılacak.

Tamirat (onarım), kapalı zarf usulüyle yaptırılmaz; yaptırılacak onarım, kapalı zarf usulüyle eksiltmeye konulur ya da çıkarılır.

999. Timur, Anadolu’yu baştan sona yakıp yıktıktan ve yüz binlerce Türkü kılıçtan geçirip çekildi.

Yanlış apaçık görülüyor. İki türlü düzeltilebilir:

a) Yakıp yıktıktan ve geçirdikten sonra çekildi.

b) Yakıp ve yüzbinlerce Türkü kılıçtan geçirip çekildi.

Birinci biçim daha uygundur.

1000. (Tevfik Fikret) “Doksan Beşe Doğru” şiirinin bir yerinde diyor ki:

Hâlâ düşünen başlara hep latma-i tenkil

Hâlâ sırttan dişlere hep lokma-i in’am

Gerçekten de Fikret’in kudretle ifade ettiği bu durum, sanki toplumumuzun alinyazısıdır. Devrimlere rağmen, değişmelere rağmen gene de şurada burada, şunun bunun düşü-

nen başları hiç olmazsa iftira ile tenkitle çalıştıkları, kendilerine sırtan dışlara ise çok şüpheli yollardan edindikleri zenginliklerin verdiği imkânlarla dayanarak nimet lokması dağıttıkları görülüyor hâlâ

Dil yanlışlarıyla dolu, karışık bir parça. Yazarın ne dediğini anlamak ve birkaç yerini düzelterek yazıya doğru biçim vermek oldukça güç. Sanıyoruz ki şunlar söylenmek isteniyor: “Birileri düşünen başları, iftira ve tenkitle kötülüyor. Kendilerine sırtan dışlara (yılışanlara, yarıdakçılık edenlere), şüpheli yollardan edindikleri zenginliklerin verdiği imkânla nimet lokmaları dağıtıyor.”

1001. Hüküm vermek, kaza hakkını istimal etmek, bir sanattır. Bu sanata yabancı olanların erişecekleri netice, müspet veya menfi bakımdan daima tehlikeli olmuş ve daima umulmayan yanlış neticeler vermiştir. (Baha Arıkan, Cumhuriyet, 24.8.1963)

Anlatılan şey için en uygun sözcüklerin seçilmemiş olması bir yana ikinci tümcenin yapısı bozuktur: “Bu sanata yabancı olanların erişecekleri netice... yanlış neticeler vermiştir” tümcesinin öznesi “netice” ve iki yükleminden biri “neticeler vermiştir”. “Netice, neticeler vermiştir” oluyor.

Bu tümce şöyle yazılmış olmalıydı: “Bu sanata yabancı olanların verecekleri karar, –olumlu olsun, olumsuz olsun– çoğu kez tehlikeli olmuş, beklenmeyen yanlış sonuçlar doğurmuştur.”

1002. Evvelki yıllarda Toprak Ofisi, dahildeki hububat istihsalinin nispeten cüzi nispetlerini satın almıştı.

“Nispeten cüzi nispetlerini” ne demek? Kötü bir anlatım. “Oldukça az (ya da umulandan az) bir miktarını” mı demek istiyor yazar?

1003. Acemi ellerde soysuzlaştırılmaya pek müsait olan konumuz bahsinde titizlik bakımından işbirliği yapmışız.

Bu örnekteki “konumuz bahsinde” ve “titizlik bakımından” sözleri, anlatılmak istenen düşünceleri iyi belirten sözler değil.

Söylenmek istenen şu olacak: "...soysuzlaştırılmaya pek el-verişli olan konumuzu (mesleğimizi) titizlikle korumak için bir iş-birliği yapmışız."

1004. Kaza kurbanları kadın beş çocuk öksüz kaldı.

Büyük bir gazetenin iri harflerle yazılı bu başlığının altında şu haber var:

"175 sayılı evde oturan 5 çocuk anası Fikriye Ergin, tren hat-tını geçmek isterken, Halkalı'dan Sirkeci'ye geçmekte olan trenin altında kalmıştır."

Buna göre başlığın şöyle yazılması gerekirdi: "Kaza kurbanı kadının beş çocuğu öksüz kaldı."

1005. ...ın en ciddi bir işini Arap harfleriyle gördüğü, ajans bül-tenlerine inkılap etmemeliydi.

"İşini Arap harfleriyle görme" sözü, "yazacağı şeyi Arap harfleriyle yazma" anlamına geldiği zaman doğrudur. Burada söy-lenmek istenen de budur. Ancak "en ciddi bir işini Arap harfleriyle görmek"ten söz edilemez. Örneğimizin doğru anlatımı şudur: "En ciddi yazılarını Arap harfleriyle yazdığı."

("İnkılap etmemeliydi" sözündeki yanlışlık, İkinci Bölüm'ün "Birbiriyle Karıştırılan Sözcükler" ayırımında açıklanmıştır.)

1006. Yoğurt ve hububatın domates lezzeti ile karıştığı bu çorbaya yabancılar bile ibret ile bakıyor ve onu uzun uzun methedi-yorlar.

"Yoğurt ve hububatın domates lezzeti ile karıştığı" sözüyle anlatılmak istenen kavram şu olacak: "Yoğurt ve hububata domates lezzetinin karıştığı bu çorbaya."

(İkinci Bölümün "Yanlış Anlamla Kullanılan Sözcükler" ay-rımında "ibret" sözcüğü üzerinde durulmuştur.)

1007. İlimde ihtisasa saygı gösterilmelidir. Hastalıkları nasıl tıp il-mi tedavi ediyorsa dil onarılmasını da filoloji ilmi tedavi eder.

Tıp ilmi hastalıkları tedavi eder. Yazara göre filoloji ilmi de

“dil onarılması” hastalığını tedavi eder. Oysa, “dil onarılması” bir hastalık değil, bir hastalığın tedavisidir. Yazar, “dil hastalığını da filoloji ilmi tedavi eder” demek istemiştir. Belki de bu anlama gelmek üzere “dili de filoloji ilmi onarır” demek istiyordu.

1008. Bir duygu, Ömer Seyfettin’e kaderini haber vermiş olmalı ki şu kısacık ömre sığamayacağını umduğumuz sayfalarını yazdırmış.

“Şu kısacık ömre sığamayacağını umduğumuz” değil, “şu kısacık ömre sığabileceğini ummadığımız” denilmesi gerekirdi. İki deyiş arasında büyük anlam ayırımı vardır: Ömer Seyfettin’in böyle bir şey yapamayacağı umuluyordu değil, böyle bir şey yapabileceği umulmuyordu.

1009. (Başlık:) Birkaç güne kadar ısı düşecek.

(Alttaki haber:) Meteoroloji Müdürlüğünden verilen bilgiye göre birkaç gün daha Ankara ve civarında ısı düşecek, sonra da şiddetli bir sıcak dalgası gelecektir.

Başlık, haberi doğru özetlememiştir. Habere göre ısı düşmektedir. Bu düşüş birkaç gün daha sürecektir. Başlığa göre ısı şimdi düşmemektedir, birkaç gün sonra düşecektir.

1010. (Başlık:) Değişen köy adları.

(Altındaki haber:) Maraş’ın Pazarcık ilçesine bağlı Narlı bucağının Şatırhüyük köyü, Gaziantep’in İslahiye ilçesine bağlı Sakcagöz bucağına; Tokat’ın Reşadiye ilçesinin Ütük, Kozlu, Kadadiz köyleri, Sivas’ın Hafik ilçesine bağlanmışlardır.

Haberde kimi köylerin bağlı bulundukları “yerlerin” değiştirildiği bildirilmektedir. Başlıkta ise “köy adlarının” değiştirildiği.

1011. (Başlık:) Gümüşpala “evvela huzur sonra af” dedi.

(Altındaki haber:) Gümüşpala, özetle şunları söylemiştir: Önce af gelsin sonra huzur hâkim olacaktır.

Başlık, haberin tam tersi.

1012. (Başlık:) Tatvan belediye başkanı öldürüldü.

(Altındaki haber:) Tatvan belediye başkanı Burhan Cenkçi, dün sabah evinden belediyeye giderken dört kişinin saldırısına uğramıştır. Bıçak darbeleriyle ağır yaralanan Burhan Cenkçi SSK hastanesine kaldırılarak tedavi altına alınmıştır. Durumunun iyi olduğu bildirilmiştir.

Başlık ile altındaki yazı çelişiyor.

1013. Birçok gidenin her biri memnun ki yerinden

Birçok seneler geçti dönen yok seferinden

Dünyada sevilmiş ve seven nafîle bekler

Bilmez ki giden sevgililer dönmeyecekler

Yahya Kemal'in en güzel şiirlerinden biri sayılan "Sessiz Gemi"de öyle büyüleyici bir hava var ki bunun etkisiyle dil pürüzleri kimsenin dikkatini çekmemektedir. Bu pürüzleri sıralayalım:

a) "Birçok gidenin her biri" mi deriz, "gidenlerin birçoğu" mu?

b) Gidenlerin "birçoğu" yerinden memnun olduğu için dönmüyormuş. Bu "hüsn-i talil"i güzel bir "nedenleme" buluyor musunuz?

c) Gidenlerin "birçoğu" yerinden memnun olduğu için geri dönmediğine göre "kimisinin" de yerinden memnun olmadığı için dönmesi gerekmez mi?

ç) Geri dönmeyen, gidenlerin birçoğu mu hepsi mi?

d) "Sevilmiş ve seven" demek Yahya Kemal'e yakışıyor mu? "Sevilen ve seven" denilmeli değil miydi?

e) Sevilen ve seven, gerçekten "bilmez mi" ki giden sevgililer dönmeyecekler?

f) Sevilen ve sevenler, giden sevgililerin dönmeyeceklerini bilmezler de onları bekler mi?

(Bu şiirdeki "sallanmaz o kalkışta ne mendil ne de bir kol" dizesi "Deyimlerde Yanlışlar" ayrımında ele alınmıştır.)

1014. On Mısır'a bir Sinan bedel olmazdı ey kaza

Şevketlü Padişahı bu hal etti telhkâm

Bu beyit Yahya Kemal'in Selimname'sindedir. "Bir Sinan on

Mısır'a bedel olmazdı" deyişi, şairin kafasındaki düşünceye uygun değildir. Çünkü şairin söylemek istediği şudur: "On Mısır bir Sinan'a bedel değil." Bu dize şu biçimlerde olsa sakatlık bulunmayacak:

- a) On Mısır, bir Sinan'a bedel miydi ey kaza
- b) On Mısır, bir Sinan'a değer miydi ey kaza

1015. Her ne kadar bazı gazeteler uydurma haber vermeyi, uyduruk başlık atmayı marifet saysalar da bizim bu başlığımız uydurma değildir.

1) "Saysalar da" sözünün "sayarlarsa da" olması, daha uygun değil miydi?

2) Baştaki "her ne kadar" sözü gerekli mi?

1016. Benim ve senin bileceğin sürekli gerçek şudur.

"Benim ve senin bileceğimiz" denilmesi gerekirdi.

1017. "Sekiz Sütuna Manşet" çoğunlukla bir sinemasal anlatıma sahipti.

1) "Sahip" sözcüğü, kişilerin iyeliğini belirtmede kullanılır genellikle. Bir kişi mal sahibi olur; sanat sahibi, bilgi sahibi olur. Ancak bir yapıt için "şöyle bir anlatıma sahip" demek doğru olmaz; "şöyle bir anlatımı var" denilmelidir.

2) "Çoğunlukla"nın da "daha çok" diye düzeltilmesi gerekir.

1018. Bazı yerlere gelip oralarda oturmak, bazen iğneli fıçı gibidir. İnsanı tedirgin eder; uykularını kaçıır.

Kimi yerlerde oturmak, "iğneli fıçı gibi" olmaz; "iğneli fıçıya oturmak gibi" olur.

1019. Ulusal ile ulusal olmayan arasındaki ayraç, Anayasa tasarısını onaylamak ya da karşı çıkmak olabilir mi?

1) "Ulusal" sözcüğünden sonra bir "olan" eklemek uygun olurdu.

2) "Anayasa tasarısını onaylamak ya da bu tasarıya karşı çıkmak" denilmeliydi. Çünkü "onaylamak" eyleminin "tasarısını" tümleciyle kullanılması doğru ise de "karşı çıkmak" eyleminin ay-

nı tümleçle kullanılması yanlıştır.

“Ayraç” sözcüğünün yanlış kullanılmış olduğu II. ayırmda gösterilmiştir.

1020. Türkiyemiz, servet kaynakları bol, çok feyizli ve daima artan bir nüfusu var. Başka bir memleketten imrenecek hamdolsun hiçbir şeyimiz yok.

1) İlk tümcenin doğru biçimi şudur: “Türkiyemiz, servet kaynakları bol, çok feyizli ve nüfusu daima artan bir ülkedir.”

2) İkinci tümcedeki tümleç yanlışı XII. ayırmda.

1021. Bir tek aksi reyin dahi vatan hainliği sayıldığı dönemler olmuştur. O dönemlerde bu olumsuz reyler yok farz edilmiş, verenler için ciddi tehditler icra edilmiştir.

Bu sözler, bir profesörün, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi dergisinin July 1988 (!) tarihini taşıyan sayısından alınmıştır. “Tehdit icra etmek” Osmanlıca döneminde bile görülmeyen bir kullanış...

1022. Türkiye için ekonomik ve sosyal kalkınmasını gerçekleştireceği en olumlu ortamı, Avrupa Ekonomik Topluluğunun oluşturduğu artık tartışılmayacak somut bir örnektir.

“Somut bir örnektir” mi, “bir gerçektir” mi?

1023. XIX. ve XX. asır Türkçüleri... Türkçenin bağımsız bir dil olacağı davasını ortaya atmışlardı... Atatürk’ün, hareketi takip etmeye vakti olduğunu zannetmiyorum. Hiç ardı arkası kesilmeyen politika buhranları ve harpler yüzünden bu vakit bulamamağı kendisine mazur görmek de lazım gelir. (Fali Rıfkı Atay, Çankaya, s. II. s. 440)

“...bu vakit bulamamağı kendisine mazur görmek de lazım gelir” sözündeki “bu” ve “kendisine” sözcükleri gereksiz, “bulamamağı” biçimi de kullanımdan düşmüştür. Parçayı şöyle yazmak daha doğru olmaz mıydı: “...vakit bulamayışını mazur görmek de lazım gelir.”

1024. ...Bu tahakkuk edinceye kadar memurlara ek vazife, ucuz

gıda maddesi, uzun krediler ve mesken verilmesi, hatta karı-kocanın aynı yerde çalışabilmesi, kayınpeder, baba, ana, kardeş gibi yakınlarının bulunduğu yerlere nakledilerek geçimine yardım eder şahsi müsait şartların yaratılmasına çalışmak suretiyle maişetlerini kolaylaştıracak yardımlar da ihmal edilmemelidir.

İşte size, parçaları arasında uyum bulunmayan, bağlantıları bozuk bir tümce örneği.

1025. Hacı Arif Bey, Nigârnîk adlı cariye ile üçüncü defa evlenmiştir.

Bu anlatımdan, Hacı Arif Bey'in, evli bulunduğu bu cariye-den iki kez ayrıldığı, onunla üçüncü kez evlendiği anlamı çıkıyor. Oysa söylenmek istenen şey, Hacı Arif Bey'in daha önce iki başka evlilik yaptığı, üçüncü evliliğini de Nigârnîk adlı cariye ile gerçekleştirdiğidir.

1026. Vergi iadesi bildirimine pul yapıştırılmaması gerekiyor.

"Yapıştırılmaması gerekiyor" mu daha uygun, yoksa "yapıştırılması gerekmiyor" mu?

1027. Bir iki saat uçak yolculuğu ile rahatça bir memleketten başkasına giden "seferi"ye oruç tutmamak hakkını veren dinim, en aşağı yüz yıl gerisinde kalmış olduğu Batı medeniyet dünyasına erişmek için geceli gündüzlü sefere çıkan milletlere oruçla yılda bir ay çalışma kaybetmeyi haram ettiği fetvasını Burgiba mı vermeli idi? (Fali Rıfkı Atay)

Yanlış bulunmamakla birlikte çok dolambaçlı, karışık, uzun bir tümce.

1028. Kaçak katilin yakalanışı; yörede şüpheli bir kişinin dolaştığını gören Taraklı köylülerinin, durumu akrabalarının yanına izinli olarak gelmiş bulunan Nevşehir'in Avanos ilçesinde görevli polis Sabri Keleş'e bildirmesi üzerine mümkün olmuştur.

Yanlış bulunmamakla birlikte dolaşık bir anlatım.

1029. 1961 Anayasasının 149. maddesi: Cumhurbaşkanı; son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az yüzde onunu alan veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsilcisi bulunan siyasi partiler veya bunların meclis grupları; Yasa-meclislerinden birisinin üye tam sayısının en az altıda biri tutarındaki üyeleri; kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarda Yüksek Hâkimler Kurulu, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay ve Üniversiteler, kanunların veya Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğünün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesi'nde doğrudan doğruya iptal davası açabilirler.

Yanlış bulunmamakla birlikte çok dolaşık, uzun ve güç anlaşılır bir tümce.

1030. YÖK üyeleri, kamu yararına kurulmuş dernekler, vakıflar ve bunlara bağlı kuruluşlarda herhangi bir ücret almadan görev yapma ve Bakanlar Kurulunca verilecek geçici görevler dışında herhangi bir kamu kuruluşunda veya özel kuruluşta çalışmayacaklardır.

Bu örnek 6 Kasım 1981 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan YÖK Teşkilatı yönetmeliğinden alınmıştır. "YÖK üyeleri... ücret almadan görev yapma" sözlerinden sonra "ve" denildiğine göre, arkadan bir başka eylem adı geleceğini düşünüyoruz. Ancak tümce bitince görüyoruz ki "görev yapma", "çalışmayacaklardır" eylemine bağlanmış. Bu, yanlış bir bağlama. Bağlantının doğru olması için, "görev yapma" sözü "görev yapmayacak" biçimine sokulabilir. Ama yine de şöyle bir anlatım bozukluğu ortadan kalkmaz: "Ücret almadan görev yapmayacaklar" gibi bir kavram. Söylenmek istenenin bu olduğunu sanmıyoruz.

Resmi Gazete metninde bir yanlışlık olmayacağına göre yönetmeliğin yazılışında bozukluk olduğu anlaşılıyor. Öyle görünüyor ki söylenmek istenen şey, "herhangi bir ücret almadan" yerine "ücretsiz de olsa" konulmasıyla belli olan anlamdır.

1031. Askerlere işkence ediyorlarmış. Harp esirleri, onların yanında bey gibi kalır diyorlar.

“Gibi kalır” sözü, bir benzetmede zayıf olan benzeyeni belirtir. Burada “askerler” ile “esirler” karşılaştırılmakta ve esirlerin askerlerden daha iyi durumda (bey gibi) olduğu belirtilmektedir. Öyle ise daha kötü bir durumu belirtmeye yarayan “kalır” sözcüğünün, daha iyi bir durumu belirtmeye yarayan “bey gibi” ile birlikte kullanılması yanlıştır. İkinci tümce şöyle olmalıydı: “Harp esirleri, onlara göre bey gibi yaşıyor diyorlar.”

1032. Japonya’nın kıyısındaki İzu Denizi’nin sularında yaşayan örümcek yengeci, kıskaçları arasındaki üç metreden fazla açıklığıyla diğer bütün kabuklu hayvanların yanında dev gibi kalıyor.

Bu yengeç öteki hayvanlardan daha küçük olsaydı, onların yanında –söz gelişi– “pire gibi kalıyor” denilebilirdi. Ama “dev gibi” benzetmesi, onlardan çok büyük olduğunu gösteriyor. Bir nesnenin daha küçük olduğunu belirtmekte kullanılması gereken “kalıyor” sözcüğü, daha büyük olduğunu bildirmekte kullanılmakla bir anlatım yanlışı yapılmış oluyor.

1033. Atatürk’ün Türk Ocağı’na karşı tutumu ne idi? Genel başkan makamında uzun yıllardan beri bulunan Hamdullah Suphi’ye büyük bir saygı duyan ve Kurtuluş Savaşı sırasında yanından ayırmayıp önemli sorumluluklar verdiği bu kişinin, yeni gelişmeler sırasında gene aynı makamda kalmasına destek olmuştu.

“Saygı duyan” sözü, “saygı duyduğu” olsaydı anlatıda bozukluk bulunmayacaktı.

1034. Lucknow Üniversitesinin Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı Dr. Veli al-Hak Ensari, Hristiyanların, Atatürk’ün yüzünü görmedikleri halde onun fevkalade bir şahsiyet ve Asya’nın yüce önderi olduğunu ifade etmiş, doğu ülkeleri için onun hâlâ aynı kişiliğini koruduğunu eklemiştir.

Karışık, bozuk bir anlatım.

1035. Milliyetin Sanat Dergisinin 1985 sayısının kapağında...

Arka arkaya üç tamlayan... (“Milliyet” ile “-in” eki arasına da bir kesme imi konulmalıydı.)

1036. Yirminci yüzyılın ortasından sonra yemeklerde dua etme adeti geri bir zihniyeti temsil ettiği zehâbiyle ortadan kalkmağa başlamıştı ki televizyon yeniden bizi kendimize yöneltmeye hatırlatmış oldu.

“Televizyon yeniden bizi kendimize yöneltmeye hatırlatmış oldu.” Yanlışlarla dolu bir söz.

1037. Temenni ederiz ki ülkemiz bir daha 12 Eylül öncesinin koşulları içine düşmez.

“Temenni ederiz ki” sözü, bir eylemin gerçekleşmesi dileğinde bulunulacağını baştan haber vermeye yarar. Buna göre gerçekleşmesi dilenen eylem, istek anlamı içeren bir eylem olmalıdır. Öyle ise “bir daha böyle koşullar içine düşmez” yerine “...düşmesin” demek gerekmez miydi?

1038. Kımıl mücadelesi için Kuzeydoğu’da hava yağışlı olacak.

Süne mücadelesi için Trakya’da hava... olacak.

Yaz turizmi için Güneye’de hava... olacak.

Radio, yazın her sabah saat 7.30 haberleri sonunda hava durumunu anlatırken yukarıdaki tümceleri kullanır. Bu anlatımlar “kımıl, süne mücadelesini ve yaz turizmini sağlamak için hava... olacak”. Hava amaca göre ayarlanacak gibi bir kavram taşıyan bu terslik “için” sözcüğünün yanlış kullanılmasından doğuyor.

Radio, kimi günler, birinci ve ikinci bilgileri doğru bir anlatımla şöyle veriyor: “Kımıl mücadelesi yapılan Kuzeydoğu’da hava”, “süne mücadelesi yapılan Trakya’da hava (şöyle olacak)”

Üçüncü örnekte, yaz turistlerine havanın Güneye’de nasıl olacağı bildirilmek istendiğine göre şöyle bir tümce kurulabilir: “Turizm bölgelerinden Güneye’de hava... olacak.”

1039. Ünlü rock şarkıcı David Bowie, bir kadının kendisine tecavüz ederek AIDS virüsü bulaştırdığını iddia etmesi üzerine AIDS testinden geçmeyi kabul etti.

Yukarıdaki anlatımda geçen “kendisine” sözcüğünden David de kadın da anlaşılabilir. Yani bu anlatım “bir kadının David’e tecavüz ettiği” anlamına da gelebilir: “David’in bu kadına tecavüz ettiği” anlamına da. Bu karışıklığı önlemek için anlatıma şu biçimi vermek gerekiyor. “Bir kadının, David’in kendisine tecavüz ederek AIDS virüsü bulaştırdığını iddia etmesi üzerine David AIDS testinden geçmeyi kabul etti.”

Tümceye şu biçim de verilebilir: “Bir kadın David’in kendisine tecavüz ederek AIDS virüsü bulaştırdığını iddia etmiş; bunun üzerine David AIDS testinden geçmeyi kabul etmiştir.”

XVII ÖZENTİLER

Bu ayrımda “özentiler” üzerinde duracağız. Kimi yazarlar, daha özgün, daha etkin, daha güzel olsun diye yeni sözcükler yaratır ya da dilde bulunan sözcükleri yeni bir anlamla, yeni bir biçimde kullanırlar. Bu çabanın başarılı ürünleri de başarısız ürünleri de vardır. Aşağıda iki çeşit başarısız özentî örneği göreceğiz.

A. Özentî ürünü olan sözcükler;

B. Yadırganmayan sözcükleri özentili kullanışlar.

A. ÖZENTİ ÜRÜNÜ SÖZCÜKLER

sonsal

1040. Artık gözler, en yüksek yargı organının sonsal kararına çevrilmiştir.

Anlaşıyor ki yazar “sonsal”ı “nihai” karşılığı olarak kullanmış. “Sonsal” bir felsefe terimi olarak kabul edilse bile ortak dilde hoş görülmez sanıyoruz. Burada “son” sözcüğünü kullanmak yetmez mi?

dedikodusal

1041. Dedikodusal ayrıntılardan ayrılmak ve serinkanlı bir gözle konuya eğilmek için vakit gelmiş midir?

“Dedikodusal” yerine “dedikodulu” kullanmaya ne dersiniz?

uygarlıksal

1042. Türkiye gelişti, büyüdü ve yüceldi. Ne var ki toplumsal, uygarlıksal, ekinse ve siyasal açılardan oluşumumuzun çizdiği ağmaç’ı dikkatlerden uzak tutmaya da olanak yoktur.

insansal

1043. Koroğlu, bu filmde vurdu kırıdılı bir serüven öyküsünün cambazlıkta usta bir şövalyesi gibi belirtilmiş, Koroğlu’nun

insansal yönü görmezlikten gelinip coşkulu, kaba kahramanlık öğelerine geniş yer verilmiş.

sinemasal

- 1044. “Sekiz Sütuna Manşet”, çoğunlukla bir sinemasal anlatıma sahipti.**

IMF’sel

- 1045. Ecevit hükümeti, bir süredir Batılı büyüklerin artık IMF’sel ışığın rengini beklemeksizin en az bir milyar dolarlık bir “acil yardım fonu” oluşturmalarını istemekte idi.**

rastlantısal

- 1046. Şiir, onlar için ne olduğu bilinmez bir şeydir; güzellik rastlantısalıdır.**

gülmecesel

- 1047. Onun başbakan olmasını, yurt yönetimini eline geçirmesini olağan sayıp bundan bir eğlence konusu çıkarmak, bu ülkede bir şeylerin çürümüş olduğunun gülmecesel bir tepkisidir.**

Bu örneklerde gördüğümüz “sonsal”, “dedikodusal”, “uygarlıksal”, “insansal”, “IMF’sel”, “sinemasal”, “rastlantısal”, “gülmecesel” sözcüklerini beğeniyor muyuz? Bunlar “bilimsel, kişisel, bölgesel, kutsal, kırsal, anıtsal” sözcükleri gibi tutunabilecek nitelikte mi? Beğenileri tartışmak istemiyoruz ama biz sevdiklerini sanmıyoruz. “-sel, -sal” ekinin işletilmesi gerekli bir şeydir. Ancak bu, acemice bir özentî olarak değil titizlikle yapılmalıdır. Ekleri rasgele, yama gibi kullanmak doğru değildir.

evsel

1990’ın son ayında Çankaya belediyesinin bir duyurusunda şu sözler vardı:

- 1048. ... işyeri, pazar, cadde ve sokaklar gibi yerlerde oluşan evsel ve diğer katı artıklar...**

Eysel katı artıkların toplanması ve cadde ile sokakların süpürülmesi...

“Eysel” sözcüğü bir özentî değil mi?

rastlantısal

Büyük bir gazetenin 15.8.1990 günlü sayısında çıkan yazıdan:

1049. Her şey rastlantısaldı.

Osmanlıcanın “tesadüfî” sözcüğünü karşılamak üzere kullanıldığı anlaşılan “rastlantısal”ın tutunacağını sanmıyoruz.

kendimserlik

1050. Anadolu’yu kıpırdatacak okulların öğretmenleri hep böyle miydi? Ne kadar erken kopmuştu ülkesinden! Ne kadar apaçık bir kendimserliğin içindeydi! Tutmuş bir madencilğe kaptırmıştı kendini.

Eylem ve ad köklerine eklenerek “gülümsemek, anımsamak, azımsamak, benimsemek” gibi türevler meydana getirmiş olan “-ımsa” ekinin kullanımını alabildiğine genişletemeyeceğimiz, bu örnekteki başarısız türevden de anlaşılabacaktır. Osmanlıcanın “hod-perest”i mi Türkçeleştirilmek istenmiştir dersiniz?

özgeçili

1051. Faşistler bu aşırılıktan çok da hoşlanırlar. Çünkü böylece kendilerinin en özgeçili, en pekyürekli, kahraman, ulusalcı sayılmaları gerektiğini düşünürler.

“Özverili”, Osmanlıcadaki “fedakâr”ı karşılayan güzel bir sözcüktür. Buna benzetilerek, Osmanlıcadaki “feragatkâr”ı karşılamak üzere kullanıldığı anlaşılan “özgeçili”, sanıyorum ki tutunamayacak bir özentidir.

sıradanlaşmak

1052. Eskiden güneydoğu illerinde çoğu kişinin kaçakçılıkla geçindiğini herkes bilir. Oralarda bu iş öylesine sıradanlaşmıştı ki birisine ne iş yaptığı sorulduğunda kaçamaksız yanıtlayabiliyordu: Kaçakçiyım.

“Kendimserlik” maddesindeki sözlerimizi burada da yineleyeceğiz: “Güzelleşmek, odunlaşmak” gibi türevlerde bulunan “-laş”

ekini rasgele sözcük türetmede kullanamayacağımız böyle başarısız türevlerden belli oluyor.

B. ÖZENTİLİ KULLANIŞLAR

yeterli zaman boyutunda

1053. Vergi dairesi personeli, bu verginin yapısı ve işleyişi konuları ile bilgisayar konusunda yeterli zaman boyutunda yoğun bir eğitime tabi tutulmalıdır.

Burada “boyutunda” sözcüğünün kullanılmasını gerektiren bir durum yoktur. Yazarın bu sözcüğü –yerine uyup uymadığına bakmadan– kullanmaya heveslendiği anlaşıyor. “Yeterli zaman boyutu” yerine “yeterli bir süre” denilebilirdi.

gözlemlenmek bağlam içinde tanıklık ediyor

1054. (Gazeteci yazara soruyor:) Son yıllarda yayınsal incelemeye ağırlık tanıdığınız gözlemleniyor. Bu bağlam içinde yeni kitabınızı irdeler misiniz?

(Yanıt:) Edebiyatımız son üç dört yıl içinde tarihinde pek rastlamadığımız tartışmalara tanıklık ediyor. Bütün bu tartışmalarda başı çekense çok iddialı. Birtakım sözler. Sözler de değil, savsöz olması istenmiş buluşlar ağırlıkta.

Sorudaki “gözlemleniyor”, “bağlam”, yanıtta “edebiyatımız... tartışmalara tanıklık ediyor” sözleri, özentili kullanım örnekleridir; “gözlemleniyor” yerine “görülüyor” denilmeli idi. “Bağlam içinde”ye gerek yoktu. Bunun yerine “siz de” denilebilirdi. “Edebiyatımı... tanıklık ediyor” ise gülünç bir anlatım. Uygunu “edebiyatımızda, yazın alanında... tartışmalar görülüyor (sürüyor)” demekti. “İrdeler misiniz” de yanlış anlamla kullanılmıştır.

kaygı üretmek

1055. Sınavları ortadan kaldırırsanız bireyler kaygı üretmeyecektir.

“Kaygı”, kişinin isteyerek yapıp ortaya çıkardığı bir durum değildir ki “kaygı üretme” denilebilsin.

Yukarıdaki tümce şu biçimlerde kurulabilirdi: “Sınavları ortadan kaldırırsanız, bireylere kaygı veren şey kalmayacaktır”, bireyler kaygılanıp durmayacaklardır”

tanıklık etmek

1056. 1985 Ankarası, bir “soyut şenliği”ne tanıklık ediyor. Nedir bu soyut, abstre, nonfigüratif denen nesne?

“Tanık”, Osmanlıcadaki “şahit”in Türkçesidir. Bir şeyi gören, bilen, gerektiğinde bunu söyleyen kişidir. “Tanıklık etmek” şahitlik etmek yani bildiğini, gördüğünü (özellikle mahkemede) söylemektir. Yukarıdaki örnekte böyle bir durum yoktur. “1985 Ankarası bir soyut şenliği görüyor” yerine, başka bir anlamı olan “...tanıklık ediyor” demek, yenilik gösterme heves ve özentisinden ileri gelen yanlış bir uygulamadır. (“Çeviri Kokan Sözcükler” ayrımında da örnekler vardır.)

uyruk tutulmak

1057. Mithat Paşa davasında, Abdülhamit’in isteği üzerine ikrara zorlanan Pehlivan Mustafa ve... kızgın soba üzerine oturtularak işkenceye uyruk tutulmuşlar, istenilen elde edilince...

“Uyruk” bir devletin yurttaşı olan kişi demektir. Osmanlıcadaki karşılığı “tebaa”dır. “Tebaa”, “tabi” sözcüğünün çoğuludur. “Bağımlılar” anlamınadır. “Tabi”nin bir de (devlet ve uyrukluk söz konusu olmayarak) “bir şeye bağlı” anlamı vardır. Yazar, Osmanlıcadaki “işkenceye tabi tutulmuşlar” sözünü düşünerek, bunu Türkçeleştirmeye özenmiş, “tabi” yerine “uyruk” demiştir. Oysa “tabi tutulmak” uyruk tutulmak anlamına değil, “altında bulundurulmak”, “altına alınmak”, “bağlı bulundurmak” anlamınadır. Bu nedenle örneğimizdeki “işkenceye uyruk tutulmuşlar” kullanışı yanlıştır. “İşkence altında bulundurulmuşlar”, “işkence altına alınmışlar”, “kendilerine işkence yapılmış” gibi anlatımlardan birine başvurulmalıydı.

uyruk olmak

1058. II. surenin 178. âyetinde “Ey insanlar, öldürenler hakkında size kısas farz kılındı: Hür ile hür insan, köle ile köle, kadın ile kadın...” denilmekle bir köleyi öldüren bir hürün kısasa uyruk olmayacağı açıkça hükme bağlanmıştır.

Biraz önce de görüldüğü üzere “uyruk” yurttaş kavramı taşıır. Buna göre örneğimizdeki “kısasa uyruk olmayacağı” sözü, “kısasa yurttaş olmayacağı” gibi bir anlam verir. Bu durum Osmanlıcadaki “kısasa tabi olmayacağı” sözünde bulunan “tabi” sözcüğünün “uyruk” karşılığı ile yanlış Türkçeleştirilmesinden ileri gelmektedir. “Kısasa tabi olmak”, “kendisine kısas uygulanacak durumda bulunmak” diye Türkçeleştirilebilir. (“Çeviri Kokan Sözler” ayrımına da bakınız.)

brifing vermek

1059. (Tünel inşaatında 18 işçinin zehirlenerek ölmesi üzerine) bölge müdürü Bakana olayla ilgili brifing verdi.

Büyük bir gazetenin 30 Ağustos 1986 günlü sayısında okuduğumuz bu haberdeki “brifing verdi” sözü çirkin bir özentidir. Neden bilgi verilmiyor da brifing veriliyor?

XVIII

ATASÖZLERİNDE YANLIŞLAR

Atasözlerinin belli sözcüklerle belli bir kalıp içinde biçimlenmiş olması, en önemli özelliklerindendir. Sözcükleri ve biçimi değişmiş olan atasözü, niteliğini yitirir. Kimi yazılarda ve atasözlerini derleyen kimi kitaplarda bu tür bozulmuş atasözleri bulunmaktadır. Aşağıya aldığımız ilk on dört örnek atasözlerini derleyen kitaplardan alınmıştır.

1060. Aç ölmez, benzi sararır. (*)

Atasözünün doğrusu şudur: “Borçlu ölmez, benzi sararır.”

1061. Adam kıtlığında keçiye Abdurrahman Çelebi derler. (*)

Doğrusu şudur: “Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler.”

1062. Ateşten korkan soğuk suyu üfleyerek içer. (*)

Doğrusu şudur: “Sütten ağzı yanan ayrıntı üfleyerek içer.”

1063. İnsana kardeş gibi yâr, Irak gibi diyar olmaz. (*)

Doğrusu şudur: “Ana gibi yâr, Bağdat gibi diyar olmaz.”

1064. Ağaç dalıyla gürler. (*)

Doğrusu şudur: “Ağaç yaprağıyla gürler.”

1065. Çeşmeye gidenin testisi kırılır. ()**

Doğrusu şudur: “Su testisi su yolunda kırılır.”

1066. Kart ağacın kırılması güç olur. (*)

Doğrusu şudur: “Ağaç yaşken eğilir.”

1067. Kesesine güvenen borazancı başı olur. (*)

Doğrusu şudur: “Nefesine güvenen borazancı başı olur.”

1068. Abdal abdalın ne umduğunu ister, ne bulduğunu. (*)

Doğrusu şudur: “Kardeş kardeşin ne öldüğünü ister ne onduğunu.”

1069. Açma kutuyu söyletirsın kötüyü.()**

Doğrusu şudur: “Açtırma kutuyu, söyletme kötüyü.”

1070. Faide zararın kardeşidir.()**

Doğrusu şudur: “Kâr zararın ortağıdır (kardeşidir).”

1071. Boruda peşrev olmaz; ne çıkarsa bahtına.(*)

Doğrusu şudur: “Zurnada peşrev olmaz; ne çıkarsa bahtına.”

1072. İt ürür, kervan göçer.()**

Doğrusu şudur: “İt ürür, kervan yürür.”

1073. Denize düşen yosundan imdat umar.(*)**

Doğrusu şudur: “Denize düşen yılan (yosuna) sarılır.”

1074. Bir tilkinin derisi iki defa soyulmaz.

Bir takvim yaprağında verilmiş olan atasözünün doğrusu şudur: “Bir koyundan iki post çıkmaz.”

1075. Besmelesiz çıkma yola; başa gelir türlü bela.

Bir takvim yaprağında verilmiş olan atasözünün doğrusu şudur: “Deli ile çıkma yola; başına getirir bela.”

1076. Sizleri büyütüp adam etmek haram zaten. Besle kargayı; gözünü oysun. Defol, itin oğlu.

Bir romandan aldığımız bu sözler içinde geçen atasözünün doğrusu şudur: “Besle kargayı; oysun gözünü.”

1077. Türkçemizde “İti öldürene sürdürürler” diye bir atasözü vardır.

Bir yazıda geçen bu atasözünün doğrusu şudur: “İti öldürene sürütürler.”

1078. “Benim oğlan ders çalışmıyor, televizyon seyrediyor” dedi.

Öbürü “döv keratayı” diye yanıtladı. Sordu “Niye?”

— Çocuğunu dövmeyen dizini döver.

Atasözünün doğrusu “kızını dövmeyen dizini döver”dir.

(*) Türk Atasözleri (Milli Kütüphane).

(**) Şinasi.

(***) Ebuzziya.

XIX

DEYİMLERDE YANLIŞLAR

Atasözlerinde olduğu gibi deyimlerde de sözcükler belli, biçim kalıplaşmıştır. Bunlar değiştirilemez. Aşağıdaki örneklerde iki türlü yanlış görülmektedir:

A. Deyimin biçimi, yapısı çarpıtılmıştır.

B. Deyim doğrudur da anlamına uymayan yerde kullanılmıştır.

A. BİÇİMİ DEĞİŞTİRİLEN DEYİMLERE ÖRNEKLER

İlk üç örnek, atasözlerini ve deyimleri derlemiş olan bir kiptan alınmıştır.

1079. Suyu devirmiş kediye döndü.

Deyimin doğrusu şudur: “Süt dökmüş kediye döndü.”

1080. Halep yolunda deve izi sayar.

Doğrusu şudur: “Halep yolunda deve izi arıyor.”

1081. Zincirini biraz çekmeli.

Doğrusu şudur: “Dizginini çekmeli.”

1082. Açık gözler, üçkâğıtçılar, vurguncular ise “bu düzenden yararlanmalıyız” diye yoksul halkın sırtında boza pişirmekte.

Deyimin doğrusu “ensesinde boza pişirmek”tir; “sırtında boza pişirmek” yanlıştır.

1083. Halkın tepesinde boza pişiren sermaye sınıfı zorbalığı açık seçikken... gücünü nasıl koruyabiliyor?

Deyim, “tepesinde boza pişirmek” değil, “ensesinde boza pişirmek”tir.

1084. Köylünün elle tutulur dertlerine parmak basmak, sömürünün kör kör gözüm parmağına örneklerini sergilemek...

Bu örnekte “kör kör gözüm parmağına” biçiminde geçen deyim **doğrusu** “kör kör parmağım gözüne”dir.

1085. Seni hiç anlamıyorum, neden hâlâ hükümete külah sallıyorsun?

Doğru deyim, “kavuk sallamak”tır; “külah sallamak” değil.

1086. Dil, evvela kulaktan öğrenilir. Çocuk, etrafında konuşanlara kulak asarak kelimelerin telaffuzunu beller.

Dilimizde “kulak asmak” diye bir deyim yoktur. “Kulak asmamak” vardır ki “önem vermemek” demektir. Buradaki “kulak asmak” ise, dikkatle dinlemek anlamına gelen “kulak vermek” yerine kullanılmıştır. Buna benzer bir deyimimiz de “kulak kabartmak”tır. Bunların yerine “kulak asmak” biçiminde bozuk bir deyim kullanılamaz.

1087. Kıytırık oylar, ancak kimseyi darıltmamak, gücendirmemek, tedirgin etmemek, herkesin ağzına bir kaşık bal çalmak, kimsenin tavuğına kışt dememekle derlenir.

“Ağızına bir kaşık bal çalmak”ın **doğrusu** “ağızına bir parmak bal çalmak”tır.

1088. Şimdi yan oturup doğru konuşalım. Ankara’ya yakın bir ilde durum böyle olursa bunun sonu nereye varacaktır?

“Yan oturup doğru konuşalım” yanlıştır. Doğrusu şudur: “Eğri oturup doğru konuşalım.”

1089. Arkadaşları Mamak’ta bile böyle bozuk görmemişlerdi onu. Yüzünden dökülen bin parçaydı sanki.

Deyim, “yüzünden dökülen” diye değil, “yüzünden düşen” diye başlar. Bunu izleyen “bin parça”nın **doğrusu** da “yüz parça”dır. Nedeni “yüzünden” sözcüğü ile “yüz” sözcüğü arasında bir “söz sanatı”na da yer verilmiş olmasıdır. Yani deyim **doğrusu** şudur: “Yüzünden düşen yüz parça.”

1090. Hepsinin köküne kibrit suyu ekmeli. Nerede komünistlerin köküne kibrit ekecek iktidar?

Deyimin doğrusu, “köküne kibrit suyu dökmek”tir.

1091. Laiklik prensibine rağmen devlet bu görevi yarım yanlış üzerine aldığına göre...

“Yarım yanlış” biçiminde kullanılmış olan ikilemenin doğru su “yalan yanlış” ve “yarım yamalak”tır.

1092. Medeni ülkelerin arasında ilkel bir millet olarak yaşamının acısı, yavaş yavaş cümlelerin iliklerine sinmeye başlamıştır.

“Kişinin benliğine girmek, içine iyice yerleşmek” anlamında olan deyimimiz, “iliğine işlemek”tir; “iliğine sinmek” biçiminde bir söz, deyim sayılamaz. Yazar, belki de deyimden esinlenerek böyle bir söz kullanmıştır. “Yavaş yavaş” dediğine göre

Bir de “içine sinmek” deymi var ama, buraya uymaz. Çünkü bu deyim, “isteğine uygun olduğu için içi rahat etmek” demektir.

1093. Çatma kurban olayım çehreni ey nazlı hilal.

“Çehre çatmak” diye bir deyimimiz yoktur; “kaş çatmak” vardır. Burada “çehre çatma”nın “surat asma” anlamına kullanılmış olduğu görülüyor.

1094. Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol

Sallanmaz o kalkışta ne mendil ne de bir kol

Birbirinden ayrılıp gitmekte olan kişiler, “mendil” sallarlar, “el” sallarlar; ancak “kol” sallamazlar.

“Elini kolunu sallayarak” biçiminde bir deyimimiz varsa da anlamının buradaki durumla ilgisi yoktur.

1095. Çekap denilen baştan tırnağa muayeneden geçmişti.

Bu yazıda geçen deyimın doğrusu şudur: “Tepeden tırnağa.”

1096. On altı günü on yedinci gün, on yedinci günü yirmi yedinci, otuz yedinci, elli yedinci gün izleyince Füsün İğdecı'nın içine bir bit düştü.

Bu yazı içinde geçen deyimın doğrusu şudur: “İçine kurt düştü.”

1097. Reagan'ın Salt-2'ye karşı takındığı tavır mide karıştırıcı niteliktedir.

Bu yazı içinde geçen deyimın doğrusu şudur: "Mide bulandırıcı."

1098. Ressam Chagall demiş ki: "Renoir hep kıcına bir şaplak indirme isteği duyduğumuz kadın resimleri yaptı. Rembrandt ise hep aynı ışığı kullandı. Kimse bunları o iki devin kafasına kakmıyor da neden benimle uğraşıyorlar, anlamıyorum."

Bu yazıda geçen deyimın doğrusu şudur: "Başına kakmıyor."

1099. İrkçi Güney Afrika yönetiminin akıllara durgunluk veren, saçları diken diken eden uygulaması...

Bu yazıda geçen deyimın doğrusu şudur: "Tüyleri diken diken eden."

1100. (Televizyondaki) bayram oyununu seyretmek için insanda Eyüp Sultan sabrının olması gerekirdi.

Sabrın en yüksek örneğini göstermiş olan kişi Eyüp Sultan değil, peygamber Hz. Eyüp'tür. Doğru söz "Eyüp sabrı"dır.

1101. Mihrabım diyerek sana yüz vurdum.

Bir şarkıda bulunan bu dize dolayısıyla basında "dilimizde yüz vurmak diye bir deyim var mı, yok mu?" tartışması yapıldı. Dilimizde "yönelmek", "başvurmak" anlamına "yüz vurmak" deyimini kullanılmıştır. Fuzuli, ünlü şikâyetnamesinde "ve ibraz-ı hükm için mütveli-i evkaf huzuruna yüz urdum" der. Ancak zamanla kullanımdan düşen ya da biçim değiştiren deyimler vardır. Bu deyim de kullanımdan düşmüştür.

1102. "Başbakan gruba danışmadan ve grupta görüşmeden karar alıyor. Bizi her konuda cepte keklik sanıyor ve her istediğinin tartışılmadan kabul edilmesini istiyor" diyorlar.

Bu örnekte geçen "cepte keklik", yanlış bir deyimdir; doğrusu "çantada keklik"tir.

1103. Okumaya çalışanların belini her geçen gün biraz daha eğen

bir program (Kitaba, kâğıda zam yapmak).

“Çalışanların belini eğen” yanlıştır. Doğrusu “çalışanların belini büken”dir.

1104. Biz, ...in yanında yer alan ...ın neden ayrıldığını, kulağı kesik eski bir gazeteciden öğrendik.

Bu yazıda geçen deyimın doğrusu “kulağı delik”tir.

1105. Susuyorlar; bok yemiş bülbül gibi susuyorlar.

Deyimin doğrusu “dut yemiş bülbül gibi”dir.

1106. Türk kamuoyu bu konuda hassastır. Peynir ithalatında ya da mercimek ihracatında bile saman altında su arayan Türk kamuoyu, silah alım satımındaki iddiaların suskunlukla karşılanmasını kabul edemez.

Bu örnekte iki türlü deyim yanlış var: 1) “Saman altında su aramak” diye bir deyim yoktur; “saman altından su yürütmek” deyimini vardır; onun da burada kullanılması söz konusu değildir. 2) Anlaşıyor ki yazar “öküz altında buzağı arayan” diyecekti; bunu “saman altında su arayan” biçimine soktu.

1107. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı İmren Aykut’a hekimler hakkındaki sözleri nedeniyle işçiler destek verdi... “Doktorlara vereceği mücadelede hep yanında olacağı” dediler.

Bu yazıdaki “destek verdi” yerine “destek oldu” denilmesi daha uygun olmaz mıydı?

1108. En hayati bir meselede beş yıl heba eder, o meseleyi işte böyle elimize yüzümüze bulaştırırız.

Yukarıdaki sözler, bir yazarın büyük bir gazetede 1 Şubat 1989 günü çıkan yazısından alınmıştır. “Elimize yüzümüze bulaştırırız” biçiminde kullanılan deyimın doğrusu “yüzümüze gözümüze bulaştırırız”dır.

1109. “Serbest piyasa ekonomisi” diye ortaya çıkılacak. Bu serbestlik ele yüze bulaştırılacak. Sonra da devletin şirketlere mali yardım yapması istenecek.

Bu sözler içinde geçen deyimın doğrusu şudur: “Yüzüne gözüne bulaştırılacak.”

1110. Bakan şimşek çekiyor.

29 Ağustos 1988 günlü bir gazetede iri puntolarla bu başlık var. Altındaki haber şöyle: “Şimdiye kadar hiçbir Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanını istenmeyen bakan olarak ilan etmediklerini söyleyen İstanbul Tabip Odası yetkilileri, dün şu açıklamayı yaptılar: Gelecek günler bizleri buna da mecbur edecektir.”

Başlıktaki “şimşek çekiyor” sözünün doğrusu “şimşekleri (ya da yıldırımları) üstüne çekiyor”dur.

1111. Davetli listesine kendine yakın kimseleri alarak şimşekleri üzerinde toplayan ulaştırma bakanı...

31 Ağustos 1988 günlü bir gazetede çıkan bu yazıdaki “şimşekleri üzerinde toplayan” deyimının doğrusu “şimşekleri (yıldırımları) üzerine çeken” değil mi?

1112. Özal, yabancı dil eğitimi konusunda Güzel’e sırt çıkıyor. “Hasan haklı, bu yolla hiç olmazsa bir miktar insana yabancı dil öğretebiliriz” diyor.

31 Ağustos 1988 günlü bir gazeteden aldığımız bu yazıdaki “sırt çıkıyor” sözü ile “arka çıkıyor” deyimının bir sözcüğü değiştiriliyor. Dilimizde “sırt çevirmek” var ama, “sırt çıkmak” yok.

1113. Devlet yağmasının elebaşlarına sırt çıkanları aklamak...

Deyimin doğrusu “sırt çıkan” değil, “arka çıkan”dır.

1114. “Dünyadaki en iyi öğrencisini” uarmaktan geri kalmıyor Uluslararası Para Fonu. Hatta uarmak ne sözcük, yoksa IMF de sol amigolar arasına mı katıldı?

Dilimizdeki “ne demek” deyimı, eskiden “ne kelime” biçiminde de kullanılırdı. “Şöyle dursun”, “bir yana” gibi anlamları bulunan “ne kelime”yi Türkçeleştirmek amacıyla da olsa, “ne sözcük” biçimine çevirmek doğru değildir. Deyimin sözcükleri rasgele değiştirilemez.

Büyük bir gazetenin 14 Şubat 1989 günlü sayısında çıkan bir

yazıdan aldığımız aşağıdaki parçada, deyim doğru kullanılmıştır:

- 1115. Japonya adalarında 250 milyon insan yaşıyor ve orada doğum kontrolü ne kelime, çocuk sahibi olmayı teşvik edici tedbirler alınmakta.**

B. ANLAMINA UYMAYAN YERDE KULLANILAN DEYİMLERE ÖRNEKLER

- 1116. Bahsi geçen emekli subaylar, bizce bu sakametli yola kendiliklerinden ve bilerek, isteyerek atılmış değildirlər. Bazı gazetelerin çanak açışları, iğfalleri ve tahrikleridir ki onları böyle beyanlarda bulunmak gaffetine düşürmüştür. (Yakup Kadri, Ulus, 11.7.1962)**

“Çanak açmak” ya da “çanak tutmak”, kendisine zarar gelmesine yol açacak bir iş yapmak demektir. Gazeteler, kendilerine zarar getirecek bir iş yapmış olmadıklarına göre çanak açtıklarından söz edilemez.

- 1117. Geçenlerde ailelerini görmek gibi masum bir vesile ile izinli olarak memlekete gelen iki eski Milli Birlik üyesini bir siyasi hareketin liderleri imişçesine ta hudut boylarından karşılayarak türlü türlü pozlarla fotoğraflarını çekenler ve yakası açılmadık bir sürü sualler yağmuruna tutanlar... (Yakup Kadri, Ulus, 11.7.1962)**

“Yakası açılmadık” deyimini, açık saçık sözlerin ve küfürlerin sıfatı olarak kullanılır. Gazetecilerin soru yağmurunda böyle bir şey bulunamayacağına göre “yakası açılmadık soru” yanlış bir kullanımdır.

- 1118. Hayır, öyle yapmıyorlar. Hem suçlu hem güçlü pozunu takınarak üç buçuk yılda berbat ettikleri toplum düzeni, sanki üç buçuk haftada yerli yerine oturtulmuş gibi yeni hükümete veryansın ediyorlar.**

Bir kişi başkasını “hem suçlu hem güçlü” diye niteleyerek kı-

nar. Hiç kimse “ben hem suçluyum hem güçlüyüm” demez. Bu nedenle, “hem suçlu hem güçlü pozunu takınmak” yani kendisini bu durumda göstermek, deyimini yanlış kullanmaktır.

1119. Bayan..., lüks mağazaların vitrinlerinde satılmak için bekleyen çiçekler gibi kadın. Fotoğraflarına bakarsanız, Hollywood patentli bir sinema yıldızına rahmet okutacak kadar cazibe fışkırıyor.

“Rahmet okutmak” deyimini, karşılaştırılan iki kötü kişiden, sonraki öncekinden daha kötü çıktığı zaman kullanılır: “İkisi de kötü ama, ikinci o denli kötü ki birinciye rahmetle anıyoruz” anlamını taşır. Yukarıdaki örnekte iki kötü şey değil, iki güzel şey karşılaştırılıyor. Deyimin gerçek anlamını buraya uygularsak şöyle bir durum çıkar: “Fotoğraflarına baktığınız bayan o kadar çirkin ki, çirkinliğiyle ünlü bir Hollywood yıldızına rahmet okumak gerekiyor.”

Oysa yazıda, fotoğraflarına bakılan bayanın ünlü bir Hollywood yıldızından daha güzel olduğu belirtilmek isteniyor. Bunun için kullanılması gereken deyim “gölgede bırakacak” idi. Sözcük olarak da “kıskandıracak” vardı.

1120. ... Parti iktidarı, milletin bu çok haklı itirazına göz yummuş, kulak tıkamıştır.

“Göz yummak”, bir kusuru görmezlikten gelmek demektir. Burada ise kusur yok, haklı itiraz vardır. Bundan anlaşılıyor ki “göz yummuş” deyimini doğru anlamla kullanılmamıştır. Söylenmek istenen şey, söz konusu partinin bu haklı itirazı “görmek ve işitmek istememiş” olduğudur. Buna göre “kulak tıkamış”ın kullanışı yerindedir. Ancak, “itiraz”ın görmek ile ilgisi bulunmadığından “göz yummuş” yerine “gözlerini kapamış” bile denilemez.

1121. İnsana dinginlik veren durağan görünümlü ormanda acımasız bir yaşam savaşı da sürer: Kertenkele, kayaların çatlağında renkli bir kelebeğe saldırmaya yönelir; yılan, çalılar arasından kurbağaya sokulur; atmaca, yüksek dalda cıvılayan serçeyi kapmak için nöbet tutar.

Bu güzel parçadaki “nöbet tutar” deyimini, kanımızca betim-

lenmekte olan durumun karşılığı değildir. Çünkü “nöbet tutmak”, sıra kendisine gelince, belli bir süre görev yapmaktır. Atmacanın yaptığı iş ise “fırsat gözlemek”, “fırsat kollamak”tır.

1122. Pabuç pahalı demek, üzerine aldığı işi beceremeyince bırakmasını bilmeyenler için kullanılır.

Tümcedeki kuruluş yanlış, “Bozuk Anlatımlar” ayrımında görülmüştür.

Burada “pabuç pahalı” deyimine verilen anlamın yanlış olduğunu belirteceğiz. Bu deyim, “üzerine aldığı işi beceremeyince bırakmasını bilmeyenler” için söylenmez. Önce “üzerine aldığı işi” yerine “giriştiği işi” demek gerek. Ama asıl yanlış, “beceremeyince bırakmasını bilmeyenler” kavramında. “Pabucun pahalı” olduğunu gören kişi, giriştiği ya da girişmek üzere olduğu işten, çoğu kez vazgeçmez mi? Deyim “girişilen iş çok tehlikeli” ya da “başarılamayacak güçlükte” demektir.

1123. Bu arada sekreteri, yüklü bir arayanlar listesiyle sökün ediyor.

“Sökün etmek”, birçok kişi, nesne, durum, topluca art arda gelmek demektir. Örneğimizde, gelen sadece bir sekreterdir; listede adları yazılı olan kişiler değil. Demek ki deyim, anlamına uymayan yolda kullanılmıştır.

1124. Mudi öyle bir duruma düşmüş ki dostlar başına... Gazeteler artık mudinin yakınmaları, öfkeleri, hıçkırıkları, tepkileriyle dolup taşıyor.

“Dostlar başına” deyimi, dostlar için iyi bir şey dilerken kullanılır. Burada ise dostların başına kötü şeyler gelmesi isteniyor. Yani deyim anlamına uyan yerde kullanılmamıştır.

1125. Usta bir hikâyeciydi Muzaffer Hacıhasanoğlu: Has bir in-sandı; toprağı bol olsun.

Hayır ile anılacak ölü Müslüman ise “Tanrı rahmet etsin”, “nur içinde yatsın” denir. Müslüman değilse “toprağı bol olsun” diyeğinde bulunulur. Burada anılan ölü Müslüman olduğundan, topra-

ğı bol olsun dileğiyle anılmamalıydı.

1126. Adını her anıŖta mavi bir gül oldu gökyüzü. Toprağın bol, benzerin çok olsun, sevgili öğretmenim.

Tanrının rahmetine kavuşmuş Türk ve Müslüman ünlü sanatçıyı anma programında konuşan bir kişi, sözlerini bitirirken “toprağı bol olsun” dedi. Bu deyimleşmiş dua, Müslüman olmayan ölüleri hayır ile anmak içindir. Müslüman ölüler “Tanrı rahmet etsin” diye anılır.

1127. ... Yaşayanlarının ömrü uzun, ölenlerinin toprağı bol olsun.

Bu sözler, bir yazarın Müslüman olan öğretmenlerini andığı bir yazıda geçiyor. Yukarıdaki örneklere benziyor.

1128. Sayın Cumhurbaşkanı, seçim öncesi yapacağı konuşmanın yeni siyasal tartışmalara önayak olabileceğini varsayıyor; bu nedenle 1 Eylülde Meclise hitap etmekten vazgeçtiğini bildiriyordu.

“Önayak olmak”, kişilerin eylemleri için kullanılır: “Filan kimse bu işe önayak oldu” denilir. “Konuşmanın önayak olması” diye bir eylemden söz edilemez. Bu nedenle deyim yanlış kullanılmıştır.

1129. Bakan, teröristlerin üstesinden gelineceğini söyledi.

(Bu sözler, 19.8.1987 günü TRT haberlerindendir.)

“Üstesinden gelmek”, “bir işi başarmak” demektir. Teröristler başarılabacak işler değil, “haklarından gelinecek kişiler”dir. Anlaşıyor ki, “üstesinden gelmek”, burada kullanılması gereken “hakından gelmek” deyimini ile karıştırılmıştır. “Hakkından gelmek”, “hak ettiği cezayı vermek” demektir.

1130. Demirci kasabası, oldum olası bir bakan çıkarmış.

“Oldum olası” deyimini, ileriden beri sürüp gelen bir durum için kullanılır. Burada ise “ömürde bir, var olduğu günden beri” denilmek isteniyor.

1131. Bir atasözümüz var: “Gidene ağıam gelene paşam” denir.

Çok az gerçeği yansıtsa da biraz eyyamcılık kokan bu sözü sevmem.

Bu, atasözü değil, deyimdir.

- 1132. Bu konferansa (Lozan Konferansı) gelenler, alıştıkları ve tadına doyamadıkları kapitülasyonlardan vazgeçmeyi bir türlü gözlerine alamamışlardır.**

“Göze alamamak”, “girişilecek işte karşılaşılabilecek tehlikeyi göğüslemeye hazır olmamak, bu gücü kendisinde görememek” anlamına kullanılan bir deyimdir. Burada bir tehlike ile karşılaşmak değil, bir çıkarı yitirip yitirmemek söz konusudur. Bu deyim, böyle bir durum için kullanılmaz.

- 1133. Kalaycı, lehimci, tenekeci kaldı mı? Mahalle aralarında tezgâhını kurup tenekeleri lehimleyenler, bıçakları bileyenler, tencereleri kalaylayanlar nerede? Cim karnında bir nokta. Hepsi de uçup gittiler.**

Tanınmış bir yazarın 4 Şubat 1989 günü büyük bir gazetede çıkan yukarıdaki sözleri arasındaki “cim karnında bir nokta” deyi-mi “ortalarda yok; hiç görünmüyor” gibi bir kavram için kullanılmış. Oysa “hiçbir şey bilmeyen, karacahil kimse” demektir.

OSMANLICA YANLIŞLARI

İçinde Arapça, Farsça dil öğeleri, Türkçe dil öğelerinden daha çok olan ve Osmanlıca diye anılan dilde, yanlış türetilmiş (uydurma) Arapça, Farsça (daha çok Arapça) birçok sözcük vardır. Bunlar, Osmanlıcanın geçerli olduğu çağlarda bile sözlüklerde ya “galat” (yanlış) ya da “müvellet” (sonradan yapılmış, uydurma) diye gösterilmiştir.

Bundan başka, Osmanlıcada yanlış okunan, yanlış yazılan, yanlış söylenen, yanlış anlamla kullanılan sözcükler ve dil öğeleri vardır.

Bu kitapta, ayrı bir bölüm olarak Osmanlıca yanlışlarına yer vermemizin nedeni şudur:

Dil devrimi bir süreçtir. Akım çok ilerlemiş olmakla birlikte dilimizde Osmanlıca kalıntıları sürmektedir. Özleştirme yanlışları oldukları halde eski alışkanlık dolayısıyla ve belki dalgınlıkla ara sıra Osmanlıca sözleri kullananlar görüldüğü gibi akımın karşısında olanlar ve akım ile ilgilenmeyenler de bu kalıntıları kullanmaktadırlar.

Hangi nedenle olursa olsun, Osmanlıca kullanmayı sürdürenlerin birçoğu bu dili –inceliklerini bilmedikleri için– yanlış kullanırlar. İşte burada göstereceğimiz yanlış örnekleriyle, onlara, doğru yolun özleşen Türkçe yolu olduğunu anlatmak istiyoruz.

Osmanlıca yanlışlarını –aşağıda görüleceği üzere– birkaç ayrımda ele alıyoruz.

XX

YAPILARI YANLIŞ OLAN SÖZCÜKLER

Yapıları yanlışı olan Osmanlıca sözcük örneklerini şu başlıklar altında göreceğiz:

A. Arapça ya da Farsçanın dilbilgisi kurallarına aykırı olarak biçimlendirilmiş sözcükler.

B. Kuruluşları yanlışı olan sözcük toplulukları.

C. Türkçe yardımcı eylemi doğru almamış olan Osmanlıca bileşik eylemler.

A. DİLBİLGİSİ KURALLARINA AYKIRI OLARAK BİÇİMLENDİRİLMİŞ SÖZCÜKLER

Osmanlıcada, Arapça ve Farsça dil kuralları yanlışı uygulanarak türetilmiş birçok sözcük vardır. Bunlar, Arapça ve Farsçada bulunmadığı halde dilimizde –Arapça ve Farsça imişler gibi– kullanılmıştır. Örnekler:

1134-1136. Yanlışı olarak “if’al” kalıbına uydurulmuş sözcüklerden örnekler:

ibcal, ibzal, ımha...

1137-1146. Yanlışı olarak “tef’il” kalıbına uydurulmuş sözcüklerden örnekler:

tahkim, tahmin, tecrim, tedfin, tenkid, tensib, terzil, tes’id, tesmim, tesri...

1147-1149. Yanlışı olarak “infial”, “iftial” kalıplarına uydurulmuş sözcüklerden örnekler:

incimad, ihtilal, ihtisas...

1150-1156. Yanlışı olarak “tefe’ül” kalıbına uydurulmuş sözcüklerden örnekler:

taazzuv, tebellür, teessüs, tehaddüs, tehattur, teressüb, tesemmüm...

- 1157-1162. Yanlış olarak “tefaül”, “mütefail” kalıplarına uydurulmuş sözcüklerden örnekler:
tebadül, tebadür, tebarüz, tesadüf, mütedair, mütebariz
- 1163-1169. Yanlış olarak “istif’al” kalıbına uydurulmuş sözcüklerden örnekler:
isticvab, istifraş, istihsal, istiknah, istimlak, istimzaç, istir-kab...
1170. Yanlış olarak “müfaale” kalıbına uydurulmuş sözcük örneği:
münakaşa
- 1171-1178. Arapça masdar biçimi verilmiş uydurmalarından örnekler:
ciyadet, dehalet, felaket, hacalet, sükûnet, şebabet, tababet, vüs’at ...
- 1179-1186. Yanlış olarak çeşitli kalıplara uydurulmuş sözcüklerden örnekler:
acûze, ahşab, ensice, esham, hayadid, muaf, müdrir, müstahkem ...
- 1187-1208. Yanlış olarak sonlarına “-iyyet” eklenmiş sözcüklerden örnekler:
cemiyyet, cibiliyyet, ehemmiyyet, emniyyet, harabiyyet, hayatiyyet, islamiyyet, kemmiyyet, kurbiyyet, mağduriyyet, mahiyyet, maliyyet, masuniyyet, mevkufiyyet, nailiyyet, nuraniyyet, salahiyyet, sebebiyyet, ünsiyyet, vaziyyet, zafiiyyet, zıddiyyet.
- 1209-1230. “-at” ile çoğul biçimine sokulan ve Arapçada bulunmayan sözcüklerden örnekler:
beyanat, hafriyyat, hissiyyat, istihbarat, istihzarat, mahrukat, malûmat, matbuat, mefruşat, mekûlat, mensucat, meşrubat, müşkilat, tahsilat, tatbikat, tamirat, teberruat, tedkikat, tedrisat, teshilat, tenzilat, varidat...
- 1231-1235. Çarpıtılarak kullanılan sözcüklerden örnekler:
**ceriha (doğrusu “ciraha”)
gıda (doğrusu “gıza”)**

hizmet (doğrusu “hidmet”)

kıyye (doğrusu “ukka”)

râtıp (doğrusu “ratîb”)

1236-1242. Farsça sözcüklerin Arapça kalıba dökülmesine örnekler:
mahiyye, matruş, memhur, nezaket, peşinat, peşinen, temhir...

1243-1254. Türkçe sözcüklerin Arapça ve Farsça kalıplara dökülmesine örnekler:

altuni, ayrıyeten, emektar, gidişat, işgüzar, kardeşane, kurşuni, otlakiyye, variyyet, verimkâr, yakinen, yemekhane...

1255. İlginç bir örnek de Türkçe erkek adı **Dursun**’un sonuna Arapça dişilik eki getirilerek **Dursune** diye bir kadın adı uydurulmasıdır.

Yanlış sözcüklerden kimisinin tümce içinde kullanılışından örnekler görelim.

yakinen

1256. Bütün sevinçlerime, bütün üzüntülerime yakinen iştirak ederdi.

1257. Adı geçen şahsın Ankara’ya gittiği, milletvekillerinden birinin evinde misafir kaldığı kendisini yakinen tanıyanlar tarafından söylenmektedir.

1258. Vostok’tan elde edilen diğer bilgiler metanın da CO₂’yi yakinen takip ettiğini gösterir.

Arapçada “yakın” sağlam bilgi demektir. Bundan yapılan “yakinen” belirteci ise bilginin “kuşku götürmeyecek biçimde” olduğunu anlatır. Türkçedeki “yakın” sözcüğünün söylenişi de, anlamı da Arapça “yakın”den ayırdır. Ama Arapçaya özenmenin hüner sayıldığı zamanlardan kalma bir alışkanlıkla, çok kimse, yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, Türkçe “yakın” sözcüğünün sonuna Arapça “-en” eklemekte ve onu Arapça “yakinen” gibi söylemekte, bunu da “yakından” anlamına kullanmaktadır.

mezbelelik

1259. Haliç gibi bir mezbeleliği beş yıl içinde temizlemek tarihi bir olaydır... Haliç gibi bir mezbeleliği inanılması zor bir hızla beş yıl içinde temizleyen... kentin silüetini bozacak yüksek binaları da dikebilirdi.

Büyük bir gazetenin 3 Nisan 1989 günlü sayısından alınan bu yazıda iki kez kullanılmış olan “mezbelelik” sözcüğü yanlıştır. “Çöplük” anlamını taşıyan Arapça “mezbele”, gübre süprüntü, çöp demek olan “zibl” sözcüğünün bir türevidir. Arapçada bir “mef’ale” kalıbı vardır ki yer adı anlamlı sözcükler türetmeye yarar; Türkçenin “-lik” eki gibi. İşte “zibl” sözcüğünden bu kalıba göre çöplük anlamındaki “mezbele” oluşturulmuştur. Buna bir de “-lik” ekleyip “mezbelelik” demek, “çöplüklük” demek gibi bir şey oluyor.

sayfiyelik

1260. Kiralık: Boğaz’da sayfiyelik ev.

Arapça “sayf” yaz demektir; “sayfiye” de yazlık. Bunun sonuna yeniden Türkçe “-lik” eki getirmek, gereksiz ve yanlıştır: “Yazlıklık” denilmiş oluyor.

kardeşâne

1261. Aramızda daima arkadaşlık ve kardeşlik esas olmuştur. Memleket meselelerini daima kardeşâne ve dostluk içerisinde görüşmüştür.

1262. Kalbimizi hiç incitmeyen bir tenkidin bizde ne dereceye kadar kardeşane ve samimi hisler yaratmış olduğunu...

“-ane” Farsça bir ektir, Farsça ve Arapça sözcüklere eklenir. Sözcüğe “-ce”, “-cesine” anlamı katar. “Biraderane” kardeşçe, “âkılane” akıllıca demektir. Ancak, bu ekin Türkçe sözcüklere getirilmesi yanlıştır. “Kardeşane” denilemez.

ayrıyeten

1263. Bir televizyon konuşmacısı “ayrıca”, “bundan başka” diyeceği yerde “ayrıyeten” dedi. Türkçe “ayrı” sözcüğünün sonuna Arapçanın “tenvin” denilen ekini getirerek bir türetme

yapmak yanlışır.

madden

1264. Mademki Türk milletinin gelişme, yükselme gibi ideallerine bağlı olmak, gerçek Türk milliyetçiliğidir, o halde bu amacın gerekleri olan madden yükselme ve manen yücelme davasına ters düşen her türlü baskı ve tehdit unsuruna karşı olmak da milliyetçilik anlayışımız çerçevesinde değerlendirilmelidir.

“Cisim, nesne” demek olan Arapça “madde” sözcüğünün bu dilde “tenvin” eki almış biçimi “madden” değil “maddeten”dir. “Maddeten” madde olarak, madde olma bakımından somutluğu yönüyle anlamına gelir.

1265. 28 Eylül 1986 ara seçimleri dolayısıyla radyoda ve televizyonda birkaç kez konuşan bir parti yetkilisi, her konuşmasında “madden ve manen” sözcüklerini kullandı.

“Kâmil, şarkan, aynen” deniliyor da neden “madden” denilemiyor? Çünkü “madde” sözcüğünün sonunda “-cümle, hassa, kaffe, defa” sözcüklerinde olduğu gibi– Arapçanın “h, e” gibi söylenen “yuvarlak t”si vardır. Bu harfe “-en, -an” (yani tenvin) eki gelince “t” sesi kendini gösterir. Bu nedenle “madden, cümle, hassan, kâffen, defan” yanlışır. Doğruları “maddeten, cümleten, hassaten, kâffeten, defaten” dir.

fiziken

1266. Burada çok rahatız, fiziken de ruhen de.

Bu tümce 7 Aralık 1985 akşamı televizyondaki “Yeni Ufuklar” programında geçti. Arapça “-en” ekinin Arapça bir sözcük olan “ruh”a eklenerek (ruhça anlamına) “ruhen” diye bir sözcük türetilmiş olması doğaldır. Ancak bu ekin Fransızca “fizik” sözcüğüne eklenmesi yanlışır.

peşinen

1267. Birçok malın fiyatı, diğer mallara gelecek zamları karşılamak için peşinen artırılıyor.

1268. Şarkı, bestelendikten sonra “güfte” ismini alır. Peşinen güfte yazılmadığı içindir ki “güfte yazarı” tabiri de yanlıştır.
1269. El yazılı sorguma “Silahlı Kuvvetlerde oluşturduğumuz cunta” diye başlasam suçlamaları peşinen kabul etmiş olacaktım.
1270. TRT ve basın yoluyla verilen demeçlerle suçlu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu usul ile hem polis görevlileri hem de adalet görevlileri peşinen yönlendirilme ve tesir altında bırakılma yoluna gidilmiştir.

Farsça “peşin” (pişin) sözcüğünün sonuna “tenvin” denilen Arapça “-en” ekinin getirilmesi yanlıştır.

gidişat

1271. Tozkoparan fırtınası hızını yıllar geçtikçe artırarak sürüyor. Gidişata bakılırsa bu fırtına dinmeyecek. Gidişat nedir?
1272. (O’nun) bir özelliği, maalesef halkı yok farz ediyor. Yani aldığı ekonomik tedbirlerin, ekonomik gidişatın halk üzerindeki etkilerini dikkate almıyor.

“Sürüp gitmekte olan durum, tutum” anlamına yaygın olarak kullanılan “gidişat” sözcüğünün yapısı yanlıştır. Çünkü Türkçe “gidiş” sözcüğüne Arapça dişil çoğul eki olan “-at” ile çoğul biçimi verilmiştir.

inzivai

1273. de Gaille, bir halkoylamasında dilediği sonucu alamayıp inzivaina çekildi ya...

29 Ağustos 1988 tarihli bir gazeteden aldığımız bu yazıdaki Arapça “inziva” (köşesine çekilme) sözcüğünün tamlanan biçimi “inzivai” değil “inzivası”dır. Son harf “içtima” sözcüğünde olduğu gibi “ayn” (yani Türkçede “a” ile gösterdiğimiz ünsüz harf) olsaydı, “içtimaina” gibi o da “inzivaina” olurdu.

matruş

1274. Yobaz, karikatürlerde başı takkeli, eli tespihli çember sakal-

**h, ayağı takunyali çizilir... Peki, başı açık, yüzü matruş, boy-
nu kravatlı, ayağı kunduralı adamdan yobaz çıkmaz mı?**

**“Matruş”, Farsça “traş” sözcüğünün Arapça “mef’ul” kalıbı-
na sokulmuş, yapısı yanlış bir sözcüktür.**

serbestiyet

1275. Öncelikle hürriyeti ve serbestiyeti tesis etmek lazımdır.

**1276. İthalatta serbestiyet artırılmış ve bu yönde çok ciddi karar-
lar getirilmişti.**

**“Serbest” Farsça bir sözcüktür. “-iyyet” Arapça bir ektir;
Türkçe “-lik” ekiyle karşılanır. Farsça sözcüğün sonuna Arapça
ekin getirilmesi yanlıştır. Farsçada bu görevi yapacak “-î” eki var-
dır. Yani “serbestlik” anlamına olan sözcüğün doğrusu “serbes-
tî”dir; “serbestiyet” yanlıştır.**

teşneli

**1277. Sanatçılarımız dünden teşneli... Bir kulpunu bulup oraya
(televizyona) çıktınız mı artık dört köşesinizdir.**

**Farsça olan “teşne” sözcüğü, “susamış”, “çok istekli” anlamı
taşıyan bir sıfattır. Buna ayrıca “-li” eklemek yanlıştır.**

leyh

**1278. Hakkında dava açılan bir kimsenin leyh ve aleyhine gazete-
lerde yayın yapılamaz.**

**“Aleyh”in karşıtı olan Arapça sözcük “leh”tir. “Bir kimsenin
lehine” bir kimseden yana” demektir. Kimileri, “aleyh”in ikinci he-
cesiyle ilgili sanarak “leyh” diye bir sözcük kullanırlar. Böyle bir
sözcük yoktur.**

B. KURULUŞU YANLIŞ OLAN SÖZCÜK TOPLULUKLARI

**Osmanlıcadaki dil kurallarına göre de yanlış olan birtakım
sözcük toplulukları, bu dilin öğeleri arasına girmiştir: Resmigeçit,
sürçü lisan, hüsnü kuruntu, gün begün, can ü gönülden... gibi.**

Aşağıda yanlış sözcük topluluklarından örnekler görülecektir:

gayri pratik

1279. Talebe için ilk anda çok akademik ve gayri pratik görünen bu dersler, ister istemez daima cazip, daima enteresan ve daima çiçeği burnunda taze malumat yüklü idi.

gayri sosyal

1280. Bizde ise siyasi ve gayri sosyal mülahazalarla vakıf tesisleri yapılmaktadır.

gayrırasyonel

1281. Memleketimizde enflasyonun kaynaklarından birisi, kit'le-rin gayrırasyonel çalışmaları ise ondan daha önemlisi hür teşebbüs kesiminin herhangi bir ekonomik disiplin tanımayan icraatıdır.

gayri güncel

1282. Onun amacı... aydınlatılarak kurtarılmış halk kitlelerine yöneticilik eğitimi verecek, gayri güncel bir siyaset akademisi kurmak değil, doğrudan Özal'a alternatif olmak.

gayri estetik

1283. Boğaz'da kaçak yapılarla meydana gelen gayri estetik görünüm, Boğaziçi yasasıyla sert tedbirler alınmasına yol açtı.

"Gayr" Arapçadır. Arapça sıfatların başına gelerek "...olmayan" anlamlı birleşik sıfatlar yapar. Gayri kanuni, gayri kâfi... gibi. Ancak Fransızca ve Türkçe bir sözcükle birleştirilmez.

hüsnü kuruntu

1284. (Hitler) Sovyet tehlikesine karşı müttefiklerin son anda Al-manya ile birleşebilecekleri olasılığı ile kendini kandırmaya çalışıyor, ama hemen arkasından zihninin sağlıklı kalabilmiş gerçekçi yanı onu bu hüsnü kuruntudan çabuk uzaklaştı-yordu.

"Olmayacak bir şeyin iyi biçimde gerçekleşeceğini sanma" anlamıyla kullanılan bu Osmanlıca kalıntısı, Arapça bir sözcükle

Türkçe bir sözcüğün Farsça “terkib-i izafî” biçiminde birleştirilmiş biçimidir, ki yanlıştır.

laf-ı güzaf

1285. Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, layiklik, devletçilik, halkçılık, devrimcilik ilkelerini neden benimsemiştir Atatürk: laf-ı güzaf diye mi?

“Laf-ı güzaf”, Farsça “terkib-i izafî” biçiminde yazılmıştır. Doğrusu “lafu güzaf”tır ki “söz, boş lakırdı” anlamına Osmanlıca bir söz kalıbıdır.

âdemî bilgi

1286. Temsilci gönderdiği hakkındaki haber hususunda âdemî bilgi beyan etmiştir.

“Âdemî bilgi” sözünde, önce kuruluş yönünden “gayri pratik” ve “gayri sosyal”e benzeyen bir yanlış vardır. Arapça “adem” yokluk demektir. Arapça sözcüklerle “...sizlik”, “...yokluğu” anlamlı terkipler meydana getirir: “Adem-i malumat”, “adem-i itimat” gibi. Ama Türkçe sözcüklerle ve böyle Farsça “terkip” biçiminde “âdemî bilgi” diye bir araya gelemmez.

Ayrıca “âdemî” sözcüğünde yazım yanlış vardır. “Âdem” ve “adem” başka başka sözcüklerdir. “î” yerine de uzatma imsiz “i” konulması gerekirdi; kurulan Farsça terkip yanlış olmakla birlikte...

can ü baş

1287. Karamanlılar, bu eski Türk paytahtını tarihine layık bir hale getirmek için can ü baş ile çalışıyorlar.

İki Arapça ya da iki Farsça sözcük arasında “ve” varsa ve birinci sözcüğün sonu ünsüz ise “ve” sözcüğü “u” ya da “ü” diye söylenir. Sözcüklerden birinin Türkçe olması durumunda bu kural işlemez, “ve” olduğu gibi kalır. Bu örnekte, işlememesi gereken kural uygulanmış, “can ve baş ile” ya da “canla, başla” denilecek yerde “can ü baş” denilmiştir.

nam-ı hesabına

1288. Büyük Türk milleti nam-ı hesabına mücadele veren...

Bu örnekte “nam-ı hesabına” biçiminde yazılı olan Osmanlıca söz kalıbının doğrusu “nam u hesabına”dır ki “adına ve hesabına” demektir. Örnekte geçen biçim, “hesabının adına” gibi anlamsız bir laftır.

öz beöz

1289. Öz beöz Türk olan gişe memuru...

Yinelenen Farsça ve Arapça sözcüklerden ikincisinin başına Farsça “be” eki getirilerek “dem bedem”, “saat besaat” gibi sözler yapılır, ama bu ekin Türkçe sözcükler arasına getirilmesi yanlıştır. “gün begün, öz beöz” bunlardandır.

can-ı yürekten

1290. Bu gerçeği bize pek kaba, pek hödükçe gösteren bu kişilerin hepsine can-ı yürekten koca bir aferin bizden.

Arapça “can” ile Türkçe “yürek”in birbirine Farsça tamlama kuralıyla ya da “ve” yerini tutacak “u, ü” ile “can ü yürekten” biçimiyle bağlanması yanlıştır. Burada “yüreğin canı” gibi bir anlam düşünülmediğinden zaten tamlama söz konusu değildir. Sözün doğrusu “can ve yürekten”dir.

sebeb-i hikmet

1291. Almanya’dan kalkıp Brezilya’da ev yaptırmasının sebeb-i hikmeti ise Brezilya hükümetinin yabancılara bu konuda çok büyük teşvikler vermiş olmasıydı.

1292. Arayışın temelinde yatan bu insanların kendilerine bir “sebeb-i hikmet” bulma arzusudur. Sebeb-i hikmet bulabilecekler mi?

1293. Anadolu Üniversitelerinin sebeb-i hikmetini asıl bu amaç vurgulayacak, hattâ kutsallaştıracaktır.

Bu örneklerdeki “sebeb-i hikmet”, aynı anlamda kullanılan ve birbirini pekiştiren iki sözcüklü eski bir söz kalıbıdır. Eskiden “sebeb ve hikmeti” biçiminde yazılır, “sebeb ü hikmeti” diye okunurdu. Bu okunuşu, tamlama gibi “sebeb-i hikmeti” biçimine dönüştürmek yanlıştır. Çünkü o zaman “hikmetinin sebebi” yani “ne-

deninin nedeni” denilmiş oluyor.

vücut-i hikmet

1294. (Bu kişi) zaten vücut-i hikmetini sağ’ın bütünleşmesiyle izah etmekte...

Osmanlıcada “hikmet-i vücut” (varlık nedeni) diye bir söz kalıbı vardır. Burada kullanılmak istenen de bu kalıp. Ama becerilememiş, ters söylenmiştir. (Bu örnek, 25 Mart 1986 günlü bir gazeteden, sürekli köşe yazıları yayımlayan bir yazardan alınmıştır.)

C. YARDIMCI EYLEMİ DOĞRU ALMAMIŞ OLAN BİLEŞİKLER

idame ettirmek

ihsas ettirmek

1295. ...ın vazifesi, ...ile... arasındaki teması temin ve idame ettirmekten ibarettir.

1296. Dış ticaretimizdeki açığı idame ettirme ve bu suretle enflasyonun tesirlerini kısmen hafifletme...

1297. Komşuları ile olan dostane münasebetleri idame ettirmeye taraftardır.

1298. Günden güne baş döndürücü bir süratle artan fiyatlar karşısında zavallı bordro mahkûmları, aldıkları maaşla geçinme, yaşamı idame ettirme gayreti içindeler.

1299. Her zamanki neşesinden bir şey kaybetmediğini ihsas ettirmek lüzumunu hissetmiş ve bir ara “görüyorsunuz gülüyorum, ağlamıyorum” demiştir.

Yukarıdaki örneklerde Arapça bir eylemle Türkçe yardımcı bir eylemden oluşan yanlış bileşik eylemler vardır. “İdame”, devam ettirmek, sürdürmek demektir. “İhsas” da hissettirmek, sezdirmek anlamındadır. Ettirgen anlam taşıyan bu Arapça eylemleri, “ettirmek” eylemiyle bir daha ettirgenleştirmek yanlıştır. Doğruları, “idame etmek”, “ihsas etmek”tir.

tahrip olmak
tahliye olmak
tatmin olmak
tahrif olmak
icat olmak
kaydolmak
devrolmak
tasfiye olmak

1300. Başaran'ın evi, bir emekli aylığının kaldıramayacağı kadar onarımı gerektirecek ölçüde tahrip oldu.
1301. Bombanın atıldığı çatı katı tamamiyle tahrip olmuştur.
1302. Alevlerin benzin depolarına sirayeti halinde çarşının büyük bir kısmının tahrip olacağı anlaşılmıştır.
1303. (Gazete haberinin başlığı:) Tahliye oldular.
(Altında:) Gasp iddiasıyla yargılanan (şu, şu, şu kişiler) yüzer bin lira nakdi kefaletle tahliye oldular.
1304. Keeler tevkif edildi, sonra tahliye oldu.
1305. (Bu kimseler) gazetede okudukları haberlerle kolay kolay tatmin olamayacaklardır.
1306. O da özür diliyor ve tatmin olup olmadığını soruyordu.
1307. Rakamlar tahrif olmaz.
1308. Burjuvalar palazlanmışlardır, top icat olmuş, şatonun duvarları artık düzenli korumaya yetmiyor.
1309. Tüfek icat oldu mertlik bozuldu.
1310. ...e kaydolan gençler...
1311. Gazze'nin idaresi Mısır'a devroluyor.
1312. Bombardımanda Narlı köyünün telefon ve elektrik telleri tahrip oldu.
1313. Bağdat radyosu, tahrip olan petrol sanayiinin yeniden işlerlik kazandırılması amacıyla Suudi Arabistan ve Kuveyt ile görüşmelerin sürdürüldüğünü haber vermiştir.

1314. Irak Haber Ajansı, saldırı sırasında bir çocuğun yaralandığını, iki evin de tahrip olduğunu duyurdu.

1315. Türkçe, bir ilim konusuydu. İlimde doğrular yaşar, yanlışlar tasfiye olurdu.

“Tahrip” sözcüğü, Arapça müteaddi bir fiildir. Yani etken (öznesi belli) bir eylemdir. Bundan dolayı birlikte kullanılacağı Türkçe yardımcı eylemin edilgen değil, etken olması gerekir. Örneklerde kullanılan “oldu” yardımcı eylemi ise edilgendir. Bu nedenle “tahrip oldu” sözü yanlıştır. “Bombardıman... elektrik tellerini tahrip etti” biçiminde yazılıyorsa doğru olurdu. “Bombardımanda... elektrik telleri harap oldu” da denilebilirdi.

Bu örneklerdeki Arapça eylemlerin, Türkçe “olmak” yardımcı eylemiyle birlikte kullanılması yanlıştır.

“Tahrip olmuştur”, “tahrip olacağı”... yerine “harap olmuştur”, “harap olacağı” denilmesi gerekirdi.

“Tahliye olmuştu” yerine “tahliye olunmuştu”, “tahliye edilmişti”;

“Tatmin olamayacaklardır” yerine “tatmin olunamayacaklardır”, “tatmin edilemeyeceklerdir”;

“Tahrif olmaz” yerine “tahrif olunmaz”, “tahrif edilmez”;

“İcat oldu” yerine “icat olundu”, “icat edildi”;

“Kaydolan” yerine “kaydolunan”, “kaydedilen”;

“Devroluyor” yerine “devrolunuyor”, “devrediliyor” denilmesi gerekirdi.

Yanlış örneklerle “iptal oldu”, “ilave oldu”, “tayin oldu” gibi kullanımlar da eklenebilir.

teşekkül ettirmek

1316. Devlet Danışma Konseyi yerine Cumhurbaşkanlığı Danışma Heyeti teşekkül ettirilerek üye sayısı dokuzda dondurulmuştur.

Arapça “teşekkül” sözcüğü “etmek” yardımcı eylemiyle kullanılırsa “oluşmak, biçimlenmek” anlamına gelir. Geçişlisi “biçimlendirmek, oluşturmak”tır. Bu kavramı Arapça “teşekkül” ile “te-

şekköl ettirmek” biçiminde söylemek yanlıştır. Çünkü “teşekköl”ün Arapça geçişli biçimi vardır. Onu kullanmak gerekir. Yani doğru kuruluş “teşkil etmek”tir.

ikna olmak

1317. Çoğunluğun benim görevde kalmamı istediğine ikna oldum.

Bu sözler, Avusturya Cumhurbaşkanı Kurt Waldheim’ın 16 Şubat 1988 tarihli bir gazetede çıkan demecinde geçiyor. Demecin Türkçe çevirisinde kullanılan “ikna oldum” sözü yanlıştır; doğrusu “kani oldum” ya da “kanaat getirdim”dir.

“İkna” sözcüğü ya “ikna olundum” biçiminde kullanılır ki “inandırıldım” demektir. Ya da “ikna ettim” sözcüğünde geçer, bu da “inandırdım” demektir.

iade-i afiyet bulmanız

1318. Süratle iade-i afiyet bulmanız için her ne mümkünse yapılmasının temini...

Bu sözler, 1987 temmuzunda yayımlanan ağırbaşlı bir derlemeden alınmıştır. Hamdullah Suphi’nin İstanbul’da Fransız Hastanesi’nde yatan Ziya Gökalp’a gönderdiği telgraftan bir parçadır.

“Afiyet bulmanız”, doğru bir sözdür; “sağlığa kavuşmanız” demektir, ama “sağlığınızı geri getirmeye kavuşmanız” diye Türkçeleştirilebilen “iade-i afiyet bulmanız” sözü yanlıştır. Çünkü “sağlığa kavuşmak”, hastanın gerçekleştirdiği bir eylem değildir. Tanrının verdiği iyiliği hastanın bulmasıdır.

tatmin duymak

1319. İstanbul gazeteleri, gerek Orgeneral Evren’in gerekse diğer komutanların Gazeteciler Cemiyetinde basın özgürlüğü ve basının güvenliği üzerinde verdikleri teminattan bir kez daha tatmin duymuşlardır.

“Tatmin duymuşlardır” yanlıştır. “Duymuşlardır” yardımcı eylemiyle kullanılacak Arapça sözcük “tatmin” değil “itminan”dır. Burada “tatmin” ile birlikte “olunmuşlardır” kullanılması gerekirdi.

XXI

BİRBİRLERİYLE KARIŞTIRILAN SÖZCÜKLER

Birbiriyle karıştırılan Osmanlıca sözcükleri üç öbekte toplayabiliriz:

A. Arap harfleriyle tek yazımı bulunduğu halde birkaç türlü okunabilen sözcükler,

B. Arap harfleriyle yazımları ayrı, söylenişleri benzer olan sözcükler,

C. Kök ve kavram yakınlığından ya da benzerliğinden dolayı birbiriyle karıştırılan sözcükler.

A. TEK YAZIMI BULUNUP BİRKAÇ TÜRLÜ OKUNABİLEN SÖZCÜKLER

Arap harfleriyle yazılan Arapça ve Farsça birçok sözcükte ünlü harf kullanılmadan ünsüzler yan yana yazıldığından:

a) Bu sözcüklerin doğru okunuşları ancak öğrenmekle elde edilir.

b) Tek başına yazıldıkları zaman doğru olarak birkaç türlü okunabilen sözcükler vardır. Bunlar tümce içinde bulundukları zaman, yerlerinin gereklerine göre şu ya da bu biçimde okunurlarsa doğru okunmuş olurlar.

Görülüyor ki Arap harfleriyle yazılmış sözcüklerin, önce okunuş biçimlerini öğrenmek, sonra da kullanıldıkları yerde bu biçimlerden hangisinin geçerli olduğunu düşünerek okumayı ona göre kararlaştırmak gerekiyor.

Bu tür sözcüklerden örnekler görelim:

	Yazılışları	Okunuşları
عالم	'âlm	âlem, âlim
بلا	bla	belâ, bilâ
بول	bvl	bevl, bol, bøl, bul
جنت	cnt	cennet, cinnet
دور	dvr	devr, dûr, dur
دين	dyn	deyn, din, diyen
اثر	esr	eser, isr
علم	'ilm	ilm, alem
كل	kl	kül (bütün), kel, gül (çiçek)
قول	kvl	kavl, kol, kul
قوم	kvm	kavm, kum
قسم	ksm	kısım, kasem
اشعار	iş'ar	iş'ar, eş'ar
مكن	mskn	mesken, müsekkin
مذهب	mzhhb	mezhep, müzehhep, müzehhip
محرر	mhrr	muharrir, muharrer
ملك	mlk	mülk, melek, melik
مؤمن	mv'mn	mü'min, müemmen

Bu gibi sözcüklerin, yanlış okunması dolayısıyla yeni yazıya yanlış geçirilmiş olmasına örnekler:

âhar - âhır

1320. Saki mey-i aşkın fernaha dairi yok mu

Âya bu humaran-ı meyın âharı yok mu

(Enderuni Vasıf)

1321. Mahveder revnak-ı ruhsarını hatt-ı siyehin

Kangı gündür ki anın âharı akşam olmaz.

(Şeyhülislam Yahya)

“Klasik Divan Şiirimiz” adlı, yeni harflerle basılmış bir ki-taptan(*) aldığımız bu iki beyitte görülen “âhar” sözcükleri, “âhır” olacaktır. Arap harfleriyle yazılan bu sözcük hem “âhar”, hem “âhır” okunabilir. “Âhar” başka, özge; “âhır” ise son demektir. Bu

* Rüştü Şardağ.

beyitlerde “özge” anlamı bulunmadığından “âhar” okuyuşu yanlıştır. Doğru okuyuş “âhır”dır.

muhaddis - muhdis - muhdes

1322. İslamiyette halifelik yoktur; muhaddis bir makamdır.

(Burhan Felek)

Arap harfleriyle yazılan bu sözcük “muhaddis”, “muhdes” ve “muhdis” diye üç türlü okunabilir. “Muhaddis”, hadis nakleden yani Hazret-i Muhammet’in sözlerini bildiren kişi demektir. Bu yazıda böyle bir kavram yoktur. “Muhdes”, eskiden bulunmayıp sonradan çıkarılan demektir. Örneğimizde belirtilen anlam da budur. Onun için burada geçen sözcüğün “muhaddis” diye değil, “muhdes” diye okunması gerekirdi.

1323. Şeyh Tabak Efendi, karibul’asr, ulema-yı zâhirden muhdis ve müfessir ulu bir sultan idi.

Bundan önceki örnekte sözcüğün “muhdis” de okunabileceğini bildirmiştik. İşte burada öyle okunmuştur. “Muhdis”, ihdas eden, yani daha önce bulunmayan bir şey ortaya koyan demektir. Ne var ki bu örnekte böyle bir kavram yoktur. Birlikte kullanılan “müfessir” sözcüğünden de anlaşılacağı üzere bu sözcüğü “muhammadis” (Hz. Muhammet’in sözlerini bildiren) diye okumak gerekmektedir idi. (“Müfessir” de Kuran’ı açıklayan kişi demektir.)

müveddi - mudi

1324. (Bankaların, para yatıran anlamına kullandığı “mudi” sözcüğünün “müveddi” olması lazım gelir. Çünkü:) “tevdî”, tefil babından “müveddi” olur. Arap harfleriyle “müveddi”, “mudi” kelimeleri aynı şekilde yazılır. Cahiller onu Latin harfleriyle ikinci şekilde yazmışlar ve okumuşlar. (Peyami Safa - Milliyet, 4 Mayıs 1958)

“Tevdi”in ism-i faili “müveddi”dir, doğru. Arap harfleriyle “müveddi” ve “mudi” sözcüklerinin aynı biçimde yazıldığı da doğru. Ancak “cahillerin” “müveddi” okuması gereken sözcüğü “mudi” okuyup Latin harfleriyle bu biçimde yazdıkları savı yanlış. Çün-

kü Arapçada “tevdî” masdarının ism-i faili olan “müveddî”den başka bir de “îda” masdarının ism-i faili olan “mudî” sözcüğü var. Burada söz konusu olan da budur. “İda” vedia olarak (korunmak üzere emanet olarak) bırakmak demektir; “mudî” de bu yolda emanet bırakan kişidir. İkisi de eski hukuk terimleridir. Borçlar Kanununda bile yerleri vardır. 463. madde şöyle der: “İda bir akiddir ki onunla müstevdî, mudî tarafından verilen şeyi kabul ve onu emin bir mahalde hifzetmeği deruhte eder.”

Prof. Velidedeoğlu bunu şöyle Türkçeleştirmiştir: “Saklatım bir sözleşmedir ki onunla saklayıcı, saklatanca kendisine bırakılan taşınır bir nesneyi kabul etme ve onu güvenli bir yerde koruma borcu altına girer.”

Bu açıklama da gösteriyor ki “mudî” sözcüğü cahillerin yanlış okuması sonucu ortaya çıkmış değildir. Arap dili kurallarınca doğru türetilmiştir. Bankaya para yatıran kişiye “müveddî” değil “mudî” denilir.

Dilimize girmiş olan Arapça sözcükler, bilgili ve usta yazarları bile işte böyle yanıltıyor.

günc - genc

1325. Ben açtım o güncü ben tükettim. (*)

(Şeyh Galip)

Bu dize Yahya Kemal’in, “Mektuplar ve Makaleler” adı altında toplanıp yeni harflerle basılan yazılarından birinde böyle geçiyor. Dizenin Arap harfleriyle yazılışı aslında كج biçiminde görülen Farsça sözcük iki türlü okunabilir: “Günc, genc” “Günc” köşe, “genc” hazine demektir. Galip Dede “dil hazinesini ben açtım, ben tükettim” diyor. Burada “köşe”nin bir anlamı yok. Bu nedenle كج sözcüğünün “genc” okunması gerekirdi.

* Bu örnek, Orhan Şaik Gökyay’ın, Türk Dili’nin Şubat 1978 sayısında çıkan “Biz ne düşü görüyoruz” başlıklı eleştirisinden alınmıştır.

B. ARAP HARFLERİYLE YAZIMLARI AYRI, SÖYLENİŞLERİ BENZER SÖZCÜKLER

Bunlar yeni harflerle yazılırken kimisi bir harf değişikliği ya da uzatma imi ile birbirinden ayırt edilir. Kimisi –ayırt edici harf ya da im kullanılmadığından– birbiriyle karıştırılır. Şu sözcükler gibi:

(â l e m)	عالم	(alem)	علم
(â r ı z a)	عارضه	(arıza)	عریضه
(a z m)	عزم	(azm)	عظم
(b a k i)	باقی	(baki)	باکمی
(d e l a l e t)	دلالت	(dalalet)	ضلالت
(h â k i m)	حاکم	(hakîm)	حکیم
(i h t i s a s)	اختصاص	(ihtisas)	احساس
(i s t i f a)	استفا	(istifa)	استیفا
(i s t i s n a)	استثنا	(istsna)	استصناع
(i h t i r a s)	احتراس	(itiraz), (ihtiraz)	اعتراض
(k a b i l)	قابل	(kabîl)	قیل
(k a b î l e)	قبیله	(kabile)	قابله
(m a h z u r)	محدور	(mahsur)	محصور
(m e f h u m)	مفهوم	(mevhum)	موهوم
(m ü t e h a s s ı s)	متخصص	(mütehassis)	متحس
(n ü f u s)	نفوس	(nüfuz)	نفوذ
(r a k î p)	رقیب	(râkip)	راکب
(s a n i)	ثانی	(sani‘)	صانع
(s e m a)	سما	(sema‘)	سماع
(s e v a p)	ثواب	(savap)	صواب
(s ü k û t)	سکوت	(sukut)	سقوط
(t a b i)	تابع	(tabi‘)	طابع
(t e r f i ‘)	ترفیع	(terfih)	ترفيه
(t a s m i m)	تصمیم	(tesmim)	تسمیم
(t e v z i ‘)	توزیع	(tevsi)	توسیع
(v a z ‘ e t m e k)	وضع ایتمک	(vaaz etmek)	وعظ ایتمک
(z a m a n)	زمان	(zaman)	ضمان

Bu tür sözcüklerin kullanılışlarından birkaç örnek görelim:

kabîl - kabil

1326. Bu kabil olduğu kadar çabuk yapılmalıdır.

Bu örneği radyoda bir spikerin okuyuşundan alıyoruz. Spiker önündeki yazının, “bu gibi” anlamına gelen “bu kabîl” ile başladığını sandı, öyle okudu. (Herhalde “bu”dan sonra virgül konmamıştı.) Tümcenin okunuşu bittikten sonra anlaşıldı ki doğru okuyuş, “bu, kabil olduğu kadar (olanak elverdiği ölçüde) ”dir.

aruz - arus

1327. Mevlana’nın “şeb-i arus” törenini anlatan 17.12.1990 günlü kimi gazeteler “arus” sözcüğünü “aruz” biçiminde yazdılar. “Şeb-ı arus” “gelin gecesı” demektir. “Arus” ile eski edebiyatımızın koşuk ölçüsü olan “aruz” birbirine karıştırıldı.

ış’ari - işari

1328. “Dil üzerine” adlı yapıtımızda(*) “ışarı-ış’arı” başlığı altında şunları yazmıştık:

“Radyoda kendisinin ağzından dinlemişsinizdir: Yüksek görevi gereğince Büyük Millet Meclisinin içtüzüğünü uygulamış olan bir kişi, bir kanun için “ış’ari rey”e başvurulduğunu birkaç kez söyledi. O zamanki adı ile Dahili Nizamname’de üç türlü oy verme yöntemi vardı: “Açık rey”, üzerinde milletvekillerinin adları yazılı kâğıtları kutuya atmakla; “gizli rey”, işaretli yuvarlakları kutuya atmakla; “ışari rey”, el kaldırmak ya da ayağa kalkmakla belirtiliyordu. İşaretle belirtildiği için “ışari rey” denilen oy verme yönteminin adını bu kişi, Arapça –bildirmek demek olan– “ış’ar”dan gelir sandığı için “ış’ari” kılığına sokarak söylüyordu. Böyle bir oruna yükselmiş olan kişi her gün uyguladığı içtüzükte geçen Osmanlıca bir sözcüğün doğrusunu bilmezse o Osmanlıcada yaşama gücü kalmıştır denilebilir mi?”

Bu yanlışı 1977’de bir spiker ve 1989’da bir konuşmacı da yineledi.

* Dil Üzerine Düşünceler, Düzeltmeler, Ömer Asım Aksoy, Ankara, 1964, 2. b. s. 235

şe'ni - şeni'

1329. Bir spiker “şeni” sözcüğünü “şe'ni” diye okudu. “Şeni”, çok kötü, utanılacak iş demektir. Osmanlıcada kullanılan sözcüklerdendi. Ancak “şe'ni” diye bir sözcük Osmanlıcada yok iken toplum bilim terimi olarak Ziya Gökalp’ın ortaya attığı bir “şeniyet” vardı ki “gerçeklik” (realite) anlamına kullanılmıştı.

Bir de Osmanlıcanın “şüûn”, “şüûnat”ı vardı ki “şe'n”in çoğuludur; olaylar demektir. Sanıyoruz ki spiker “şe'niyet”in etkisi altında “şe'ni” dedi. Kısacası, “şeni” ile “şe'ni” birbirine karıştırılmış oldu.

şen'i - şeni'

1330. Los Angeles'ta şehit edilen başkonsolosumuz Kemal Arıcan için 2 Şubat 1982 günü Ankara'da Devlet Töreni yapılmıştı. Dışişleri Bakanımız bu törendeki konuşmasında “şeni” cinayet” sözünü kullandı. Konuşma, daha sonraki saatlerde, radyoda birkaç kez verildi. Spiker, Dışişleri Bakanımızın “şeni’ cinayet” diye doğru söylediği sözü, “şen’i cinayet” diye yanlış okudu.

resmî kabul - resm-i kabul

1331. Spiker, bir “kabul töreni”ni anlatan yazıdaki “resm-i kabul”ü “resmî kabul” diye okudu. “Resmi kabul” biçiminde yazılmış olduğu anlaşılan sözdeki “resm”, Osmanlıcada “merasim” adı da verilen “tören” demektir. Genç spiker “resm-i kabul” sözünün nasıl kurulmuş olduğunu bilmez, doğal olarak. Bu sözü belki daha önce işitmemiştir de. Ama “devletle ilgili” demek olan ve son sesi uzatılarak söylenen “resmi”yi her zaman işitiyor. Bu nedenle “resm-i kabul”ü, “resmî kabul” diye okuyor. Bu duruma göre spikeri yanlış okudu diye suçlamaya hakkımız yok. Asıl suçu, “kabul töreni” dururken “resmi kabul” yazmış olan kişi işlemiştir.

Hangi nedenle olursa olsun, ortada birbiriyle karıştırılmış iki söz var.

C. KÖK VE KAVRAM BENZERLİĞİNDEN BİRBİRLERİYLE KARIŞTIRILAN SÖZCÜKLER

vakfiye - vakıf

1332. (Bir öğrenci yurdunun boşaltılması dolayısıyla) İktidar, Cami Külliyesinin, Sultan Fatih Hazretlerinin vakfiyesinin kapısına kilit vurdu.

“Cami Külliyesi”, cami yakınında, üniversite durumunda olan medrese ve başka kuruluşlardır. “Vakfiye”, bir vakfın kuruluş ereğini ve işleyiş koşullarını bildiren belgedir ki bir adı da “vakıf-name”dir.

“Külliyenin kapısına kilit vurdu” tümcesinde bir kuruluş yanlışı yoktur. Ancak “vakfiyenin kapısına kilit vurdu” sözünde anlam yanlışı vardır: Bir belgenin kapısına kilit vurdu, denilemez.

Bu örnekte “vakfiye” sözcüğü “vakıf” sözcüğü ile karıştırılmış, o anlama kullanılmıştır.

tevkif - mevkuf

1333. Bir hafta tevkif kaldıktan sonra...

“Tevkif” tutuklamadır. “Tutuklama kaldıktan sonra” denilemez. “Tutuklu kaldıktan sonra” denilmek istenmiştir. Bu nedenle “tevkif” sözcüğünün yerine “mevkuf” kullanılması gerekirdi.

“Tevkif”le “mevkuf” birbirine karıştırılmıştır.

zayiine - zıyaina

1334. Yüksek Tedrisat Genel Müdürlüğünün bu yoldaki hareketleri, binlerce öğrencinin haklarının zayiine sebep oluyor.

“Haklarının zayiine” yanlıştır; “haklarının zıyaina” denilmesi gerekirdi. Çünkü “zayı” kaybolan, “zıya” kaybolma demektir. “Haklarının kaybolanına” denemez; “haklarının kaybolmasına (yitmesine)” denilir.

caniyane hareket - cinayet

1335. Abdi İpekçi’nin öldürülmesi caniyane bir harekettir.

“Caniyane”, canice, cinayet işler gibi demektir. Söz gelişi “tarla edinmek için orman yakmak caniyane bir harekettir” denile-

bilir. Abdi İpekçi'nin öldürülmesi, cinayete benzer değil cinayetin kendisidir. Buna "caniyane" demek, davranışın ağırlığını azaltmaktır. "Cinayet"le "caniyane hareket"i birbiriyle karıştırmaktır.

şükretmek - teşekkür etmek

1336. (Filan kişi), kendisini bu duruma düşürmediği için yatıp kalıp (filan kişiye) şükretmelidir.

Bu örnekte, "teşekkür etmelidir" denilecek yerde "şükretmelidir" denilmiştir. Tanrıya şükredilir, insanlara teşekkür edilir.

mümkünü var mı - imkânı var mı mümkün nispetinde - imkân nispetinde

1337. Bugün yer yüzünde, ortanın solundan aşırı sola dek sosyalist ve komünist partiler arasında Marksizm felsefesi açısından uyumlu bir sıralama yapmanın mümkünü var mı?

1338. ...izdihamı mümkün nispetinde önledi.

1339. (Falan kişi) mümkün nispetinde munis konuştu.

"Mümkün", sıfattır. Yukarıdaki örneklerde sıfatın yeri yoktur; bu kökten bir ad kullanılmalıdır. Yani "mümkünü var mı" yerine "imkânı var mı" denilmelidir. Birinci örnekte "mümkün" sözcüğünün kullanılabilmesi için tümcenin şöyle olması gerekirdi: "... bir sıralama yapmak mümkün müdür?"

şayanı hayretle - hayretle

1340. Bu sözleri şayanı hayretle karşıladığını bildirdi.

Bu örnekteki "şayanı" gereksizdir. "Hayretle karşıladığını bildirdi" denilmeli idi.

"Şayanı hayret" hayret edilmeye değer, anlamına gelir. Bu Osmanlıca kalıp kullanılarak kurulacak tümce şöyle olur: "Bu sözleri şayanı hayret bulduğunu bildirdi."

icrayı faaliyet - faaliyet

1341. Diğer günlerde de Sivas'a gelerek icrayı faaliyet gösterdi.

"Faaliyet gösterdi" denildiğine göre "icra"ya gerek yoktur. "İcra" kullanılacaksa "icrayı faaliyet etti" denilir. "İcrayı faaliyet gösterdi" sözü yanlıştır.

tebaasına - tabiiyetine

1342. Amerika’da bulunan caz sanatçısı (bir Türk), Amerikan tebaasına geçerek orada yerleşmiş...

1343. Ikeda (bir Japon), İçişleri Bakanlığına müracaat etmiş ve Türk tebaasına alınmasını istemiş.

“Tebaa” uyruk demektir. “Amerikan uyruğuna (yurttaşına) geçme”, “Türk uyruğuna (yurttaşına) alınma” denilemez. “Amerikan uyrukluğuna (yurttaşlığına) geçme”, “Türk uyrukluğuna (yurttaşlığına) alınma” denilir. “Uyruklu”un Arapçası “tabiiyet”tir. Bunun için yukarıdaki örneklerde bulunan “tebaasına” sözcüklerinin yerine “tabiiyetine” (yurttaşlığına) kullanılması gerekirdi.

Görülüyor ki bu sözleri yazanlar, “tebaa” ile “tabiiyet”i birbirine karıştırmışlardır. Bu da yabancı sözcük kullanmanın acı bir meyvesidir. (Birinci Bölümdeki “Yanlış Anlamla Kullanılan Sözcükler”de geçen “uyruk” örneği ile de karşılaştırınız.)

istihbarat alma - haber alma

1344. Böyle bir istihbarat mı alındı, kolayı var: Bütün birlik komutanları “fırar” olayları üzerinde ısrarla dururlar.

“İstihbar” haber alma, “istihbarat” alınan haberler demektir. Bundan dolayı “istihbarat mı alındı” demek yanlıştır. Doğrusu “haber mi alındı”dır. “İstihbarat mı var” da denilebilirdi.

ceza mahkemeleri

1345. Adalet Bakanlığı, söz konusu başvuruyu, Ceza Mahkemeleri Usulü Kanunu’nun 343. maddesine dayanarak yapmıştır.

1346. Tutuklama kararı Ceza Mahkemeleri Usulü Yasasına göre alınmaktadır.

Kimi kişiler “mahkeme” ile “muhakeme”yi birbirine karıştırırlar. “Mahkeme” yargı yeri, “muhakeme” ise yargılama demektir. Yukarıda geçen yasanın adı “Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (eski adıyla Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye) yani “Ceza Davalarında Yargılama Yöntemi Yasası”dır; “Ceza Mahkemeleri Usulü” (ceza davalarının bakıldığı yargı yerlerinin yöntemi) değildir.

hukuk usulü muhakemeleri

1347. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu.

Yasanın adı bir gazetede böyle geçiyor. Doğru adı “Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu”dur. Yani “hukuk davalarının duruşma yöntemi yasası”dır. Gazetenin yazısına göre yasanın adı “hukuk yöntemi duruşmaları” (yargılanmaları) oluyor. Bu yanlışlık kanunun eski adı olan “Usul-i Muhakemat-ı Hukukiye”deki Farsça “usul-i” biçiminin, Türkçe “usulü” biçimine sokulmasından ileri geliyor.

portre - porte

1348. Kararnamenin mali portresi 450 milyon liradır.

1349. Hayali ihracat yoluna gidilmiştir, ama bizim tespitlerimize göre bu olayın mali portresi çok geniş değil.

1350. Verilecek ikramiyelerin ve artan maaşın bütçeye getireceği mali yükün ne olacağının ortaya çıkması gerektiğini vurguladı ve “bu mali portre ortaya çıktıktan sonra öneri üzerinde daha ayrıntılı görüşebiliriz” dedi.

“Portre” (portrait) Fransızca bir sözcüktür. İnsan resmi ve insanları betimleyen anlatım demektir. Yukarıdaki üç örnekte böyle bir kavram yoktur. Kullanılmak istenen, başka bir Fransızca sözcük, yani “porte” (portée)dir ki bir işin genişlik ve önem derecesi anlamıdır.

insiyak - insiyatif

1351. Bugün kelime türetme işi artık Türk Dil Kurumunun insiyakından çıkmış, yazarlardan tutunuz da yazı yazar her bir aydına kadar uzanmış bulunuyor. (*) (Prof. Zeynep Korkmaz)

Buradaki “insiyak” Arapçadır. “İçgüdü” demektir. Tümcede böyle bir kavram söz konusu değildir. Anlaşılan şudur ki yazar, Fransızcadaki “initiative” ile (ki Türkçede “insiyatif” diye kullanılmaktadır) “insiyak”ı birbirine karıştırmıştır. Yani “önce davranma,

* Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi, s. 78

öncelik” kavramını belirten “insiyatif” sözcüğünü kullanması gerekirken “içgüdü” anlamına gelen “insiyak”ı kullanmıştır.

cürüm - cirm

1352. Dünya Kapitalizminin içinde cürmü kadar yeri olmayan iş adamlarının Amerika’da lobi oluşturmaya kalkışları ne denli boşsa dünya politikasında gücü olan bir devletin Amerika’da lobi oluşturmaya o denli gereksinmesi yoktur.

“Cürm” (biz “cürüm” diyoruz) Arapçadır; suç demektir, “cirm” de Arapçadır; oylum, hacim demektir.

Yukarıdaki örnekte iki yanlışla vardır: 1) Kullanılması gereken sözcük “cürüm” değildir. 2) “Cirm” kullanılmak istenmiş, ama doğru anlamıyla değil “küçük bir nesne” anlamına kullanılmıştır.

Yazarı yanıltan “ateş olsa cirmi kadar yer yakar” deyimindeki “cirmi kadar” sözü olsa gerek.

1353. (Başlık:) Cürümleri kadar

(Alttaki yazı:) Dış güçler tarafından kışkırtılan bir avuç eşkiya, neticede cürümleri kadar yer yakmışlardır.

Bu örnekte de, “cirm” yerine “cürüm” kullanılmıştır.

kayyum - kayyım

1354. AP Genel Sekreteri, kayyum için başvurduklarını, ancak henüz bir atama yapılmadığını bildirmiştir. MSP’nin, kayyum atanması için henüz başvuruda bulunmadığı öğrenilmiştir.

Kayyum, Tanrının adlarından biridir. “Kayyım” ise bir kişinin temsilcisi olarak bir malı yönetmek ya da bir işi yapmak üzere mahkemece atanan kimsedir. Görüldüğü gibi, bu örnekte kullanılması gereken “kayyım” sözcüğü yerine yanlış olarak “kayyum” kullanılmıştır.

1355. CHP’ye daha önce atanan (filan kişi) dışındaki kayyumlara itiraz edilmiştir.

Bir önceki örnekte olduğu gibi burada da “kayyım” yerine “kayyum” denilmiştir.

sükût - sukut

1356. (Başlık:) Ne büyük hayal sükûtu.

(Altındaki yazı:) Batı kültürüyle eğitilmiş seçkin aydınlar... için ne büyük hayal sükûtu!

Osmanlıcada kullanılan “sükut-i hayal”in Farsça olan tamlaması Türkçe tamlamaya çevrilince “hayal sukutu” olur. Buradaki “sukut” sözcüğü, yukarıdaki örnekte “sükût” olmuş. Daha yaygın olan “hayal kırıklığı” tamlaması kullanılmış olsaydı bu yanlışlığa düşülmemiş olurdu. (“Sukut” düşme, “sükût” susma demektir.)

mahsur - mahzur

1357. (Gazete haberinin başlığı:) Japonya’da grizu faciası: 6 ölü, 56 işçi mahzur kaldı.

(Altında:) Japonya’nın kuzeyindeki Hokkaido adasındaki bir kömür madeninde grizu patlamasında 6 maden işçisi öldü, 56’sı da yer altında mahzur kaldı.

1358. Prens “siz aileyi tanıyorsunuz; mahsuru yoksa kendilerine iletin, akşam yemeğinde olsunlar” dedi.

1359. Bakan, “ikinci dilleri İngilizce olan Pakistanlıların Türkiye’de İngilizce öğretmenleri olarak görev yapmasını nasıl karışılıyorsunuz?” şeklindeki soruya “bir mahsur olduğu kanaatinde değilim” karşılığını verdi.

1360. (Başlık:) İthal patatesin dezenfekte edildikten sonra girmesinde mahsur görülmedi.

(Altında:) ...25 ton patatesin antiparaziter ile ilaçlandıktan sonra Türkiye’ye girmesinde hiçbir mahsur olmadığını söyledi.

“Mahzur” sakınca, “mahsur” muhasara edilmiş, çevresi sarılmış demektir. Birinci örnekte “mahsur” denilmesi gerekirken “mahzur” denilmiş; ikinci, üçüncü ve dördüncü örneklerde ise “mahzur” kullanılacak yerde “mahsur” kullanılmıştır.

hesabıyla - hasebiyle

1361. Türkiye’nin “İslam Eğitim Bilim ve Kültür Konferansı”nın

üyesi olması hesabıyla özel bir statü içinde konferansa katıldığı belirtildi.

Bu örnekteki “hesabıyla” sözcüğü yanlış kullanılmıştır. Kullanılması gereken sözcük “hasebiyle”dir ki dolayısıyla demektir.

muhafaza - mahfaza

1362. Harput'ta... bir ceset 800 yıldır bozulmadan, hemen hemen olduğu gibi etiyile, kemiğiyle, derisiyle bir cam muhafaza içinde yatıyor.

Arapça bir, koruma anlamına “muhafaza”, bir de koruyacak kap anlamına “mahfaza” sözcüğü vardır. Burada ikisi birbirine karıştırılmış, “mahfaza” denilecek yerde “muhafaza” denilmiştir.

mahiyet - maiyet

1363. Söylentilere göre (Atatürk, Recep Peker'e sorar:)

— Siz benden korkmuyormuşsunuz, öyle mi?

— Estağfurullah efendim; ne siz korkunç birisiniz ne de sizin mahiyetiniz olarak bizler korkak kişileriz.

Bu örnekte “mahiyet” ile “maiyet” birbirine karıştırılmıştır. “Mahiyet”, “nitelik” demektir ki burada yeri yoktur. Burada kullanılacak sözcük “maiyet” idi. “Maiyet”in asıl anlamı “birlikte bulunma”dır. Osmanlıca “bir üst görevlinin buyruğu altında ve onunla birlikte çalışan” ya da “bu durumda çalışma” anlamına kullanılmıştır.

sun'i - sünnî

1364. 12.9.1982 sabah haberlerini okuyan spiker “sünnî” diye okuması gereken sözcüğü “sun'i” diye okudu. Konu “şii-sünnî” idi.

“Sun'i” yapma, yapmacık demektir. “Sünnî” ise Hz. Muhammet'in sünneti yolunda olan mezhebe bağlı kişidir.

mumanat - müdara

1365. (İktidarın başı konuşuyor:) Beyi iktidarda görmek isteyenler çok olursa biz de kimseye mumanat (müdana anlamında) etmeyiz, buyurun yapın deriz.

Bu sözler, büyük bir gazetenin 25 Mart 1989 tarihli sayısında iki kez (hem başlıkta hem metinde) geçiyor. Yanlışlarını sıralayalım:

a) “Mumanat” sözcüğünün doğrusu (yazımımıza göre) “mümanaat”tır. Mani olma yani engel olma demektir. Türkçesi varken, büyük bir gazetenin bile doğru yazamadığı, anlamını da yanlış verdiği (yani “müdana” diye açıkladığı) bir sözcüğü kullanmak, zamanın çok gerisinde kalmak değil midir?

b) Gazetenin “mumanat”ı “müdana” ile açıklaması yanlıştır. Çünkü “müdana”, halk arasında rica minnet kavramı için kullanılır; “mümanaat” (engel olma) kavramı için kullanılmaz.

c) Gazetede ki “müdana” yorumunun doğru olduğu kabul edilirse (ki biz böyle düşünmüyoruz) “mümanat” (mümanaat) sözcüğü yanlış kullanılmış olur.

ç) “Müdana” sözcüğünün kendisi yanlıştır. Arapçada bu sözcüğün aslı diye gösterilebilecek iki sözcük vardır: Biri “müdahene”, öbürü “müdara”. “Müdahene” dalkavukluk demektir. Ragıp Paşa'nın şu beytinde kullanılmıştır.

Ragıp, müdaheneyle riyadır zemanede

Dünyayı sanma cevri ü sitemdir harap eden.

İzzet Molla'nın aynı mealde olan şu beytinde de geçer:

Meşhurdur ki zulm ile olmaz cihan harap

Eyler anı müdahene-i âliman harap.

“Müdara” sözcüğü yüze gülme, hoş görme, rica ve minnet gibi kavramlar içerir. Yine Ragıp Paşa'nın şu mısrasında görüldüğü gibi:

Eyledim Ragıp müdara şeyhe de dervişe de.

Kemalzade Ali Ekrem'in aşağıdaki mısrasında da bulunmaktadır:

Her gördüğüm insana müdaradan usandım.

Hafız Şirazi'nin de şöyle bir beyti vardır:

Asayiş-i do gîti tefsir-i in do harfest

Ba dostan telattuf ba düşmenan modara

(Dünya huzurunun gerçekleşmesi şu iki duruma bağlıdır: Dostlarla iyi ilişkiyi sürdürme, düşmanlara hoş görünme). (Dünya rahatlığı, şu iki sözün gereğini yerine getirmekle sağlanır.)

d) Buraya şu yanlışı da ekleyelim: Dil Kurumunun 1988’de yayımladığı “Yeni Baskı Türkçe Sözlük”, “müdana” sözcüğünün Arapça aslı diye “mudânâ” yazımlı bir sözcük göstermiştir. Arapça-da böyle bir sözcük yoktur.

XXII

OKUMA, YAZMA, SÖYLEME

YANLIŞLARI

Burada söz konusu olan yanlışlar:

- A. Eski harflerle yazılmış olan Arapça, Farsça sözcüklerin, yanlış okunması dolayısıyla yeni yazıya yanlış geçirilmesi,
B. Arapça ve Farsça sözcüklerin söylenişinin yanlış olmasıdır.

A. OKUMA VE YAZMA YANLIŞLARI

Arap harfleriyle yazılmış olan Arapça ve Farsça sözcüklerin, kimileyin birkaç türlü okunabileceğini daha önce bildirmiştik. Bunları, okunması gereken biçimle okuyamayanlar, yeni yazıya geçirdiklerinde, nasıl yanlış okuduklarını ortaya koyuyorlar. Çünkü yeni yazımız ancak bir çeşit okunabilir.

Yanlış okuma yüzünden yeni yazıya yanlış geçirilmiş örnekler görelim:

hamil

1366. Cemreler düşüp küremizin hamil burcuna girmesi yaklaştığı sırada...

“Hamil” sözcüğünün doğrusu “hamel”dir ki Arapçadır, “ku-zu” demektir. Güneş 21 Martta, eskiden Hamel Burcu, şimdi Koç Burcu denilen burca girer.

huy

1367. Divan edebiyatını inceleyen bir yapıtta Nedim’in:

Bûy-i gül taktir olunmuş nazın işlenmiş ucu

Biri olmuş huy birisi destmal olmuş sana

Beytinin çevirisi şöyle verilmiş: “Gülün kokusu süzölmüş, nazın işlenmiş ucu. Biri olmuş huy, birisi mendil olmuş, yâr, sana.”

İkinci dizede “huy” biçiminde yazılı olan sözcük yanlış okunmuştur; “hoy” okunacaktı. Farsça olan “hoy”, “ter” demektir.

ankasdan

1368. Bir turist geldiği zaman daha hudutta ona kahkahalar attırarak güldürmek, eğlendirmek lüzumunu takdir ettiğimiz için bunu ankasdan yapıyoruz.

“Ankasdan” yanlışdır. Doğrusu “ankasdın”dır. Başında “an” bulunmasaydı “kasdan” demek gerekirdi. Bu, Arapça dilbilgisi ile ilgili bir kuraldır.

(Bu örnekte tümleç yanlışı da vardır. O ayrımdaki açıklamaya da bakınız.)

ittihaf

1369. Tevfik Fikret’in devr-i istibdatta yazıp ensal-i atiyeye ittihaf ettiği şiirler...

“İttihaf” biçiminde yazılmış olan Arapça sözcüğün doğrusu “ithaf”tır. “Tuhfe”nin “ifal” kalıbına girmiş türevidir. Armağan etme demektir.

esabi’-firib

tezkire-yi samiyye-yi

1370. Esabi’-firib-i tebcil olan tezkire-yi samiyye-yi asafaneleriy-le... (Türk Dili, Nisan 1954, Prof. Kenan Akyüz)

Bu yazıda Şinasi’nin öğrenimi ile ilgili kimi belgelerin fotokopileri verilmekte, bunların yeni yazıya çevrilen okunuşları gösterilmektedir. Arap harfleriyle yazılmış olan belgelerin okunuşunda önemli yanlışlar görülmektedir. Şöyle ki:

a) “Esabi” parmaklar, “esabi’-firib” parmakları aldatan demektir. Oysa fotokopide bunun “esabi’-zib” olduğu görülmektedir ki “parmakları süsleyen” anlamına gelir. Yazı, büyük bir makamdan gelen tezkirenin yanıtıdır. Bu tezkire ele alındığı zaman “parmakları süsledi” denilmektedir. İnceleyicinin okuyuşuna göre ise anlam “parmakları aldattı” oluyor.

b) Farsça sıfat tamlaması olan “tezkire-yi samiyye”de iki yanlış vardır. Düzelterek yazıyoruz: “Tezkire-i samiye” (“Ârâ-yi umumiyye” gibi tamlamalarda görülen doğru yazım bu örneğe de uygulanır sanılmıştır.)

c) “ samiyye-yi asafaneleriyle” tamlamasının doğrusu da “samiye-i asafaneleriyle”dir.

ufak

1371. Makam-ı sadrdır ufak Fuat Paşaya 1278 (1861)

Bu bir tarih dizesidir. Antep şair ve alimlerinden Hasırcıoğlu, Keçecizade Fuat Paşa sadrazam olduğu zaman yazmıştır. “Hasırcıoğlu” adlı yapıtımıza(*) –tarihin hesap edilebilmesi için– eski harflerle yazdığımız bu dize, Arap harfleri bulunmayan, Gaziantep’teki basımevinde yeni harflere çevrilmiş ve yukarıda yazılı olduğu gibi çıkmıştır. Oysa “ufak” sözcüğünün doğrusu, Arapça “çok uygun” demek olan “evfak” idi. Arap harfleriyle اوفق biçiminde yazılan bu sözcük, hem “evfak”, hem “ufak” okunabilir. Bu yanlış yapanlar, dizeyi belki de şöyle anlamışlardır: “Sadaret makamı, Fuat Paşa için ufaktır.”

zebun - keş

1372. İnhitat fırtınasının ortasında bu mülke sarılan evladı zebun-keş bir düşmanın elinde katlediliyor.

Farsça “keşiden” çekmek, “küşten” öldürmek demektir. “Çilekeş”teki “-keş”, çekmek anlamına olan “keşiden”den gelir.

Arap harfleriyle yazılan كثر hem “keş” okunabilir, hem “küş” Bu inceliği bilmeyenler, “zebunküş”ü “çilekeş”e benzeterek “zebunkeş” diye okurlar ve yazarlar. “Zebunküş” “güçsüzü ezen” demektir.

kef-i billâhi

1373. Arap harfleriyle yazılmış olan sözcüklerden alınıp Hayat Büyük Türk Sözlüğü’ne⁽¹⁾ yeni harflerle yukarıda yazılı olduğu gibi geçirilmiş olan söz كفى nin yanlış okunuşudur. Arapçada “elif-i maksûre” denilen bir ünlü vardır ki “ى : i” olarak yazılır ama “a” gibi okunur. İşte “kef-i” diye okunan كفى nin sonundaki “-i” bunlardandır. Yani sözcüğün “kefa” okunması gerekir. “Kefa billâhi”, “Tanrının tanıklığı yeter” demektir.

(*) Hasırcıoğlu Hafız Mehmet Ağa, Ömer Asım Aksoy, Gaziantep, 1941, s. 71

min evvele ilâ âhire

1374. Arap harfleriyle yazılmış sözcüklerden alınıp Hayat Büyük Türk Sözlüğü'ne⁽²⁾ yeni harflerle yukarıda yazıldığı gibi geçirilmiş olan söz, من اوله الى آخره nin yanlış okunmuş biçimidir. Doğru okunuşu “min evvelihi ilâ ahırîhî”dir. Anlamı “başından sonuna değin”dir.

ilâ âhire

1375. Arap harfleriyle yazılmış sözcüklerden alınarak Hayat Büyük Türk Sözlüğü'ne⁽³⁾ yeni harflerle yukarıda yazılı olduğu biçiminde geçirilmiş olan söz الى آخره nin yanlış okunuşudur. Doğru okunuşu “ilâ âhîrîhî”dir. “Âhır” sözcüğüne Türkçe “-e” eki getirilmiş gibi okunmuştur. Arap abecesinde bu harf, “-he”dir. Arapçanın tekil üçüncü erkek kişi adı-lı olarak kullanılmıştır.

İlâ ahırîhî'nin anlamı, “sonuna değin”dir. (Şimdi vb., vs. ile gösterdiğimiz kısaltmaların Osmanlıcadaki karşılığı, “ilâ ahır”nın kısaltması olan “اغ” ilh)tır.

müddeayyât

1376. Arap harfleriyle yazılmış sözcüklerden alınıp Hayat Büyük Türk Sözlüğü'ne⁽⁴⁾ yeni harflerle hem madde başı olarak hem metinde “müddeayyât” diye yazılmış olan sözcüğün doğru okunuşu ve yazılışı tek “y” ile “müddeayat”tır. Anlamı “haksız iddialar”dır.

hemşeriliği

1377. Hususa ki Süleyman'a Lokman'ın hemşeriliği ve İskender'e Hızır'ın rehberliği⁽⁵⁾

Arap harfleriyle, “hemserliği همسرلي” diye yazılı olan sözcük “hemşeriliği” diye okunmuştur. “Hemser” arkadaş, kafadar demektir.

1,2,3,4,5,6 Hayat Büyük Türk Sözlüğü, Hayat Yayınları N. Md. Şevket Rado, İlmi Kontrol. Doç. Dr. Muharrem Ergin (Tarih yok) s. 44, 27, 897

Bu örnekler, Orhan Şaik Gökyay'ın Türk Dili, Haziran 1976'da çıkan “Kumsal-1” başlıklı eleştirisinden alınmıştır.

hallâk

1378. Her ne dese hallâk olur
Her sözü mahzı laf olur⁽⁶⁾

Arap harfleriyle “hilâf عِلَاف ” diye yazılı olan sözcük “hal-lâk” okunmuştur. “Hilaf” aykırı, ters; “hallâk” yaratıcı, Tanrı demektir.

1379-1382. bilnetce, darülterbiye, darülnafaka, tahtelsıfır

Bu sözcükler, Yahya Kemal’in Mektuplar ve Makaleler⁽⁷⁾ adı altında toplanan yazılarında geçmektedir. Dördü de yanlış okunmuş ve yeni yazıya yanlış geçirilmiştir. Doğruları şöyledir. “Bi’n-netice, darü’t-terbiye, darü’n-nafaka, tahte’s-sıfır.”

1383-1385. çare-yi hal, sene-yi tedrisiye, gaye-yi hayal

Bu tamlamalar, Yahya Kemal’in Mektuplar ve Makaleler⁽⁸⁾ adı altında toplanan yazılarında geçmekte ve yanlış okuma sonucu olarak yeni yazıya yukarıda yazılı olduğu gibi geçirilmiş bulunmaktadır. Doğruları şunlardır: “Çare-i hal, sene-i tedrisiyye, gaye-i hayal.”

müfahir

1386. Bu sözcük Yahya Kemal’in Mektuplar ve Makaleler⁽⁹⁾ adı altında toplanan yazılarından birinde geçmekte ve yanlış okunmuş bulunmaktadır. Arap harfleriyle مفاخر in iki türlü okunabilmesi bu yanlışla yol açmıştır. “Müfahir” övünen, “mefahir” övünceler, övünülecek şeyler demektir. Burada “mefahir” okunmalı idi.

ulvi cenâba

1387. Bu tamlama, Yahya Kemal’in Mektuplar ve Makaleler⁽¹⁰⁾ adı altında toplanan yazılarından birinde geçmekte ve yanlış okunarak yeni yazıya geçirilmiş bulunmaktadır. Doğrusu “ulüvv-i cenâba”dır.

7,8,9,10 Bu örnekler, Orhan Şaik Gökyay’ın, Türk Dili, Şubat 1978’de çıkan “Biz ne düşü görüyoruz” başlıklı eleştirisinden alınmıştır.

taktir

1388. Başvurmamış vatandaşların dosyaları raflardan indirilerek taktir komisyonlarına havale edilecektir. Taktir komisyonunun faraza üç yıl önce intikal eden taşınmaz mala o tarihteki rayice göre değer biçeceği... Mademki yüzde otuz değer artırılmasını kabul etmemiş, gelsin de şimdi bizim taktir ettiğimiz değere itiraz etsin.

Arapa olan “taktir”, damıtma, imbikten çekme demektir, ki burada yeri yoktur. Burada kullanılan sözcük, yine Arapça olan “takdir”dir, ki “değer biçme, değerlendirme” demektir.

yeddi emin

1389. (Başlık:) ...uçacağı yeddi emine teslim edildi.

(Altında:) ...nin yolcu uçağı, dün Bursa Havaalanı’nda yeddi emine teslim edildi.

1390. Genel Başkan... yeddiemin olarak genel başkanlık yapıyor.

“Yeddi emin” biçiminde yazılmış olan sözün doğru yazılışı “yed-i emin”dir ki “güvenilen el” (güvenilen kimse) demektir.

reyülayn

1391. Sana şimdilik bir tek emir vereceğim. O da şudur: Takımını reyülayn görüp öyle teslim alacaksın.

“Kendi gözüyle görerek” demek olan Arapça söz, “reyülayn” değil, “re’yelayn”dır.

bilzarure

1392. Bir yazının başlığı olan “bilzarure” sözcüğü Arapçadır; “zorunlu olarak” demektir. Doğru yazılışı “bi’z-zarure”dir; ama “bizzarure” biçiminde yazılması yaygınlaşmıştır. Arap harfleriyle “bilzarure” gibi yazılırsa da “bizzarure” diye okunur. Türk yazısı ile “bilzarure” diye yazmak doğru değildir.

kuvva

1393. Böyle koşullarda özlemi duyulan inanç Kuvvayı Milliye ru-

hunda aranmalıdır...

1394. Kuvvayı Milliye ruhu dediğimiz ulusal birlik...

1395. Bu oyunları bozabilmenin yolları, Kuvvayı Milliye ruhunun yeniden diriltilmesine bağlıdır.

Arapça olan “kuvvet”in çoğulu “kuvva” değil “kuva”dır. Bu nedenle yukarıdaki örneklerde “kuvvayı” biçiminde iki “v” ile yazılı olan sözcük, bir “v” ile “kuvayı” olarak yazılmalıdır.

haffaş

1396. Erbabı kemali çekemez nakıs olanlar

Rencide olur didei haffaş (baykuş) ziyadan.

Ziya Paşa’nın bu beyti, bir takvim yaprağında yukarıdaki gibi yazılıdır. İki yanlış yapılmıştır: 1) “Haffaş” biçiminde yazılmış olan Arapça sözcüğün doğrusu “huffaş”tır. 2) Anlamı baykuş değil yarasadır.

eşgal

1397. Katilin eşgali belli olmasına karşın...

1398. Tokat valisi, eşgali görgü tanıklarının ifadesine uyan ve savcıyı öldürdüğü sanılan kişinin olaydan kısa bir süre sonra yakalandığını bildirmiştir.

1399. Kuyumcuyu soyan, biri kız, silahlı dört kişiden üçünün eşgalleri belirlendi. Ağır suç masası yetkilileri eşgalleri belirlenen üç soyguncu hakkında şu açıklamayı yaptı...

Buradaki “eşgal” sözcüklerinin doğrusu –“şekil”in çoğulu olan– “eşkâl”dir. (Arapçada “eşgal” sözcüğü de vardır ama, yazıda kullanılmak istenen sözcük bu değildir. “Eşgal”, iş demek olan “şuğl”ün çoğuludur.)

B. SÖYLEME YANLIŞLARI

Bu yanlış, Osmanlıcadaki Arapça ve Farsça sözcüklerin doğru söylenişlerini bilmeyenler ya da beceremeyenler yapmaktadırlar. Örnekler:

Zülfikâr

1400. Zülfikâr Ali Butto'nun affı için Pakistan'a giderek Devlet Başkanı Ziyaülhak ile görüşen üç parlamenterden (filan kişi) düzenlediği basın toplantısında "Butto'nun affı için hiçbir umut ışığı görmüyoruz" demiştir.

Buradaki "Zülfikâr" sözcüğünün yazımı yanlış olduğu gibi radyo ve televizyonda dinlediğimiz, bu yazıma uyan okuyuş da yanlıştır. Sözcüğün doğrusu "Zülfikar"dır. Son hece, kazanç anlamına olan "kâr" gibi değil, kışın yağan "kar" gibi yazılmalı ve söylenmelidir.

Hakkari

1401. Bir radyo konuşmacısı Hakkârî ilimizin adını Hakkari diye söyledi.

Kabil

1402. "Zülfikar"ın tersi olan yanlış, Afganistan'ın başkenti "Kâbil" sözcüğünün söylenişinde de rastlanmaktadır. İlk hecesinin "kâtip"teki "kâ" gibi söylenmesi gereken bu sözcük kimi spikerlerce "olası" anlamına gelen "kabil" gibi söylenmektedir.

âdemî bilgi

1403. (Filan kişi) temsilci gönderdiği hakkındaki haber hususunda âdemî bilgi beyan etmiştir.

Osmanlıcada "kişi ile ilgili" anlamına bir "âdemî" vardır. Ancak buradaki "âdemî" o değildir. "Âdemî bilgi" ile, "bilgisi bulunmama" anlamına gelen "adem-i malumat" anlatılmak istenmiştir. Bundan dolayı "âdemî" sözcüğünde yazım yanlış yapılmıştır.

Kaldı ki Arapça "adem" sözcüğü ile Türkçe "bilgi" sözcüğü, Farsça bir "terkip" (tamlama) içinde birleşemez.

tafzih

1404. ...Bu şekilde tafzihini rica ederim.

Söylenişi ve yazılışı yanlış olan bu Arapça sözcüğün doğrusu "tavzih"tir. "Açıklanmasını" denilmiş olsaydı bu yanlış yapılmamış olacaktı.

Befat

1405. Bundan 4 ve 5 ay evvel Befat etmiş olduğundan verilemedi iade.

Bu, bana geri gelen bir derginin kılıfı üzerindeki yazıdır. Posta dağıtıcısı yazmış olmalı.

Görülüyor ki bir profesörün “kedi, köpek ölür, ama insan vefat eder” sözünde somutlaşan çarpık inanış, dağıtıcıda da vardır. O da “ölmüş” sözcüğünü kaba saymış, “bilgili”lere özenerek “vefat” sözcüğünü kullanmak istemiş; ne ki onu da becerememiş, “befat” yazmış. “Ölmüş” yazsaydı bu duruma düşmeyecekti.

(Yanlış bu kadarla kalmıyor: Söz arasında “Befat” büyük harfle başlatılıyor. Bundan başka kendisine dergi gönderilen kişi 4 ve 5 ay önce iki kez ölmüş oluyor.”

tasviye

1406. Fas İstiklal Partisi içinde tasviye var.

“Tasviye” sözcüğünün doğrusu “tasfiye”dir. Arapça olan “tasfiye”, öyle görünüyor ki Arapça “tesviye” ve “tavsiye” sözcükleri ile karıştırılmıştır.

televizyon konuşmalarında

Televizyonun 1987 güz programları arasındaki bir “sohbet” dizisinden saptadığımız “uzun sesleri kısaltma” yanlışlarından birkaçını aşağıda gösteriyoruz.

Konuşmacı:

1407. “Mana” sözcüğünün uzun söylenmesi gereken birinci hecesini “bana” der gibi kısa söyledi.

1408. İlk ve son hecelerinin uzun söylenmesi gereken “tarumar” sözcüğünü “Saruhan” der gibi söyledi.

1409. Kısa olan “fi” hecesini uzatarak “müttefiki” diye söyledi.

1410. “Binaenaleyh” sözcüğünü “inan Ali” der gibi söyledi.

1411. “İptila” sözcüğünün uzun olan “la” hecesini “gitti ya”nın sonundaki “ya” gibi kısa söyledi.

1412. “Lalezar”ı “lale var” gibi söyledi.
1413. İlk hecesi uzun olan “yani” sözcüğünü özel ad “Yani” gibi söyledi.
1414. “Mevlana”nın uzun “la”sını “lahana”nın kısa “la”sı gibi söyledi.
1415. “Kainat”taki uzun “kâ” hecesini “hadi at”taki kısa “ha” gibi söyledi.
1416. “Arif”in uzun “a”sını, “zarif”in kısa “za”sı gibi söyledi.

müttefikimiz

1417. Başka bir televizyon konuşmacısı “müttefikimiz” sözcüğündeki kısa “-fi” hecesini uzatarak “müttefikimiz” diye söyledi.
1418. 6 Aralık 1985 akşamı haber programını veren televizyon spikeri de kısa olan “fi” hecesini uzatarak “müttefik” diye okudu.

müteselsilen

1419. 28 Mart 1985 akşamı, radyoda konuşan bir kişi, “birbiri ardınca” anlamındaki Arapça “müteselsilen” sözcüğünün kısa söylenmesi gereken “si” hecesini uzatarak “müteselsilen” diye söyledi.

erkan

1420. Spiker, önünde bulunan yazıdaki “erkân” sözcüğünü “erkan” diye okudu.

iskat

1421. 28 Temmuz 1982 akşamı “İnanç Dünyası” saatinde konuşan spiker, Mehmet Akif’in bir dizesindeki “iskât” sözcüğünü “iskat” diye okudu. (“İskat” düşürmek, “iskât” susturmak demektir.)

tekamül

1422. Bir spor çalıştırıcısı, televizyonda konuşurken “tekâmül kursu”nu, “tekamül kursu” diye söyledi.

Keykuubat

1423. Bir radyo konuşmacısı Keykubat özel adındaki kısa “-ku” hecesini uzatarak “Keykuubat” diye söyledi.

mûkim

1424. Bir radyo konuşmacısı, birinci hecesi kısa, ikinci hecesi uzun söylenmesi gereken “mukıym” sözcüğünün birinci hecesini uzun, ikinci hecesini kısa söyledi.

Tûrabi

1425. Bir sunucu ozan Tûrabi’nin adını Tûrabi diye andı.

Abdûlhak Hamit

1426. Bir konuşmacı Abdûlhak Hâmit adındaki Hâmit sözcüğünün birinci hecesini kısa olarak söyledi.

Hasan Ali Yücel

1427. Bir konuşmacı, Yücel’in adındaki Âli’yi Ali gibi söyledi.

zâfer

1428. 31 Ocak 1985 akşamı, İnanç Dünyası programında konuşan kişi, “zafer” sözcüğünü “yaver” gibi söyledi.

gazâbından

1429. 18.8.1982 günü radyoda, İnanç Dünyası konuşmacısı, “gaza-bından” sözcüğünün kısa söylenmesi gereken “a”larından birincisini kısa, ikincisini uzun söyledi: “Azâbından” sözcüğünün söylenişine benzetti.

mîzah

1430. Radyoda bir konuşmacı, “mizah” sözcüğünün kısa söylenmesi gereken birinci hecesini “mîzah” diye uzun sesle söyledi.

Nîsa

1431. 20 Ocak 1985 günü, televizyonda izlediğimiz “Parmak İzi” oyununda, camide vazeden hoca rolündeki oyuncu “Nisa Sûresi” sözünü “Nîsa Sûresi” diye söyledi. Yani “nisa” sözcüğünün birinci hecesini “İsa, mîzan” sözcüklerinin birinci he-

cesi gibi uzattı. Oysa “lisan, hisar” sözcüklerinin ilk hecesi gibi söylenmeliydi.

âtika

1432. Bir radyo konuşmasında “âsâr-ı atika” sözü, “âsâr-ı âtika” diye söylendi. Yani “atika” sözcüğünün başındaki “a”nın kısası, ondan sonraki “tî” hecesinin uzun söylenmesi gerekirken, baştaki “a” uzun, onu izleyen “tî” kısası söylendi.
1433. Bir devlet büyüğü de Mevlana Müzesi’nin “Âsar-ı atika Müzesi” adıyla kurulup ziyarete açılışı dolayısıyla yaptığı konuşmada “atika” sözcüğünü “âtika” diye söyledi.

âsâ

1434. Bir radyo konuşmasında Hz. Musa’nın “asâ”sı, “âsâ” diye söylendi. Oysa ilk hece kısası, ikinci hece uzun söylenecekti.

azâmet

1435. Bir televizyon konuşmacısı, her iki “a”sı da kısası olan “azâmet” sözcüğünün ikinci hecesindeki “a”yı uzun söyledi.

azâmî

1436. 24 Kasım 1985 günü televizyonda konuşan önemli bir kişi, birinci “a”sı uzun, ikinci “a”sı kısası söylenmesi gereken “âzamî” sözcüğünün birinci “a”sını kısası, ikinci “a”sını uzun söyledi.

azami

1437. 3.1.1991 akşamı televizyonda konuşan bir devlet yetkilisi sözcüğün birinci hecesini kısası söyledi. Uzun söylemesi gerekirdi.

aşar

1438. 25 Şubat 1986 akşamı televizyonda “Tarihte Bu Ay”ı okuyan kişi, birinci hecesi uzun olan Arapça “âşar” sözcüğünü (ki eskiden bir tür vergi idi), Türkçe “aşar” gibi okudu.

demokrâsi

1439. 27 Kasım 1985 günü televizyonda bir konuşmacı, birkaç kez kullandığı “demokrasi” sözcüğünün “ra” hecesini –“arazi”nin “ra”sı gibi– uzatarak söyledi.

Mevlîd

1440. 18 Temmuz 1982 (Kadr) gecesi bir camide okunan “Mevlid-i Şerif”, “Mevlîd-i Şerif” diye sunuldu. Yani “Mevlid” sözcüğünün “lid” hecesindeki “i” kısa söylenmek gerekirken uzun söylendi.
1441. 8 Mart 1990 akşamı televizyonda, önce sunucu, arkasından da hoca, “mevlid-i şerif” sözünün “li” hecesini uzatarak söylediler.

lakaabı

1442. Bir spiker “lakabı” derken, kısa söylenmesi gereken “-ka” hecesini uzattı.

lakaabı, Hanâfî

1443. 12 Aralık 1985 günü radyoda İmam Rabbanî üzerine yapılan “din ve ahlak konuşması”nda “lakabı” sözcüğü “lakaa-bı”, “Hanefî” sözcüğü de “Hanâfî” diye; yani “lakabı”daki “ka” ve “Hanefî”deki “na” uzatılarak söylendi. Oysa bu hecelerin ikisi de kısadır.

Al-i İmran

1444. Televizyonun bir İnanç Dünyası programında konuşmacı “Âl-i imran” suresinin adını “Ali imran” diye söyledi. Yani birinci sözcüğü özel ad olan “Ali” gibi sundu. Oysa bu sözcük, “soy, kuşak” demek olan “â”sı uzun olan “âl”dir.

saha

1445. Spor spikerlerinden biri, birinci “â”sı uzun, ikinci “a”sı kısa olan “sâha” sözcüğünü, “daha” der gibi, birinci “a”yı da kısaltarak söyledi.

imalat

1446. Bir radyo konuşmacısı, “îmâlât” diye söylenmesi gereken, yani her üç seslisi de uzun olan sözcüğü –her üç sesli harfi de kısa okuyarak– “imalat” biçiminde sundu.

hulâsâ, hulasâ

1447. Birçokları, yalnız “lâ” hecesi uzun söylenecek olan “hulâsa” sözcüğünün hem “lâ”sını, hem “sa”sını uzun ya da “lâ”sını kısa, “sa”sını uzun söylüyorlar.

müsadire

1448. (Başlıkta:) Muhbir ve müsadirelere ikramiye.

(Altında:) Uyuşturucu madde kaçakçılığında muhbir ve müsadirelik yapanlara bugüne kadar 100 milyon lira ikramiye ödendi... İlaç ve Eczacılık genel müdürü şunları söyledi: “... Uyuşturucu madde kaçakçılığında muhbir ve müsadirelere bakanlığımızca ikramiye ödenmektedir. Bugüne kadar 543 yakalama olayına 100 milyon lira muhbir ve müsadirelere ikramiye olarak ödenmiştir.”

Yukarıdaki örnekte dört kez “müsadire” sözcüğü geçiyor. Sözün gelişinden anlaşılıyor ki bunlar “müsadir” (musadere eden) olacaktır. Ancak 10 Nisan 1986 günlü gazeteye bu haberi yazan kişi “müsadir”i bilmeyip, “müsadere”yi bildiğinden, demeci verenin “müsadir” diye kullandığı sözcüğü “müsadere”ye benzeterek “müsadire” yapmış. Bu durum, “müsadir” sözcüğünün dilimize ne denli yabancı olduğunu kanıtlıyor.

mütevanip

1449. Ölüm cezası yanında seçimli olarak müebbet hapis cezasına da yer verilmek suretiyle mütevanip (seçenek) ceza olarak düzenlenecektir.

“Seçenek” anlamı verilen Arapça sözcük “mütenavip”tir, “nöbet” kökünden türemiştir. “Mütevanip”, bunun yanlış söylenişidir.

hakaret hamiz

1450. Yabancı bir sözcük olan “šov”, dar anlamda değil de geniş anlamda hakaret hamiz bir kelime olarak düşünülebilir.

Bir dergiden aldığımız bu satırlar içinde geçen daha sonra birkaç kez yinelenen “hakaret hamiz”in doğrusu “hakaretamiz”dir.

Arapça ve Farsça iki sözcüğün birleşmesinden oluşmuştur. “Hakaret içeren, küçültücü” demektir. Yanlış, ister yazanın, ister dizenin olsun, sözcüğün yukarıdaki biçime girmiş olması, bu Osmanlıca kalıntısının artık yaşatılamayacağını göstermektedir.

şevkat

1451. ...ve şevkatli ilgilerini esirgemeyen hastane hemşire ve personeline en derin şükranlarımı...

Arapça bir sözcük olan “şefkat”i “şevkat” biçiminde söylemek ve yazmak yanlıştır.

mehfuz

1452. Bize müşahhas olarak isnat edilmiş bir suç yoktur. Ama ceza vardır; mehfuz ve muhdestir. Yani farz edilmiş ve ihdas edilmiştir.

Artık kullanımdan düşmüş Arapça sözcüklerle dolu olan bu konuşma içinde bir de “mehfuz” sözcüğü geçiyor. Söyleyenin doğru olarak “mefruz” dediği belli; çünkü “farz edilmiş” diye bir açıklama yapıyor. Ancak bu konuşmayı yazıya geçirip gazeteye veren kişi ya da basımevindeki dizici onu çarpıtmış. Suç onlarda mı, yoksa böyle sözcükler kullanan kişide mi?

mafiyet, muhafiyet

1453. (Türkiye’den Ortak Pazar ülkelerine ihraç edilecek bazı maddelere) gümrük mafiyeti uygulanırken bazı dönemlerde muhafiyet kaldırılarak ithalattan vergi alınabilecek. (Bir gazeteden)

Bu örnekte bir kez “mafiyet”, bir kez de “muhafiyet” diye yazılmış olan sözcüğün Osmanlıcada kullanılan biçimi “muafiyet” daha doğrusu “muafiiyyet”tir –ki bu da yanlıştır–. Osmanlıcada bu gibi yaygın benimsenmiş yanlışlara “galat-ı meşhur” denilirdi. Böyle sözcükler kullanmaktansa Türkçesi olan “bağışıklık”ı yeğlemek doğru olmaz mıydı?

tekellüm vahde

1454. Cavit Bey “dediğim dedik, çaldığım düdük” diyecek kadar

tekellüm vahde haline gelmişti.

Osmanlıcada kullanılmış olan Arapça söz kalıplarından “nefsi mütekellim vahde”, yukarıdaki tümcede hem eksik hem yanlış verilmiştir.

“Nefsi mütekellim vahde”, aslında bir Arapça dilbilgisi terimidir. “Tekil birinci kişi, ben” karşılığıdır. Dilbilgisi dışında da “konuşmaya yetkili kişi yalnız benim” durumu takınan kişiler için kullanılırdı.

teship

1455. Milli Kütüphane Başkanlığı nezaretinde Türk süsleme sanatında teship ve minyatür kursu 2 yıllık çalışma süresine başlayacaktır. Müracaat: Milli Kütüphane Başkanlığı. (Bir duyuru)

Bu örnekteki “teship”in doğrusu “Tezhip”tir. Arapça olan “Tezhip” yaldızlama, yaldızla süsleme demektir. “Tezhip” sözcüğü, “zehep”ten türemiştir. “Zehep” altın demektir. “Tezhip”in asıl anlamı “altınla süslemek”tir.

meczedden

1456. 29 Mayıs günü, stadyumda biz halka bir konser verdirdik. Orada belki yetmiş bin kişi vardı. Bütün tribünler ve saha doluydu. Orada şunu müşahede ettim. Cazından dansına, kahramanlık türkülerinden halk türkülerine kadar her türlü sanatkârı yani doğu ile batıyı meczedden her ikisini de alkışlayan muhteşem bir topluluk gördük.

Bu örnekte “gördüm” denileceği yerde “müşahede ettim” denilmesindeki tutucuculuktan başka “mezceden” sözünün “meczedden” biçimine sokulması –ister kullananın ister dizicinin yanlış olsun– artık bu sözcüğün dilimizde yeri kalmadığını gösteriyor.

ikâmet

1457. 1 Şubat 1986 akşamı televizyonda kendisiyle söyleşide bulunulan bir devlet görevlisi “ikamet” sözcüğünü “ikâmet” diye söyledi.

sim-i zer

1458. Olmadım meftunu malın, rütbenin, sim-i zerin.

Neyzen Tevfik üzerindeki bir yazıda yukarıdaki yazımla verilen bir dizesi de yer almaktadır. “Sim” gümüş, “zer” altın demek olan Farsça sözcüklerdir. “Sim-i zer” biçimindeki yazım, Farsça kurala göre kurulmuş bir tamlamadır: “altının gümüşü” gibi anlamsız bir sözdür. Doğru yazım “gümüş ve altın” anlamına gelen “sim ü zer”dir.

senin mezarın

**1459. Bir gün silinir senin mezarındaki namın
Lakin seni ruhum ebedi yad eder ağlar.**

Recaizade Ekrem’in, bir inceleme yapıtına alınmış olan bu beytinde “senin mezarın” diye okunmuş olan Türkçe tamlamanın doğru okunuşu, Farsça tamlama olarak “seng-i mezarın” (yani mezar taşın)dır. Yanlış okuyuş vezni de bozmuştur. Vezin “mef’ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün”dür.

âhiren

1460. İki başbakan, resmi şahsiyetlerin ahiren yaptıkları bazı beyanların iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine yardımcı olmadığını üzüntü ile karşılamışlardır.

İsviçre’nin Davos kentinde Türk ve Yunan başbakanlarının görüşmeleri sonunda hazırlanan bildiriye televizyonumuz 31 Ocak 1988 akşamı Sayın Başbakanımız T. Özal’ın okuyuşu ile yayımladı. Sayın Başbakanımız –“karîben” gibi– “ahîren” diye okunması gereken sözcüğü –dâhilen” gibi– “âhiren” diye okudu.

hatt-ı müdafaa

1461. Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır.

23 Nisan 1988 akşamı, saat 21-21.30 arasında televizyonda Kurtuluş Savaşını özetleyerek anlatan kişi, Atatürk’ün ünlü “hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır” sözünü “hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır” biçiminde söyledi. “Hatt-ı müdafaa” ve “sath-ı müdafaa” sözleri, Farsça tamlama kuralına göre oluşmuş ad

tamlamalarıdır. “Savunma çizgisi” ve “savunma yüzeyi” demektir. Atatürk’ün sözü Farsça tamlamalıdır. Bunun söylenişinde vurgu birinci hecelerde, yani “hat” ve “sat” üzerindedir. Sunucunun söylediği biçimde ise vurgu ikinci hecelerde, yani “-tı”, “-hı” heceleri üzerindedir. İki söyleyiş arasında anlamca bir ayrılık görülemezse de sözün aslındaki biçim bozulmuş oluyor.

taksidi

1462. Primlerinin ilk taksidinin çarşamba günü akşamına kadar ödenmesi...

“Taksit” sözcüğü Arapçadır. Sonunda “t” bulunan Arapça her sözcüğün “t”si çekimde “d”ye dönüşmez. Yazım Kılavuzumuzda da görüldüğü gibi doğru yazım “taksiti”dir.

tereddüb

1463. Dilimizi de en az dinimiz, en az namusumuz kadar koruyup onu eski letafeti, eski ahenk ve zarafeti, kıvraklığı ve güzelliği, ihtişam ve şaşaası içinde muhafaza etmek, dinine, diline ve milletine bağlı her muhafazakâr ferdin üzerine tereddüb eden bir vazife olmalıdır. (Şule Yüksel)(*)

Bu denli “muhafazakâr” eski dile bu denli bağlı olan yazar, ne yazık ki eski dildeki “terettüb” (terettüp) sözcüğünü yanlış yazıyor. “Üzerine terettüp eden”in anlamı, “üzerine düşen”, “yapması gereken”dir.

mahfı

1464. Faydalı çalışmak, insanların mahfı için düşmanca çalışmak değildir.

“Mahvı” biçiminde yazılması gereken sözcük, yanlış yazılmıştır. Demek ki yazar böyle söylüyor.

sahibatı nisfandan

1465. Bir ölüm duyurusunda gördüğümüz bu kalıplaşmış sözün doğrusu “salihat-ı nisvandandır. “Dindar kadınlardan” de-

(*) Bugün Gazetesi, 30.4.1968

mektir. Söylenişini de yazılışını da beceremedikleri bu gibi yabancı sözcükleri niçin kullanır, gülünç olurlar?

sözcük sonundaki “ayn ﺉ ”lar

Arapçada “ayn ﺉ ” harfi ünsüzdür; ancak Türkçe söyleyişte ve yazışta bir ünlü ile karşılaşılır: Aziz’in ilk harfi, “şule”nin ikinci harfi, “mevki”in son harfi Arapçada “ayn”dır.

Son harfi “ayın” olan Arapça sözcükler Türkçe çekime girince ünsüzlüğünü gösterir. Örneğin Türkçe “inci” sözcüğü çekime girince “inciye, incinin, incisi” olur; ama Arapça “merci” sözcüğü “merciye, mercinin, mercisi” diye çekilmez; “mercie, merciin, mercii” diye çekilir. Yani sözcük sonundaki “ayın” harfi, genellikle ünsüz görevi yapar. Dilimizde sadece birkaç Arapça sözcüğün sonundaki “ayın”, son harfi ünlü olan Türkçe sözcükler gibi çekilir: “Camii” sözcüğü, “camii” diye de “camisi” diye de söylenmektedir.

Aşağıya aldığımız örneklerdeki, son harfi “ayın”lı Arapça sözcükler, (kullananların “ayn”ın varlığını bilmemelerinden) Türkçe sözcüklermiş gibi çekilmişlerdir. Doğru çekim ve söylenişleri, yanı başlarında ayrıç içinde gösterilmiştir.

irticaya, irticayı, irticanın

1466. Gürkan: Özal’ın irticaya (irticaa olmalıydı) çocuksu yaklaşımı tehlikeli.
1467. Bu sırada yanındaki bir gazeteciye dönerek, “Bakın irticayı (irticai olmalıydı) nasıl anlıyorlar. Vatandaş da irticayı kaba kuvvet olarak anlamış” dedi.
1468. Türkiye’de irticanın (irticain olmalıydı) ilk şehitlerinden olan Kubilay’ın mezun olduğu okulda öğretmenlik yapmaktayım.
1469. “İrtica”nın (irticain olmalıydı) devlet içinde tırmanmasına ilişkin...
1470. Gerilikle irticayı (irticai olmalıydı) birbirine karıştırmamak lazımdır.

mürtecinin

1471. Bu konuda derhal birleşmek ve mürtecinin (mürteciin olmalıydı) oyunu kazanmak...

mercinin

1472. Şikâyet edeceğiniz mercinin (merciin olmalıydı) de üstünde bir mevki sahibi ise...

mısraya

1473. Koca ömür bir mısraya (mısraa olmalıydı) verilebilir.

fecisine

1474. Bir gece, felaketin daha fecisine (feciine olmalıydı) uğradık.

1475. O heyecanlı zamanda ağzından kaçırdıklarının farkına varış, adamı rücuya (rücua olmalıydı) sevk ediyor.

mevziyi

1476. Arap Demokratik Partisi Tarabulus'un doğusundaki Abu Samra kasabasında Tevdih militanlarına ait çok sayıda mevziyi (mevzii olmalıydı) ele geçirdiklerini bildirdi.

iknaya

1477. Onu iknaya (iknaa olmalıydı) çalışmış, başaramamıştı.

1478. (Filan kişinin) Şah'ı iknaya (iknaa olmalıydı) çalıştırdı...

sanayinin

1479. Doğal denge bozuklukları, çeşitli bilim dallarının ilgisini çekmektedir. Sanayinin (sanayiin olmalıydı) oluşturduğu fiziksel, kimyasal sakıncaları ortadan kaldırmak için yeni yeni sanayi dalları oluşmaktadır.

1480. Hızlı bir sanayileşme, ağır sanayinin (sanayiin olmalıydı) gelişmesini de içerecektir. Ancak ağır sanayinin gelişmesinde kapitalistlerimizin tam çıkarı yoktur.

1481. Motor sanayisi (sanayii olmalıydı) gelişmemiş olan memleketlerde...

1482. Bir yandan döviz kıtlığı, öte yandan enerji yetersizliği, yatı-

rımları ve mevcut sanayinin (sanayiın olmalıydı) üretimini hızla düşürmektedir.

emrivakisi

1483. Bir arkadaşın emrivakisiyle (emrivakiile olacaktı) yönetim kurulu üyeliği yaptım.

1484. Bu emri vakiyi (emri vakii olmalıydı) en olumlu biçimde yürürlüğe koymakta...

tevazuyla

1485. Yazı dizisinin genel havasına bakıyorum. Büyük bir tevazuyla (tevazula olmalıydı) bu görevi yalnız kendi yaparmış hayaliyle yaşamış.

1486. İzleyenler, alışılmışın dışında bir gerçek kibarlıkla... biraz çuksu tevazuyla (tevazula olmalıydı) insanı alabildiğine coşkulandıran bir açık yüreklilikle karşılaştılar.

mütevaziyim, mütevazıydı

1487. Ben çok mütevaziyim (mütevazım olmalıydı).

1488. En büyük üne kavuştu. Fakat hep mütevazıydı (mütevazıdı olmalıydı).

vedayı

1489. Vedayı (vedaı olmalıydı) müteakip yola çıktı. (*)

mevzusu, mevzuya

1490. Eserin mevzusu (mevzuu olmalıydı)...

1491. (Parti başkanı) - (Filan kişi)'nin partimizin başkanlığına getirilmesi mevzusu (mevzuu olmalıydı) yok, dedi.

1492. Komisyon bu mevzuya (mevzua olmalıydı) ait bir rapor tanzim etti.

kaniyim

1493. Kararın yerinde olacağına kaniyim (kaniim olmalıydı).

(*) Orhan Şaik Gökyay'ın Türk Dili, Şubat 1978'de çıkan "Biz ne düşü görüyoruz" başlıklı eleştirisinde belirdiği gibi, Yahya Kemal'in Mektuplar ve Makaleler adı altında toplanan yazılarından birinde geçen "veda'a"da "vedâya" diye yazılmış.

intifasına

1494. Bedelsiz olarak başkalarının intifasına (intifaina olmalıydı) bırakılan mal ve haklar...

kısa sesleri uzun uzun sesleri kısa söylemek

Arapça ve Farsça sözcüklerde ünlüler ya uzun ya kısadır. Arapça “müsavi” sözcüğünün birinci hecesi kısa; ikinci ve üçüncü heceleri uzun ünlüdür. Farsça “saye” sözcüğünün birinci hecesi uzun, ikinci hecesi kısa ünlüdür. Uzun heceleri kısa, kısa heceleri uzun söylemek yanlıştır. Arapça ve Farsça sözcükler kullanmaktan vazgeçmeyen kimi kişiler, bu sözcüklerdeki hecelerin uzununu, kı-sasını iyi bilmediklerinden söylerken yanlışlar yaparlar.

Örneğin “Ahi Evran” üzerine dinlediğimiz bir radyo konuş-masında “Ahi”nin kısa söylenmesi gereken “a” sesi uzatılıyordu. Yine radyoda, Hz. Muhammet’in yaşamı ile ilgili bir yazı okunur-ken “Hatemü’l-enbiya”daki uzun “hâ” sesi, “haber” sözcüğünün “ha”sı gibi kısa söyleniyordu.

Kısa sözlerin uzun söylenmesine örnekler:

	<u>Doğru söyleyiş</u>	<u>Yanlış söyleyiş</u>
1495.	Ayar	âyar
1496.	hâtıra	hâtırâ
1497.	hibe	hîbe
1498.	hulâsa	hulasâ
1499.	kelime	kelîme
1500.	lisan	lîsan
1501.	mizah	mîzah
1502.	mukıym	mûkim
1503.	münferiden	münferîden
1504.	müsteniden	müstenîden
1505.	müttefikimiz	müttefîkimiz
1506.	ruhsatiye	ruhsâtiye
1507.	sun’î	sûnî

Uzun seslerin kısa söylenmesine örnekler:

	<u>Doğru söyleyiş</u>	<u>Yanlış söyleyiş</u>
1508.	cezâevi	cezaevi
1509.	adâlet	adalet
1510.	hulâsa	hulasâ
1511.	kazâdan	kazadan
1512.	mücâdele	mücadele
1513.	sâha	saha

Yazım Kılavuzu'nda uzun seslerin kimisi için im kullanılmışsa da birçokları için kullanılmamıştır. Bu seslerin uzun oldukları ancak kulaktan öğrenilir.

Biz yukarıda doğru söyleyişleri gösterirken, Yazım Kılavuzu'nda imli olmayan kimi seslere de –dikkati çekmek için– im koyduk.

Kimi sözcüklerin söylenişinde vurgu yanlış da yapılmaktadır. Örneğin radyoda dinlediğimiz, tarımla ilgili kimi konuşmalarda “mer’a” sözcüğünün vurgusunun “mer” hecesi üzerine verildiğini saptadık. Oysa vurgu “a” üzerindedir.

XXIII

YANLIŞ ANLAMLA KULLANILAN OSMANLICA SÖZLER

Yanlış anlamla kullanılan Osmanlıca sözcükler, başlıca iki öbektir:

A. Arapça ya da Farsça anlamı bir yana bırakılarak Osmanlıcada bambaşka bir anlamla kullanılan sözcükler,

B. Anlam inceliğine ve ayrılığına dikkat edilmeden kullanılan sözcükler.

A. OSMANLICADA BAMBAŞKA BİR ANLAMLA KULLANILAN SÖZCÜKLER

Aşağıda örneklerini verdiğimiz sözcüklerin (eski yapıtlar bir yana) Osmanlıcada gerçek anlamlarıyla kullanıldığına hemen hiç rastlanmaz. Bunlar Osmanlıcaya özgü bambaşka anlamlarla kullanılırlar ve bu kullanış yanlış sayılmaz.

Durum, sözcük gereksemeleri için –Türkçe bir yana itilerek– Arapçaya başvurmanın ne ölçülere vardırılmış olduğunu kanıtlaması bakımından çok ilginçtir.

Verdiğimiz örnek sözcüklerin dilimizdeki anlamları bilindiğinden, sadece Arapçadaki gerçek anlamlarını belirtiyoruz.

1514. Feragat.

Vururken gevşek davranmak.

1515. Hazz.

Hisse, nasip.

1516. İctisar.

Çölü köprü gibi geçmek.

1517. İdrar.

Hayvan bol süt vermek, rüzgâr, bol yağmur akıtmak.

- 1518. İmza.**
Geçirme, infaz, icra.
- 1519. İrtisam.**
Emre uyma.
- 1520. İstiklal.**
Azımsama, yüklenme, göçüp gitme, öfkelenme, titreme tutma.
- 1521. İtibar.**
İbret alma, şaşma.
- 1522. İz'an.**
Boyun eğme.
- 1523. Luhuk.**
Lüzum.
- 1524. Mekteb.**
Yazıhane.
- 1525. Millet.**
Din, şeriat.
- 1526. Mücelled.**
Üzerinde yalnız derisi kalmış olan etsiz kemik.
- 1527. Müdellel.**
Şımarık çocuk.
- 1528. Mütehassis.**
Dinleyip haber alan.
- 1529. Müzahrefat.**
Dünya süsü.
- 1530. Müzekkere.**
Büyük afet, başı erkek deveye benzeyen dişi deve.
- 1531. Ra'na.**
Ne söylediğini bilmeyen ahmak kadın.
- 1532. Riyazi.**
Sporcu.

1533. Taammüm.

Sarık sarmak, amca diye çağırarak.

1534. Tahattur.

Tehlikeden kaçmak.

1535. Tahrir.

Hürriyete kavuşturmak.

1536. Tebarüz.

İki düşman çarpışmak.

1537. Teclid.

Boğazlanmış devenin derisini yüzüp çıkarmak.

1538. Tefeyyuz.

Su taşmak.

1539. Tekfir.

Bir şeyi örtmek.

1540. Temekkün.

Yapabilir olmak.

1541. Tesrir.

Nehrin, havuzun suyu, kişinin göbeğine çıkmak.

1542. Tevsim.

Ateşle dağlamak.

1543. Tezekkür.

Ezberlemek, hatırlamak.

**B. ANLAM İNCELİĞİNE DİKKAT EDİLMEDEN
KULLANILAN SÖZCÜKLER**

Kimi kişiler, anlamlarını iyi bilmedikleri birtakım Arapça, Farsça sözcükleri, anlam inceliğini bozacak yolda, yanlış kullanmaktadırlar. Bunlar, hem kullandıkları sözcüklerin anlamını iyi bilmediklerini ortaya koydukları hem de doğru kullanabilecekleri

Türkçe sözcükleri yeğlemedikleri için iki kez kınanacak durumdadırlar. Örnekler verelim:

kehanet - keramet

1544. Hacı Bayram Veli (Sultan II. Murat'a) dedi ki: "İstanbul'un zaptını ne sen göreceksin ne de ben. Onu beşikteki şehzadeniz Mehmet ile bizim köse Akşemsettin alacaklar." Yirmi iki yıl sonra kehanet gerçekleşmişti.

"Kehanet", bir olayın gerçekleşeceğini önceden haber verme (falcılık) demektir ki Müslümanlıkta haramdır. Müslümanlıkta bu tür haber vermeler evliya denilen ermiş kişilere özgüdür ve "keramet" diye anılır. Bu nedenle Hacı Bayram Veli'nin sözlerini "kehanet" diye değil, "keramet" diye adlandırmak gerekirdi.

âdil - âdilane

1545. Spor tofo kolonlarını değerlendirirken hata yapan iki kızcağıza çok acıdık. Yanlış değerlendirdikleri için ceplerinden para ödeyecek olan bu memurelere ceza vermek belki doğru, ama acaba âdil mi?

"Âdil", adaletle iş gören kişi demektir. Örneğimizde âdil "ceza vermek" olarak gözüküyor. Ceza vermek, kişi değil, bir eylemdir. Bu nedenle ancak "adalete uygun" anlamına gelen bir belirteç alır. Yani "âdil" yerine "âdilane" denilmesi gerekirdi.

miras - ilham

1546. (Ahmet Hamdi Tapınar) Yahya Kemal Beyath'nın öğrencisi olmuş, şiirlerindeki titiz işçiliği ve müziği ondan miras almıştı.

"Miras" (kalıt) ölen kişinin bıraktığı mal, mülktür. Tanpınar, Yahya Kemal'den önce öldüğüne göre, ondan aldığı titiz işçilik ve müzik için "miras" sözcüğünü kullanmak doğru olmaz. "İlham" demek daha uygun olurdu.

mahkûm - mecbur

1547. Ortadoğu'nun anahtarı durumundaki Anadolu yarımadasının sahibi olan Türkiye, en kısa sürede sanayileşme aşamasını tamamlamaya mahkûmdur.

“Mahkûm”, istenmeyen bir şeyi yapmak zorunda bırakılmış kişi demektir. Burada istenmeyen bir şey yapmak söz konusu değildir. Kullanılması gereken sözcük, “yükümlü”, “yapmak zorunda” demek olan “mecbur”dur.

halef - selef

1548. Bakanlar, haleflerinden görevlerini devraldıkları zaman, önce bakanlık ileri gelenleri ile, sonra da... ile tebrikleşiyorlar.

Bir bakanın “halef”i, kendisinden sonra gelen bakandır. Kendisinden önceki bakan ise “selef”idir. Bu nedenle yukarıdaki örneğin doğrusu şudur: “Bakanlar, seleflerinden görevlerini devraldıkları zaman.”

selef - halef

1549. Sağlığı bozulan liderin (Brejnev’in) selefi kim olacak.

Arapça olan “selef”, bir görevde bir kişiden önce bulunmuş olan kimsedir. Örneğimizde ise adı geçen kişiden önce o görevde bulunmuş olan değil, kendisinden sonra o göreve gelecek olan kimse denilmek isteniyor. Kullanılması gereken sözcük “halef” idi.

tahliyeler

1550. Filistinli gerillaların Beyrut’tan tahliyesi devam ediyor.

1551. Arjantin, İngiliz askerlerinin Falkland adasından tahliye edilmesini istemektedir.

“Tahliye”, bir şeyi, –içindeki nesneyi dışarı çıkararak– boş durumuna getirmektir. Birinci örnekte Beyrut’un içindeki gerillalar çıkarılarak Beyrut boş duruma getiriliyor. Yani dolu olan Beyrut’tur; gerillalar değil. İkinci örnekte de ada askerlerle doludur. Boş duruma getirilmesi istenen şey, askerler değil adadır. Öyle ise birinci örnekte gerillaların, ikinci örnekte askerlerin tahliyesi söz konusu olamaz. Aşağıdaki örnekte doğru bir anlatım vardır.

1552. Tahliye edilen Libya elçiliğinden silah çıktı.

ülkeden tahliye

1553. İran’da yabancıların ülkeden tahliye edileceği bildiriliyor.

Arapça “tahliye” sözcüğü “boşaltmak” anlamına geldiği için dilimizde (“tahliye-i sebil” yani yolu boşaltmak, açık tutmak’tan) tutukluyu salıvermek anlamına da gelir: “Ev tahliye edilecek” dediğimiz gibi “mahkûm tahliye edilecek” de deriz.

Yukarıdaki örnekte bulunan “tahliye edilecek”, bu iki anlama da aykırı düşüyor. Yabancılar, tutuklu olmadıklarına göre onların ülkeden çıkmalarına ya da çıkarılmalarına “tahliye” denemez. Bu nedenle “Yabancıların ülkeden tahliye edileceği” kullanımı yanlıştır.

tahliye edilmiş - taburcu edilmiş

1554. Macaristan Başbakanı Antali, 23 Ekimde hastanede tedavi altına alınmış, geçen pazartesi günü tahliye edilmiştir.

Bu haber 9.11.1990 günlü büyük bir gazetede çıkmıştır.

“Tahliye edilmiştir” sözü Osmanlıcada salıverilen tutuklular için kullanılır. Burada kullanılması gereken söz “taburcu edilmiştir” idi.

teamül - temadi, temayül

1555. Gıda maddeleri fiyatları artmaya teamül edecektir.

Gıda maddelerinin fiyatları yükselmeye teamül edecektir.

Gıda maddelerinizin fiyatları yükselmeye teamül edecektir.

Yüksek düzeyde bir yöneticinin bir gazetede çıkan demecinde yukarıya aldığımız tümceler bulunmaktadır. Birinci tümce başlıkta, birbirine benzeyen ikinci ve üçüncü tümceler metinde geçmektedir.

“Teamül” Arapçadır. “Halk arasında süregelen davranış, âdet ve geleneğe yaklaşan alışkanlık” demektir. Eskiden “teamül şöyledir, teamül böyledir” denilirdi, ama hiçbir zaman “teamül etmek” diye bir söz kullanılmamıştı. Buradaki “teamül edecektir” olsa olsa “temadi edecektir”, “devam edecektir” anlamına kullanılmış olabilir. Ancak “yükselmeye temadi edecektir” denilemez de “yükselmesi temadi edecektir” denilebilir. Kullanılmak istenen sözcük belki de “meyletme, yönselme” demek olan “temayül” idi.

Osmanlıcaı bilmeyenler neden onu kullanmaya yelteniyorlar?

inkılap - intikal

1556. (Filan kişinin) en ciddi bir işini Arap harfleriyle gördüğü, a jans bültenlerine inkılap etmemeliydi.

Buradaki “inkılap” yerine kullanılması gereken sözcük, “intikal”dır. Çünkü “inkılap”, bir durumdan başka bir duruma geçmek (dönüşmek) demektir. Süt mayalanırsa yoğurda inkılap eder. Yani sütün durumu değişir.

Örneğimizde, yapılan iş değişmiyor, sadece bir yerlere ulaşıyor. Bir yerden başka bir yere geçmek, Arapçada “intikal” sözcüğü ile karşlanır: “Onun sözleri bana intikal etti”, “filan kişi ahirete intikal etti” tümcelerinde olduğu gibi.

Görülüyor ki bu örnekte “inkılap” yanlış kullanılmıştır.

(“En ciddi bir işini Arap harfleriyle gördüğü” sözü de, Birinci Bölümde “Bozuk Anlatımlar” ayrımında ele alınmıştı.)

tecviz - telif

1557. Mebus... bizzat giriştiği teşebbüslerle milletvekilliği ile tecvizi mümkün olmayan elfaz ve efalde bulunmuştur.

“Milletvekilliği ile tecvizi mümkün olmayan” sözü, Osmanlıcada “milletvekilliği ile telifi mümkün (caiz) olmayan” biçiminde söylenirdi. “Tecviz” caiz görme, sakıncasız bulma demektir.

“Milletvekilliği ile bağdaştırılamayan söz” denilir, ama “milletvekilliği ile caiz görülemeyen söz” denemez. En doğrusu ise “bir milletvekiline yakışmayan”dır.

(“Bizzat giriştiği teşebbüsler”, “elfaz ve efalde bulunmak” sözlerindeki yanlışlar başka ayrımların konusudur.

sıhhi vergi

1558. Türkiye’de gelmiş geçmiş hükümetlerin en büyük günahları sıhhi bir vergi ve bir para politikası takip edememiş olmalarıdır.

“Sıhhi” sözcüğü “sağlığa yarar” demektir. Sağlık için yararlı olan bir vergiden söz edilemeyeceğine göre burada kullanılması gereken sözcük “sağlam, doğru, düzenli” anlamına gelen “sağlıklı”dır.

ümidvar kaynak

1559. Orman varlığı, Türkiye'nin kalkınmasının en ümidvar kaynaklarından birini teşkil eder.

"Ümidvar" sözcüğünün sonundaki "-var"ı, yazar belki de Türkçe sanmıştır. Bu "-var", Farsça ektir. "Ümidvar", "ümit eden, umutlu" anlamına gelir. "Ümidvarım", umutluyum demektir. "Kişi ümidvar" olur ama "kaynak ümidvar" olmaz.

zammin sirayeti

1560. Memurlara yapılan zammin işçilere de sirayeti bekleniyor.

"Sirayet" (en çok kötü şeyler için) bulaşma, geçme, yayılma demektir; "hastalığın sirayet etmesi" örneğinde olduğu gibi. Bu nedenle, "sirayet" sözcüğünün örneğimizde yeri yoktur. Yazar, Arapça kullanmayı seviyor ama, burada "teşmil" kullanılması gerektiğini bilmiyor. En doğrusu "işçilere de uygulanması" demektir.

zamma muhatap olmak

1561. ...ayı sonuna kadar ödeyenler % 10 gecikme zammına muhatap olmayacaklardır.

"Muhatap olmak", "karşıya alınıp kendisine hitap edilmek, söz söylenmek" demektir. "...ödeyenlerden gecikme zammı istenmeyecektir", "...ödeyenler gecikme zammı vermeyeceklerdir" gibi anlatımlar dururken, Osmanlıcanın saygın olduğu çağlarda bile kullanılmamış olan bir anlatım kalıbı ortaya çıkarmak yersiz ve çirkin-dir.

mütehassis - müteessir

1562. ... Her büyük ailede olduğu gibi, iyi okumayan çocuklar da vardı. Onların bu durumunu duyduğunda çok mütehassis olduğunu ve bazen geldiklerinde onlara çıkıştığını, haşladığını hatırlıyorum.

1) Mütehassis olmak, güzel bir duygunun etkisi altında kalmak demektir. Burada belirtilmek istenen duygu ise üzüntüdür. Bu nedenle "mütehassis" yerine "müteessir" denilmesi gerekiyordu. 2) Bu örnekte bulunan tümleş yanlışı için o ayrıma bakınız.

dağlardan mütehassis olmuş

1563. Kolonel, Çukurova’yı metheder ve kitabını şu cümle ile bitirir: “Kilikya bir Mısır’dır. Hem de Alp’leri ile birlikte”. Kolonel, Mısır’ın cehennemi bir çöl durumuna mukabil Çukurova’nın üstündeki Toros dağlarından pek mütehassis olmuş olacak ki onları Avrupa’nın meşhur Alp dağlarına benzetmiştir.

“Mütehassis” sözcüğü yerinde kullanılmamıştır. İnsan, güzel bir davranıştan “mütehassis” olur (duygulanır), ama dağdan mütehassis olmaz; hoşlanır.

civarında

1564. Bu yazıyı geceleyin dizgiye vermiştik. Sabahleyin de bu konu civarında sinema artistlerimizle telefon muhaberesine devam ediyorduk.

“Civar”, yöre, yakın, yer, dolay demektir. Eskiden “bu civarda, evin civarında” gibi yerlerde kullanılırdı. Son zamanlarda “yaklaşık olarak” anlamına da kullanılır oldu: “Filan yerin nüfusu 300.000 civarındadır”, “her yıl... ton civarında kömür tüketilmektedir” gibi. Dahası, zamanı belirten saat için de “üç, üç buçuk civarında” deniliyor; “sıralarında” demek dururken. Bu yersiz kullanışlara, bir dergide çıkan, yukarıda gördüğümüz yazı da yeni bir örnektir. Osmanlıcada “bu mevzu hakkında”, “bu mesele etrafında” vardı. Aynı anlamdaki “bu konu civarında”ya “yeni Osmanlıca” (!) demek gerek. “Konu” ile “civarında”nın bir arada kullanılışı da ayrı bir pürüz. Neden “bu konu üzerine” denilmiyor?

ziraat yetişmeyen

1565. Bölgesinde başka ziraat yetişmeyen Anadolu’nun birçok yerlerinde hububat ziraatini takviye etmek mecburiyetindeyiz.

Bu örnekte iki kez geçen “ziraat” sözcüğünden ikincisi doğru olarak “ekip biçme” anlamına kullanılmıştır. Ancak birinci “ziraat” yerine “ekip biçme”yi koyarsanız, “ekip biçme yetişmeyen” gibi gülünç bir söz ortaya çıkar ve buradaki “ziraat”ın yanlış anlamla

kullanıldığı, kullanılması gereken doğru sözcüğün “hububat (tahıl)” olduğu hemen anlaşılır.

çorbaya ibretle bakmak

1566. Yoğurt ve hububatın domates lezzeti ile karıştığı bu çorbaya yabancılar bile ibret ile bakıyor ve onu uzun uzun methodiyorlar.

Bu satırlar tarhana çorbası için yazılmış bir yazıdan alınmıştır.

“İbret”, kişiye doğru davranış yollarını öğreten olgudur. Burada yanlış bir anlamla kullanılmıştır. Tarhana çorbasını daha önce görmemiş olan kişi ona ibretle değil, olsa olsa hayretle ya da hayranlıkla, ilgiyle, gıpta ile, imrenerek... bakar. Eleştirimizi biraz daha derinleştirirsek, kişinin çorbaya bakmasını da yadırgarız. Yazar, bu çorbanın “yapılışını seyretme”yi amaçlamışsa başka.

(“Yoğurt ve hububatın domates lezzeti ile karıştığı bu çorba” sözündeki çarpıklık, Birinci Bölümün “Bozuk Anlatımlar” ayrımında açıklanmıştır.)

ibret - ders

1567. SODEP’in daha birinci yaşında ilk genel kongresini yapışı ve örnek oluşu, demokrasiye umut yolunda önemli bir aşama olmuştur. Bundan, öteki partiler ibret almalıdır.

“İbret”, kötü sonuç veren bir olgudan alınan derstir. Burada ise kötü bir sonuç veren değil, izlenmesi gereken bir durum söz konusudur. Onun için “ibret” yerine “ders” sözcüğü kullanılmalıydı.

karun sahibi

1568. Yiğit kuşçubaşı, bana kıyma, seni mal içinde karun sahibi ederim.

“Karun”, Musa peygamber zamanında yaşamış çok zengin bir kişidir. Bugün, bir kimsenin çok zengin olduğunu anlatırken de “Karun gibi” deriz. Şu duruma göre “seni Karun gibi zengin ederim” denilebilir; ancak “karun sahibi ederim” denilemez. Denilirse Karun, “hazine” anlamına kullanılmış olur. “Mal içinde” sözü ise büsbütün gereksizdir.

durmağa muvaffak olmuş

1569. (Hareket eden frensiz otobüs, önündeki arabaya çarpıyor, onu ileri fırlatırken kendisinin hızı azalıyor. Öndeki araba fırladığı yerde kalıyor. Hızı azalan frensiz otobüs) bu arabaya ikinci defa çarparak durmağa muvaffak olmuştur.

“Muvaffak olmak” (başarmak), yapmak istediği işi, istediği biçimde bitirmek, elde etmek demektir ki canlılara özgü bir eylemdir. Frensiz otobüsün böyle bir iş yapmak istemesi söz konusu olamaz. Bu nedenle, “muvaffak olmuştur” sözü yanlış kullanılmıştır. Anlatım, “bu arabaya ikinci kez çarptıktan sonra durmuştur” ya da “ancak bu arabaya ikinci kez çarptıktan sonra durmuştur” diye düzeltilebilir.

hırsızı ihtar

1570. (Başlık:) Hırsızı ihtar eden bekçi vuruldu.

(Altındaki yazı:) Çiftçi mallarını koruma bekçiliğini yapan Hanifi Doğan, fıstıklıkta dolaştığı sırada meçhul bir kişinin fıstık topladığını gördü. Bekçi, meçhul hırsızı ihtar edince açılan ateş sonucu vurularak yaralandı.

“Bir durumu ihtar etmek” olur. Çünkü “ihtar” hatırlatmaktır. Bir kimseye bir şey hatırlatılır. Ama “bir kişiyi ihtar etmek” olmaz. Ancak “bir kişiye ihtar etmek” olabilir. “İhtar” yerine, uyarmak demek olan “ikaz” kullanılsaydı yanlış söz konusu olmayacaktı.

biri yekdiğerinin

1571. Muhafazakâr ve mürteci: Bu iki kelime, biri yekdiğerinin yerine istimal edilmiş olan ve birbirinden ayırt edilemeyen mefhumlar arasındadır.

“Yekdiğerinin” birbirinin demektir. “Biri yekdiğerinin” sözündeki “biri” gereksiz. Ya sadece “yekdiğerinin” ya da “biri diğerrinin” denilmesi gerekirdi. Daha doğrusu ise “birbirinin” demektir.

menfi duygularla mütehalli

1572. Bütün bu yazdıklarım, hakikatlerin ifadesi olarak... Partisinin millete karşı tam manasıyla menfi duygularla mütehalli

olduğunu gösterir.

Arapça olan “mütehalli” süslenmiş demektir. Eskiden güzel duyguları ve huyları olan kimselere “bu duygular ve huylarla mütehalli” denilirdi. Yukarıda ise “mütehalli” sözcüğü kötü duygular için kullanılmıştır. Bu gibi gülünç örnekler, Osmanlıca kullanmaya özenen kimseler için uyarıcı bir ders olmalıdır.

lahdi toprağa vermek

1573. Merhumun lahдини böyle hazin fakat hürmetkâr bir törenle toprağa vermiştik.

“Lahit”, kenarları kârkir, üstü yaşı ya da çimento ile örtülü mezardır. Bundan da anlaşılacağı üzere lahit toprağa verilmez; toprağa verilen Osmanlıcasıyla “naaş”, yani ölünün cesedidir. Görülüyor ki “lahit” yanlış anlamla kullanılmıştır.

hizmetin kefareti

1574. Yüz bin lira değerindeki basit villa, (Cemal Gürsel’in evi) silahlı kuvvetlerdeki otuz beş senelik parlak fakat ömür törpüleyici hizmetin kefaretidir.

“Kefaret”, işlenen bir günahı affettirmek için verilen sadaka ya da tutulan oruç demek olduğuna göre bu villayı parlak hizmetin kefareti diye nitelemek büyük yanlıştır.

ilâ en çok

1575. Yenişehir’de yaptırılan lüks karkas apartmanların metrekaresi 380 ilâ en çok 450 liraya mal olmaktadır.

Bu örnekteki “ilâ en çok” kullanımı yanlıştır. “İlâ” Arapçadır, “-e değin” demektir. “380 ilâ 450” denilseydi, en çok miktarın 450 olduğu anlaşılırdı; çünkü bu söz “380’den 450’ye değin” demektir. Bu nedenle “en çok” sözü gereksizdir. “En çok” kullanılacaksa “ilâ”ya gerek yoktur; “en çok 450” denilir.

(Bundan önceki ayırmada verilen “ilâ” örneğine de bakınız.)

hikmeti vücutlarıyla

1576. Böyleleri, sadece bütçeyi kemirmekle kalmıyorlar, aynı zamanda hikmeti vücutlarıyla bizim için dışarıda fena propa-

ganda örneği oluyorlar.

“Hikmeti vücut” Osmanlıca söz kalıplarındandır. “Var oluşun nedeni”, “bulunuşun inandırıcı dayanağı” gibi anlamlara gelir.

Sözgelişi bir işyerinde yabancı dilden Türkçeye çevirme işi sona ermişse o işyerinde çevirmen bulundurmaya gerek kalmaz. Buna karşın çevirmenin görevine son verilmemişse “bu kişinin hikmeti vücudu nedir” diye sorulur.

Örneğimizde, bizim için kötü propaganda olan “kişiler” amaçlanıyor. Oysa “hikmeti vücutları” (bulunuş nedenleri)nın kötü propaganda olduğu söyleniyor. Bu, söylenmek istenenden başka bir şeydir: “Kişi” yerine “kişinin bulunuş nedeni” deniliyor. “Hikmet” kaldırılırsa, anlatımdaki sakatlık düzelmiş olur: “Böyleleri... vücutlarıyla (varlıklarıyla)... fena propaganda örneği oluyorlar.”

Daha düzgün bir anlatım için “hikmeti vücut”u bütünüyle kaldırmak gerekir: “Böyleleri kötü propaganda oluyorlar.”

kasda mahsus

1577. Mahkemeye verilen dansözün çırılçıplak kalmasının bir kasda mahsus olup olmadığını anlamak için olay yerinde keşif yapılmıştır.

Osmanlıcada “kasda makrun” diye bir söz kalıbı vardır; “kasıtlı, bir maksatla yapılan” demektir. Yazar bunu iştmiş ama iyi öğrenememiş olacak ki “kasda mahsus” diye yanlış bir söz kullanmıştır. Osmanlıcada bir de “kasd-ı mahsus” vardır ki “özel bir maksat” demektir. Yukarıdaki tümce bu kalıpta yazılmak istenmişse şöyle olacaktı: “...çırılçıplak kalmasının kasd-ı mahsus ile yapılıp yapılmadığını...”

Kısacası “kasda mahsus” diye bir söz yoktur.

bu minval üzerine

1578. Tali komisyon 6-7 Eylül olaylarının hükümet tarafından tertip edildiği kanaatine varmıştır. İddianame bu minval üzerine hazırlanmaktadır.

“Bu minval üzerine” sözünün doğrusu bu “minval üzere”dir. “Bu tarzda, bu yolda” anlamına gelir. Birtakım sözlerden sonra kul-

lanılan “bu minval üzere” şu kavramı verir: “Sözü uzatmaya ve tamamını belirtmeye gerek yok; arkası da bu biçim.”

Bu açıklamaya göre “bu minval üzerine” sözü “bu minval üzere” diye doğru da yazı yazılmış olsa yine yerinde kullanılmış değildir. Yerinde kullanılmış sayılabilmesi için iddianameden kimi parçalar aktarılmalı ve “daha buna benzer sözlerle” yerine “bu minval üzere” denilmeliydi.

“Bu minval üzere hazırlanmak” da olmaz. “Bu minval üzere sürmek” olur.

tü mireved - tü mirevi

1579. İn reh ki tü mireved be- Türkistanest...

Tanınmış, yaşlı bir yazar(*) “Dil meselesi ve yaresi” başlıklı yazısında öz Türkçe, arı Türkçe akımını “felaket” saymış ve nereye gittiğimizi bilmediğini belirttikten sonra yukarıdaki Farsça dizeyi yazmıştır. Ne var ki bu Osmanlıca savunucusu, Osmanlıcanın üç ayağından biri olan Farsça’da yaya olduğunu ortaya koymuştur.

Yukarıdaki dize Şeyh Sadi’nindir; ondan önceki dizesiyle birlikte doğrusu şöyledir:

Tersem neresi be-Kâbe ey Ârabî

İn reh ki tü mirevi be- Türkistan'est.

Anlamı şu: “Ey çöl Arabı, korkarım ki Kâbe’ye erişmezsin. Çünkü tuttuğun yol Türkistan’a gider.”

Yazar, yararlanmak istediği Farsça dize ile iki yanlış yapmıştır. Biri “mirevi” sözcüğü yerine “mireved” koyması: Farsçada “mireved” var ama “gidiyor” demektir. Yani “tü mireved”in Türkçesi “sen gidiyor”dur ki yanlışlığını açıklamaya gerek yoktur. “Sen gidiyorsun”un Farsçası “tü mirevi”dir.

İkinci yanlış, dizeyi duruma uygulamakla yapmıştır. Bu da bir düşünce çarpıklığıdır: Yazar, Arabistan’a gitmek gerekirken Türkistan’a yönelmeyi (Arapçası baskın olan Osmanlıca yerine Türkçeyi geliştirmeyi) korkulacak bir eylem saymıştır; bu dizeyi es-pri gibi kullanarak.

(*) Burhan Felek

XXIV OSMANLICADAKİ KALIPLAŞMIŞ SÖZLER

Osmanlıcada yüzyıllar boyunca kullanılmış Arapça, Farsça yalın sözcüklerden başka ekli sözcükler, bileşik sözcükler, Arapça ve Farsçanın kurallarına göre yapılmış tamlamalar, tümceler, kıscası yabancı “söz kalıpları” da vardır. Bunların sayısı da binleri bulur.

Günümüzde artık kullanımdan düşmüş olan bu sözlere, kendilerini eski bağlardan kurtaramamış kimi kişilerin yazılarında ara sıra rastlanmaktadır. Aşağıda bunlardan ve bunların kullanıldığı yazılardan örnekler sunuyoruz. Kullanımdan düşen sözler için örnekler:

1580. Âbâdân, âbrû, âğuş, ârâm, âsûde, bedîhî, beray, bünyan, bûy, cedit, dâmen, derâğuş, eşk, evlâ, girîban, güzeste, hâhiş, isga, ibtihac, ibtilâ, ibzal, icazet, ihticâc, ihtirak, iktisab, infisal, in’itaf, inşirah, irtihal, istirdâd, isticvâb, ittisâl, keenne, keza, mahrukat, menkul, mergub, merkum, mezkûr, muhavere, mündemic, müsteb’ad, müteaddid, nehârî, paymal, penah, peyam, pür, sezâ, suûbet, şebmen, tafviz, târîk, vâhî, vikaye, addetmek, ahzetmek, ıtlak olunmak, ittıla kesbetmek, ibtidar olunmak, ictinab etmek, ihya etmek, iktiham olunmak, iktiran etmek, imrar etmek, irae etmek, irsal etmek, îsal etmek, îzam etmek, istihâre etmek, istinkâf etmek, işâa etmek, iş’ar etmek, îtâ etmek, kırâet etmek, mümâşât etmek, serfüru etmek, şıtab etmek, tağyîr etmek, tebaiyyet etmek, tecviz, teemmül etmek, tehaffuz etmek, tefhim etmek, tekâsül göstermek, tefahhus etmek, tevaggul etmek, vusul bulmak...

1581. Alelade, alehusus, alel’imiyya, alâ kaderilistitâa, alâ meleinnâs, alelusul, arzı iftikar, an karib, an samimilkalb, bademâ,

bean şert ki, beheme hâl, ber minvâli sâbık, bertaraf etmek, ber vechi âtî, biavnillâhi teâlâ, bieyyi hâl, binaberin, binaen aleyh, bizatihî, derpiş etmek, destres olmak, dûr ü diraz, ez dil ü can, farzı muhâl, ferden ferdâ, fîmâ ba'd, fî sebilillâh, fî yevmına hâzâ, hasbunallah, hayyizi husul, herçi hâdâbâd, hîni hacette, hüsnüâmiziş, ıgmazı ayn, ifadei mafizzamir, ifatei zaman, ilâ âhirihî, ilâ cehenneme zümera, ilâ nihaye, ilel'ân, it'abı zihn, kaydı ihtirazî, keen lem yekün, kemâ fîs-sâbık, kemâkân, kellim kellim lâyanfa, keyfe mâ yeşa, keza-lik, kıyl ü kal, kut lâyemût, lâalettayin, lâşey mesabesinde, lâyuad velâ yuhsâ, lâ yüsel amma yef'al, ledeliktıza, madûn, mâfevk, mâlâyânî, mâmafih, mâmelek, mâvuzia leh, meskatı re's, mehmâ emken, minelbâb ilelmihrab, min gayri had-din, min küllilvücuh, muhtelefün fih, mukabele bilmisi, mu-mâileyh, munazaun fih, müşârun ileyah, müşkilpesend, mü-tesâriülfesâd, müttefakun aleyh, nefsi mütekilim vahde, nu-mûnei imtisal, re'yelayn, sâlifüzzikr, seddi ramak, sübhanal-lah, sümmettedarik, şakkı şefe etmek, tahdişi ezhan, taksimi âmâl, tâtili aşgal, teklifî mâlâ yutâk, telâfi mafat, teşriki me-sai, tevhidî tedrisat, ve illâ felâ, ve helümme cera...

1582. Allah alem bissavab, el'aceleütü mineşşeytan vetteenni mi-nerrahman, el'ârifü yekfihil'işâre, el-bâdî azlam, el'emrû fevkaledeb, elintizar eşedd minennâr, elkanaatü enzün la yüfnâ, elmukadder la yugayyer, ennecâtü fıssıdık, errizk alallah, essabr miftahul ferec, essulh seyyidül'ahkâm, has-bünallah ve nimelvekil, hayruttaam mahazar, hayrül'umur evsatuha, innallah maasabirin, inna lillah ve inna ileyhi raci-un, lâ havle vela kuvvete illâ billah, la rahate fiddünya, laya-lemülgayb illallah, leysel haberi kelayan, men dakika duka, men sabere zafer, minel kalbi elkalb sebilâ, sahibülbeyt lâ-yükrem, selametül insan fî hifzıllisan, şereflümekân bilme-kîn, mütevekkilen alallah, üzkürü mevtâküm bilhayır, ve minallahittevfik, yevmün cedid rızkun cedid...

Bu gibi sözlerin kullanımından örnekler de görelim:

ışkenceye tabi tutulmak

- 1583. Giyotinde can verenlerin, idam edilenlerin, odun üstünde yakılanların, insanlık dışı ışkencelere tabi tutulanların eserleri, düşünceleri, insanlığa, insanlığın mutluluğuna ışıklarını serpti.**
- 1584. ışkenceye tabi tutularak şehit edilmiştir.**

Bu anlatımın Osmanlıcadaki yaygın biçimi “ışkenceye maruz bırakılarak...”tır. Ancak “ışkence edilerek”, “ışkence ile” denilse daha kısa ve daha güzel olmaz mıydı? Bununla birlikte eskiden “ışkenceye tabi tutulmak” da kullanılmıştır.

Bir de “ışkenceye tabi tutularak”ın sözde Türkçeleştirilerek kullanıldığı şu örneğe bakalım:

- 1585. Mithat Paşa davasında, Abdülhamit’in isteği üzerine ikrara zorlanan Pehlivan Mustafa ve (arkadaşları) kızgın soba üzerine oturtularak, ışkenceye uyruk tutulmuşlar, istenilen elde edilince de özgürlük kahramanı Paşa hükümlendirilmiştir.**

Buradaki “ışkenceye uyruk tutularak” da yanlış ve çirkin bir çeviridir.

(Bu örnek, Birinci Bölümün “Çeviri Kokan Sözcükler” ayrımında da görülmüştür.)

tabi tutulmak

- 1586. ...Eğitim Enstitüsünde 816 öğrenci, hızlandırılmış eğitime tabi tutulacak.**

Bu örnekteki “tabi tutulacak”, Osmanlıca dil anlayışına göre doğru kullanılmıştır. Ne var ki Türkçe olarak daha kısa söylenebilirdi: “...816 öğrenci, hızlandırılmış eğitim görecek” ya da “...816 öğrenciye hızlandırılmış eğitim uygulanacak.”

bertaraf etmek

- 1587. Bizce gecekonduların cazibesini bertaraf etmekle bu hadiseyi rasyonel bir surette önlemek imkânı pek zaif olsa gerektir.**

“Bertaraf etmek”, “yok etmek”, “ortadan kaldırmak” anlamına kullanılan bir kalıptır. Farça “ber” ile Arapça “taraf” bir araya getirilerek yapılmıştır. “Etmek”siz “bertaraf” sözü de “bir yana”, “şöyle dursun” anlamına kullanılırdı: “Latife bertaraf, şunu söylemek istiyorum ki...” gibi.

(Örnekteki anlatım çelişkisi, Birinci Bölümün “Çelişen Sözler” ayrımında görülmüştür.)

bu kabilden olmak üzere

1588. Şehrimize gelecek olan misafirlerin ağırlanmasına hazırlanılmaktadır. Bu kabilden olmak üzere şehirdeki yedi okul tahliye edilmeye başlanmıştır.

Bu yazıda geçen “bu kabilden olmak üzere” yerinde kullanılmamıştır. Osmanlıcadaki “bu cümleden olmak üzere” ile karıştırılmış, o anlamla kullanılmıştır.

bu cümleden olarak

1589. 150-200 seneden beri el sürülmemiş olan Topkapı Sarayı çöp kuyusunun bir haftadır karıştırılıp temizlenmesi neticesinde bazı kıymetli eserler meydana çıkarılmaktadır. Bu cümleden olarak dün de çöp kuyusundan bir firûze yüzük çıkarılmıştır.

“Bu cümleden olarak” kalıbı, “bu tümünden bir parça olarak”, “söz konusu işin, durumun bir örneği olarak”, “bunlar arasında sayılmak üzere” gibi bir kavram bildirir. Buna göre yukarıdaki “bu cümleden olarak” yerine “sözgelişi”, “itekim”, “örneğin” kullanılabilir.

1590. ...Otelinde adıma tahakkuk ettirilen miktar, bizzat tarafımdan daha önce ödenmiştir. Bu cümleden olarak tahakkuk ettirilen bir borç için de şahsıma herhangi bir yazı yazılmamıştır.

Bu örnekteki “bu cümleden olarak”, kendi anlamıyla kullanılmamış, “bununla ilgili olarak” anlamına kullanılmıştır.

(Örnekte, başka anlatım sakatlıkları da vardır: Birinci tümce

“...parayı daha önce ödemiştim” biçiminde düzenlenmiş olsaydı, “bizzat tarafımdan” gibi sözcüklere yer verilmemiş olurdu. İkinci tümcedeki “şahsıma”, neden “bana” değil?)

1591. Halk eğitimi faaliyeti devam etmektedir. Bu cümleden olarak (şu, şu işler yapılmaktadır).

Buradaki “bu cümleden olarak” yerine “bu çalışmalarla”, “bu çalışmalar arasında” denilebilir.

1592. Eğitim faaliyeti cümlesinden olmak üzere...

Bu örnekteki “...cümlesinden olmak üzere” yerine “...çalışmalarından olmak üzere” konulabilir.

Ancak son iki örnekteki “bu cümleden olarak”ın kullanılışı, Osmanlıca bakımından doğrudur.

teşkil etmek

1593. Bazı üyeler, yürüyüşün esas maksadı olan sindirme ve yıldırmanın kongreye saygısızlık teşkil ettiğini söylemişlerdir.

“Oluşturmak”, “meydana getirmek” demek olan “teşkil etmek” kalıbı, bu örnekte görüldüğü gibi, kimi yazılarda, doğru Osmanlıcaya da uymayan bir kullanıştır. Yukarıdaki “teşkil ettiğini” yerine “oluşturduğunu” koyamayız. Doğru anlatım şudur: “...kongreye saygısızlık olduğunu söylemişlerdir”.

“Teşkil etmek”in, çoğunlukla, birkaç şeyi birleştirerek oluşturmak demek olduğu da unutulmamalıdır.

1594. “Büyük Washington yürüyüşü”, siyahların ihtilalinde bir dönüm noktası değilse bile yeni bir safhanın başlangıcını teşkil edecek niteliktedir.

Bu tümcedeki “teşkil edecek”, yukarıdaki gibi “olacak” ile karşılansa anlatım daha doğru ve güzel olacak: “...yeni bir safhanın başlangıcı olacak (sayılacak) niteliktedir.”

1595. Dil meselelerinin esasını, yüzyıllar boyu devam eden yazı ve konuşma dilleri arasındaki ayrılığın kaldırılması teşkil etmektedir.

“Dil meselelerinin esası... ayrılığın kaldırılmasıdır” denilse, anlatım daha güçlü olmaz mı? “Teşkil etmektedir” kalıbını kullanma tutkusunu ya da alışkanlığı, dolambaçlı bir yol izlemekten başka nedir?

1596. Okuyucularından zaman zaman aldığım mektuplarda sıkıntılarında şikâyet edenler çoktur. Son aldığım bir mektup tipik bir örnek teşkil ettiği için aşağı alıyorum.

Buradaki “teşkil ettiği” de “olduğu” ile değiştirilirse anlatım daha yalın olacak ve tümce gereksiz bir yükten kurtulacak.

1597. Yurdumuzda arsa, yapı maliyetinin % 10’u ile % 50’si arasında önemli bir pay teşkil etmektedir.

Bu örnekte “teşkil etmektedir” ne denli eğreti ise, yerine Türkçe karşılığı olan “oluşturmaktadır” sözcüğünü koymak da o denli yersiz olacaktır. Tümcenin güzel Türkçesi şudur: “Yapı maliyetinde arsanın, % 10 ile % 50 arasında önemli bir payı vardır.”

1598. İki kıtanın birleştiği yerde bulunmak, İstanbul’un müstesna coğrafi vasfını ve hususiyetini teşkil eder.

Buradaki “teşkil eder” de yersiz kullanılmıştır. Yerine “meydana getirir”, “oluşturur” konulamaz. Tümce şu biçimde olmalıydı: “İki kıtanın birleştiği yerde bulunmak, İstanbul’un müstesna coğrafi bir hususiyetidir.”

1599. Ekserisini Anadolu’dan şehrimize iş bulmağa gelip de aç kalanlar teşkil etmektedir.

“Teşkil etmektedir” yerine “oluşturmaktadır” demek de olur ama daha kestirme anlatım, “ekserisi... aç kalanlardır” değil mi?

tarafından

1600. Bir söz, okuyan ve dinleyen tarafından anlaşılıyorsa...

1601. Hiç gelişmemiş memleketlerde nasıl bir uyanış olduğu herkes tarafından bilinmektedir.

“Tarafından” sözcüğünü Türkçeleştirmek için dilimizde iki yol vardır: Biri “tarafından” yerine “-ce” kullanmaktır. Buna göre

yukarıdaki örnekler şöyle olur: “Bir söz okuyan ve dinleyence anlaşılıyorsa”, ...olduğu herkesçe bilinmektedir” İkinci yol, tümcedeki edilgen eylem yerine etken eylem kullanmaktır. Yani yukarıdaki tümcelere şu biçimleri vermektir: “Bir sözü, okuyan ve dinleyen anlıyorsa...”, “...nasıl bir uyanış olduğunu herkes bilmektedir.”

1602. İncirlik üssünde yoğun bir faaliyetin başladığı, Dışişleri yetkilileri tarafından doğrulanmıştır.

Yukarıda gösterdiğimiz iki yolu bu örneğe de uygulayalım:

a) ...başladığı Dışişleri yetkililerince doğrulanmıştır.

b) ...başladığını Dışişleri yetkilileri doğrulanmıştır.

1603. Anayasa (1961), Madde 6- Yürütme görevi, kanunlar çerçevesinde, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir.

1604. Anayasa (1961), Madde 121- ...Devlet tarafından kurulan veya Devletten mali yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.

Bu maddelerdeki “tarafından”lar da, daha önce gördüğümüz gibi, iki yolla Türkçeleştirilebilir.

Madde 6’daki:

a) Yürütme görevi, kanunlar çerçevesinde, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulunca yerine getirilir.

b) Yürütme görevini kanunlar çerçevesinde, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu yerine getirir.

Madde 121’deki:

a) Devletçe kurulan veya...

b) Devletin kurduğu veya...

“tarafından” yerine “-ce” “eliyle”

Anayasa (1961) kimi maddelerinde “tarafından” yerine “-ya da “eliyle” kullanmıştır. Örneklerini aşağıda veriyoruz.

1605. Anayasa (1961), Madde 19- ...ve siyasi partiler Anayasa Mahkemesince temelli kapatılır.

1606. Anayasa (1961), Madde 64- ...mahkemelerce verilip kesinle-

şen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkilerindendir.

Bu maddelerde “tarafından” yerine “-ce” kullanılmış olduğu görülmektedir.

1607. Anayasa (1961), Madde 117- Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin, genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevler memurlar eliyle görülür.

1608. Anayasa, Madde 130- ...Arama ve işletmenin... doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılması kanunun açık iznine bağlıdır.

Bu maddelerde “tarafından” denilmemiş, “eliyle” kullanılmıştır.

1609. Anayasa (1961), Madde 120- ...Üniversiteler, devletin gözetimi ve denetimi altında, kendileri tarafından seçilen organları eliyle yönetilir.

Bu maddede hem “tarafından”, hem “eliyle” kullanılmıştır.

1610. Anayasa (1961), Madde 144- ...Hâkimlerin denetimi ve haklarındaki soruşturma, Yüksek Hâkimler Kuruluna bağlı ve sürekli olarak görevli müfettiş hâkimler eliyle yapılır. Müfettiş hâkimler, hâkim ve Cumhuriyet savcıları ile bu mesleklerden sayılanlar arasından Yüksek Hâkimler Kurulunca atanır.

Bu maddede “tarafından” sözcüğü hiç kullanılmamış, bir yerde “eliyle”, başka bir yerde de “-ce” denilmiştir.

ait

1611. Anayasa (1961), Madde 138- ...Bu mahkemeler, asker kişilerin askeri olan suçlarıyla bunların asker kişiler aleyhine veya askeri mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidirler.

“Ait” sözcüğü, yerine göre “ilgili, ilişkin” sözcükleriyle kar-

şılabilir. Bu madde için “ilişkin” uygun düşmektedir.

1612. Anayasa (1961), Madde 128- Kesin hesap kanunu tasarıları, kanunda daha kısa bir süre kabul edilmemiş ise, ilgili oldukları mali yılın sonundan başlayarak en geç bir yıl sonra, Bakanlar Kurulunca Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

Bu made, Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 99. maddesinde şöyle yazılı idi:

“Hesab-ı Kati Kanunu layıhası, müteallik olduğu senenin sonundan itibaren nihayet ikinci senenin teşrinî sanisinin iptidasına kadar Büyük Millet Meclisine takdim olunmak mecburidir.”

Görülüyör ki Teşkilat-ı Esasiye Kanunundaki “müteallik olduğu” yerine Anayasa’da “ilgili oldukları” kullanılmıştır.

-e sahip

1613. IMF ile uzlaşmak, yeni alınacak borçların yanında, birikmiş borçların geleceği açısından da değere sahiptir...

Bir şeye “sahip” olanlar genellikle kişiler ya da kişi gibi düşünülen varlıklardır. Bu örnekteki “uzlaşmak... sahiptir” anlatımı yadırganmaktadır. Tümce şöyle olsaydı çirkinlik olmayacaktı. “IMF ile uzlaşmak, birikmiş borçların geleceği açısından da değer taşımaktadır.” Ya da şöyle denilebilirdi: “IMF ile uzlaşmanın... birikmiş borçların geleceği bakımından da değeri vardır.”

1614. İncecik sinir uçları, kılları, yağ ve ter bezleriyle ve bunların birbirini tamamlayan işlevleriyle derimiz, yaşamımızda çok önemli bir yere sahiptir.

Buradaki “-e sahiptir”, çok kolaylıkla şu biçime sokulabilirdi: “...derimizin yaşamımızda çok önemli bir yeri vardır.”

1615. Gerilla savaşı için çok elverişli bir konuma sahip olan dağlık Afganistan’da kış ortasında kısa sürede kesin zafer sağlamak pek olası görünmüyor.

“Bir konuma sahip olan”, “bir konumu bulunan” demektir.

1616. Anayasa (1961), Madde 20- Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.

1617. Anayasa (1961), Madde 29- Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir.

“-e sahiptir” kalıbı, Osmanlıca kullanma alışkanlığının ürünüdür. Türkçe anlatım şudur: “Herkesin, düşünce ve kanaat hürriyeti (özgürlüğü) vardır.”

“Herkesin önceden izin almaksızın dernek kurma hürriyeti (özgürlüğü) vardır.” İkinci örnek, şu biçimde de Türkçeleştirilebilir: “Herkes önceden izin almaksızın dernek kurabilir.”

-i haiz

1618. Teyp bantlarının tek başına delil vasfını haiz olamayacağı düşünülmenden...

“-i haiz” sözü Osmanlıcadaki söz kalıplarındandır. “Delil vasfını haiz olamayacağı”, “kanıt niteliği taşıyamayacağı” demektir.

-den ibaret

1619. Süpürge makinesi, biliyorsunuz, tozları emme esası üzerine yapılmış bir hava tulumbasından ibarettir.

Bu tümce “...bir hava tulumbasıdır” diye bitirilebildiği gibi, “hava tulumbasından başka bir şey değildir” biçiminde de bitirilebilir.

1620. Hareket ve konuşmadan ibaret olan tiyatro...

Bu söz, “Hareket ve konuşmadan oluşan tiyatro” ya da “hareket ve konuşmadan başka bir şey olmayan tiyatro...” biçiminde söylenebilir.

1621. Size söyleyeceklerim bundan ibarettir.

Şöyle denilebilir: “Size söyleyeceklerimin hepsi budur”, “Size bundan başka söyleyeceğim yoktur.”

1622. Yüreklerinde taşıdıkları, sadece kara renkli intikam bayrağından ibarettir.

Tümce içinde “sadece” bulunduğuna göre “ibarettir”e gereklik yoktur. Tümceyi “yüreklerinde taşıdıkları, sadece kara intikam bayrağıdır” diye bitirmek daha etkin bir anlatım biçimidir.

1623. “Dünya Tarihi”, yirmi ana bölüm içinde tahminen 39-40 ciltten ibaret olacaktır.

Buradaki “-den ibaret olacaktır”ı, “-den oluşacaktır” diye Türkçeleştirebiliriz.

-den itibaren

1624. Tatbikat Kanunu, Madde 48- İşbu kanun 4 Ekim 1926 tarihinden itibaren mer’idir.

Bu maddeyi Prof. Dr. H. V. Velidedeoğlu şöyle Türkçeleştirmiştir: “Bu yasa, 4 Ekim 1926 tarihinden başlayarak uygulanır.”

Burada “-den itibaren” sözü, “-den başlayarak” diye karşılanmıştır.

1625. Teşkilat-ı Esasîye Kanunu, Madde 99- Hesab-ı Kati Kanunu layihası, müteallik olduğu senenin sonundan itibaren nihayet ikinci senenin...

1961 Anayasasının 128. maddesinde bu hüküm Türkçeleştirilmiş olarak şöyle yer almıştır: “Kesin hesap kanunu tasarıları... ilgili oldukları mali yılın sonundan başlayarak en geç bir yıl sonra...”

Görülüyor ki burada da “-dan itibaren” yerine “-dan başlayarak” konulmuştur.

-diği takdirde

1626. İspirto % 15-20 nispetinde benzine karıştırıldığı takdirde makine kudretinde kaydedilebilecek bir takat tebeddülü görülemez.

1627. Adaylar belgelerini eksiksiz ve yanlışsız doldurarak başvurdukları takdirde sınava girme hakkını kazanmış olacaklardır.

Bu örneklerde de Osmanlıcadan kalma “-diği takdirde” kalıbı görülmektedir.

Birinci örnekteki “karıştırıldığı takdirde” yerine “karıştırılırsa”, ikinci örnekteki “başvurdukları takdirde” yerine “başvururlarsa” denilmekle, söz hem kısaltılmış hem Türkçeleştirilmiş olur.

1628. Kutunun üstündeki tarife riayet edildiği takdirde fevkalade netice elde ediliyor.

“Riayet edildiği takdirde” sözü de Osmanlıca söz kalıplarındandır. “Uyulursa” demektir. “Fevkalade” de bir kalıptır. Olağanüstü demektir.

İşte bir örnek daha:

1629. Bizce bir ülke bir takım haklı ve millî davalarını milletleraras forumlarda başarı ile savunup kabul ettirebildiği takdirde dış itibarından göğsünü gere gere söz edebilir.

(“Bir takım” için de “Yazım Yanlışları” ayırımına bakınız.)

-mak suretiyle

1630. Vaktiyle kaybettiği zamanı, şimdi daha çok çalışmak suretiyle karşılamaktadır.

“-mak suretiyle”, kalıbının yerine “-rak” ekini koyarsak yukarıdaki söz şöyle olur: “Vaktiyle kaybettiği zamanı, şimdi daha çok çalışarak karşılamaktadır.”

Görülüyor ki anlatım, Türkçeleştirilmekle daha kısa ve daha güzel oluyor.

ilâ

1631. Denizlerimizde rüzgâr, yıldız ve poyrazdan iki ilâ dört kuvvetinde saatte on ilâ yirmi deniz mili hızla esecek, görüş uzaklığı üç ilâ beş kilometre olacak.

1632. Onarım dolayısıyla... yolununun 57 ilâ 62 kilometreleri arasında geçit aralıklı olarak veriliyor.

Eskiden iki sayı arasına konulan bir çizgi de “ilâ” diye okunurdu: 3-5 (üç ila beş) gibi.

“İlâ” Arapçadır; “-e değin” demektir. Bir şeyin en azı ile en çoğu arasını, ya da sonunu belirtmek için kullanılırdı. Yukarıdaki örnekler, eski kullanışın bugün de rastlanan kalıntılarıdır. Birinci-

sinde “en az iki, en çok dört” yerine, ikincisinde “57. ile 62.” anlamına kullanılmıştır. (“İlâ ahirihi”, “ilâ nihaye” sözlerinde ise “-e değin” ile karşılanır: Bunların Türkçesi “sonuna değin”dir.)

mukabele-i bilmisil

1633. Bu durumda Türkiye’nin ne yapması beklenebilirdi. Şimdi yapılmak istenen işte budur: Yani mukabele-i bilmisildir.

“Yapıları yanlış olan Osmanlıca sözcükler” ayrımında geçen bu örnekteki “mukabele-i bilmisil” sözü, (ki doğrusu “mukabele bilmisil”dir) Osmanlıca söz kalıpları için verilecek örneklerden biridir. “Benzeri ile karşılık verme” demektir.

yeddi emin

1634. (Filan kimsenin) yolcu uçağı, dün Bursa Havaalanı’nda yeddi emine teslim edildi.

“Osmanlıca sözcükleri okuma, yazma, söyleme yanlışları” ayrımında geçen bu örnekteki “yeddi emin” sözü, (ki doğrusu “yed-i emin”dir) Osmanlıca söz kalıplarındandır. “Güvenilen el” demektir.

reyülayn

1635. Sana şimdilik bir tek emir vereceğim. O da şudur: Takımını reyülayn görüp öyle teslim alacaksın.

“Osmanlıca sözcükleri okuma, yazma, söyleme yanlışları” ayrımında geçen bu örnekteki “reyülayn” sözü, (ki doğrusu “re-ye’l-ayn”dır Osmanlıca söz kalıplarındandır. “Reye’l-ayn görmek” kendi gözüyle görmek demektir.

alelâde

1636. Alelâde yazı yazmak, Mısır’da, Beni-İsrail arasında görülmüş, hatta Hz. Musa’nın Tevratı yazmaya memur edilmesi de bu iddiayı kuvvetlendirmiştir.

“Alelâde”, Osmanlıca söz kalıplarındandır. “Olağan, bayağı, her zaman yapılan” demektir. Burada kullanılmayabilirdi.

1637. Bizim bu yapamadıklarımızı mükemmelen yapıp yürüten bazı memleketler var. Oralarda bazen alelâde bir memura

bizim hayal bile edemeyeceğimiz yetkilerin verildiğini pek âlâ görüyoruz.

Yukarıdaki satırlar bir yazarın büyük bir gazetede 2 Şubat 1989 günü yayımlanan yazısından alınmıştır. Eskiden “bayağı, sıradan” anlamına kullanılan “alelâde” sözcüğünün bugünkü bir yazıda yer almasını yadırgamıyor musunuz?

lazımı gayrı müfail

1638. Hür ve serbest seçim eski tabiriyle demokrasinin lazımı gayrı mufailidir.

Bir şey, başka bir şeyin ayrılmaz bir gereği olursa Osmanlıcada ona “lazım-ı gayr-ı müfarık” denilirdi. Bir demeçten aldığımız bu örnekte kullanılmış; ancak dinleyen doğrusunu bilmediğinden yukarıdaki örnekte görüldüğü biçimde yanlış yazmıştır. Dinleyip yazanı kınamaya hakkımız yok. Ölmüş yabancı bir söz kuruluşunu bugünkü kuşak bilmek zorunda değildir.

bilhassa

1639. İstanbul Babil Kulesine döndü. Bilhassa İstanbul’u ele alışının sebebi var.

“Bilhassa”, Osmanlıcada “özellikle” anlamına kullanılan bir sözcüktür.

ikame etmek

1640. Anlaşıldı ki zaman, eskisinin yerine yenisini ikame etmiştir.

“İkame etmek”, “yerine koymak” anlamına Osmanlıca bir söz kalıbıdır.

Kemafissabık

1641. Ben, Kemafissabık Nişantaşı istikametinden hangi düşünceye takılmış geliyordum, hadi bilin bakalım.

“Kema fi’s-sabık”, “eskiden olduğu gibi” anlamına Osmanlıca bir söz kalıbıdır.

hâkezâ

1642. Bir pasaport alabilmek için zor açılır birçok kapıyı dolaşma-

ğa mecbur bırakılanlar da öfkelerini yenemeyip kim bilir neler söylemişlerdir. Evlilik cüzdanı için de hâkezâ.

Bu satırlar, bir yazarın büyük bir gazetede 2 Şubat 1989 günü çıkan yazısından alınmıştır. Eskiden “bunun gibi, böyle” anlamına kullanılan “hâkezâ” sözcüğünün bugünkü bir yazıda yer almasını kınamaz mısınız?

bizatihi

1643. Beşiktaşlı Samet’in kafasına adaylık fikrini sokanlar da bizatihi partililerdir.

“Başkası değil kendisi” demek olan bu Arapça söz, büyük bir gazetenin 9 Şubat 1989 günlü sayısında çıkan bir yazıda geçmektedir.

nev’i şahsına münhasır

1644. Uygulamaya koyduğu modelin nev’i şahsına münhasır bir icadın sonucu olduğuna inandıktan sonra...

“Benzeri yalnız kendisi olan”, “o tür davranışlar yalnız kendisinde bulunan” anlamındaki bu söz kalıbı Osmanlıcada çok kullanılırdı.

Yukarıdaki yazıdan bir ay sonra (Ocak 1989 içinde) yayımlanan bir başka yazıda bu kavram –aşağıda görüldüğü gibi– Türkçe sözcüklerle karşılanmıştır.

1645. İki partinin birleşmesi, Türk siyasal tarihinde çok önemli bir olaydır; türü kendine özgü bir olay.

zannedersem

1646. Benim yaptığım açık, dürüst ve zannedersem mantık yoluyla tatmin edici olan söyleşim hakkında yapılan yorumu dikkatle okudum.

1647. ...Bizim siyasetimiz, zannedersem böyledir.

Koşul anlamı taşıyan “-sem” eyleminin bu örneklerde yeri yoktur; çünkü koşula bağlı yargı ileri sürülmüyor. Doğru anlatım “zannederim ki” (daha doğrusu “sanırım ki”)dir.

sebeb-i hikmeti

1648. ...Anadolu üniversitelerinin sebeb-i hikmetini asıl bu amaç vurgulayacak, hatta kutsallaştıracaktır.

“Yapıları Yanlış Sözcükler” arasında görülen bu örnekteki “sebeb-i hikmeti” “Kalıplaşmış Sözler” için de örnek olabilir.

hikmet-i vücudunu

1649. ...Görevi reddetmek... olan bir parti için izahı çok güç ve partinin hikmet-i vücudunu adeta ortadan kaldıracak bir davranış olacaktı.

“Hikmet-i vücudu”, Osmanlıcanın bir kalıp sözüdür; “varlık nedeni” demektir. Bu örnek, 1986’da yayımlanan bir yazıdan alınmıştır.

farz-ı muhal

1650. Aramızda derin ve köklü görüş ayrılıkları vardı. Bu ayrılıkların bir ölçüde uzaklaştırılabileceği, farz-ı muhal, kabul edilse dahi...

“Olmayacak şey ya!” anlamına gelen “farz-ı muhal” kalıp sözünü, artık unutulması gereken bu lafı, örnekte görüldüğü gibi, 1986’da dahi kullananlar oluyor.

hüsnü kuruntu

1651. (Hitler) şimdi Sovyet tehlikesine karşı müttefiklerin son anda Almanya ile birleşebilecekleri olasılığı ile kendini kandırmaya çalışıyor, ama hemen arkasından zihninin sağlıklı kalabilmiş gerçekçi yanı, onu bu hüsnü kuruntudan çabuk uzaklaştırıyordu...

“Yapıları Yanlış Sözcükler” arasında görülen bu örnekteki “hüsnü kuruntu”, “Kalıplaşmış Sözler” bölümü için de örnek olabilir.

mefhum-ı muhalif

1652. TRT Kanununun 20. maddesinde “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde grubu bulunan” kaydı vardır. TRT yöneticileri bu kaydın mefhumu muhalifinden hareketle bundan madde-

nin Meclis'te grubu bulunmayan siyasi partilerle ilgili haberlerin radyo ve televizyonda yayımlanmasını yasakladığı anlamını çıkarmaktadırlar.

"Mefhumu muhalif" bir kavramın karşıtı olan kavram demektir. Yukarıdaki örnekte geçen bu söz kalıbı Türkçeleştirilirse tümce şu biçimi alır: "...TRT yöneticileri, bu sınırlamanın karşıtı olan kavramdan yola çıkarak (ya da... karşıtı olan kavrama dayanarak), (...karşıtı olan anlamı ileri sürerek) maddenin (şu çeşit haberlerin) yayımlanmasını yasakladığı anlamını çıkarmaktadırlar."

her halükârda

1653. Yüzde 92 oyla kabul edilmiş bu anayasanın kolayca değişeceğine inanmıyorum. Biz her halükârda... bu işe sımsıkı sahibiz.

1654. ...Bu nedenle beklemeyi uygun gördük. Ama her halükârda kasım ayında ortaya çıkmış olacağız.

"Herhalde"nin pekiştirilmiş biçimi olarak "hangi durum ve koşul altında olursa olsun" gibi bir anlamla Osmanlıcada kullanılan bu kalıp 1985 Ekiminde ve 1986 Şubatında yazılmış iki yazıdan alınmıştır.

kuvveden fiile çıkmak

1655. Sağda ve solda ağırlıklı bir bütünleşme görülecektir. Kuvveden fiile çıkmaya başlayan bu bütünleşmenin, sağ eğilimli görünmeye çalışan iktidar partisini rahatsız etmeye başladığı görülmektedir.

"Tasarlanan şey eyleme dönüşmek" anlamına olan "kuvveden fiile çıkmak" kalıbını bugün (1985 Ekim) bile kullanan çıkıyor!

anhası minhası

1656. Devrimler tarihini öğrenmek ve algılamak isteyen kişi "sınıf" kavramıyla al takke ve külah uğraşmak zorundadır. Burjuva sınıfının ne demek olduğunu anhasıyla minhasıyla öğrenmeyen insan Fransız devrimini nasıl anlayabilir ki...

"Anha minha" Arapçadır; "ondan, ondan" demektir. Osman-

lıcada “şu bu, şöyle böyle, girdisi çıktı” gibi kavramlar için kullanılırdı. Yukarıdaki örnek, 13 Kasım 1985 tarihli bir yazıdan alınmıştır. Yazar, ilerici bir kişidir. Artık ölmüş olan “anhasıyla minhasıyla” söz kalıbını benimsediğinden değil şaka yaparak kullanıyor; “her yönüyle, bütün ayrıntılarıyla” anlamına.

laf-ü güzaf

1657. Yasaklar boşuna, bu siyasi ahlak, siyasi terbiye meselesidir. Gerisi laf-ü güzaftır.

Bu Osmanlıca söz kalıbı, “boş, anlamsız, gereksiz söz” demek olan Farsça “laf” ile “güzaf” sözcüklerinin “ve” bağlacı ile birbirine bağlanmasından oluşmuştur. Ancak doğru yazımı “laf ü güzaf”tır. yukarıda görülen “laf-ü güzaf” yazımı yanlıştır.

iade-i ziyaret

1658. ...daha önce kendisini ziyaret eden yakınlarına iade-i ziyaret yapmak üzere Ankara’dan İstanbul’a gelecek.

“İade” geri çevirmek demektir. “İade-i ziyaret” birinin yaptığı ziyarete karşılık olarak yapılan ziyaretir. İki Arapça sözcükten Farsça kuralıyla oluşturulmuş ad tamlaması, Osmanlıca bir kalıptır. Örneğimiz 27 Kasım 1985 günlü bir gazeteden alınmıştır.

emrivaki

1659. Bir arkadaşın emrivakisiyle yönetim kurulu üyeliği yaptım.

“Oldubitti”nin Osmanlıcası olan “emr-i vaki”, vaktiyle bu biçimde sıfat tamlaması olarak yazılırdı. Şimdi kullananlar, tek sözcük gibi yazmakla birlikte sondaki ünsüz “ayn” harfini sesli gibi görüyorlar... (Doğrusunun “emrivakii” olduğunu daha önce görmüş-tük.)

nazaran

1660. Bu yıl tütüne 240 lira baş fiyat konmuştur. Bu, geçen yılki 160 lira baş fiyata nazaran yüzde elli artış demektir.

Arapça sözcük kullanma alışkanlığı ne denli etkinleşmiş ki “göre” gibi her bakımdan güzel bir sözcüğümüz dururken “nazaran” gibi kalıplardan bir türlü kurtulamıyoruz.

yegân yegân

1661. Önce yegân yegân herkesin kendi muhasebesini yapması gerekiyor.

“Birer birer, tek tek, ayrı ayrı” demek olan bu söz, büyük bir gazetenin 12 Şubat 1989 günlü sayısında çıkan bir yazıda kullanılmıştır.

sayesinde

1662. Sanayi dallarının ekonomide ağırlığı artarken diğer yandan gelir dağılımının bozulması sayesinde toplumun geniş kesiminin ekonomik durumu iyiye değil kötüye giderken...

“Saye” Farsçadır; gölge demektir. “Sayesinde” sözcüğü, Osmanlıcada “koruması, yardımı ile” anlamına kullanılırdı. “Bu iş, onun sayesinde başarıldı”, “sayenizde sıkıntı çekmiyoruz” örneklerinde görüldüğü gibi bu sözcük, istenilen bir durumun gerçekleşmesine yardımcı içerir. Yukarıdaki “gelir dağılımının bozulması sayesinde” sözünde ise “istenmeyen bir durumun gerçekleşmesine yardım ettiği için” anlamı vardır. Burada “sayesinde” kullanılması yanlış olmuştur. “Dolayısıyla”, “sonunda” gibi bir sözcük kullanılmalıydı.

Yukarıdaki örneği aldığımız gazetedeki başka bir yazıda “sayesinde” sözcüğü şöylece doğru kullanılmıştır:

1663. Tübitak Genel Sekreteri, bilimin temel öğelerinin “merak, soru sormak, şüphe duymak ve seyahat etmek” olduğunu vurguladı ve büyük buluşların bunlar sayesinde gerçekleştiğini söyledi.

Arapça dişil sözcükler

Türkçe sözcüklerde erkeklik dişillik yoktur. Ancak, Osmanlıcanın saygın olduğu çağlarda Arapça eril sözcüklerin dişilleri de saygı görmüştür. Yani erkek öğretmene “muallim”, kadın öğretmene “muallime”; erkek yönetmene “müdür”, kadın yönetmene “müdire”; erkek görevliye “memur”, kadın görevliye “memure”; elçiye “sefir”, karısına “sefire” denilmiştir. “Kâtibe, sahibe, merhume, maznune, mağdure, rakibe...” gibi sözcükler de

bunlardandır.

Atatürk, 1922'deki Bursa konuşmasında öğretmenlere: "Muallim Hanımlar, muallim Beyler" diye seslendikten sonra şöyle demiştir: "Belki eski deyişle 'muallime' demediğim için beni ayıplıyorsunuz. Ben dilimizde ille dişiliği belirten yabancı ekler kullanmanın gerekli olmadığını sanıyorum."

(Arapçada bu ekin adı "ta-i tenis"tir.)

Atatürk, çok önemli bir konuya parmak basmıştır. Arapça sözcükleri –eril biçimleri yetmiyormuş gibi– bir de dişil biçimleriyle kullanmaya artık son verilmesi gerekir.

Aşağıdaki örnekler arasında bulunan "müdire hanım" tamlamasında "müdire" sözcüğünün sonundaki dişilik eki ile yetinilme-yerek yanında bir de "hanım" sözcüğü kullanılmış olması çok gülünçtür.

Aşağıda bir gülünç örnek daha vardır: Türkçede "müdür" biçiminde kullanılan sözcüğe dişilik eki getirilerek "müdüre" denilmiştir. (Türkçe erkek adı olan Tosun'un, kadın adı olarak Tosune biçimine sokulması gibi.)

Örnekleri görelim:

müdire, müdüre

- 1664. Okulun müdiresi Saniye Yaman, yıllık izninin bir bölümünü kullanıyordu.**
- 1665. Sheraton otelinin halkla ilişkiler müdiresi Betül Mardin'e göre ...**
- 1666. Bunlardan biri de Resim ve Heykel Müzesi'nin anlı şanlı müdiresi... Bu müdire hanımın ne yaptığını merak ettinizse açıklayalım: Arife gününden bayram sonuna kadar müzeyi kapattı.**
- 1667. Büyük bir gazetede iri harflerle bir başlık: Müdire hanımın önlenen yükselişi**
- 1668. Cumhurbaşkanı Evren, Sabancı Kız Öğrenci Yurdu müdiresi Barış Gülser'e yemek fiyatını ve kalitesini sordu.**

memure

1669. Yorgunluktan biten bir Ziraat Bankası memuresi “Hazine, bonoları tüketti. Biz de tükendik. Parası olanlar, bonoları aldı; geriye biz 20 bin lira maaşlı memureler kaldık” dedi.
1670. Kibar santral memuresi, muhasebe servisini bağladı.
1671. Yanlış değerlendirdikleri için ceplerinden para ödeyecek olan bu memurelere ceza vermek belki doğru ama...
1672. Sevgilisini öldüren polis memuresi Nuran Arat’ın yargılanmasına başlandı.

sefire

1673. Fransız sefiresi, sosyal çalışmalara da büyük katkılarda bulunuyor.
1674. Filiz, annemin ilk torunu; şimdi Amman sefiremiz.

kâtibe

1675. Doktor, kâtibesine seslendi.

sahibe

1676. Kiracı ile ev sahibesi Nazmiye mahkemelik oldu.
1677. Amerikalılar, başkanlarının eşine çok ilgi gösterirler. Beyaz Sarayın şimdiki sahibesi Nancy Reagan da bu sürekli ilgiden payını alıyor.
1678. Bir küçük otelin sahibesi olan Süheyla, Çetin’in ilkokuldan sıra arkadaşıydı.

merhume

1679. Merhume Sitare Ağaoğlu ile merhum Ahmet Ağaoğlu’nun oğlu merhume Tezer Taşkiran ile ...ın kardeşi Samet Ağaoğlu 6.8.1982 sabahı hakkın rahmetine kavuşmuştur.

müvekkile

1680. Avukatı müvekkilesi adına teşekkür ediyor.

maznune

1681. Maznunenin müdafaası, bilirkşi raporu ve bütün kanıtlar

karşısında... maznunenin bu suçu işlediği saptanamadığından beraatine karar verilmesi talep olunur.

mağdure

1682. Vücudunun çeşitli yerlerinde ekimozlar olduğu raporla saptanan mağdurenin şikâyeti üzerine...

rakibe

1683. Mary Deeker, bir mili, en yakın rakibesinin 50 metre önünde tamamlıyor.

Aşağıdaki örnekte doğru bir kullanım vardır:

1684. Fransızca veya İngilizce bilen bayan memur alınacaktır.

XXV ARUZ YANLIŞLARI

Göreceğimiz yanlışlar, aruz ölçüsünü kullanan şairlerin değil, aruzla doğru yazılmış mısraları yazılarına aktaranların yaptıkları yanlışlardır.

Örnekleri görelim:

1685. Tanınmış bir yazarımız, Abdülhak Hâmit'in bir beytini şöyle aktarıyor:

**Tat yok gecesinde gündüzünde
Neyleyeyim ben bu yer yüzünde**

Beytin vezni “mef’ûlü mefâilün feûlün”dür. İkinci dize bu ölçüye uymaz. Doğrusu şöyledir:

Ben neyleyeyim bu yer yüzünde

1686. Bir yazarımız diyor ki: “Şair Cahit Sıtkı ne zaman Abdülhak Hâmit'in adı anılsa:

Meyhanelerin saat-i vakti pek erken .

diye mırıldanırdı... Meyhanelerin erken kapanışından Hâmit'in diliyle yakınıyor olmalıydı.”

Hâmit'in dizesi yukarıda yazılı olduğu gibi değildir. Dize bu biçimle şu yanlışları taşımaktadır:

a) Vezin bozuktur.

b) “Saat-i vakti” doğru bir kullanım değildir.

c) Dize, bu durumuyla meyhanelerin erken kapandığını belirtmiyor.

Dizenin doğrusu şu:

Meyhanelerin saat-i tatili pek erken.

Dizenin vezni de şu: “mef’ûlü mefâilü mefâilü feûlün”

1687. Bir yazar, Ziya Paşa'nın bir beytini şöyle aktarıyor.

Nush ile uslanmayı etmeli tekdir

Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötüktir.

Beytin vezni “mef’ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün”dür. Birinci dizede aruz bozulmuştur. Dizenin doğrusu şöyledir:

Nush ile yola gelmeyi etmeli tekdir.

1688. Eski yapıtlarla çok uğraşmış, tanınmış bir yazar⁽¹⁾, Âli'nin bir beytini şöyle aktarıyor:

Ali Kemine bende-i ednâ olup sanâ

Bir zerre-i hâk-i pâyni dünyaya vermedi.

Beytin vezni “mef’ûlü fâîlâtü mefâîlü fâîlün”dür. Bozuk olan ikinci dizenin doğrusu şu:

Bir zerre hâki pâyni dünyaya vermedi.

1689. Eski yapıtlarla çok uğraşmış olan bu tanınmış yazar⁽¹⁾, Fuzuli'nin bir beytini de şöyle aktarıyor:

Rahmetmedin ciğeri kan olanlara

Gurbette rüzgârı perişan olanlara

Bu beyit, Hadikatü's-suada'da geçer. Vezni “mef’ûlü fâîlâtü mefâîlü fâîlün”dür. Birinci dize yanlış verilmiş ve vezin bozulmuştur. Doğrusu şöyledir:

Bir rahm kılmadın ciğeri kan olanlara

1690. Ünlü bir şairimiz⁽²⁾, Fuzuli'nin bir beytini şöyle alıyor:

Ya Rap inayetini eksik etme ehl-i dertten

Yani ki çok belâlara kıl mübtelâ beni

Beytin vezni “mef’ûlü fâîlâtü mefâîlü fâîlün”dür. Birinci dizenin aslı ve vezni bozulmuştur. Doğrusu şudur:

Az eyleme inayetini ehl-i dertten

(1) Ulunay

(2) Behçet Kemal Çağlar

1691. Bir yazarımız Nedim'in bir beytini şu biçimde veriyor:

**Mukassi görünür meyhane taşradan amma
Bir başka ferah, başka letafet var içinde**

Beytin vezni “mef’ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün”dür. Birinci dizede vezin bozulmuştur. Aslı şöyledir:

Meyhane mukassi görünür taşradan amma

1692. Tanınmış bir yazarımız, Emin Bülent'in bir beytini şöyle veriyor:

**Ey garp'in cebin-i zalimi affetmedim seni
Türküm ve düşmanım sana, katsam da bir kişi**

Beytin vezni “mef’ûlü fâîlâtü mefâîlü fâîlün”dür. Birinci dizenin başındaki –aslında bulunmayan– “ey” kaldırılırsa vezin düzelir.

1693. Bir yazar, Mualim Naci'nin bir dizesini şöyle aktarıyor.

Çelebim böyle olur bizde konser dediğin

Bu dizede vezni bozulmuş olan manzume, “feilâtün feilâtün feilâtün feilün” ölçüsü ile yazılmıştır. “Bizde” sözcüğü, aslındaki gibi, “bizde de” diye düzeltilirse vezin de düzelmiş olur.

1694. Bir yazar, Tevfik Fikret'ten şu beyti alıyor:

**Artık tehi vücut, tehi dil, tehi hayal
Dünyada şimdi ben dahi artık bir fazla sikletim**

Beytin vezni “mef’ûlü fâîlâtü mefâîlü fâîlün”dür. İkinci dizedeki “artık” sözcüğü silinince, bozulmuş olan vezin düzelir.

1695. Bir yazar, T. Fikret'in bir beytini şöyle veriyor.

**İnsanlığı payimal eden alçaklığı yık, ez.
Billah yaşamak, yerde sürüklenmeye değmez.**

Vezni “mef’ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün”dür. Birinci dizedeki “payimal” sözcüğü vezni bozmuştur. Dizenin aslı şöyledir:

İnsanlığı pâmâl eden alçaklığı yık, ez.

“Paymal” de, “pamâl” de sözcük olarak doğrudur. Ancak bu vezin içinde “pâmâl” kullanılması gerekmektedir.

1696. Tanınmış bir yazar, ünlü bir beytin ilk dizesini şöyle veriyor:

Ne kendi eyledi rahat ne âleme verdi huzur.

Vezin şudur: “mefâilün feilâtün mefâilün feilün”. Yukarıdaki biçimiyle dizenin vezni bozuktur. Doğrusu şudur:

Ne kendi eyledi rahat ne halka verdi huzur.

1697. Bir yazar, Mehmet Akif’in argoya da değer verdiğini göstermek için, “Meyhane” adlı manzumesinden şu parçaları alıyor:

Otur biraz çakalım...

Onun bir dalgası olmak gerek

Tünel geçiyor.

“Mefâilün feilâtün mefâilün feilün” vezninde olan “onun bi dalgası olmak gerek tünel geçiyor”daki “bi” yerine “bir” yazılması vezni bozmuştur.

1698. Bir yazar, Baki’nin ünlü beytini şu biçimde yazıyor:

Seng-i musallada bilip kadrini ey Baki

Durup el bağlayanlar karşına yaran saf saf

Vezin “fâîlatün (feilâtün) feilâtün feilâtün fa’lün”dür. Birinci dizede sözcüklerin yeri değiştirildiğinden vezin bozulmuştur. Dizenin doğrusu şudur:

Kadrini seng-i musallada bilip ey Baki

1699. Radyodaki bir bilgi yarışması programında şu soru soruluyordu:

“Baki kalan dünyada hoş bir seda imiş” mısrası kimindir?

Büyük şair Baki’nin bu dizesi bozularak verilmişti. Doğrusu şudur:

Baki kalan bu kubbede hoş bir sada imiş.

1700. Bir yazar, Osman Cemal'in bir şarkısını şu biçimde aktarıyor:

**Uyan ey nazlı uykundan uyan artık o dem geçti
Bu yıpranmış köhne yoldan babam geçti dedem geçti
Üç ay evvel senden bana bir acayip sitem geçti
Muhabbetler gönüllerde muvakkat hep birer rüya**

Vezin “mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün”dür. İkinci ve üçüncü dizelerde, yanlış aktarma yüzünden, vezin bozulmuştur. İkinci dizenin vezne uygun olabilmesi için “köhne” sözcüğü yerine, aynı anlamda olan “köhen” sözcüğünün konulması gerekmektedir. Üçüncü dizedeki “senden bana bir acayip” sözcükleri de “bana senden acayip bir” olmalıdır.

1701. Tanınmış yaşlı bir yazar⁽¹⁾, bilinen dörtlüğü şöyle veriyor:

**Yadında mı doğduğun zamanlar
Sen ağlar idin gülerdi âlem
Bir öyle ömür sür ki versin
Mevtin sana hande, halka matem**

Vezni: “mef’ûlü mefâîlün feûlün” olan bu dörtlüğün üçüncü dizesi vezinden saptırılmıştır. Doğrusu şöyledir:

Bir öyle ömür geçir ki olsun

1702. Radyoda bir konuşmacı, Namık Kemal'in mezar taşındaki beyti şöyle söyledi:

**Ölürsem görmeden millete ümmit ettiğim feyzi
Yazılsın seng-i mezarıma vatan mahzun ben mahzun**

Beytin vezni “mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün”dür. Vezni bozuk olan ikinci dizenin doğrusu şudur:

Yazılsın seng-i kabrimde vatan mahzun ben mahzun

1703. Radyoda bir konuşmacı, Ziya Paşa'nın ünlü beytini şöyle söyledi:

İç bade güzel sev var ise akl u şuurun

(1) Ulunay

Dünya var imiş yok imiş ne umurun

Beytin vezni “mef’ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün”dür. İkinci dize vezin bozularak yanlış söylenmiştir. Doğrusu şudur:

Dünya var imiş ya ki yok olmuş ne umurun

1704. Tanınmış bir politikacı, seçimler dolayısıyla yaptığı konuşmada:

“Hayr umulur mu böyle gecenin seherinde” dedi.

Ziya Paşa’nın ünlü Terkib-i bendinde geçen bu dizenin doğrusu:

“Böyle gecenin hayr umulur mu seherinde”dir.

Her iki biçimde geçen sözcükler aynı. Her iki biçimin anlamı da aynı. Ancak manzumenin vezni “mef’ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün” olduğundan konuşmacı vezni bozmuş oluyordu.

1705. Bir derginin dil köşesinde şu beyte yer verilmiş:

Kendi elimle kesip yâre verdiğim kalem

Fetva-yı hun-i nahakımı yazdı iptida

Beytin vezni “mef’ûlü fâîlatü mefâîlü fâîlün”dür. Birinci dizede iki sözcüğün yer değiştirmesi, vezni bozmuştur. Dizenin doğrusu şudur:

Kendi elimle yâre kesip verdiğim kalem

1706. Bir dergide şu beyit var:

Ne sizlerden rükû ne bizden kıyam

Selâmün aleyküm aleyküm selâm

İkinci dizenin vezni “feûlün feûlün feûlün feûl”dür. Birinci dizenin bu vezne uyması için:

Ne sizden rukû u ne bizden kıyam

olması gerekir. Bu dize Farsça olarak:

Ne ez tü rükû u ne ez men kıyam.

diye söylenmiştir. Türkçesi aynı vezinde olmak üzere şöyledir:

Ne senden rûku u ne benden kıyam.

1707. “İyi ve doğru yazı yazma usulleri”ni öğretmek amacıyla yazılan bir kitaba⁽³⁾ Şeyhi’nin Harnâme’sindeki bir beyit –uzun okunacak heceler imlenerek– şöyle yazılmış:

Gâh ödunda vü gâh sûda idi

Dün ü gün kahr ile kısûda idi

Bu yazışa göre birinci dizenin vezni bozuktur. Vezin: “fâilâtün (feilâtün) mefâilün feilün” olduğuna göre “odunda” sözcüğünün “o”su uzun okunur, “vü” sözcüğü de yerinde durursa vezin bozulmuş olur. Veznin bozulmaması için iki yol vardır:

a) “o” uzun okunur, “vü” kaldırılır. Yani dize şöyle olur.

Gâh ödunda gâh sûda idi.

b) “Odunda”nın “o”su kısa, “da”sı uzun okunur. “vü” kaldırılmaz. Yani dize şöyle olur:

Gâh odundâ vü gâh sûda idi.

1708. Bir yazar şöyle diyor: “Yahya Kemal bile ‘Leylâ’ şiirini:

Dediler Leylâ uğradı nazara

diye bitirmez mi?”

Yahya Kemal’in “Nazar” adlı şiiri, yukarıda yazılı olduğu gibi değil, şöyle biter:

Dediler uğradı Leylâ nazara

Vezni: “feilâtün feilâtün feilün”dür. Dizeyi aktaranın yazdığı biçim aruz veznine uymaz.

1709. Bir yazar, Yahya Kemal’in bir beytini şöyle aktarıyor:

Akşam, lekesiz, saf, iyi bir yüz gibi akşam

Ta karşığı kıyılarda tutuşmuş iki uç cam.

⁽³⁾ Fevziye Abdullah’ın

İkinci dizede vezin bozulmuştur. Doğrusu:

Ta karşı bayırlarda tutuşmuş iki üç cam.

Bu dize, “Ta karşıki sahilde tutuşmuş iki üç cam” biçiminde de olsa vezin bozulmamış olurdu.

1710. Ölümünden sonra çıkan yazılardan dokuzunda Yahya Kemal’in söylediği son beyit şu biçimlerde verildi:

Ölmek kaderde var yaşayıp köhnemek hazin

Buna bir çare yok mudur ya Rabbül’âlemin

Ölmek kaderde var yaşayıp köhnemek ne hazin

Buna bir çare yok mudur ya Rabbül’âlemin

Ölmek acıdır yaşayıp köhnemekse hazin

Başka bir çaren yok mudur ey Rabbel-âlemin

Ölmek kaderde var yaşayıp köhnemek hazin

Buna bir çare yok mu Ya Rabbe’lâlemin

Bunlardan kimisinin hem birinci hem ikinci, kimisinin yalnız ikinci dizeleri yanlıştır. Doğru biçim şudur:

Ölmek kaderde var, yaşayıp köhnemek hazin

Bir çare yok mudur buna ya Rabbe’l-âlemin

Vezni: “mef’ûlü failâtü mefâilü fâilün”dür.

Kimi alıntılardaki “ya Rabbül’ âlemin” yazımı da yanlıştır. Doğrusu “ya Rebbe’l-âlemin”dir.

1711. Sebepsiz ta o kadar cehl olmaz.

Yahya Kemal’in “Mektuplar ve Makaleler” adı altında toplanan yazılarından birindeki bu mısraın doğrusu:

Kispsiz ta o kadar cehl olmaz

dır. Vezni “fâilâtün feilâtün fa’lün”dür. “Kispsiz” sözcüğünün yanlış olarak “sebepsiz” okunması vezni de bozmuştur.

1712. Bir yazarımız Mehmet Akif’ten şu beyti almış:

Aili bir inkılap isteyen meyyus olur

Başka hiçbir şey kazanmaz sonunda deyyus olur

Aktarma, bu biçimi ile yanlış. Aruza uygun olabilmesi için beytin şöyle olması gerekiyor:

Aili bir inkılabi isteyen meyyus olur

Başka hiçbir şey kazanmaz akıbet deyyus olur

Ölçü: “fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün”dür.

1713. Şairin dediği gibi:

Kendileri verirler laf ile âleme nizamat

Bin türlü teseyyüp bulunur hanelerinde

Ziya Paşa’nın bu ünlü dizelerinden birincisi, aruz bozularak yanlış aktarılmıştır. Doğrusu şöyle:

Anlar ki verir laf ile dünyaya nizamat

Ölçü: “mef’ülü mefâilü mefâilü feülün”dür.

1714. İşim kara gece ta besubh nale vü feryad

Ne verseler ana şakir ne kılsalar ana şad.

Yazısına Fuzuli’nin bir beytini bu biçimde alan yazar, birinci mısradaki “besubh” sözcüğünde yanlışmış, bu yüzden vezin bozulmuştur. Mısraın doğrusu şudur:

İşim kara gece ta subh nale vü feryad

Vezni: “mefâilün feilâtün mefâilün fa’lün (feilün)”dür.

1715. Ya Rab hemişe kıl lutfunu rehnüma bana

Gösterme ol tariki ki yetmez sana bana.

Yazar, Fuzuli’nin bu beytinin birinci mısraını değişik biçimde yazarak vezni bozmuştur. Mısraın doğrusu şöyledir:

Ya Rab, hemişe lütfunu kıl rehnüma bana

Vezni: “mef’ülü fâilâtü mefâilü fâilün”dür.

1716. Artık demir almak vakti gelmişse zamandan

Meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan.

Yahya Kemal’in bu beytini yazısına alan yazar, ilk mısradan-

ki bir sözcüğü değiştirmekle vezni bozmuştur. Bu mısraın doğrusu şöyledir:

Artık demir almak günü gelmişse zamandan

Vezni: “mefûlü mefâîlü mefâîlü feûlün”dür.

1717. Deme olmaz olmaz olmaz

Bir âlem-i imkândır bu

Yazar, şairin beytini, yukarıdaki biçimde aktarıyor. Vezni de bozulmuş olan beytin doğrusu şudur:

Buna kim âlem-i imkân derler.

Olmaz olmaz deme, olmaz olmaz.

Vezni: “feilâtün (failâtün) feilâtün fa'lün”dür.

1718. Tövbe hata rahına gittiklerime

Bilip ettiklerine bilmeyip ettiklerime.

Bir yazarın yazısına aldığı bu beyit, Sarı Danişmend Zade Abdürrahim Merzifonî'nindir. Birinci mısradaki eksiklik yüzünden vezin bozulmuştur. Mısra şöyledir:

Tevbe Ya Rabbi hata rahıma gittiklerime

Vezni: “fâilâtün (feilâtün) feilâtün feilâtün feilün”dür.

1719. Zalimleri ne zaman hâk edeceksin

Mazlumların çıkmadadır göklere ahı

Bir yazıda Ziya Paşa'nın bu beytinde birinci dize yanlış verilmiştir. Doğrusu şöyledir:

Zalimleri adlin ne zaman hâk edecektir.

Vezni: “mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün”dür.

1720. İnsana sadakat yakışır görse de ikrah

Doğruların yardımcısıdır Hazret-i Allah

Bir radyo konuşmacısı, Ziya Paşa'nın bu beytinin ikinci dizesini yanlış söyledi. Doğrusu şöyledir:

Yardımcısıdır doğrulasın hazret-i Allah

Vezni: “mef’ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün”dür.

- 1721. Geh varıp havz kenarında hıraman olalım
Geh gelip kasr-i cinan seyrine hayran olalım
Geh şarkı okuyup gazelhan olalım
Gidelim serv-i revanım yürü Sadabad’e**

Bir takvim yaprağında Nedim’in bu şarkısı yukarıdaki biçimde gösterilmiştir. Üçüncü mısırada vezin bozulmuştur. Bu mısraın doğrusu şöyledir:

Gâh şarkı okuyup gâh gazelhan olalım

Vezni: “fâîlâtün (feilâtün) feilâtün feilâtün feilün”dür.

- 1722. Gün doğmadan neler doğar meşime-i şebden**

Bir yazıya bu biçimde alınarak vezni bozulmuş olan mısraın doğrusu şöyledir:

Gün doğmadan meşime-i şebde neler doğar

Vezni: “mef’ûlü fâîlâtü mefâîlü fâîlün”dür.

- 1723. Kocam ne yaptı, ne cürmü var bigünah adamın**

Yazar, Akif’in bu mısraını yanlış aktarmıştır. Doğrusu şudur:

Kocam ne yaptı nedir cürmü bigünah adamın

Vezni: “mefâîlün feilâtün mefâîlün feilün”dür.

- 1724. Sanma ciddiyet ile sarfederim san’atımı**

Ney elimde suyu durmuş musluk gibidir.

Bezm-i meyde süfahanın saza meftun oluşu

Nazarımda su içen eşşeğe ıslık gibidir.

Neyzen Tevfik’in, bir takvim yaprağına alınmış olan yukarıdaki dörtlüğünün ikinci mısraı eksik olduğundan vezin bozulmuştur. Bu mısraın doğrusu şudur:

Ney elimde suyu durmuş kuru musluk gibidir.

Vezni: “feilâtün (fâilâtün) feilâtün feilâtün feilün”dür.

1725. Türk ordusu İstanbul’u sarmış çepeçevre

Dünya girecektir bu sabah yeni bir devre

Orhan Seyfi Orhon’un bu beytini yazısına alan inceleyici, ikinci dizede yaptığı bir değişiklik aruzu bozmuştur. Dizenin doğrusu şöyledir:

Dünya girecektir bu sabah bir yeni devre

Vezni: “mef’ûlü mefâilü mefâilü feülün”dür.

1726. ...hangi şehir görmüş onun gördüğünü

Bizim İstanbul’u fethettiğimiz o mutlu günü

Yahya Kemal’in bu beytini yazısına alan inceleyici, birinci mısraı eksik yazmış, ikinci dizeye, aslında bulunmayan bir “o” eklemiş olduğundan vezin bozulmuştur. Beytin aslı şöyledir:

Hepsi der: Hangi şehir görmüş onun gördüğünü

Bizim İstanbul’u fethettiğimiz mutlu günü

Vezni: “fâilâtün (feilâtün) feilâtün feilâün feilün”dür.

1727. Şeyh Galip’in Nefi için söylediği “eyvah ki bir çorak vadide akıp gitmişsin” dizesindeki gibi Ruhi Su da çorak yönetimlerin çölünde akıp gitti.

Ruhi Su’nun mezarı başındaki bu konuşmada iki yanlış vardır: 1) Anılan dizeyi Nefi için söyleyen Şeyh Galip değil, Tevfik Fikret’tir. 2) Dize, yukarıdaki biçimi ile aruza uymaz. Beytin aslı şöyledir:

Öyle bir nehr-i muazzam gibi cuş etmişsin

Fakat eyvah çorak yerde akıp gitmişsin

Vezni: “fâilâtün (feilâtün) feilâtün feilâtün fa’lün”dür.

1728. Hani Kânun, adalet nerede

Mülki millette himaye saadet nerede

Haricen mülkü himaye nerede

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kültür Merkezince yayımlanan Erdem dergisinin Eylül 1987 sayısındaki Atatürk ve Edebiyat başlıklı incelemede Atatürk'ün Harp Akademisindeyken yazdığı ileri sürülen yukarıdaki dizeler, vezin, kafiye ve yazım yanlışlarıyla doludur. Doğru biçimin şöyle olması gerekir:

Hani kanun, adalet nerede

Mülk ü millette saadet nerede

Haricen mülkü himayet nerede

Vezni: “feilâtün feilâtün feilün”dır.

1729. Yazık oldu vatan ah yazık

Her ağızdan çıkıyor: Eyvah yazık

Acısın bizlere ah yazık

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kültür Merkezince yayımlanan Erdem dergisinin Eylül 1988 sayısındaki Atatürk ve Edebiyat başlıklı incelemede, Atatürk'ün Harp Akademisindeyken yazdığı ileri sürülen yukarıdaki dizelerin vezin ve kafiyesi bozulmuştur. Doğru biçim şöyle olabilir:

Yazık oldu vatana ah yazık

Her ağızdan çıkıyor: Vah yazık

Acısın bizlere Allah yazık.

Vezni: “feilâtün feilâtün feilün”dür.

1730. Mahveder bülbül bile kendini hürriyet için

Namık Kemal'in, bir inceleme yazısına bu biçimde alınmış olan dizesindeki “kendini” sözcüğünün yeri değiştirildiğinden vezin bozulmuştur. Dizenin doğrusu:

“Mahveder kendini bülbül bile hürriyet için”dir.

Vezni: “fâilâtün feilâtün feilâtün feilün”dür.

1731. Kim demiş bizde bir demokrat idare yoktur

Ne demek, olmasa elbet dışardan alırız.

Bir yazıya bu biçimde alınmış olan dizelerde aruz bozulmuştur. Aruza uygun olmaları için dizelerin şöyle düzeltilmeleri gerekir:

Kim demiş bizde demokrat bir idare yoktur

Ne demek olmasa elbette dışardan alırız

Vezni: “fâilâtün (feilâtün) feilâtün feilâtün fa'lün (feilün)”

1732. Gençler, bütün ümmid-i vatan şimdi sizdedir

Her şey sizin, vatan da sizin her şeref sizin

Tevfik Fikret'in Ferda adlı şiirini inceleyen bir yazıda yukarıdaki beyitte bulunan “ümid” sözcüğü “ümmid” biçiminde yazıldığından aruz bozulmuştur. Bu sözcük kimi manzumelerde vezin gereği iki “m” ile yazılır. Ancak burada iki “m” ile yazılması yanlış olmuştur. Vezin: “mef'ûlü fâilâtü fâilün”dür.

1733. Bir küçük şahıs, önünde bir bayrak

Bir vatan bayrağıyla yanmak için

Tevfik Fikret'in Ferda şiirini inceleyen bir yazıda bu dizelede de yer verilmiştir. Arapça olan “şahıs” sözcüğünün bu dildeki yazımı “şahs”tır. Ama Türkçede “şahıs” diye söylenir ve yazılır. Ne var ki yukarıdaki dizede “şahıs” biçiminde yazılmasıyla aruz bozulmuştur. Burada “şahs” yazılması gerekirdi. Vezin: “fâilâtün mefâilün fa'lün (feilün)”dür.

1734. Hamiyyet gamz eden bir pak alın kimde gördünse

“Bu bir canı” dedin sürdün, ya mahkûm eyledin hapse

Mehmet Akif'in bu beyti alınırken birinci dizede bir sözcük atlandığından vezin bozulmuştur: “Kimde” sözcüğünden önce “her” eklenecektir.

Vezni: “mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün”dür.

1735. Sığmıyor en büyük endazeye işler artık

Saltanat namına din namına maskaralık

Mehmet Akif'in bir yazıya alınmış olan bu beytinin ikinci dizesindeki bir sözcük eksik olduğundan vezin bozulmuştur: "Maskaralık"tan önce "bin" sözcüğü bulunacaktı.

Vezni: "fâilâtün feilâtün feilâtün fa'lün (feilün)"dür.

1736. Ya açar nazm-ı celilin bakarız yaprağına

Ya üfler geçeriz bir ölünün toprağına

Mehmet Akif'in, bir yazıya alınan bu beytinin ikinci dizesindeki "ya" yerine "yahut" konulursa vezin düzelecektir.

Vezni: "feilâtün (fâilâtün) feilâtün feilâtün feilün"dür.

1737. İnmemiştir Kur'an bunu hakkıyla bilin

Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için

Mehmet Akif'in, bir yazıya alınmış olan bu beytinin birinci dizesinde bir sözcük eksik olduğundan vezin bozulmuştur. Bu dizenin aslı şöyledir:

İnmemiştir hele Kur'an bunu hakkiyle bilin.

Vezni: "fâilâtün (feilâtün) feilâtün feilâtün feilün"dür.

1738. Ne hatıratı hürmet, ne an'anatını yâd

Deden de mi böyle yapmıştı ey sefih evlâd

Mehmet Akif'in, bir yazıya alınmış olan bu beytinin her iki dizesinde vezin bozulmuştur. Beytin doğrusu şöyledir:

Ne hatıratına hürmet, ne an'anatını yâd

Deden de böyle mi yapmıştı ey sefih evlâd

Vezni: "mefâilün feilâtün mefeilün feilün (fa'lün)"dür.

1739. Mülkü baştan başa imar edecek şirketler

Halkın irşadına hâdim cemiyetler

Mehmet Akif'in, bir yazıya alınmış olan bu beytinde ikinci dizenin vezni bozuktur. Bu dizenin doğrusu şudur:

Halkın irşadına hâdim yeni cem'iyetler

Vezni: "fâilâtün feilâtün feilâtün fa'lün"dür.

1740. Şariat çalış dedikçe çalışmadın durdun
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun
Sonunda tevekkülü sokuşturup araya
Zavallı dini çevirdin maskaraya

Mehmet Akif'in bir yazıya alınmış olan yukarıdaki dört dizesinden yalnız **ikinci dize** doğru. Öteki üç dize –sözcüklerin yer değiştirmesi ve eksik sözcükler bulunması yüzünden– aruz bozulmuştur. Dizelerin doğrusu şöyle:

Çalış dedikçe **şariat** çalışmadın durdun
Onun hesabına **birçok** hurafe uydurdun
Sonunda bir de "**tevekkül**" sokuşturup araya
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya
Vezni: "mefâilün feilâtün mefâilün fa'lün (feilün)"dür.

1741. Alınız ilmini garbın, alınız san'atini
Veriniz hem de mesaiye son sür'atini
Çünkü kabil değil yaşamak bunlarsız

Mehmet Akif'in, bir yazıya alınmış olan yukarıdaki dizelerinin ikinci ve üçüncüsündeki eksiklikler yüzünden aruz bozulmuştur. Bu dizelerin doğruları aşağıda gösterilmiştir:

Alınız ilmini garbın, alınız sanatini
Veriniz hem de mesainize son süraatini
Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız

Vezni: "feilâtün (fâilâtün) feilâtün feilâtün feilün (fa'lün)"dür.

1742. Ümidimiz bu, ölürsek biz, yaşar mutlak
Vatan sizinle şu zından karanlığından uzak

Tevfik Fikret'in, bu yazıya alınan yukarıdaki beytinin birinci dizesinde bir sözcüğün eksik olmasıyla vezin bozulmuştur. Dizenin doğrusu şudur:

Ümidimiz bu, ölürsek de biz, yaşar mutlak
Vezni: "mefâilün feilâtün mefâilün fa'lün (feilün)"dür.

1743. Her şey vediadır sana ey genç unutma ki

Senden de hesap arar âti-i müşteki

Tevfik Fikret'in, bir yazıya alınmış olan bu beytinde ikinci dizenin vezni, bir sözcük eksikliği yüzünden bozulmuştur. Dizenin doğrusu şudur:

Senden de bir hesap arar âti-i müşteki

Vezni: "mef'ûlü fâilâtü mefâilü fâilün"dür.

1744. Bütün bu nazlı beylerin ne varsa ortalıkta say:

Hesep, nesep, şeref, şatafat, oyun, düğün, konak, saray

Tevfik Fikret'in yukarıdaki dizelerinin ikincisinde geçen "şatafat" sözcüğü dolayısıyla dizenin vezni bozulmuştur. Bu sözcük "şataf" olarak düzeltilmelidir. "Şatafat" da, "şataf" da gösteriş demektir. Dilimizde yaygın olan biçimin "şatafat" olması böyle bir yanlışlığa yol açmıştır.

Vezni: "mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün"dür.

1745. Bize kâfir demiş müftü efendi

Tutalım ben diyem ana müselman

Vardıkta yarın ruz-i cezaya

İkimizde çıkarız anda yalan

Ünlü şair Nef'i'nin, bir takvim yaprağına alınmış olan bu dörtlüğünün üçüncü dizesindeki "vardıkta" sözcüğünün doğrusu "varıldıkta"dır. "Vardıkta" biçiminde yazılmasıyla vezin bozulmuştur.

Vezin: "mefâilün mefâilün feülün"dür.

1746. Kimseler hâfız'ın alnı yere gelmiş diyemez

Doğduğundan beri kış dönmedi şeytana bile

Hacıyatmaz gibidir sanki köpoğlu köpek

Ayak üstünde kalır düşse de mizana bile

Bir yazıda Neyzen Tevfık'ın bir dörtlüğü yukarıdaki biçimde aktarılıyor. Vezin: "fâilâtün (feilâtün) feilâtün feilâtün feilün"dür.

Ancak üçüncü dizede vezin bozuk. Nedeni, aslında “köpek oğlu” olan sözcüğün “köpoğlu” biçiminde yazılmasıdır. Bu düzeltme yapılırca vezin bozukluğu kalmaz.

Dördüncü dizedeki “mizana” sözcüğünün doğrusu da “nirana” (cehenneme) olmalıdır.

**1747. Her ne yaparsan becerip izzeti nefsinle geçin
Kimseden bekleme yardım, iki el bir baş için.**

“Neyzen Tevfik’ten Şiirler” başlıklı derleme arasında verilen bu beytin vezni: “feilâtün (fâilatün) feilâtün feilâtün feilün”dür. Baştaki “her” sözcüğü vezni bozuyor. Aslında bulunmayan bu sözcük kaldırılınca vezin düzeliyor.

1748. Ne var acep üstünde cihan-ı deycurun

Recaizade Ekrem’in, bir inceleme yapıtına alınmış olan bu dizesindeki “üstünde” sözcüğü vezni bozmaktadır. Bu sözcüğün “ötesinde” olması gerekiyor. Vezin “mefâilün feilâtün mefâilün fa’lün”dür.

**1749. Yakın zamanda idi bir münasebet düşerek
Ona dedim ki: “Evlat ölüm felakettir”**

Recaizade Ekrem’in, bir inceleme yapıtına alınmış olan bu beytinin ikinci dizesinde bulunan “dedim ki” sözü vezni bozmaktadır. “Mefâilün feilâtün mefâilün fa’lün” olan vezin, bu sözün “dedimdi ki” olmasını gerektiriyor.

1750. Abdülhak Hâmit “nâkâfi” sözcüğünü kullandığı zaman, Süleyman Nazif itiraz etmiş “bu olur mu?” diye.

Abdülhak Hâmit şöyle karşılık vermiş:

Bugün ben yazdım, kullanır ahfad “nâkâfi”

Dize, aktarılan biçimiyle aruza uymaz. Aruza uygun olması için şu biçimlerde bulunması gerek:

Bugün ben yazdım, elbette yazar ahfad “nâkâfî”
Bugün ben yazdım elbet der yarın ahfad “nakâfî”
Vezni: “mefâîlün mefâlün mefâîlün mefâîlün”dür.

1751. Yok senden bana faide ey gül

Gül yağını eller sürünür çatlasa bülbül

Bir yazar, Nevres’in beytini böyle aktarıyor. Birinci mısra yanlış; doğrusu şöyledir:

Senden bilirim yok bana bir faide ey gül

Vezni: “mef’ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün”dür.

Bu mısra şöyle de olsa vezne uygun olurdu:

Senden bana yoktur bilirim faide ey gül

1752. ...Şarkı pek güzeldir:

Senden bilirim yok bana bir faide ey gül

diye başlar. İlk dört mısraı 14 heceli, iki son mısraı 13 hecelidir. Şair öyle münasip görmüş. Beşinci mısra:

Sor güle bülbül ne çeker harın elinden.

Ünlü ve yaşlı köşe yazarımızın(*) bu sözlerinde yanlışlar var:

a) Yazıya alınan dizeler aynı şarkının içinde değildir. Başka başka şarkılarda geçer.

b) Birinin 14, ötekini 13 heceli diye nitelenmesinden anlaşıyor ki bunlar hece ölçüsüyle yazılmış sanılıyor. Oysa ikisi de aruz ölçüsüyle yazılmıştır.

c) Birinci dize Nevres’indir.

Ölçüsü: Mef’ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

ç) İkinci dizenin ölçüsü:

Müfteilün müfteilün müfteilâtün; ya da

Müfteilün müfteilün müfteilün fa’dır.

(*) Burhan Felek

ÖZEL BÖLÜM
TÜRKÇE SÖZLÜK'ÜN
YANLIŞLARI

2876 sayılı ve 11.8.1983
tarihli yasa ile kurulan
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU'nun bir bölümü olan
TÜRK DİL KURUMU'nun
1988'de yayımladığı
"Yeni Baskı Türkçe Sözlük" üzerine eleştiriler.

TÜRKÇE SÖZLÜK'TEKİ YANLIŞLAR

Her düzeyde ve her yaştaki okur, sözcüklerin doğru yazılışını ve anlamını sözlüklerden öğrenir. Bu nedenle sözlüklerin büyük bir dikkat ve özenle hazırlanması, içinde –bilimsel olsun, düzeltme dikkatsizliğinden olsun– bir tek yanlış bulunmaması gerekir.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun bir bölümü olarak özel yasa ile kurulan ve kırk seçkin dil uzmanı ile yürütülen Türk Dil Kurumu'nun Eylül 1988'de yayımladığı “Yeni Baskı Türkçe Sözlük”te pek çok yanlış vardır. Kitabımızın konusu içinde bulunması dolayısıyla, bu bölümde, gözümüze çarpan yanlışlardan örnekler göstereceğiz.

Adı geçen sözlük, dilimizde değişik biçimde kullanılan Arapça, Farsça sözcüklerin kendi dillerindeki asıllarını çevriyazı (transkripsiyon) ile göstermiş, yanlışların çoğu da bu uygulamadan doğmuştur.

Aşağıdaki örneklerde çevriyazı yanlışları da, bilgi yanlışları da, düzeltme dikkatsizliğinden ileri gelen yanlışlar da görülecektir.

ÇEVRIYAZI ABC'Sİ

Türkçe Sözlük'ün uyguladığı çevriyazı abecesi, İslam Ansiklopedisi'nin uyguladığı abecedir ki şöyledir:

A	أ	J	ژ	Ş	ش
Å	آ	K	ك	T	ن
B	ب	Q	ق	T, U	ط
C	ج	L	ل	Ü	أ
Ç	چ	M	م	V	او
D	د	N	ن	Y	و
F	ف	Ñ	ك	Z	ى
G	غ	O	أ	Z	ش
Ğ	غ	Ö	او	Z	ظ
H	ه	P	پ	Z	
H	ح	R	ر		
H	خ	S	س		ع
i	ا	Ş	س		ع
İ	ي	Ş	ن		

İKİ SES EKSİKLİĞİ

Bu abecede başlıca iki sesi karşılayacak harf yoktur. Bunlardan biri, Arapçanın “ı” sesini, öteki, “z” sesiyle kullandığımız “dad” sesini karşılayacak harftir.

Açıklayalım:

“ı” yerine “i” kullanılmıştır

Arapçada “kesre (esre)” denilen kısa ünlü, ince hecelerde “i” sesiyle söylenir: “ticaret”, “silah” sözcüklerinin ilk hecelerindeki “i” gibi. Türkçe Sözlük’te kullanılan çevriyazı abecesinde bu “i” vardır. Ancak Arapçanın kalın hecelerindeki kesre (esre), “i” sesiyle söylenmez, “ı” sesiyle söylenir: “tıp”, “sıla” sözcüklerindeki “ı” gibi. Türkçe Sözlük bunları ve bunlara benzer kalın kesreleri -birkaç örnek dışında- hep “i” ile göstermekte, böylece sözcüklerin kendi dilindeki sesi belirtememektedir. “ı” kullanması gerekirken “i” kullandığı sözcüklerden birkaç örnek görelim:

1753-1768. bātil, hāzır, iştılāh, isrār, ‘itriyyāt, kısmet, kıt’a, kıvām, muta’aşşib, muttaşıl, şifat, şifr, şinā’at, şātır, ziddiyet, zimnī...

Türkçe sözlük, ancak birkaç yerde “ı” kullanmıştır: fıtrī, hāşıl, ıştırār, ıştırārī, mutehaşşis

Sözlük, bu sözcüklerde -çevriyazı abecesinde bulunmamasına karşın- “ı” kullandığına göre, başka sözcüklerde de bunu yapabirdi; yapmalıydı. Nitekim çevriyazı kullanan kimi sözlükler gereken yerlerde “ı” kullanmışlardır.

“dad” yerine “d” kullanılmıştır

Arapçada “dad” harfiyle yazılan sözcüklerin kimisi Türkçede “d”, kimisi “z” sesiyle söylenir: “zarar”, “tazmin” sözcüklerinde “z” sesiyle söylenen “dad”, çevriyazıda “d” üstüne bir nokta konularak gösterilmektedir. Ancak “darbe”, “adale” gibi sözcüklerde “d” sesiyle söylenen “dad” için çevriyazı abecesinde bir harf yoktur. Bu sözcükler “d” ile yazılırsa asıllarındaki harfin “dal”

olduğu sanılacaktır. Böyle bir yanılgıya düşmemek için “d” harfinin altına bir nokta koymak, kimi sözlüklerin uyguladığı bir yöntemdir ki yerindedir.

Türkçe Sözlük’te ise “d” sesiyle söylediğimiz “dad”, kimi sözcüklerde altına nokta konmuş, kimi sözcüklerde konmamış olarak gösterilmiştir. Örneğin:

đalalet, guğubet, kaği, mağrub, mu’đil, ağale, đarbe

sözcüklerinde noktalı “d” kullanılmış, ama şu sözcükler noktasız “d” ile yazılmıştır.

1769-1770. darb-ı mesel, dumur...

Kısacası “d” sesinin de çelişkili yazılmış olması, önemli çevriyazı yanlışları oluşturmaktadır.

Dört Türlü “z” Yanlışlarından

Arapçada dört harf vardır ki Türkçede “z” sesiyle karşılanır. Üçü “ze, zal, zı”dır. Biri de kimi sözcüklerde “z” sesi veren “dad”dır. Dört türlü “z” örneği şu dört sözcükte bulunmaktadır: “ziraat, zeki, zarf, zarar” Bu sözcüklerdeki “z”ler, çevriyazıda sırasıyla şöyle gösterilir: “imsiz z”, “altında bir çizgi bulunan z”, “altında bir nokta bulunan z”, “üstünde bir nokta bulunan z”.

Türkçe Sözlük’teki “z” türleriyle ilgili çevriyazı yanlışlarından örnekler:

1771. Saygı ile bildirme, sunma demek olan “arz” sözcüğünün “z”si noktasız yazılmış; böylece arapça aslının “ze” harfiyle yazıldığı bildirilmiştir. Oysa sözcük Arapçada “dad” ile yazılır. Bu nedenle “z”nin üstüne nokta konulmalıydı.

1772. Sakınca demek olan, “mahzur”un “z”si, altına bir nokta konularak gösterilmiş, böylece aslının “zı” harfiyle yazıldığı bilgisi verilmiştir Bu harf “zal” olduğundan “z”nin altında çizgi bulunmalıydı.

1773. “Taziye” sözcüğünün “z”si altına bir nokta konulmuş, böylece Arapça aslının “zı” harfiyle yazıldığı bildirilmiştir. Oysa aslı “ze” harfiyle yazılır. Bu nedenle “z”nin imsiz olması gerekirdi.

1774. “İkaz” sözcüğünün “z”si, üstünde bir nokta olarak gösteril-

miş, böylece Arapçada “dad” ile yazıldığı bilgisi verilmiştir. Oysa “zı” ile yazılır. Bu nedenle noktanın “z” altına konulması gerekirdi.

Üç Türlü “s” Yanlışlarından

Arapçanın “sin” harfi, çevriyazıda imsiz gösterilir. Bu sese benzeyen “sad” sesi, “s”nin altına bir nokta konularak, peltek “s” sesi de “s”nin altına bir çizgi çekilerek gösterilir. Türkçe Sözlük’teki yanlış yazımlardan örnekler:

- 1775.** “İstihsal” sözcüğünün ikinci “s”si imsiz gösterilmiş olduğundan Arapça aslının “sin” olduğu bildiriliyor. Doğrusu “sad” dir: “s”nin altına nokta konulmalıydı.
- 1776.** “Nüsha” sözcüğündeki “s”nin altına nokta konulmuş, böylece sözcüğün Arapçada “sad” ile yazıldığı bilgisi verilmiştir. Doğrusu imsiz “s” ile yazılmasıdır.
- 1777.** “Saniye” sözcüğündeki “s”nin altına nokta konulmuş, böylece Arapçada “sad” ile yazıldığı belirtilmiştir. Oysa bu harf peltek “s”dir. “s”nin altında çizgi bulunmalıydı.

Üç Türlü “h” Yanlışlarından

Arapçanın “he” adlı harfi çevriyazıda imsiz “h” ile gösterilir, “ha” harfi altında bir nokta bulunan “h” ile karşılanır. “hı” adlı harfi ise altında kaş imi bulunan “h” ile belirtilir. Türkçe Sözlük’teki yanlış yazımlardan örnekler:

- 1778.** “Dehalet” sözcüğündeki “h”, noktasız yazılmıştır. Bununla Arapça aslının “he” ile yazıldığı bildirilmiş olmaktadır. Oysa aslında bu harf “hı”dır. Çevriyazısı, altında kaş imi bulunan “h”dir.
- 1779.** “Hilkat” sözcüğündeki “h”nin altına bir nokta konulmuştur. Bu, sözcüğün aslı “ha” ile yazılır demektir. Oysa “hı” ile yazılır. Bu nedenle, “h”nin altına kaş konulmalıydı. Bu yanlış “mahlukat” sözcüğünün yazımında da görülmektedir.
- 1780.** “Hurufat” sözcüğündeki “h”nin altına kaş konulmuş, böylece sözcüğün Arapçada “hı” ile yazıldığı bilgisi verilmiştir. Oysa bu harf, Arapça aslında “ha”dır; “h”nin altına nokta konulması gerekirdi.

İki Türlü “t” Yanlışlarından

Arapçanın iki “t”sinden biri, imsiz “t” ile gösterilen “te”, öteki de “t”nin altına bir nokta konularak yazılan “tı”dır. Türkçe Sözlük’teki uygulama yanlışlarına bakalım:

1781. “İrtibat” sözcüğünün sonundaki “t” noktasız yazıldığına göre Arapça aslı “te” adını taşıyan harftir, demek oluyor. Oysa bu harf “tı” diye anılan “t” çeşididir ki çevriyazı ile altına bir nokta konularak gösterilir.
1782. Azarlama, başa kakma demek olan “itap”, Türkçe Sözlük’te “t”nin altına nokta konularak yazılmış, böylece Arapça aslının “tı” harfiyle yazıldığı bildirilmiştir. Oysa “t” ile yazılır. Bu da çevriyazıda imsiz “t”dir.

Birbirine karıştırılan “ ’ ” (hemze) ve “ ‘ ” (ayn)

Türkçe Sözlük, çevriyazı uygulamasında kimileyin “ ’ ” ve “ ‘ ” imlerini birbirine karıştırmış, kimileyin de “ ‘ ” imini hiç göstermemiştir. Örnekler:

Türkçe Sözlükteki Yanlış Yazım

Doğru Yazım

1783. erba’ın	erba’ın
1784. fa’âliyyet	fa“âliyyet
1785. fi’len	fi’len
1786. hud’a	hud’a
1787. in’tibâ	in’tibâ’
1788. kâ’ide	kâ’ide
1789. mezzû	mezzû’
1790. mutekâ’id	mutekâ’id

ÇEŞİTLİ ÇEVİRİYAZI YANLIŞLARINDAN

‘adem

1791. Madde başı “adem” olan sözcüğün Arapça aslı “‘adem” olarak gösterildikten ve anlamı “yokluk” diye belirtildikten sonra “Osmanlıca sözlerle birleşerek “-siz”, “-lik” anlamında kullanılır” denilmektedir. Buna göre “ademi itimat”, “güvensiz” ya da “güvenlik” demek oluyor. Yanlış şurada:

“-siz” ve “-lik” ayrı ayrı iki ek gibi değil, birlikte yazılan “-sizlik” olarak gösterilecekti. Çünkü “ademi itimat”ın Türkçesi “güvensizlik”tir.

‘ârîz

1792. “Sonradan ortaya çıkan” anlamındaki sözcük “‘ârîz” yazımıyla gösterilmiştir. Doğrusu “‘ârîz”dır.

‘ârîza

1793. “Engebe, aksaklık” anlamındaki sözcük “‘ârîza” biçiminde yazılmıştır. Doğrusu “‘ârîza”dır.

‘arîza

1794. “Dilekçe” demek olan sözcük “‘arîza” yazımıyla gösterilmiştir. Doğrusu “‘arîza”dır.

‘ârîzî

1795. “Geçici, eğreti” demek olan sözcük “‘ârîzî” yazımıyla gösterilmiştir. Doğrusu “‘ârîzî”dir.

a’sâb

1796. Arapça aslı “a’sâb” olarak yazılan sözcüğün doğru çevriyazısı “a’sâb”dır.

asahh

1797. Arapça aslı “asahh” olarak verilen sözcüğün doğru çevriyazısı “aşahh”tır.

‘avâriż

1798. “Engebeler, aksaklıklar” anlamındaki sözcük “‘avâriż” biçiminde gösterilmiştir. Doğrusu “‘avâriż”dir.

bekā

1799. Sözlük’te “bekā” yazımı ile gösterilen sözcüğün Arapça aslı “beķā” yazımıyla gösterilmeliydi.

carî

1800. Türkçe Sözlük, madde başındaki bu sözcüğün son harfi olan “i” üzerine “nispet i”lerinde kullandığı uzatma imini koymuştur. Oysa bu sözcükteki “i” nispet “i”si değildir. Bu nedenle “canî, baki” sözcüklerinde nasıl imsiz “i” kullanılmışsa burada da uzatma imi kullanılmamalıydı.

cembiyye

1801. Arapça aslı “cembiyye” olarak bildirilen sözcüğün çevriyazısı “cenbiyye”dir.

ceriha

1802. “Yara” anlamına kullandığımız “ceriha” sözcüğünün Arapça aslı olarak “ceriha” yazımlı bir sözcük verilmiştir. Bu sözcüğün doğru olan Arapça aslı “cirāha”dır.

fani

1803. Türkçe Sözlük, madde başındaki bu sözcüğün “i”si üzerine “nispet i”lerinde kullandığı uzatma imini koymuştur. Oysa bu sözcükteki “i” nispet “i”si değildir. Bu nedenle “cani, baki” sözcüklerinde imsiz “i” kullandığı gibi bu sözcükte de imsiz “i” kullanılmaydı.

hafi

1804. Türkçe Sözlük’ün madde başında bu sözcüğün “i”si, nispet “i”si sanılarak uzatma imli yazılmıştır. Oysa buradaki “i”, nispet “i”si değildir. Bu nedenle “vali, âli” sözcüklerinde olduğu gibi bu sözcükte de uzatma imsiz “i” kullanılmalıydı.

hami

1805. Türkçe Sözlük, madde başındaki bu sözcüğün “i”si üzerine, nispet i’lerinde kullandığı, uzatma imini koymuştur. Oysa buradaki “i”, nispet i’si değildir. Bu nedenle “i” üzerine uzatma imi koymaması gerekirdi. Nitekim özdeş yapıda olan “gazi” sözcüğünde koymamıştır.

harr

1806. “Sıcak” demek olan bu sözcüğün çevriyazısı Türkçe Sözlük’te noktasız “h” ile gösterilmiştir. Doğrusu “hārr” ya da “ḥarr”dır.

hāşil

1807. Madde başı olan “hasıl”ın Arapça aslı “hāşil” olarak, anlamı da “yeni başak tutmaya başlamış yeşil ekin” diye gösterilmiştir. Bu anlamı taşıyan Arapça sözcük “ḫaşil”dir.

hikāye

1808. İlk harfinin altında nokta bulunması gerekirken noktasız yazılması, Arapça aslının yanlış gösterilmesi olmuştur.

ittilā'

1809. Arapça aslı "ittilā'" olarak gösterilen sözcüğün üç yerini düzeltmek gerekiyor: İki "i" harfi "ı"ya çevrilmelidir. Sözcüğün son sesi de "hemze" değil "ayn"dır. Yani çevriyazı ile doğru yazımı "ittilā'"dır.

huliyāt

1810. Arapça aslı "huliyāt" olan sözcük iki "l" ile yazılmıştır; yanlıştır.

hunnāk

1811. Boğaz şişmesi, anjin demek olan bu sözcüğün Arapça aslı iki "n"li olarak gösterilmiştir. Doğrusu tek "n"lidir.

imtinā'

1812. Arapça aslı yukarıdaki yazımla gösterilen sözcüğün doğru yazımı "imtinā'"dır. Yani sonunda "hemze" değil "ayn" vardır.

inṭibā'

1813. Bu sözcüğün Arapça aslı "inṭibā'"dır. Yani ikinci "i" yerine "ı", sondaki hemze yerine de ayn koymak gerekir.

ışān

1814. Doğru yazımı "ışyān" olan bu sözcükte "y" harfi eksiktir.

istiḥlāk

1815. Bu sözcüğün doğru yazımında "h" harfi noktasızdır.

istiḥrāc

1816. Çevriyazı ile Arapça aslı gösterilirken "h" harfinin altına nokta değil kaş " " imi konulmalıydı.

istikrāz

1817. "k" harfi ince sesli gösterilmiştir. Oysa kalındır. Bu nedenle altına nokta konulmalıydı.

ivāz

1818. Bu sözcükteki "a" kısadır. Uzun olarak verilmesi yanlıştır.

maḥlūkāt

1819. Sözcüğün Arapça aslı "h" harfinin altında nokta ile

değil, kaş imi ile gösterilmeliydi.

masûniyyet

1820. Burada işaretsiz yazılan “s” harfî, Arapçanın “sin” harfini karşılar. Oysa aslı “sad” harfidir ki “s”nin altına nokta konularak gösterilir.

mer’î

1821. Türkçe Sözlük’ün madde başı olan bu sözcüğün sonundaki “i”, “nispet i”lerinde kullandığı uzatma imli olarak verilmiştir. Oysa buradaki “i” nispet “i”si değildir. Bu nedenle “mermi, menfi” sözcükleri gibi bu sözcük de uzatmasız “i” ile yazılmalıydı.

Mer’î

1822. Arapça aslı diye gösterilen bu yazım yanlıştır. Doğrusu “Mir’î”tir. Yani “e” harfinin “i” olarak düzeltilmesi “r” harfinin iki olması, “h” harfinin de “h” imli yazılması gerekirdi.

merşîyye

1823. Türkçe Sözlük’te iki “y” ile gösterilen bu sözcüğün aslı, doğrusu tek “y”lidir.

mezrû

1824. “Ekilmiş” demek olan bu Arapça sözcüğün sonunda bulunan “ayn” harfî gösterilmemiştir. Doğru yazım “mezrû”dur.

mudânâ

1825. Halk arasında “rica, minnet” anlamına kullanılan “müdâna” sözcüğünün Arapça aslını Türkçe Sözlük “mudânâ” biçiminde göstermiştir. Arapçada böyle bir sözcük yoktur. Halkın kullandığı “müdâna”, Arapça “mudâhene” ya da “mudâra” sözcüklerinden bozmadır.

mudde’î’aleyh

1826. Arapça aslı çevriyazıyla yukarıdaki biçimde gösterilen sözcüğün doğru yazımı “mudde’â’aleyh”tir.

mudrîr

1827. İdrar söktürücü demek olan bu sözcüğün Arapça doğru aslı

“mudirr”dir.

muğaddî

1828. 1) Madde başında bu sözcüğün son harfi, yayı nisbi imli olarak gösterilmiştir. Bu “i” uzun seslidir ama nispet “i”si olmadığından “^” ile imlenmesi yanlıştır. Nitekim “müreb-bi, muganni” sözcükleri, madde başında uzatma imsiz “i” ile yazılmıştır. 2) Sözcüğün Arapça aslı “muğazzî”dir.

muḥabbet

1829. Arapça doğru aslı “maḥabbet”tir.

muḥteviyyât

1830. Sözcüğün Arapça aslı bu yazımla verilmiş ise de yanlıştır. Doğrusu “muḥteveyât”tır.

muḥtira

1831. Bu sözcükteki “i” harfinin “ı” olarak düzeltilmesi gerekir.

murabba‘

1832. Bu yazımla “dörtlük”, “kare” demek olan sözcük için “terbiye edilmiş, bir çeşit meyve suyu tatlısı” anlamı verilmiştir. Bu anlamdaki sözcüğün yazımı “murabbâ”dır.

musteb‘at

1833. Bu sözcüğün son harfi “t” olarak gösterilmiştir. Doğrusu “d”dir.

muzlim

1834. Üstünde nokta olan “z” harfi Arapçadaki “dad” harfini simgeler. Bu sözcükteki “z”, Arapçanın “zı” harfidir ki çevriyazıda altında nokta bulunan “z” ile gösterilir.

na‘lîn

1835. Türkçede “nalın” diye kullanılan sözcüğün Arapça aslı, Türkçe Sözlük’te “na‘lîn” olarak gösterilmiştir. Arapçada böyle bir sözcük yoktur. Ancak Arap harfleriyle نالین biçiminde yazıldığı için “na‘lîn” gibi de okunabilen, doğru okunuşu ise “na‘leyn” olan bir sözcük vardır ki “iki na‘l” (bir çift ayakkabı) demektir. Türkçe Sözlüğü hazırlayanlar, Arapça harfleriyle yazılan sözcüğün sonundaki iki harfi,

Arapçanın çoğul eki olan “-in” sanmışlardır. Oysa “tesniye” (ikilik bildiren) bir ektir. (Türkçe Sözlük’ün kaynakları arasında gösterilen Ş. Sami’nin Kamusu Türki’sinde “na’leyn” diye yazılı olduğu gibi Ferit Develioğlu’nun Sözlük’ünde, Pars Tuğlacı’nın Kamus’unda da doğru olarak “na’leyn” biçimindedir.)

naşî

1836. Türkçe Sözlük, madde başındaki bu sözcüğün “i” si üzerine, nispet i’lerinde kullandığı uzatma imini koymuştur. Oysa buradaki “i” nispet i’si değildir. Bu nedenle “i” üzerine uzatma imi koymamalıydı. Nitekim “münadi” sözcüğüne koymamıştır.

râṭib

1837. “Yaş”, “nemli” anlamına gelen bu sözcüğün Arapça aslı yukarıdaki yazımla verilmiştir. Arapçada böyle bir sözcük yoktur. Doğru olan aslı “raṭib”dir.

sârî

1838. Türkçe Sözlük, madde başı olan bu sözcüğün “i” si üzerine, nispet i’lerinde kullandığı, uzatma imini koymuştur. Oysa bu sözcükteki “i”, nispet i’si değildir. Bu nedenle “i” üzerine uzatma imi koymamalıydı. Nitekim özdeş yapıdaki “saki” sözcüğüne koymamıştır.

seyyānen

1839. Arapça aslı “se” ile başlamaz; “si” ile başlar. Yani doğru olan aslı “siyyānen”dir. Nitekim “seyahat” sözcüğünün aslı “siyāḥat” olarak verilmiştir.

sīsām

1840. Türkçemizde “susam” adlı iki bitki vardır. Birinden, tohumları ezilerek susam yağı (şırılğan) ve tahin elde edilir. Öteki, mor ya da beyaz çiçeği olan sūs bitkisidir. Türkçe Sözlük’te birincisinin Arapça aslı “sīsām” diye gösterilmişse de Arapça sözlüklerde böyle bir sözcük görülmemektedir. Mütercim Asım, ünlü çevirisinde “tahrif ile susam tabir olunur” diye “simsim” sözcüğünü vermekte. “Fariside “künced” denir” sözlerini eklemektedir. Ahteri’nin “susam

ki yağına şırlağan derler” sözleriyle tanımladığı sözcük de “simsim”dir.

Süs çiçeği olan çiçeğe Farsça “süsen” denir ki ses yönünden Türkçesine daha çok benzer.

ṭaba‘āt

1841. “Basımcılık” demek olan bu sözcüğün yazımında üç yanlış vardır: 1) Sözcük “ṭa” ile değil “ṭı” ile başlar. 2) İkinci “a” kısa değil uzundur. 3) Üçüncü “a” uzun değil kısadır. Yani doğru yazım şöyledir: “ṭıbā‘at”.

ta‘zīb

1842. Türkçe Sözlük’te Arapça aslı yukarıda yazılı olduğu gibi gösterilen sözcüğün doğru yazımı “ta‘zīb”dir.

teshīr

1843. Madde başı “teshir”in Arapça aslı olarak “teshīr” yazımı gösterilmiş ve buna şu iki anlam verilmiştir: 1. Büyüleme. 2. Kendine bağlama, ele geçirme. Oysa “h” harfinin altında kaş imi bulunan “teshīr”, sadece “kendine bağlama, ele geçirme” demektir. “Büyüleme” anlamına olan sözcük “teshīr”dir. Yani “h”nin altında nokta vardır.

tesmiyye

1844. Türkçe Sözlük’te Arapça aslı iki “y” ile gösterilen bu sözcüğün doğru yazımı tek “y” ile “tesmiye”dir.

tefvīz

1845. Bu biçimde yanlış yazılmış olan sözcüğün doğru yazımı “tefvīz”dir.

tuhaf, tuhfe, tuhafıye

1846. Türkçe Sözlük’te bu üç sözcüğün Arapça asılları “ḥ” ile gösterilmiştir. Üçü de “ḥ” ile yazılacaktı.

vāz‘ih

1847. Türkçe Sözlük’te bu sözcüğün Arapça aslı, yukarıdaki biçimde -“z” harfiyle “ı” harfi arasına bir “ayn” harfi konarak- verilmiştir. Oysa bu sözcüğün aslında “ayn” yoktur. Yani doğru yazım “vāz‘ih”tır.

ziyā'

1848. Türkçe Sözlük'te "aydınlık" anlamındaki "ziya"nın yukarıdaki yazımla verilmesi doğrudur. Ancak "kaybolma" anlamındaki "ziya" da aynı yazımla gösterilmiştir ki bu yanlıştır. "Kaybolma" anlamındaki "ziya"nın çevriyazısı "ziyā'"dır. Yani "i" yerinde "ı", sözcüğün sonunda da "hemze" değil "ayn" vardır.

DAHA BAŞKALARI

Aşağıdaki yanlış örneklerini de açıklama yapmadan sadece karşılarında doğrularını göstererek veriyoruz:

<u>Sözlük'teki yazım</u>	<u>Doğru yazım</u>
1849. Abbāsī	'Abbāsī
1850. 'ākıbet	'ākıbet
1851. arāzī	arāzī
1852. 'āriyyet	'āriyet
1853. 'āriyyeten	'āriyeten
1854. 'ātil	'ātil
1855. 'āşık	'āşık
1856. Bāṭinī	Bāṭnī
1857. beleş	bilāşey'
1858. bıy'at	bey'at
1859. cūsse	cuşse
1860. dehālet	dehālet
1861. eflātūn	eflātūn
1862. fa'āl	fa"āl
1863. fa'āliyyet	fa"āliyyet
1864. fakīh	fakīh
1865. fıkḥ	fıkḥ
1866. fıkra	fıkra
1867. fıtṛat	fıtṛat
1868. gāşib	gāşib
1869. ḥakāret	ḥakāret
1870. ḥalāl	ḥalāl
1871. ḥalḥal	ḥalḥāl
1872. ḥalt	ḥalt

1873. hāṭira	hāṭira
1874. havāss (duyumlar)	havāss
1875. ḥilkat	ḥilkat
1876. hīn	hīn
1877. ḥinzīr	ḥinzīr
1878. his	ḥis
1879. Hudā	Hudā
1880. ḥurūfāt	ḥurūfāt
1881. iflāḥ	iflāḥ
1882. ihānet	ihānet
1883. īkāz	īkāz
1884. iltisākī	iltisākī
1885. imtinā'	imtinā'
1886. istiḥsāl	istiḥsāl
1887. istiḥzār	istiḥzār
1888. istikbāl	istikbāl
1889. istikrāz	istikrāz
1890. izh	īzāḥ
1891. kinnāb	kinnāb
1892. kitāl	kītāl
1893. kıyāmet	kıyāmet
1894. kıyās	kıyās
1895. maḥdüm	maḥdüm
1896. ma'üne	ma'üne
1897. meblāğ	meblağ
1898. melik	melik
1899. mevzū'āt	mevzū'āt
1900. mibzer	mibzer
1901. mu'āf	mu'āfī
1902. mu'āşır	mu'āşır
1903. muḥaddeb	muḥaddeb
1904. muḥāfız	muḥāfız
1905. muḥāşım	muḥāşım
1906. muḥzır	muḥzır
1907. mukni	mukni'
1908. mulāḥaza	mulāḥaza
1909. munfesih	munfesih
1910. muntazır	muntazır

1911. muntehir	munteh�ir
1912. mun�am	mun�am
1913. murabba'(terbiye edilmi�)	murebb�a
1914. mustantik	mustantik
1915. mustesn�	mustes�n�
1916. muten��kiz	muten��kiz
1917. mute�ebbis	mute�ebbi�
1918. mutevassit	mutevassit
1919. muteyak�iz	muteyak�iz
1920. mu'�zib	mu'��zib
1921. n����	n����
1922. n�����	n�����
1923. n��zim	n���im
1924. n��zir	n���ir
1925. ni�f	n��f
1926. nu���	nush�
1927. r��bi��	r��bi��
1928. reh��vet	reh��vet
1929. reh��n	rehn
1930. s��bik	s��b��k
1931. ������	������
1932. safr�'	����r�'
1933. ��'���	��'����
1934. s����� (d�����)	s�����
1935. ������	������
1936. �����	�����
1937. ������	������
1938. ��������	��������
1939. ����	����
1940. �����'at	�����'at
1941. ta'��m	��'��m
1942. ta������	ta������
1943. ta�����	ta�����
1944. ta������	ta������
1945. ta������	ta������
1946. ta�����	ta�����
1947. tak�����	ta������
1948. tava�����	tevassut

1949. tebahhur	tebahhur
1950. teklif	teklif
1951. tenkil	tenkil
1952. terzil	terzil
1953. teşvik	teşvik
1954. tıbb	tıbb
1955. tıfl	tıfl
1956. tınnet	tınnet
1957. vâşıl	vâşıl
1958. ya'kût	yâkût
1959. zafer	zafer
1960. zarar	zarar
1961. zelil	zelil
1962. zevebân	zevebân
1963. zimnen	zimnen
1964. ziyâfet	ziyâfet

BİLEŞİK SÖZCÜKLER

Türkçe Sözlük, bitişik yazılmaları gelenekleşmiş olan birçok bileşik sözcüğü ayrı yazılır göstermiştir.

En çarpıcı örnek, Meksika’da yetiştiği köyün adıyla anılan “akala” pamuğunun adını “ak ala” olarak ikiye ayırmasıdır. Başka örnekler:

1965 - 2039. Açık göz, alt yapı, ata sözü, ayşe kadın (fasulye), balık sırtı, ballı baba, bal mumu, basım evi, basma kalıp, beşi birlik, biçer döver, bilir kişi, bin dallı, cam göbeği, çala kalem, çalı kuşu, çörek otu, Demir Kazık, demir yolu, deve boynu, deve dişi, deve tabanı, dış işleri, düz taban, ebe gümeci, eş güdüm, gaz yağı, göz dağı, göz taşı, gün aydın, hava gazı, hin oğlu, Hint yağı, ilk okul, ip ucu, kaba kulak, kara fatma, kara su, karga burnu, kat sayı, kavun içi, kazan dibi, kaz ayağı, kaz boku, kıl kuyruk, kırk ambar, kırk bayır, kırk ikindi, kol bağı, koşar adım, kör düğüm, kör ebe, kurt ağzı, kuş başı, kuş palazı, külhan beyi, orta oyun, ön söz, pala bıyık, pis boğaz, semiz otu, sığır dili, sinek kaydı, soy adı, su çiçeği, Şam baba, tere yağı, tuz ruhu, uyur gezer, var sayım, vurdum duymaz, yavru ağzı, yer elması, yüz suyu, zil zurna...

ÇELİŞKİLER

Türkçe Sözlük, özdeş nitelikteki bileşik sözcüklerin kimisini bitişik, kimisini ayrı yazmıştır. Örnekler:

2040. ağababa	bitişik	anne anne	ayrı
2041. akbaba	”	ballı baba	”
2042. başörtülü		baş örtüsü	
2043. çobanaldatangiller		çoban püskülügiller	
2044. çöpçatan		ara bozan	
2045. ilkbahar		son bahar	
2046. kadingöbeği		hanım göbeği	
2047. karnıyarık		eli açık	
2048. kırkayak		kırk bayır	
2049. kızılbaş		kızıl kurt	
2050. kişizade		el oğlu	
2051. kuşburnu		kuş başı	
2052. kuzukulağı		fil dişi	
2053. sağduyu		ön sezi	
2054. yanardağ		atar damar	

Kesme imi kullanımındaki tutarsızlıklar

Türkçe Sözlük'te, kimi sözcükler kesme imli, bunlara benzeyen kimi sözcükler kesme imsiz yazılmıştır.

İmli sözcüklere örnekler:

2055-2060. cüz'i, kat'î, mer'î, vak'a...

İmsiz sözcüklere örnekler:

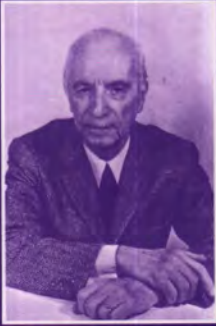
2061-2084. ceman, cüret, isaf, kıta, mebde, melce, melun, memur, mesele, mesul, mesut, mümin, müstecir, neşe, neşet, resen, sunî, tedip, tediye, telin, tesis, tevil...

Türkçe Sözlük ve İmlâ Kılavuzu arasındaki çelişkiler

Dil Kurumunca her ikisi 1988'de yayımlanan Türkçe Sözlük ile İmlâ Kılavuzu arasında da tutarsızlıklar vardır.

Örnekler:

<u>Türkçe Sözlük'te</u>	<u>İmlâ Kılavuzu'nda</u>
2085. bid'ât	bid'at
2086. carî	cari
2087. ceman	cem'an
2088. fanî	fani
2089. ferî	fer'î
2090. işar	iş'ar
2091. meşale	meş'ale
2092. meşum	meş'um
2093. murabaha	murabâha
2094. saki	sakî
2095. tedai	tedaî
2096. telin	tel'in

ÖMER ASIM AKSOY, Gaziantep’li ve 1898 doğumludur. İlk ve orta öğrenimini Gaziantep’te, yüksek öğrenimini İstanbul Hukuk Fakültesi’nde bitirdi. Savcılık, avukatlık, edebiyat öğretmenliği, Öğretmenler Derneği ve Halkevi Başkanlığı, özel okul müdürlüğü, gazetecilik gibi bilimsel ve toplumsal kurumlarda görevler üstlendi. Gaziantep savaşına da katıldı. 1935-1950 yılları arasında dört dönem Gaziantep milletvekili seçildi. 1940-1983 arasında Türk Dil Kurumu Yönetim Kurulu üyesi ve Derleme-Tarama Kolu Başkanı, Genel Yazman ve Türk Dili Dergisi Sorumlu Müdürü olarak kırk üç yıl yoğun çalışma sürdürdü. Dilimizi özelleştirme akımının ileri gelenlerinden olan Aksoy, Edebiyat Dersleri, Gaziantep Ağzı (3 cilt), Hasircioğlu, Mütercim Asım, Şeyh Ahmet ve Nazmü’l-leal, Hasan Ayni ve Nazmü’l Cevahir, Öz Türkçe Dersleri, En Gerekli Sözcükler, Dil Üzerine, Derleme Sözlüğü (12 cilt), Tarama Sözlüğü (8 cilt), Atatürk ve Dil Devrimi, Gelişen ve Özleşen Dilimiz, Özleştirme Durdurulamaz, Dil Gerçeği, Dil Yanlışları, Ana Yazım Kılavuzu gibi -sayıları birkaç düzineyi bulan- yapıtlarıyla, gazete ve dergilerde çıkan bilimsel yazıları ve eleştirileriyle haklı bir ün kazandı.

Türk Dili ve Edebiyatı konularındaki değerli çalışmalarından dolayı, Gaziantep Üniversitesi kendisine “fahri doktor” unvanı verdi.

ISBN 978-975-10-2662-0

9 789751 026620